

~~757-1999~~

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

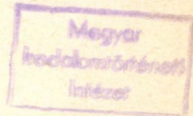
MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ.

SZERKESZTI

BAROS GYULA.

10526



HUSZONNEGYEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1935.

RSC

65

RSC

TARTALOM.

Tanulmányok.

	Oldal
Alszeghy Zsolt: Vargha Gyula	123
Kerecsényi Dezső: Dudith András	189
Péczy László: Régi, énekelt verses irodalmunk ritmusa. I., II.	5, 49
Tolnai Vilmos: Arany Rákóczi-költeményeiről	205
Várdai Béla: A „Toldi estéje“ és az „Egy régi udvarház utolsó gazdája“	1
Waldapfel József: Pesti Gáborról. I., II.	10, 58
Zlinszky Aladár: Elnöki megnyitóbeszéd	109

Kisebb közlemények.

Clauser Mihály: Gáti István a Zrinyiászról	71
Földessy Gyula: Egy Ady-motívum eredete	133
Helmecei István: Euripidesi hatás Bogáti Fazekas Miklósnál	218
Kozocsa Sándor: Irodalomtudományi repertórium 1929—1934.	135
Kristóf György: Az Ember Tragédiája — román nyelven	69
Kunszeri Gyula: Két színházi vers	24
Sándor István: A „Szeptember végén“ keletkezéséhez	66
Szinnyei Ferenc: Tarnóci Sára története novellairódalmunkban	218
Szirák Ferenc: Pontos tájrajz egy Petőfi-versben	211
Timár Kálmán: Rosty Kálmán s az eperjesi Magyar Társaság	215
Zsigmond Ferenc: „Jóka ördögé“ nek egy német változata	21

Bírálatok.

A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. (N. Z.)	80
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XIII. Emlékkönyve. (V. M.)	229
Agoston Julián: Kafka Margit (rus.)	77
Bada Gyula: Uti levelek a magyar irodalomban Mikestől Petőfίig	224
Balassa József-Emlékkönyv. (M. V.)	75
Balogh Károly: Madách, az ember és a költő. (M. V.)	160
Barabás Samu: Székely Oklevéltár. (A. Zs.)	31
Batizi László: Vályi András élete és munkái. (X.)	159
Beszámoló a szegedi tudományegyetem 1932/33. évi működéséről. (X.)	229
Boross István: Regényirodalmunk nőiról. (Zs. F.)	225
Csipkay Sándor: Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei. (Clau- ser Mihály.)	83
Ember Ernő: A magyar népszínmű története. (—6.)	32

	Oldal
Erdélyi csillagok. (Pintér Jenő.)	138
Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények. (b. f.)	75
Gárdonyi József: Az élő Gárdonyi. (Rubinyi Mózes.)	154
György Lajos: A magyar anekdóta története. (Tolnai Vilmos.)	26
Halmi Bódog: Kóbor Tamás, az író és az ember. (P. J.)	226
Haraszi Emil: Barokk zene és kurucnóta. (Clauser Mihály.)	33
Horvát István Magyar irodalomtörténete. (Haitsch Ilona.)	32
Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. (Keményfy János.)	146
Incze Gábor: Alvinczi Péter művei. (Á. B.)	83
Irodalomtörténeti tárgyú értékezések az 1934/35. évi Értesítőkből	228
Jancsó Elemér: Az erdélyi magyar líra tizenöt éve. (P. J.)	158
Juhász Gergely: Klopstock magyar utókor. (Kozocsa Sándor.)	224
Kardeván Károly: Az ember tragédiájának magyarázata. (Földessy Gyula.)	29
Kardos Tibor: Magyar reneszánsz írók. (Haitsch Ilona.)	82
Kárpáti Aurél: A menekülő lélek. (yi.)	156
Két Horatius-tanulmány (Hegedüs Zoltán: Horatius szólamkincse, Zsoldos Jenő: Horatius 2000 éves fordulóján). (ry.)	227
Klimes Péter: Bécs és a magyar humanizmus. (Kerecsényi Dezső.) ..	30
Komáromi János: Zágón felé. (Rubinyi Mózes.)	76
Kozocsa Sándor: Az 1933. évi irodalomtörténeti munkássága. (N. S.) ..	33
Kratochvíl Baróti Dezső: Dugonics András és a barokk regény. (Szegedi doktori értekezések.) (Szinyei Ferenc.)	28
Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben. (Kardos Albert.)	81
Lévay József: Visszatekintés. (B. Gy.)	225
Magyar István: Szana Tamás. (Clauser Mihály.)	79
Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó... Csokonai Vitéz Mihály élet-regénye. (Zsigmond Ferenc.)	153
Mohácsi Jenő: Lidércke. (R. M.)	157
Nagy Sándor: Arany Toldija. (Ványi Ferenc.)	157
Nagy Sándor: Egy fiatal élet rapszódiaja. Csokonai Vitéz Mihály legifjabb éveinek regényes rajza. (Zsigmond Ferenc.)	153
Ortutay Gyula: Tömörkény István. (Szegedi doktori értekezések.) (Szinyei Ferenc.)	28
Paul Ernő: Csepreghy Ferenc. (v.)	79
Péntek esték. (Tanulmányok.) (K. G.)	227
Radnóczi Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése. (Szegedi doktori értekezések.) (Szinyei Ferenc.)	28
Schneider Miklós: A Vörösmarty-család múltja. (ss.)	223
Soproni katolikus Almanach. (A. B.)	230
Szabó T. Attila: Kéziratok énekeskönyveink. (Alszeghy Zsolt.)	220
Szemere Samu: Az IMIT Évkönyve 1934-ről. (V. M.)	85
Sziklay László: Kazinczy az irodalom kérdéseiről. (K. D.)	80
Tiborc Lajos: Andor József (Cyprián). (Clauser Mihály.)	79
Timár Kálmán: Arpádházi B. Margit legendája. (Clauser Mihály.)	222
Tóth József: Sajó Sándor. (A. L.)	33
Tranovszky György: Régi és új egyházi énekek. (Danhauser László.) ..	221

	Oldal
Turóczi-Trostler József újabb tanulmányai. (Clauser Mihály.)	158
Vajthó László: Két költői nemzedék arca. (K. I.)	226
Varjas J. Béla: Erdély és irodalmunk nemzeti egysége. (Ujvári Pál.)	78
Vetéssy Géza: Antik eposzi hagyományok Vörösmarty M. kisebb eposzaiban. (Brisits Frigyes.)	222
Világirodalmi Lexikon. (A. Zs.)	78
Viszota Gyula: A Széchenyi-híd története az 1836: XXVI. t.-c. megalkotásáig. (Halász László.)	160
Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. Negyedik kötet. (Baros Gyula.)	73
Zsoldos Jenő: Jób könyve a XVIII—XIX. századforduló irodalmában. (Clauser Mihály.)	227
Zolnai Béla: Irodalom és biedermeier. (Kozocsa Sándor.)	161

Folyóiratok szemléje.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Kalmár Anatólia, Timár Kálmán.)

34, 84, 163, 231

Figyelő.

Ady XVII. századi elődje	98
A „September végén“ keletkezéséhez	174
Az Akadémiai Almanach néhány tanulsága	92
Bulcsu Károly levele Károlyi Istvánhoz	93
Elhúnytak	43, 99, 175, 243
Endrődi Sándor emléktáblája	41
Háry János Amerikában	41
Irodalomtörténeti tárgyú előadások a Budapest Rádió-Stúdióban	99, 174, 242
Kardos Albert: A Madách-cég Ember tragédiája	239
Kozma Andor síremléke	241
Magyar irodalomtörténeti tárgyú előadások egyetemünkön	98, 241
Magyar író — magyar könyv	42
Nyári egyetemek	42
Petőfi a Rádióban	95
Pintér Jenő előadása Szegeden	241
Társasági ügyek	47, 105, 181, 184, 246
Új egyetemi tanárok	175, 241
Új könyvek	47, 106, 184, 250

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1935-ben.

I. Tisztviselők.

Elnök: Pintér Jenő. — Alelnök: Szász Károly, Tolnai Vilmos, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. — Titkár: Alszegehy Zsolt. — Szerkesztő: Baros Gyula. — Jegyző: Brisits Frigyes. — Pénztáros: Oberle József. — Ellenőr: Perényi József.

II. Tiszteleti tagok.

† Id. Szinnyei József. — † Szilády Aron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — † Négyesy László. — Badics Ferenc.

III. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Badics Ferenc. — Bajza József. — Baranyai Zoltán. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Birkás Géza. — Bitay Árpád. — Bodor Aladár. — Császár Elemér. — Császár Ernő. — Czapáry László. — Dengl János. — Farkas Gyula. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gulyás Pál. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulai Ágost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Horváth Béla. — Horváth Cyrill. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Keményfy János. — Kerecsényi Dezső. — Kéky Lajos. — Kisparti János. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kozocsa Sándor. — Kőmfves Kolos. — Kőrös Endre. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Leffler Béla. — Lengyel Miklós. — Madai Gyula. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Mitrovics Gyula. — Mixich Lajos. — Morvay Győző. — Nagy Sándor. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Pekár Gyula. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sik Sándor. — Soly-mossy Sándor. — Szabó István Andor. — Szemkő Aladár. — Szinger Kornél. — Szinnyei Ferenc. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Tordai Anyos. — Travnik Jenő. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Werner Adolf. — Zolnai Béla. — Zoltvány Irén. — Zsigmond Ferenc.

IV. Alapító tagok.

Alszeghy Zsolt, Budapest, II, Hattyú-u. 7. — Ágner Lajos, Budapest, I, Bors-u. 10. — Baranyai Zoltán, Genève. — Baros Gyula, Budapest, X, Család-u. 17. — Festetich Kristóf, Németlád. — Gálos Rezső, Győr. — Halász László, Budapest, VII, Uzsoki-u. 42. — Horváth János, Budapest, X, Szapáry-u. 11. — Krompaszky Miksa, Budapest, V, Markó-u. 29. — Leffler Béla, Stockholm. — Légrády Ottó, Budapest, V, Vilmos császár-út 78. — Liber Béla, Szombathely, Tanker. főigazgatóság. — Mihálkovic Elemérné, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 19. — Morvay Győző, Budapest, III, Zsigmond-u. 55. — Murarik Antal, Budapest, VIII, Práter-u. 59. — Óvári Ferenc, Veszprém. — Pintér Jenő, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 4. — Radó Antal, Budapest, V, Vilmos császár-út 33. — Radvánszky Kálmán br., Sajókaza. — Schuschny Aurél, Budapest, IV, Kecskeméti u. 11. — Stockholmi Magyar Társaság, Stockholm. — Szinger Kornél, Mernye. — Vargha Damján, Pécs. — Vargha Zoltán, Budapest, II, Keleti Károly-u. 33. — Vikár Béla, Budapest, VIII., Sándor-tér 3. — Vizota Alajos, Székesfehérvár. — Vizota Gyula, Budapest, V, Arany János-u. 1. — Zlinszky Aladár, Budapest, VIII. Nagyfuvaros-u. 23. — Zoltvány Irén, Bakonybél.

V. Rendes tagok.

Ady Lajos, Budapest, I, Szent János-tér 1. — Agárdi László, Budapest, IV, Váci-u. 23. — Angyal Dávid, Wien. — Arányi Erzsébet, Budapest, II, Batthyány-u. 6.

Badics Ferenc, Budapest, V, Perczel-u. 1. — Bajza József, Budapest, IX, Lónyay-u. 16. — Baky István, Gyöng. — Balanyi György, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Balassa József, Budapest, IV, Ferenc József-rakpart 27. — Ballai Károly, Budapest, IX, Tompa-u. 9. — Balogh Anyos, Szombathely. — Balogh Jenő, Budapest, V, Akadémia-u. 2. — Bank Sándor, Miskolc. — Baránszky Jób László, Budapest, I, Incze-u. 33. — Baros Kálmán, Budapest, X, Család-u. 17. — Barta István, Nagykanizsa. — Bartók Lajos, Debrecen. — Bán Aladár, Budapest, I, Szabolcska Mihály-u. 7. — Bánkuty Ernő, Győr. — Bedekovics Lajos, Szeged. — Benő Béla, Budapest, X, Szabóky-u. 42. — Beödi Balogh Ilona, Budapest, I, Fortuna-köz 3. — Bernolák Kálmán, Budapest, VI, Andrásy-út 65. — Berze Nagy János, Pécs. — Biczó Ferenc, Kaposvár. — Birkás Géza, Pécs. — Biró Imre, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Bitay Arpád, Alba-Julia. — Bodor Aladár, Budapest, I, Lenke-út 73. — Brisits Frigyes, Budapest, XI, Ibrahim-u. 17. — Broda Béla, Makó.

Clauser Mihály, Budapest, II, Fő-utca 30. — Császár Elemér, Budapest, I, Pauler-u. 4. — Császár Ernő, Budapest, VI, Felsőerdősor 1. — Csefkó Gyula, Szeged. — Csernák Szaniszló, Kőszeg. — Csetényi Imre, Budapest, I, Szent János-tér 2. — Czapáry László, Zirc.

Dehény Mária, Baja. — Dengl János, Budapest, II, Iskola-u. 8. — Dénes Tibor, Budapest, II, Corvin-tér 6. — Dobrovich Agoston, Pápa. — Domanovszky Sándor, Budapest, I, Attila-u. 13. — Dörv Alice, Budapest, VII, István-út 75.

Elek Oszkár, Budapest, I, Szent János-tér 2. — Elekes István, Budapest, I, Logódi-u. 25. — Erődi Kálmán, Budapest, II, Virágárok 10. — Énekes István, Tata. — Édes Jenő, Budapest, VIII, Csepreghy-u. 4.

Fallenbüchl Ferenc, Budapest, III, Lajos-u. 24. — Falu Tamás, Ócsa. — Fest Sándor, Budapest, II, Orgona-u. 8. — Főris Miklós, Abony. — Földessy Gyula, Budapest, II, Tulipán-u. 14/C. — Förster Aurél, Szeged. — Freybergerné Neisser Irén, Budapest, IV, Váci-u. 43. — Frick József, Debrecen.

Gál Kálmán, Budapest, X, Pongrác-út 17. — Gáti Béla, Budapest, I, Pethényi-út 13. — Gerzsó Ilona, Budapest, IV, Váci-u. 47. — Grabitsné Tichy Margit, Budapest, X, Elnök-u. 8. — Gulyás József, Sárospatak. — Gulyás Pál, Budapest, VIII, Rökk Szilárd-u. 31. — Gyikó Mihály, Budapest, III, Jolsva-u. 4. — Gyomlay László, Budapest, VI, Hermina-út 6. — Gyulai Agost, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 34.

Haitsch Ilona, Budapest, IX, Ullói-út 121. — Hajas Béla, Bonyhád. — Hajnóczy Iván, Kecskemét. — Hankiss János, Debrecen. — Haszler Károly, Budapest, IX, Márton-u. 2. — Havas István, Budapest, II, Bimbó-u. 2/b. — Hégedüs Zoltán, Győr. — Helle Ferenc, Vecsés, Árpád-út 23. — Heller Bernát, Budapest, II, Bimbó-u. 5. — Homonnai Imre, Budapest, II, Pasaréti-út 1. — Horger Antal, Szeged. — Horváth Béla, Szentgotthárd. — Horváth László, Budapest, II, Toldy Ferenc-u. 16. — Horváth Cyrill, Budapest, I, Társ-u. 4.

Imre Sándor, Budapest, I, Naphegy-u. 19.

Janó István, Kisújszállás. — Janson Vilmos, Budapest, I, Fehérvári-út 13. — Jeanplong József, Szombathely.

Kalmár Anatólia, Budapest, IV, Molnár-u. 28. — Kardeván Károly, Budapest, II, Batthyány-u. 26. — Kardos Albert, Debrecen. — Kardos Tibor, Budapest, II, Szász Károly-u. 3. — Kárpáti Győző, Budapest, X, Elnök-u. 12. — Keményfy János, Budapest, VI, Teréz-körút 25. — Kerecsényi Dezső, Budapest, VII, Vilma királynő-út 17. — Keresztes Miklós, Budapest, I, Diószeghy-út 1. — Kéky Lajos, Budapest, I, Ormódi-u. 3. — Kisparti János, Szeged. — Klemm Antal, Pécs. — Kocsis Lénárd, Pannonhalma. — Kokas Endre, Pápa. — Komjáthy Aladár, Tárkány. — Korpás Ferenc, Budapest, I, Attila-u. 1. — Kovács Gergely, Budapest, VII, Limanova-tér 12. — Kovács János, Budapest, VI, Benczúr-u. 12. — Kovács László, Sátoraljaújhely. — Kovács Miklós, Budapest, II, Zsigmond-u. 8. — Kozocsa Sándor, Budapest, II, Batthyány-u. 4. — Kőmives Kolos, Jánoshida. — Kőrös Endre, Pápa. — Kövesi Lajos, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Krampol Miklós, Budapest, VIII, Koszorú-u. 25. — Kristóf György, Kolozsvár. — Kutassy Mária, Pápa. — Kúrti Menyhért, Eger.

Lám Frigyes, Budapest, II, Bimbó-u. 3. — Láng Emil, Keszthely. — Lázár Béla, Budapest, I, Váralja-u. 15. — Legány Dezső, Sopron. — Lelkes István, Budapest, IV, Kecskeméti-u. 2. — Lengyel Miklós, Budapest, VIII, Tavaszmező-u. 17. — Lersch Ernő, Újpest. — Lékó Béla, Miskolc. — Losonczy Zoltán, Budapest, II, Kapy-u. 12. — Lóky Béla, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Lóky Zoltán, Budapest, I, Ugocsa-u. 2.

Madai Gyula, Budapest, I, Városmajor-u. 30. — Marcinkó Ferenc, Budapest, II, Toldy Ferenc-u. 9. — Máté Lajos, Budapest, II, Tölgyfa-u. 8. —

Melich János, Budapest, X, Család-u. 10. — Mező Ferenc, Budapest, II, Margit-körút 50. — Mika Anna, Budapest, IX, Üllői-út 19. — Müldner Gyula, Budapest, XI, Zenta-u. 3. — Minay Lajos, Túrkeve. — Mixich Lajos, Budapest, I, Mészáros-u. 60/c. — Moravcsik Gyula, Budapest, VI, Benczúr-u. 31. — Móra László, Budapest, III, Testvérhegy. — Mitrovics Gyula, Debrecen.

Nagy András, Tiszaluc. — Nagy József Béla, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — Nagy Márk, Budapest, I, Sasad-dűlő. — Nagy Sándor, Budapest, VII, Aréna-út 66. — Nelky István, Sopron. — Néder Gyula, Budapest, VII, Thököly-út 5. — Németh Imre, Kőszeg.

Oberle József, Budapest, I, Alagút-u. 4. — Oberle Károlyné, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 10. — Ottó Ilona, Budapest, X, Apaffy-u. 33.

Pais Dezső, Bpest, I, Nagyboldogasszony-út 11. — Pap Károly, Debrecen. — Papp Ferenc, Budapest, I, Vérmező-u. 10. — Patony Sándor, Siklós. — Pauka Tibor, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Páthy János, Kecskemét. — Perepatits István, Szombathely. — Pekár Gyula, Budapest, VIII, Röck Szilárd-u. 32. — Perényi József, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Pesovár Ambrus, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Petri Mór, Budapest, V, Sziget-u. 9. — Péczely László, Keszthely. — Pitroff Pál, Budapest, I, Otthon-u. 9. — Pokorny Emánuel, Budapest, II, Fő-u. 43. — Prónai Lajos, Budapest, VI, Székely Bertalan-u. 9.

Radványi Kálmán, Budapest, II, Bíró-u. 6. — Rafaelli Rafaela, Budapest, IX, Gyep-u. 23. — Rakssányi Mária, Budapest, I, Horthy Miklós-út 116. — Rátkay László, Dunaföldvár. — Reményi József, Cleveland. — Remenár Elek, Békéscsaba. — Rempert Elek, Budapest, VII, Damjanich-u. 28/b. — Réger Béla, Budapest, VIII, Futó-u. 51. — Rubinyi Mózes, Budapest, V, Vilmos császár-út 8.

Salló Antal, Budapest, I, Attila-u. 101. — Salyámosy Gyula, Pestszentlőrinc. — Sági István, Budapest, I, Kemenes-u. 4. — Sárkány Alfréd, Budapest, I, Attila-u. 23. — Schinner Lajos, Budapest, II, Keleti Károly-u. 37. — Schmuck Paszkál, Győr. — Sik Sándor, Szeged. — Sipőtz Pál, Budapest, IX, Üllői-út 119. — Solymossy Sándor, Budapest, VII, Mexikói-út. — Stadtmüller Gyula, Budapest, I, Böszörményi-út 3. — Staud Géza, Budapest, II, Tárogató-u. 64. — Sulyok Frigyes Efrém, Kőszeg.

Szabó István Andor, Budapest, V, Zrínyi-u. 9. — Szabó Mihály, Kecskemét. — Szalay Jeromos, Pannonhalma. — Szalay József, Szeged. — Szász Károly, Budapest, I, Attila-u. 7. — Szemkő Aladár, Budapest, VI, Szondy-u. 37. — Szerecz Imre, Keszthely. — Szerviczky M. Margit, Nyiregyháza. — Szidarovszky János, Budapest, X, Szabóky-u. 42. — Szigetváry Károly, Budapest, I, Csörsz-u. 15. — Szinnyei Ferenc, Budapest, I, Uri-u. 10. — Szinnyei József, Budapest, V, Arany János-u. 1. — Szira Béla, Budapest, IX, Gróf Haller-u. 88. — Szirák Ferenc, Kiskunfélegyháza. — Szomolányi József, Vác. — Szóts Gyula, Budapest, I, Mátrai-u. 5. — Szűts Iván, Budapest, II, Donáti-u. 14.

Takács Andor, Budapest, VIII, József-körút 37. — Timár Kálmán, Kalocsa. — Terbócz Ilona, Budapest, II, Hunyadi János-út 9. — Thienemann Tivadar, Budapest, IV, Semmelweis-u. 2. — Tolnai Vilmos, Pécs. — Tordai

Anyos, Baja. — Tóth M. Marianna, Sopron. — Travnik Jenő, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Trombitás Gyula, Budapest, II, Batthyány-u. 31. — Tüll Alajos, Pécs.

Urbányi Karolina, Cinkota.

Vajthó László, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 47. — Varga Editha, Budapest, II, Zivatar-u. 2. — Ványi Ferenc, Budapest, I, Lorántffy Zsuzsanna-u. 5. — Várady Zoltán, Budapest, I, Lenke-tér 4. — Várdai Béla, Budapest, IX, Kinizsi-u. 10. — Váth János, Balatonalmádi. — Vince Frigyes, Budapest, V, Alkotmány-u. 11. — Vincze László, Kecskemét. — Voinovich Géza, Budapest, I, Nagyboldogasszony-út 23.

Waldapfel János, Budapest, XI, Albert-u. 73. — Waldapfel József, Budapest, I, Márvány-u. 44. — Werner Adolf, Zirc.

Zipser Sándor, Budapest, IX, Ráday-u. 38. — Zolnai Béla, Szeged. — Zöldi Mihály, Kispest.

Zsigmond Ferenc, Budapest, V, Hold-u. 29.

VI. Előfizetők.

Aszód: Ev. reálgimnázium.

Balassagyarmat: All. reálgimnázium.

Békés: Ref. reálgimnázium.

Békéscsaba: All. leányliceum.

Budapest: Ciszterci rendi hittudományi intézet. — Eggenberger-könyvkereskedés. — Fővárosi közoktatási ügyosztály. — Fővárosi pedagógiai könyvtár. — Kalazantinum. — Kereskedelmi akadémia. — Képviselőház könyvtára. — Nemzeti Kaszinó könyvtára. — Országos Kaszinó könyvtára. — Ranschburg Gusztáv-könyvkereskedés. (2 példány.) — Vallás- és közoktatásügyi minisztérium. (6 példány.) — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Városi nyilvános könyvtár. (Reviczky-u.) — Városi nyilvános könyvtár. (Andrássy-út.) — All. Madách Imre gimnázium tanári könyvtára. — All. Madách Imre-gimnázium ifjúsági könyvtára. — Ciszterci rendi kat. Szent Imre-gimnázium. — Kegyesrendi kat. gimnázium. — Ev. gimnázium. — Ref. gimnázium. — All. Verbőczy István-reálgimnázium. — All. Mátyás király-reálgimnázium. — All. Árpád-reálgimnázium ifjúsági könyvtára. — All. Árpád-reálgimnázium önképzőköre. — All. Berzsenyi Dániel-reálgimnázium. — All. Kölcsey Ferenc reálgimnázium. — All. Szent István-reálgimnázium. — All. Zrínyi Miklós-reálgimnázium tanári könyvtára. — All. Zrínyi Miklós-reálgimnázium ifjúsági könyvtára. — All. Zrínyi Miklós-reálgimnázium önképzőköre. — All. Fáy András reálgimnázium. — All. Széchenyi István-reálgimnázium. — All. Szent László-reálgimnázium. — Egyetemi kir. kat. reálgimnázium tanári könyvtára. — Érseki kat. reálgimnázium. — Szentbenedekrendi kat. Szent Benedek-reálgimnázium. — Izraelita reálgimnázium. — All. Toldy Ferenc reáliskola tanári könyvtára. — All. Toldy Ferenc-reáliskola ifjúsági könyvtára. — All. Bolyai-reáliskola. — All. Kemény Zsigmond-reáliskola. — Közs. Eötvös József-reáliskola. — Közs. Vörösmarty Mihály-reáliskola. — All. Mária Terézia-leánygimnázium. — Kat. Szent Margit-leánygimnázium. — Kat. Sophianum-leánygimnázium. — Izraelita leánygimnázium. — Községi

Szilágyi Erzsébet-leánygimnázium. — Közs. Gizella királyné-leánygimnázium. — Egyesületi Veres Pálné-leánygimnázium. — Ev. leánygimnázium. — All. Erzsébet-nőiskola leányliceuma. — Kat. Notre Dame de Sion leányliceum. — Közs. Ráskai Lea-leányliceum. — Közs. Zrínyi Ilona-leányliceum. — Baár-Madas ref. leányliceum. — Szekeres Margit magán leányliceuma. — All. tanítónőképző-intézet. (Damjanich-u.) — Angolkisasszonyok kat. tanítónőképző-intézete. — Izraelita tanítóképző-intézet. — All. gyakorló felső kereskedelmi iskola. — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Márvány-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Ponty-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Jurányi-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Izabella-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 38.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 52.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Vas-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 56.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 23.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Horthy Miklós-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Attila-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Városmajor u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kiskorona-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kórház u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagymező-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kertész-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Rottenbiller-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Hernád-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Homok-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Knézits-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Telepy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Gyáli-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Elnök-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Liget-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Álmos vezér-tér.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váli-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Böszörményi-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Koronaőr-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Batthyány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Marczibányi-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Szentendrei-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Szemere-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Lovag-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Felsőerdősor.) — Közs. polgári leányiskola. (Bajza-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Peterdy-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Aréna-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Hungária-körút.) — Közs. polgári leányiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Práter-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Tisza Kálmán-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Tóth Kálmán-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Kén-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szent László-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Fehérvári-út.)

Cegléd: All. reálgimnázium.

Csongrád: All. reálgimnázium.

Csurgó: Ref. reálgimnázium.

Debrecen: Ref. tanárképző-intézet. — Ref. leánygimnázium. — Ref. tanítónőképző-intézet. — Csáthy Ferenc könyvkereskedése (2 példány).

Dombóvár: Kir. kat. reálgimnázium.

Ercsi: Közs. polgári iskola.

Eger: All. reáliskola. — Érseki tanítóképző-intézet.

Gödöllő: Közs. polgári leányiskola.

-Gyöngyös: All. reálgimnázium. — Polgári és felső mezőgazdasági iskola.

Győr: Szentbenedekrendi kat. gimnázium. — All. reáliskola. — All. tanítónőképző-intézet. — Fiú felső kereskedelmi iskola. — Női felső kereskedelmi iskola.

Gyula: Dobai János könyvkereskedése.

Hatvan: All. reálgimnázium.

Hódmezővásárhely: Ref. gimnázium. — All. óvónőképző-intézet.

Jászapáti: Kir. kat. reálgimnázium.

Jászberény: All. reálgimnázium.

Kaposvár: All. reálgimnázium. — Egyesületi leánygimnázium.

Karcag: Ref. reálgimnázium.

Kecskemét: Kegyesrendi kat. gimnázium. — All. reáliskola. — Kat. leánygimnázium.

Kiskunfélegyháza: Kat. reálgimnázium. — All. polgári főiskola.

Kispest: All. reálgimnázium.

Kisújszállás: Ref. reálgimnázium.

Kisvárdá: All. reálgimnázium.

Makó: All. reálgimnázium.

Mátyásföld: Egyesületi Korvin Mátyás reálgimnázium.

Mezőkövesd: Kir. kat. reálgimnázium.

Mezőtúr: Ref. gimnázium. — Ref. gimnázium önképzőköre. — All. leányliceum.

Miskolc: All. reáliskola. — Ref. reálgimnázium. — Ref. leánygimnázium.

Nagykálló: All. reálgimnázium.

Nagykörös: Ref. gimnázium. — Ref. tanítóképző-intézet.

Nyiregyháza: Kir. kat. gimnázium. — Ev. reálgimnázium. — Tanítóképző-intézet.

Pápa: Ref. főiskola.

Postszenterzsébet: All. reálgimnázium.

Pécs: Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Ciszterci rendi kat. reálgimnázium. — All. gyakorló reáliskola.

Pozsony: Industria Tanszervállalat.

Sátoraljaújhely: Kegyesrendi kat. reálgimnázium.

Sopron: All. reálgimnázium. — Ev. reálgimnázium. — All. leánygimnázium.

Sümege: All. reálgimnázium.

Szarvas: Ev. tanítóképző-intézet.

Szeged: All. polgári iskolai tanárképző-intézet. — Délmagyarországi Közművelődési Egyesület. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Kegyesrendi városi kat. gimnázium. — Kegyesrendi városi kat. gimnázium önképzőköre. — All. reáliskola. — All. leányliceum. — Tunyogi Csapó János reálgimnáziuma. — Szent István Társulat szegedi fiókja.

Szekszárd: All. reálgimnázium.

Szolnok: All. reálgimnázium.

Székesfehérvár: Ciszterci rendi kat. reálgimnázium. — All. reáliskola.

Szentgotthárd: All. reálgimnázium.

Szombathely: All. reálgimnázium. — Allami leánylíceum.
 Tata: Kegyesrendi kat. reálgimnázium.
 Újpest: All. reálgimnázium. — All. leánylíceum.
 Vác: Kegyesrendi kat. gimnázium.
 Veszprém: Kegyesrendi kat. gimnázium.
 Zirc: Ciszterci rendi apátsági könyvtár.
 Zalaegerszeg: All. reálgimnázium.

VII. Cserepéldányok.

A Cél. — Budai Napló. — Debreceni Szemle. — Deutsche Akademie. — Deutsch-Ungarische Heimatsblätter. — Erdélyi Helikon. — Erdélyi Iskola. — Erdélyi Múzeum. — Földrajzi Közlemények. — Győri Szemle. — Hadtörténelmi Közlemények. — Kalangya. — Katolikus Nevelés. — Katolikus Szemle. — Kálvinista Szemle. — Kereskedelmi Szakoktatás. — Korunk Szava. — Levéltári Közlemények. — Magyar Katonai Szemle. — Magyar Orvos. — Magyar Zsidó Szemle. — Mult és Jövő. — Napkelet. — Néptanítók Lapja. — Pannonhalmi Szemle. — Pannonia. — Pásztortűz. — Protestáns Szemle. — Protestáns Tanügyi Szemle. — Szocializmus. — Theologia. — Theológiai Szemle. — Térképészeti Közöny. — Új Idők. — Új Kor. — Új Utak.

VIII. Összegezés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése 24. évében, 1935-ben, 456 tagja és előfizetője volt. Ezek közül tiszteleti tag: 2, alapító tag: 29, rendes tag: 225, előfizető: 200.

A folyóirat 700 példányban jelent meg. Ebből évnegyvedenkint 456 példányt küldtünk a tagoknak és előfizetőknek; 54 példányt a Bibliográfiai Központnak; 22 példányt az államtól előírt iskoláknak és közművelődési intézményeknek; 36 példányt ment szét cserepéldány gyanánt s 132 példány került könyvtárosi forgalomba.

IX. A Társaság eddigi tisztviselői.

Elnökök: — Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—1933). — Pintér Jenő (1933—).

Alelnökök: — Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—1932). — Zoltvány Irén (1911—1932). — Viszota Gyula (1921—). — Tolnai Vilmos (1933—). — Zlinszky Aladár (1933—)

Titkárok: — Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszegehy Zsolt (1921—).

Szerkesztők: — Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—1933). — Baros Gyula (1933—).

Jegyzők: — Kéký Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—).

Pénztárosok: — Ágner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—1935).

Ellenőr: — Perényi József (1925—).

X. A Társaság folyóirata.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest, VII, Barcsay-utca 5.) vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II, Hattyú-utca 7).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Baros Gyula szerkesztő címére küldendők (Budapest, X, Család-utca 17).

IRODALOMTÖRTÉNET

**A „Toldi estéje“
és az „Egy régi udvarház utolsó gazdája“.**

írta: VARDAI BELA.

Gyulai Pálnak legkitünőbb prózai elbeszélőműve az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*. „Benne Gyulai a legnagyobb magyar lélekrajzolók közé emelkedett“, írja Papp a „Gyulai Pál Irodalmi emlékei“-hez írt bevezetésben.¹ Korrajzáért bátran regénynek is nevezhető, bár szerzője csak „beszély“-nek mondta. Nagyszerű, komor színei ott élnek minden irodalomismerő magyar lelkében. Manapság szomorú, állandó aktualitást ad neki színhelyének sorsa: a Bach-korszak alatti Erdélyről festett kép nem emlékeztet-e az oláh megszállást szenvedő bérces kis haza keserveire! Saját szavaival is több szempontból oly jól jellemezhető mű ez. Főalakjának egész jellemképe benne van ebben a mondatában: „Oly erős szenvedéllyel csüngött a multon, hogy fel nem foghatta a jelent.“² Vagy a kor hangulata ezekben a soraiban: „Mindenkinek volt valami sebe, ha testén nem, lelkén, vagy legalább is vagyónán. Majd minden család magába vonult és sebeit kötözgette. A régi vendégszeretet, víg élet eltűnt, mintha a régi alkotmánnyal temette volna el az idő.“³

Érdekes e mű keletkezésének története. Szerzője vetett rá világot, harmadik kiadása elé írt előszavában.⁴ Hat évig hordozta lelkében tervét, nem remélhetvén kiadását az akkori sajtóviszonyok közt, s mikor Urházy György beszélyt kért tőle 1857-ben megindult kis napilapja, a *Magyar Posta* számára, két alakban írta meg. Először a kedve szerint való, jelen teljességében s mindjárt utána szakaszonként abban az alakban, ahogy az említett helyen megjelent, bár így sem bizonyos cenzori törvények nélkül. Teljes szövege csak 1867-ben, a *Vázlatok és képek*

¹ 33. l.

² Gyulai Pál: *Vázlatok és képek*, II. kiadás, Franklin, 1901, 347. lapon. — Papp F. Radnóthy Kemény Zs. egyik regényalakjával, Gróf Jenő Eduárdal látja rokonnak; ez is a korába be nem illő rögeszméjének áldozata a Napoleon elleni háborút követő időben. (Gy. P. Irod. Eml., 33. l.)

³ *Vázlatok és képek*, id. kiad., a 357. lapon.

⁴ U. o. 281. s. k. l.

első kiadásában látott napvilágot. Érdekes volna e két kidolgozás összehasonlítása. Nyilván dokumentálná még az oly egyes, kimondó lelkeknek is, minő Gyulai Pál volt, kényszerű hozzátörődését a korviszonyokhoz. De erre bajosan lesz már mód. A *Magyar Posta* 1857. évfolyamának — a következőnek elején a nyomasztó bélyegköltségek miatt már meg is szűnt — összes közkönyvtáraink közül a Nemzeti Múzeum hírlapkönyvtárában is már csak egy csonka példánya van; éppen az első 90 száma hiányzik, amelyekben Gyulai művének a korhoz alkalmazott formája föllelhető volna.

Legmeghatóbb jelenete e műnek Radnóthy Elek búcsúzása hűséges, öreg, haldokló István szolgájától. Értesülvén fia haláláról, mint „feldúlt családja s az elsüllyedt múlt egyetlen maradványára“ borult zokogva az öregre, megölelte s azontúl nem akart mást látni maga körül. Ettőlfogva ez „többé nem cselédje volt, hanem barátja, rokona, dajkája“. S ez a jó viszony köztük mégis megromlik. István, ura elől titkolt betegségében, halálát érezvén már közeledni, azon bánkódik, hogy az most már gondozatlanul marad egyedül. Hűtlen leánya, Erzsí hazahívását indítványozza hát neki. Radnóthy felindulva kergeti el magától a jószándékú, mit sem vétett öreget. Ennek — halódva — már csak az fáj, hogy a sírba kell vinnie ura haragját. A kis Mányi cselédre bízza rá, hogy nevében, halála után, urától majd bocsánatot kérjen. Radnóthy hamar megbánja hevesességét. Rossz sejtelmek hajtják a haldokló szobája felé. Még kívül meghallja István szavait s a megbocsátás szavával siet be hozzá, úgyhogy az végpercében boldogan még kezét csókolhat neki. „Torzuló vonásain erőt vett egy édes mosoly s a homályosuló szemekből még fölesilloghatott a szeretet és hála utolsó szikrája.“⁵

Azt hiszem, abban, hogy Gyulai művébe bevett egy ily tárgyú részletet, de meg ennek egész kidolgozási módjára hatása volt a Toldi Estéje bizvást fénypontjául tekinthető nagy jelenetének: a haldokló Toldi és a király utolsó találkozásának. Az 1854-ben megjelent Toldi Estéjé-nek, amaz évtized epikája legkitünőbb termékének, hatása rendkívüli volt. Gyulai a Budapesti Hírlap 1855-iki tárcájába *Szépirodalmi Szemléje* során lelkesült méltatást írt róla, ünnepelve Arany epikus géniusát. De mint költő is hatása alá került, az évtized vége felé megírt pró-

⁵ U. o. 397. l.

zai elbeszélésében. A két mű egészében is rokon némiképen: mind a kettő egy-egy életalkony rajza. Az igazi tehetségtől átvett és feldolgozott hatás esete ez, mely az önálló jelleg, kiemelkedő érték minden sérelme nélkül odacsatolja az epika szálaival is Gyulai Pált, ahová mint lírai költő tartozik: Arany János köréhez.

István szolgálánál súlyosabb az öreg Toldi bántódása. A király udvarából elküldött Miklós három év után is meg van győződve igazáról, ezt hajtogatja Bencének otthon, még Pósa-falvy jövetele előtt, meg a viadal után is, a Rákos mezején hazafelé ballagva. Az udvarból elküldetése az évek során irtózatosan hatott rá. „Testem meg van törve, lelkem meg van ölve“, panasolja Bencének, útban Buda felé. A király elé öltözve, a reá váró örömtől felvillanyozva sem feledi elmondani: „Három évig hálni járt belém a lélek.“ A viadal után elkeseredve, ravaszsággal gyanúsítja a királyt: szándékosan nem akart az ráismerni! Pedig annak lelkén csak sejtelem futott át, a biztosat csak az olasz elejtése után tudta meg, amikor Toldi már nem volt sehol. A költő szerencsésen menti meg ezt rokonszenvünk elvesztésétől, mikor a kiejtett gyanú után hamarosan nagy királynak is mondatja vele Lajost, akit mindig szeretett s most is szeret még, akihez vonzza a lelke. Kegyelmét azért nem kívánja, aminthogy a vele kibékülés kívánsága nem támad fel benne halála előtt sem. Mind a bántódás mélységének jele. Persze akkor helyzete úgy el volt már rontva, hogy csak a király hozhatta rendbe, s így is történik.

Mikor ez a haldoklóhoz lép, elismeri, hogy megbántotta őt, s nyilván ez a szava hat Toldira úgy, hogy urától azokért a régi zsörtölődésekért, az igazára rámutatás mellett, bocsánatot kér. Véres tette a királyi palotában nem is kerül szóba. Ez mindkettőjük előtt el van intézve azzal, hogy az utolsó nagy haragkitörés a halálos ágyra juttatta a hőst, útban az örök bíró felé. Hogy Arany, a lelkiismeret költője, nem érinteti a véres ügyet, azzal talán a korszerűségnek és hőse naivságának is meg akarta adni a magáét. A király gyöngéd, de szintén határozott szavakkal védi Toldival szemben a maga álláspontját. Tulajdonképp mindkettőjüknek igazuk van, ez már együttjár a dolgok tragikumával. Ami belőle fájna Toldinak, nem hallja többé: a király, Toldi kora letűntéről szólva, már egy halott kezét fogja.

A téma hasonlósága a két esetben szembetűnő. Az elkül-

déssel méltatlanul megbántott jólelkű, jószándékú öreg alantassnak urával a halálos ágyon megbékélését adja elő Arany is, Gyulai is. De hogy hatásról beszélhessünk, ahhoz nem elég a tárgy hasonlósága, annak a művészi eljárás, megoldás egész módozatában kell mutatkoznia, mert csakis ez vall arra, hogy a költőt az előtte álló művészi példa fogta meg. S itt valóban találunk is ily megoldási hasonlóságokat. Az első, hogy mindkét esetben a megbántó siet az élete végét járó hívéhez, teljesen önként, mintegy lelkiismeretétől hajtva, lelki magaslatáról nagyobb bizonyosságot téve így minden rangjánál. Másodszer mindkét helyzetben a megbántott kér bocsánatot urától. Ez egyiknél sem színlelés, csupán alantas voltukból következő, hanem szívből fakad, ami persze a gyöngéd, gondoskodó szolgánál melegebben, alázatosabban nyilvánul, mint a marcona katona esetében.

A harmadik megoldási hasonlóság, hogy a szembenállottak lelki harmóniájának helyreállása mindkét esetben nem *expressis verbis*, szavakba foglalva, hanem külső jelekkel jut kifejezésre. Talán azért, mert szóra bízva a dolgot, könnyen az érzelgősségbe csaphatna a hangnem. Bizonyos tartózkodás különben is mindkét költő jellemképéhez hozzátartozik. Bence megbékélését a királyéval holtan is összefogódzó keze, Istvánét az ura kezére adott csók, utoljára felvillanó boldog mosolya, felesillogó szeme fejezi ki.

Gyulai Pál előtt az Egy régi udvarház utolsó gazdája búcsújelenetének megírásakor ott lebegett a Toldi Estéje hasonló tárgyú része, ha nem is nyomról-nyomra követett példaképen, de mégis mint olyan determináló hatás, mely a maga más körbe helyezett feladata megoldásának némely főmozzanatait készen adta számára. Ha csak egy motívum volna az egymás mellé tett jelenetekben közös, nyilván csak véletlen egyezésről volna szó. De három motívum is egyezvén, ugyanazon sorrendben, azt hiszem, nem túlzás Arany-hatásról szólni s azt állapítani meg, hogy Arany nagyszerű, történeti színezetű jelenetének építései Gyulai polgári miliőbe ültette át.

Régi, énekelt verses irodalmunk ritmusa.

Irta: PÉCZELY LÁSZLÓ.

(Szemle a XVI. századi magyar énekköltés ritmuskincsén.)

Régi verseink formáinak a megítélésénél mai ritmusérzékünkre nem bízhatjuk magunkat. Más fogódzóra van szűségünk, mert Arany János verselésén kifinomult ritmusérzék kritikájával arra az eredményre jutunk, mint a legtöbben azok közül, kik a legújabb időkig régi verseink verseléséről akár egy-egy odavetett mondatban, akár külön tanulmányban nyilatkoztak. Ezek a nyilatkozatok a legtöbb versre nézve kedvezőtlenek voltak. *Verstani* szempontból ítélték, holott *verstörténeti* alapon a rosszaknak minősített verseket is jóknak, legalább is jobbaknak találjuk, mint azok, akik a maguk ritmuselvét időtlen érvényűnek gondolták s csak negatívumokat tudtak régi verses irodalmunk formáiról megállapítani. Ha mai ritmusérzékünkre nem bízhatjuk magunkat, hol keressünk hát fogódzót, melynek segítségével régi irodalmunk formakincsét vizsgálhatjuk? Középkori verseinknél Horváth János számára a fogódzó a legtöbb vers mellé odaállítható latin eredeti volt. XVI. századi verseinket vizsgálva, ezt az irányítót a legtöbb esetben nem vehetjük igénybe, de nincs is rá szükségünk. Egészen új világba lépünk itt: a magányosan olvasott, vagy közösség előtt felolvasott, a szűk kolostori cellák falai között meghúzódó irodalom helyett olyan irodalommal van dolgunk, mely az *ének* szárnyán száll szájról-szájra, mely már nemcsak az olvasni tudók kis csoportjáé, hanem az egész nemzeté, melynek életrekeltségében s tartalmi és formai kialakításában az egész nemzet résztvett.

XVI. századi verseink énekszövegek. Az ilyenek formai megítélése pedig más szempontból történik, mint az olvasásra vagy felmondásra szánt verseké. Lehet valamely vers felmondanivalónak tökéletes, énekszövegnek azonban használhatatlan. És fordítva: hány vers kiváló énekszöveg, felmondanivalónak azonban fogyatékos. A különbséget énekszöveg és felmondásra szánt vers között XVI. századi verseinkkel kapcsolatban elég korán észrevették, a disztíngválás azonban csak egy-egy elejtett szóban, mondatban nyilvánult meg. Már pozitív szempontokat a vizsgálódáshoz zenetörténéseink adtak, így Szabolcsi Bence, őt megelő-

zőleg pedig Kodály Zoltán, ki egyik tanulmánya végén a következőkben jelöli meg a verstörténeti kutatás módszerét: „... minden típus vizsgálatánál első kérdés legyen: van-e melódiája? énekelték-e? vagy csak olvasták? Énekszövegek ritmizálása a dallam mellőzésével vagy illuzórikus, vagy egészen lehetetlen“.¹

XVI. századi énekszerzőink verseiket énekben gondolják el. Előttük a ritmusideál, a dallam, feladatuk az, hogy verseiket úgy konstruálják meg, hogy azok jó énekszövegek legyenek, vagyis beleilleszkedjenek a dallam-megszabta keretekbe. Ezért a dallamnak megfelelő ritmustényezők közül azokat kell a szövegben megvalósítani, melyeket az énektechnika megkíván. Ezek pedig a dallamritmikumnak leginkább kiütöző jegyei. Ilyen a cezúra. Ha a dallamban határozottan érezhető cezúra van, az énekszerző egészen spontán, a benne élő dallamritmikum hatása alatt úgy konstruálja meg versét, hogy a szövegsorokban is meglegyen a megfelelő helyen a cezúra. E követelmény ellen énekszerzőink a legkritikább esetben vétenek. Ha tehát a szövegben sok a cezúrátlan sor, ez arra figyelmeztet, hogy a dallam cezúrátlan s ezért a cezúrák hiányát nem szabad hibául felrónunk. — Ha a dallamsor például 12 hangból áll, a szövegsornak is ennyi szótagúnak kell lennie. Ez azonban már nem oly fontos követelmény, mint az előbbi, a cezúra. Az énektechnika nem szenvedett csorbát, ha helyel-közzel egy hangra két szótagot, vagy egy szótagra két hangot énekelték, vagy ha a dallamot alkalomadtán meg-megtoldották egy hanggal. Így tehát abból a körülményből, hogy XVI. századi verseinket énekelték, sok látszólagos verselési fogyatékoságot tudunk megmagyarázni. Ilyen a „hibás“ cezúra, a szótagszám ingadozása, ilyen a sokat emlegetett gyarló rímelés is. A művészi rímelésre, mint a vers zenei jellegének egyik fontos tényezőjére, nem volt szükség, mert a szöveg zeneiségét pótolta maga a dallam.

Még egy sokat hangoztatott „fogyatékoságot“ magyarázhatunk meg e versek énekszöveg-mivoltával. XVI. századi verselésünk legszembetűnőbb jellegzetességére mutathatunk itt rá. Az előbb említettük, hogy a dallamritmikumnak csak főbb jegyei hagytak nyomot az énekszövegben. Innen van az, hogy *a ritmus XVI. századi verseinkben a főbb kereteken belül megkövetlen*. Például a középceszúrák 10-es sorfajnál megtaláljuk a pontos és

¹ Argirus nótája. Ethn. 1920. 35—36. l.

következetes középcézúrát, következetesnek találjuk többé-kevésbé a 10-es szótagszámot is. Ha azonban a felmondásra szánt versek ritmizálásához szokott ritmusérzékünkre bízva magunkat, tovább akarjuk tagolni a félsorokat, csalódás ér bennünket. Meglepetve tapasztaljuk ugyanis, hogy amily következetesen tesz eleget a vers a fentemlített két követelmény közül az elsőnek s többé-kevésbé a másodiknak is, éppoly következetlenség a jellemző a félsorok tagolásában. Példánk esetében a 2/3, 3/2 és tagolatlan sorok minden rendszer nélkül váltakoznak. Mi ennek az oka? Nem tudták volna énekszerzőink következetesen továbbtagolni a félsorokat? De igen. Ha a sorokat felezni tudták, ha a szótagszámot a sorok túlnyomó részében pontosan elő tudták állítani, ez utóbbira is képesek lettek volna. A dallam azonban nem kívánta meg a félsorok valamilyen megállapodott tagolását. Igaz ugyan, hogy ezek még tovább tagozódnak, ez a tagozódás azonban távolról sem olyan határozott, mint a dallamritmikum főbb jegyeinek megfelelő 5/5-ös osztása a soroknak. A nyelvben levő ritmikus hajlam ezen a ponton irányító nélkül marad és legfeljebb csak az értelmet ismervén el vezetőnek, hol az egyik-, hoi a másikkajta tagozódást mutatja, vagy egyáltalában nem mutat semminemű tagozódást.

Hogy pedig a felsoroltak csak mai szemmel nézve fogatkozások, hogy e versek jellegének megfelelően valójában nem azok, beláthatjuk, ha az ugyanazt a formát mutató verseket kronológiai rendbe szedjük. Gyakran tapasztaljuk, hogy mai szemmel nézve a korábbi vers jobb, mint a későbbi. Ott van például a cezúrátlan 11-es dallamra énekelt versforma. Ez a korszak legtöbbet használt formája. Már a 40-es évek elején feltűnik s az 50-es évektől kezdve a század végéig vezetőszerpet visz, a legnépszerűbb, a különböző énekeskönyvekben legtöbbet idézett daltamoknak a formája.² Ha a 40-es évekből veszünk elő 11-eseket s összehasonlítjuk őket a század végéről való 11-esekkel, nem tapasztalunk az említett látszólagos hibák levetkőzése irányában fejlődést. Lehetetlen ezt elképzelnünk abban az esetben, ha az említettek az énekelhetőség szempontjából is hibák lettek volna. Még többet mond számunkra Tinódi, Sztárai, Szkároői vagy Szegedi Gergely verselési gyakorlata, ha ebből a szempontból

² L. Szabolcsi B.: *A XVI. sz. magyar hist. zenéje*. 1931. Magyar zenei dolgozatok. 9. sz. 10. l.

megvizsgáljuk. Ők ugyanis ugyanazt a formát több versben használják, kézenfekvő volna tehát, ha a mondottakat nem vesszük figyelembe, a fejlődés a művészi rímelés, a megállapodott szótagszám, a formának a főbb kereteken belül való megkötöttsége irányában. E helyett itt is ugyanazt tapasztaljuk, mint például a kronológiai rendbe szedett cenzúráltan 11-eseknél. Mi ennek az oka? Semmi más, mint hogy nem volt szükség az említett „hibák“ levetkőzésére mindaddig, míg a versek énekszövegek voltak. Csak majd ha a dallamtól elszakadnak, lesz szükséges ebből a szempontból a tökéletességre való törekvés, mert ami énekelve nem hiba, felmondva szembeszökő fogyatékos. Addig fejlődésről csak a főbb, dallam-megszabta ritmikai kereteknek az énekelhetőségtől követelt mértékig való megrögzítése, bizonyos formák felszínrehozása és népszerűsítése szempontjából lehet szó. És ezen a ponton tűnik ki XVI. századi énekköltésünk korszakot alkotó szerepe a magyar verselés történetében: egész sereg, a főbb keretekben már állandósult sorfajjal, sok strófa képlettel gazdagította formakészletünket, számos új és már régibb formát népszerűsített, vitt bele a köztudatba s biztosította fennmaradásukat a dallamoktól való elszakadás utáni időkre is.

Az előbbieken néhány látszólagos verselési negatívumot magyaráztunk meg XVI. századi verseink énekszöveg-mivoltával. Más szempontból is szükség van azonban e versek dallamainak a megvizsgálására. Már Kodály Zoltán figyelmeztet *Argirus nótája* című tanulmányában, majd Szabolcsi Bence egyik munkájában,³ hogy a szöveg ritmusának a megállapításánál a dallam nem mellőzhető. Például a 11-es és 12-es sorfajoknak 3, a 10-esnek 4 típusa szerepel XVI. zenénkben,⁴ ezek mindegyike más ritmizálását követeli a szövegnek, még ha a sorok szótagszáma megegyezik is. Dallam nélkül nem tudjuk eldönteni, minő terv szerint ritmizáljuk a sort. Különösen az olyan versekre áll ez, melyek egyszerre többfajta ritmizálást is megtűrnek.⁵

Végül még egy fontos kérdésre adnak feleletet a dallamok. Amint alább látni fogjuk, meglepő az a formagazdagság, melyet XVI. századi énekköltésünk elénk tár. Ha hozzávesszük ehhez

³ A XVI. sz. magyar hist. zenéje. 7. l.

⁴ L. Szabolcsi idézett munkáját a 45. lapon.

⁵ Találtam például olyan verset, melynek 84 sora közül 41 5/6, a többi pedig 4/4/3 szerint tagolható. Egy másik 11-es szótagszámú versnél pedig a sorok egy része a 4/4/3 mellett a 6/5-ös ritmizálást tűri meg. Ilyen esetekben csak a dallam igazíthat bennünket útba.

azt, hogy e formáknak csak a kisebbik részét találjuk meg középkori verses irodalmunkban, azonnal felöltlik a kérdés: honnan ez a nagy formai gyarapodás? a népköltészet adott volna néhány évtized leforgása alatt ennyi új formát az irodalomnak? egyéni kezdeményre vagy éppen idegen hatásra gondoljunk? Ezekre a kérdésekre is a dallamok adják meg a feleletet. A versformák az idegen hatásról ugyanis legtöbbször nem világosítanak fel. Ott van például a *Hadnagyoknak tanúság* Tinóditól. Ennek a sorai 4/6 és ezentúl még bizonytalan tagozódásúak; a 6-os sorrész 4/2, majd 2/4, majd pedig 3/3-ra oszlik, vagy osztatlan. A dallam nélkül nem állapíthatjuk meg, vajjon e forma önálló magyar fejlődmény, vagy pedig idegen hatás nyomait viseli-e magán. Népdalaink között gyakoriak a 4/3/3 és 4/4/2 beosztású szövegekre énekelt dallamok. Ha népköltészetünk e formát már akkor is ismerte, feltehetjük, hogy a népköltészetből került az irodalomba. Tinódinak tipikus lejtésváltó 10-es dallama azonban figyelmeztet bennünket, hogy ha valamilyen magyar népdalformával való megegyezés elősegítette is e forma irodalmi népszerűsödését, mégis elsősorban idegen hatás alatt fejlődöttnek kell minősítenünk. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagynunk, hogy, amit már fent említettem s amiről alább, éppen az idegen eredetet sejtető formáknál lesz szó, a dallam ritmusának csak kiütközőbb jegyeit nyomta rá a szövegre. Ezek a *főbb* ritmikai keretek pedig nem idegenek a mai magyar ritmusérzéknek és bizonyára nem voltak azok a XVI. századi versszerző ritmusérzékének sem. Ha tehát csak az énekszövegeket vizsgálunk, mitsem gyaníthatnánk és állapíthatnánk meg a megfelelő formák idegen eredetéről, vagy a kifejlődésükre tett idegen hatásról.

Nyilvánvaló tehát, hogy régi *énekelt* irodalmunk versformáinak a megállapítása előtt nélkülözhetetlen e versek dallamainak a felkutatása, ritmikai leírása, rendszerezése és annak megállapítása, e dallamok idegen eredetűek-e, idegen hatás nyomait viselik-e magukon, ha igen, minő eredetű ez a hatás? (Folyt. köv.)

⁶ Ezt a feladatot XVI. századi verseink dallamaira vonatkozólag részben már elvégezte Szabolcsi Bence, ki két, e századi énekeskönyv kritikai kiadását rendezte el. Az egyik Tinódi *Cronica*-ja (*Zenei Szemle*. 1929. I. 24. Tinódi-dallam), a másik a töredékes *Hofgreff-gyűjtemény*. (*A XVI. sz. magyar hist. zenéje* című dolgozatának függelékekép. Magyar zenei dolgozatok. 9. sz. 17 melódia.) Ugyanó nótajelzések segítségével még néhány XVI. századi versünk dallamára bukkant rá későbbi énekeskönyveinkben. Szabolcsi a fent jelzett dallamok pontos ritmikai leírását és rendszerezését is elvégezte, 2 másik tanulmányában pedig (*Jegyzetek a R. M. K. T.-nak VII. kötetéhez*, It. Közl. 1927. és *Adalékok*

Pesti Gáborról.

Írta: WALDAPFEL JÓZSEF.

I.

Az első magyar Aesopus szerzője katolikus papnak készült s még egészen középkori jellegű iskoláztatáson is végigment a XVI. század első negyedében. De a humanista élet ideálja annak Jagelló-kori árnyképében is megragadta, a humanizmus egy nagyrebecsült kincsének árán pedig szoros kapcsolatba került az erasmisták egyikével. Mellette elment a kedve az egyházi pályától s az új tudós élet, a világi humanista életének lehetőségére nyílt meg a szeme. Részben, hogy magára vonja a figyelmet, részben népével szemben való hivatásérzetből fogott tollat, hogy latin tudását a latinul nem tudó magyar nép javára használja. A könyvsajtót éppúgy igénybeveszi széleskörű közönségnek szánt munkái terjesztésére, mint a reformáció s ő is azt a két könyvet akarja először a nép kezébe adni, amelyeket Luther; ő nyomtat ki először egészen világi magyar könyvet Aesopusában¹ s ezt olyan megokolással teszi, amilyennel Luther készül rá. De Pesti törekvésének irányítója ekkor is az az erasmista szellem, amely Luthernek előkészítője. Maga az a gyűjtemény is, amelyből merít, az Erasmushoz sokban legközelebb álló körből ered. Másfelől azonban a humanisták ízlés- és stíltörekvéseinek részese létére a népre való hatás kedvéért oly versikékkal tarkázta könyvét, melyek — legalább részben — a középkornak a humanizmustól megvetett barbár rigmusait idézték vissza.

Pesti pályájának és írói törekvéseinek jelzett mozzanatai közül főképp három szorul részletesebb megvilágításra, a humanizmus-hoz való csatlakozásának története, mesekönyvének forrása és a tanulságok ritmikája.

1. (*Pesti Gábor életéhez.*) Brassicanus János Sándor Lukianos Demonax-ához fűzött fecsegő scholionaiiban a legnagyobb ókori költőknél nem kisebbnek vallott Janus Pannonius több kiadatlan-nak tartott (valójában Krakkóban 1518-ban már megjelent)

a régi magyar „metrikus” énekek történetéhez, u. o. 1928.) XVI. századi ének-költésünk két, idegen eredetű dallam- és versforma-csoportjával foglalkozik.

¹ V. ö. Kerecsényi Dezső: *Aesopus magyar nyelven*. Prot. Szemle. 1929. — Waldapfel Imre: *Humanizmus és nemzeti irodalom*. Irodalomtörténet, 1933. 25. l.

epigrammáját is idézi egy birtokában levő kéziratból. Azt írja róluk egyikükkel kapcsolatban:

id inter alia eius plusquam trecenta epigrammata manu sua descripta et a Turcorum immanitate aegre redemta, immo nec vulgata, nec aliis visa beneficio GABRIELIS nostri Pannonii adolescentis, et morum et litterarum ornamentis iuxta praestabilis consecuti sumus, ac in bibliothecam nostram, tanquam preciosum quendam unionem reposuimus.

Ez a sok tekintetben érdekes nyilatkozat eddig csaknem észrevétlen maradt. Abel Jenő már az Adalékok-ban (1880), a Janus-kéziratokról szóló dolgozatában megemlítette, Szilády Áron pedig Hartl és Schrauf a bécsi egyetem tanáraitól írt könyvének ismertetésében (It. K. 1898) e könyv alapján hivatkozott rá, de tanulságait Pestivel kapcsolatban sehol sem érvényesítették.² Nem lehet kétség, hogy a Brassicanustól említett Gabriel Pannonius azonos a magát később ugyancsak így nevező Pesti Gáborral, akinek mindhárom munkájához Brassicanus írt ajánló verseket, a maga tanítványának nevezvén őt. Brassicanus könyvének nyomása 1527 július 10-én fejeződött be, idézett sorait tehát ez év elején vagy még az előzőnek végén írta: a török 1526 szeptemberében járt Pest-Budán. Így érthető a megjegyzés, hogy a kéziratot szinte a török kezéből mentette ki Pesti (a Corvina kincseinek ekkori pusztulásáról tudvalevőleg másutt bőven szól Brassicanus). Ezek szerint már 1526 őszén, tíz esztendővel első munkái megjelenése előtt, Bécsben kellett lennie s Brassicanus nyilatkozata szerint már ekkor kitűnt „et morum et litterarum ornamentis“. Maga az a tény is, hogy Janus Pannonius epigrammáinak kéziratával érkezik Bécsbe s a humanizmus ottani mesterének annak átengedésével tehet a legkitűntetőbb formában elismert szíveséget, ugyancsak bizonyítja, hogy már ekkor erősen benne van a humanizmus szellemi világában. Tehát nem Bécs kezdte humanistává nevelni, hanem a magyar humanizmus hagyománya, s abban legalább félig-meddig már akkor benne élt, mikor Brassicanus tanítványává lett.

Érdemes alaposabban szemügyre venni, miféle Janus-kézirat-ról lehet itt szó s hogyan juthatott hozzá Pesti Gábor. Abel Jenő autográf kéziraatra érti a *manu sua descripta* megjelölést. Pedig

² Legújabban szólt róla Klimes Péter: *Bécs és a magyar humanizmus* (Palaestra Calasactiana. 5.) 1934. 76—77. és 89. l.

— az 'epigrammata eius' szomszédságában — inkább Pestire ért-hette Brassicanus a 'manu sua descripta'-t, mintha csak úgy folytatódott volna a mondat: ... Gabriel nobis donavit, s nem Gabrielis beneficio consecuti sumus. És valóban el sem lehetne képzelni, hogyan juthatott volna Pesti Janus eredeti kéziratához, vagy csak olyanhoz is, melyet annak tarthatott volna. Még csak az sem lehetséges, hogy a török betörés idején a Corvinából „zsákmányolta“ volna, mert az epigrammák eredeti kézírata nem volt ott sem, sőt valószínűleg soha nem is létezett. Az erre-arra szétküldözgetett epigrammákat nem is gyűjtötte mind össze maga a költő. Váradi Péter egy levele szerint Mátyás vele gyűjtette őket össze Janus halála után, a gyűjtése eredményét tartalmazó kódex nála maradt s az arról pergamenre készített másolatot helyezték el a Corvinában. Váradi példányáról aztán többen lemásoltatták ezt az irodalmi csemegét, míg végre el nem vezett s ekkor Váradi Keszthelyi esztergomi kanonok másolatát kérte el, hogy újat készíttessen magának.³ A Corvina példánya ott is maradt a XVII. századig, akkor Lambecius vitte Bécsbe az udvari könyvtárba. Pesti minden valószínűség szerint erről készített saját kezével másolatot. Ebben semmi feltűnő nincsen, abban az időben sokan dolgozhattak a könyvtárban. De ahhoz, hogy valaki bejusson, mégis kellett az udvarral valamilyen kapcsolatának lennie. Pesti Gábor családjának állásáról semmi biztosat nem tudunk, de voltak Pestiek magas papi tisztségekben is, udvari hivatalban is. Meglehet, hogy Pesti édesapja is kisebb udvari hivatalt viselt. Egy Pesthi Imre mester például 1500-ban a kis kancellária jegyzőjeként ismeretes. (Fogel: II. László udvartartása, 51. l.) Pesti apja elég korán meghalhatott, legalább őt már sehol sem említi. Családját azonban befolyásos emberek pártfogolták, elsősorban Pereg Albert, Lajos király főszállásmestere; az is világos Pesti leveleiből, hogy özvegy édesanyja Budán élt. Az udvarral való kapcsolat tehát igen valószínű. Az a tény, hogy Brassicanus közvetlen a mohácsi vész idejétáján Budán tartózkodott, annak lehetőségére is figyelmeztet, hogy Pestit már itt megismerte, vagy ennek valamely pártfogója volt vele barátságban s ez utasíthatta védencét a jőnevű bécsi mesterhez.

Mikor Pestit édesanyja Bécsbe engedte, abban a reményben ringatódzhathott, hogy magasabb tudományos műveltséget szerez-

³ V. ö. Abel, Analecta 29—30. l. — Huszti: Janus Pannonius, 294. l.

vén, idővel olyan fényes papi pálya nyílhatik meg előtte, amilyenekre a humanizmus évtizedei sok példát mutattak. De mikor fia 12 év múlva azzal tért haza, hogy bár egész időn tanult, nem akar pap lenni, kárbaveszettek érzett minden tanulatására fordított áldozatot és támogatást. Pesti elhatározása különben már régebbi keletű volt. Három nappal hazaérkezése után írja családjáról: „*diu celatam voluntatem meam ipsis aperui, me sacerdotium assumere nolle*“. Az Újtestamentum ajánlásának „*sacras litteras non modo non edidiceram, sed vix degustaram*“ szavait Szilády úgy értelmezi, hogy Pesti egyetemi teológiai tanulmányait még nem fejezte be teljesen e munkája végeztekor s szerénykedve mondja, hogy még alig kezdte el; ezt az értelmezést persze már az meglehetősen valószínűtlenné teszi, hogy már 1526/27-ben Bécsben volt. De maga Pesti idézett mondata nem is jelenthetné ezt, ilyenformán a két plusquamperfectum egészen ok és cél nélkül állna egyszerű perfectum helyett. Pesti minden bizonnyal azt akarta mondani, hogy annak idején csak éppen belekóstolt a teológiába, de nem tanulta ki, hanem előbb abbahagyta más tanulmány kedvéért. Mikor ezt írta, már nem lehetett teológus. Azzal kapcsolatban mondja éppen ezt, hogy bár nem szakember, mások biztatására elvégezte a munkát s amit nem értett, abban kikérte teológusok útbaigazítását. Az sem bizonyos, volt-e Pesti egyáltalán hallgatója a bécsi egyetem teológiai karának. A natio Hungaricába nem vétette fel magát. Brassicanus a latin és görög nyelvnek és a polgári törvénynek tanára volt. Éppen abban az időben, mikor Pesti Bécsbe került, legtöbbször nem is tarthatott előadást, mert a töröktől való folytonos félelem s a helyzet általános bizonytalansága folytán nem voltak hallgatói. Az egyetemtől függetlenül irányítója volt néhány ifjabb humanistának, köztük azoknak is, akik rajta kívül Pesti Újtestamentumát ajánló versekkel ékesítették: Fabri Ulriknak és Lazius Farkasnak, a későbbi nevezetes osztrák történetírónak. Mindketten egy ideig a klasszikus nyelvek lektorai is voltak, de aztán a tekintélyesebb és jövedelmezőbb orvosi tudomány elismert mestereiként működtek. Brassicanusnak ebbe a kis humanista iskolájába tartozott Pesti s meglehet, hogy Brassicanus „tanítvány“ megjelölése nem is vonatkozik a hivatalos egyetemi oktatásra.

Hogy miképpen képzelhette Pesti a maga humanista életpályáját attól kezdve, hogy e bécsi kör példájára idegenkedett a papi pályától, azt legfeljebb csak gyaníthatjuk. Abban, hogy

Bécsbe ment, már része lehetett annak a számításnak, hogy az új helyzetben ez a legelőnyösebb. Családja pártfogói az elsők közé tartoztak, akik Mária királynővel Ferdinándhoz csatlakoztak. Pesti legfőképp Ujlaki győri püspöknek igyekszik kedvében járni, az ő kívánsága szerint készíti és neki ajánlja *Nomenclatura*-ját, nála való hathatós támogatásra kéri Peregi Albertet. Már pedig Ujlaki azokban az években a legbefolyásosabb magyar ember volt Ferdinánd udvarában. Vagy azt remélhette Pesti, hogy világi humanistaként az udvarnál kezdhet oly hivatali pályát, amilyenre családja papként szánhatta, vagy a bécsi egyetemen remélhetett valamilyen megbízást, mint ahogyan ez valamivel utóbb Sylvesternek sikerült — ugyancsak nem Ujlaki támogatása nélkül. Pesti reménye azonban nem teljesült. Utóbb a magyar udvarhoz került. Az ide vezető útra is könnyű rámutatni: sógora János király híve volt, az ő hazaérkezte idején is vele járt Erdélyben. De a humanistát is megbecsülhették Pestiben, mint ahogyan Brodaries, majd az ifjú Verancsics is János király legfőbb emberei közé tartoztak. Buda eleste után az özvegy királynővel Erdélybe ment Pesti, az utolsó adat egy kassai megbízatása teljesítéséről szól, aztán teljesen nyoma vész. Meghalt-e, vagy mi lett belőle s volt-e része neki is az udvari humanizmus Erdélybe való átmentésében, nem tudhatjuk.

2. (*Pesti Aesopus-ának forrása.*) Ismeretes, mennyire egészen Erasmus szellemében s Erasmus nyomán készült Pesti Újtestamentuma. Azt azonban még nem világították meg eléggé, mennyi köze van Pesti erasmista törekvéseinek Aesopusszal való foglalkozásához és ahhoz, hogy éppen azt a gyűjteményt fordította. Magának az alapul vett gyűjteménynek meghatározása is csak közel járt az igazsághoz. Toldy Ferenc állapította meg, hogy Pesti meséinek többsége azoknak a fordítása, amelyek a bécsi Singreniusnál. Pesti kiadójánál 1520-ban megjelent latin gyűjteményben található. Toldy szerint ez a kiadás volt Pesti főforrása s ezt ő toldotta meg a Rimicius-féle mesék egy részével, a mesék elé pedig nem azt a *Vita*-t fordította, amely főforrásában állt, hanem kiegészítette a terjedelmesebb változat másutt talált példányából. Toldy megállapítása átment a köztudatba, Pintér Jenő is a Singrenius- és Rimicius-féle gyűjteményeket jelöli meg Pesti két forrásául. Valójában Singrenius-féle gyűjteményről nem is jogos beszélni. Singrenius könyvnyomtató csak az évek óta legjobban elterjedt mesegyűjtemény új lenyomatát készítette

el. Előtte és utána rengeteg kiadása ismeretes ugyanannak a gyűjteménynek, s e kiadások során az alaprétteghez csaknem esetről-esetre új mesecsoportokat ragasztottak más kiadványokból az egymással versengő könyvnyomtatók, Singrenius alighanem csak egészen változatlan lenyomatot csinált az ugyanabban az évben Strassburgban megjelent kiadásból. És Strassburgban már a következő évben csatolták a gyűjteményhez a Rimicius-féle meséket is. Ettől kezdve azok is ott voltak minden új lenyomatban s így mindazokban, amelyekhez Pesti az 1530-as években leginkább hozzáférhetett. (Az iskolákban használt könyvről lévén szó, az 1520-i kiadás régen eltűnhetett a forgalomból.) Hogy milyen keletük volt, azt eléggé mutatja az, hogy a legtöbb évben több kiadásuk is forgalomba került. De nemcsak Rimiciust, hanem a részletesebb Vita-t is egyazon könyvben kellett találnia Pestinek a többi mesék eredetijével. A 30-as évektől kezdve több kiadás már ezt az életrajzot hozza.* Az a legvalószínűbb, hogy Pesti az 1531-ben és 1533-ban Nürnbergben Petreiusnál megjelent kiadások valamelyikét használta. A szóbanforgó szerkezet rengeteg változata közül ugyanis ezek vették át először másféle (többnyire bilinguis görög-latin) Aesopus-kiadásokról azt a címet, amelyet Pesti is könyve magyar címe elé írt: *Aesopi Phrygis fabulae*. Ismeretes különben, hogy szótárában is egy 1531-i *nürnbergi* kiadványt bővített meg.

Azt a mesegyűjteményt, amelynek egyik sokszorososan bővített változatából Pesti dolgozott, az összehasonlító irodalomtörténet Dorpius-féle gyűjtemény néven emlegeti, minthogy legtöbb kiadásában mindvégig ott állott az élén a legelső csoport első kiadójának, Martinus Dorpius (Marten van Dorp) löweni teológustanárnak előszava. Dorpius maga is Erasmus legközelebbi baráti köréhez tartozott s iránta való személyes rokonszenvét, tudománya iránt való tiszteletét akkor sem tagadta meg s a humanizmusban tanítványának vallotta magát akkor is, mikor egyházkritikája miatt vita kezdődött köztük, valamint az Erasmusmal tartó Morus és Dorpius közt. Mikor a meséket kiadta — valószínűleg 1513-ban —, akkor is Erasmus tekintélyére hivatkozott azok latin írója érdemének igazolására. Ez az író pedig, a goudai Guilelmus Hermanus (néhány későbbi kiadás tévesen két külön

* Ez is, Rimicius mestergyűjteménye is, benne van pl. az éppen 1536-ban megjelent leydeni kiadásban is; ennek egy példánya a M. T. Akadémia könyvtárában is megvan.

személynek veszi G. Goudanust és G. Hermanust), Erasmus rendtársa és legeslegkedvesebb ifjúkori barátja volt, akivel együtt poétáskodott, együtt lett humanistává a kolostorban s akinek verseit is Erasmus adta ki. Vilmos kanonok még 1510-ben meghalt. 83 meséjét (középkori verses mesék klasszikus latinságú prózai átdolgozásai) Dorpius Gellius, Policianus és Crinitius néhány meséjével megtoldva elsősorban azoknak szánta iskolakönyvvül, akiket a filozófiának az ő vezetésével való tanulására készítének elő az ajánlásban megszólított löweni iskolamesterek. De nyomban oly nagy sikere volt a kiadványnak, hogy rövidesen úgyszólván minden humanista jellegű, Erasmust vezérnek tisztelő latin iskola ennek egyre bővülő kiadásait használta Hollandiában, Németországban, Angliában, Lengyelországban stb. A protestáns iskolákban is csak fokozatosan szorította ki utóbb Camerariusnak, Melanthon barátjának jelentékeny részében ugyancsak ezen alapuló gyűjteménye; egyébként valószínűleg a Camerariustól vezetett új nürnbergi humanista iskola adta az alkalmat a Dorpius-féle gyűjtemény nürnbergi kiadásaira. Már az első ismert kiadásokban több van, mint amennyit Dorpius előszava szerint első ízben közrebocsátott: e gyűjteményt egyesítették az ugyancsak löweni Hadrianus Barlandus meséivel s ezekkel együtt csatolták hozzá az Erasmus adagiumaiból kiszemeltek is. Löweni Strassburg, a legfontosabb erasmista központok egyike vette át először a gyűjteményt s itt jelent meg a legtöbb bővített kiadás, az első már 1514-ben. A rövid Vita-t, úgy látszik, ez hozta először, egy 1516-ban megjelent kiadás egy Gerbellius-féle mesét s valószínűleg egy 1520-i löweni Abstemiussal első 100 meséjét: ezek — s rajtuk kívül Valla 33 meséje — az ugyanebben az évben megjelent strassburgi és bécsi kiadásban egyaránt ott vannak már. A Singrenius-féle lenyomattól a Pestitől használtig már előbb követtük a gyarapodás útját, a későbbieknek a mi szempontunkból nincs fontosságuk. Egyébként egészen a XVIII. század közepéig követhetők.

Aesopusnak az erasmista iskolákban különösen nagy szerep jutott. A grammatikai, stilisztikai és retorikai oktatásban éppoly nagy jelentősége volt, mint erkölcsi okulások példatáraként. Az előbbiek rendszerét elsősorban maga Erasmus alakította ki és Aesopus ilyirányú felhasználására is maga adott útmutatást *De utraque rerum ac verborum copia* c. könyvében (jellemző, hogy épp e munkája több esetben a Dorpius-féle, mondhatjuk, eras-

mista Aesopusszal egybekötve maradt fenn). Nem hiába hivatkozik tehát Pesti Aesopus-a előszavában is Erasmusra: erasmista voltával összetartozik e fabulákkal való foglalkozása is, az is, hogy éppen a Dorpius-féle gyűjteményt használja.

De Erasmus is, Pesti közvetlen mestere, Brassicanus is latin író volt, s a köznyelven a latinul nem tudóknak szóló irodalom művelésében közvetlen részt nem vettek. Mégis mindenféle része volt a nemzeti nyelvre való fordítások nagy elszaporodásában Erasmus tanítványainak. Erasmus minél nagyobb tömegek közkincsévé akarta tenni a klasszikus latin nyelvet s munkáinak egyik része, és pedig az, amelyet legáltalánosabb elismerés fogadott, ezt szolgálta. De az ő humanitásának másik, újabban jobban megvilágított oldala a belső vallási reform emberéé.⁵ Ennek irodalmi szempontból legegységesebb hatású követelése az volt, hogy „minden népnek az ő nyelvén“ kell kezébe adni a szentírást, elsősorban az evangéliumokat. Ismeretes, milyen nagy jelentősége lett e követelésnek a magyar könyvirodalom kezdetén. De mihelyt az Olaszországon kívüli humanizmus legfőbb mestere e ponton elismerte a nép számára való fordítás elsőrangú fontosságát, maga ez a tény elegendő magyarázata más nagyrabecsült könyvek erasmista körből eredő fordításának. S e tekintetben semmi sem következhetett inkább nyomban az evangéliumok fordítása után Aesopusnál. A világi irodalomból ennek a szent iratok mellé való állítása a nép számára való okulás szempontjából a levegőben volt, Luther csak a leghatározottabban formulázta. Meglehet, hogy Pestinek erről is volt tudomása: ha nem csatlakozott is a reformációhoz, annak irodalma minden védekezés ellenére Bécsben is terjedt s különösen éppen az ottani erasmisták körében. Már 1534-ben két kiadásban is megjelent a 101. zsoltár magyarázata, amelyben Luther legfontosabb ezirányú nyilatkozata foglaltatik. Az is meglehet, hogy Alberus 1534-ben megjelent első 17 meséje vagy a Stainhöwel-féle német Esopus is kezébe került Pestinek, de mindezek nélkül is éppúgy elkészíthette a magáét. Arra, azt hiszem, nem lehet gondolni, hogy ez utóbbiban „a latin eredeti s német fordítás egymásmellettsége, a gyakorlati megoldás szemmel látható példája... hatással lehetett a hasonló feladat előtt álló magyar fordítóra, aki nem támasz-

⁵ Magyar vonatkozásban v. ö. kivált Thienemann Tivadar: *Mohács és Erasmus*. 1926.

•
kódhatott magyar előkészítőre és példára“.⁶ A század eleje óta nem is a bilinguis Stainhöwel volt már forgalomban, hanem kizárólag németnyelvű részének lenyomatai. Efféle példára pedig nem is lehetett szüksége annak, aki már előbb lefordította az Újtestamentumot. Azt már láttuk, hogy a terjedelmesebb Vita-t sem kellett Stainhöwelből megismernie, hanem azt is ott találta a tőle fordított latin gyűjteményben.

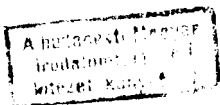
Pesti kezdettől végig egyazon latin kötetet tartotta szem előtt. Az ő számára ez volt a klasszikus Aesopus. Válogatásának egyetlen szempontja az volt, hogy egy mesét csak egy változatban fordított le, míg forrásában az egymás után nyomott gyűjteményekben a legtöbb mese többször ismétlődött: olyan mesék, amelyeket Guilielmus kanonok a középkor egyik verses Aesopusából átdolgozott, visszatértek a gyűjteményhez utólag csatolt Valla -és Rimicius-féle, görög eredetiből fordított mesék közt stb. Pesti rendszerint sorjában haladva, az első helyen fordítja az ily meséket s ahol utóbb ismét előkerülnek, ott hagyja el őket, legfeljebb egy-két apró stiláris módosításon látszik itt-ott, hogy ezeket is figyelembe vette. Csak két esetben történt meg, hogy a hátrább következő változatot fordította, de ezek valóban sokkal gazdagabbak, színesebbek a korábbiaknál. Ezek: a CXXVI. mese Gellius szerint (egészen rövid változata ott áll már Guilielmus Avianus nyomán írt meséi közt) és a CXLII. Rimiciusból (az Erasmus adagiumaiból kiszemelt rövidebb változatot hagyta el). Változatosságra való törekvésében néhány oly mesét is elhagyott, amelyekhez csak nagyon hasonló fordult elő már előbb. Ugyanez okból változtatott néhol a mesék szereplőin is, így a farkasról és bányáról szóló mesék közül az egyiket farkasról és ebről mondja el (LVI.) stb. A gyűjtemény legvégén egy-két mesét talán tévedésből hagyott el, úgy emlékeztén, mintha már korábban is ott lettek volna. Elhagyta végül a latin gyűjtemény anyagából mindazt, amiről világos volt, hogy semmi köze Aesopus-hoz, a Policianus Lamia-jából, Crinitiusból és Campanusból való mesét s Gellius Herodotosból vett elbeszélését Arionról, végül az Abstenius-féle fabulák teljes sorozatát. Ez utóbbiakról ugyanis magából a latin kiadványból világos volt, hogy eredeti lelemények s míg az összes többi részek fejléce Aesopi Fabulae, ezek fölött Abstemii Fabulae áll. Annak, hogy Pesti nem oly

⁶ Turóczy-Trostler József: A magyar nyelv felfedezése. 1933, 46. l.

lenyomatot használt, amelyben Abstemiuss hiányzott, világos bizonyítéka az, hogy Abstemiuss előszavából egy az aesopusi mesék erkölcsi hasznáról szóló részletet csaknem szó szerint beiktatott a magáéba. (A.: Non enim modo mortalium animos incredibili quadam afficiunt voluptate, verum etiam iad res honestas, utilesque peragendas suis fabellis magis quam philosophi suis praeceptis alliciunt. Nam ita in legentium animos quadam iucunditate penetrant, et quibusdam similitudinibus, quae maxime ad commovendos animos valent, quid vitandum, faciendumque sit ostendunt, ut omnes etiam inviti illis assentire cogantur. — Pesti: non solum incredibili quadam voluptate animos mortallium afficiunt, verum etiam ad res honestas utilesque peragendas magis quam Philosophi suis severis praeceptis alliciunt, adeoque cum summa iucunditate in animos hominum penetrant, et quid imitandum evitandumque sit, ostendunt, ut omnes etiam inviti illis assentire cogamur.)

A válogatás említett módjából folyt, hogy Pesti XCVIII. meséjéig a latin kiadvány egyetlen darabja sem maradt el, odáig tudniillik egy mese sem ismétlődött. A második csoport írója. Barlandus ugyanis a Guilielmusnál nem szereplő mesék gyűjteményét adta ki eredetileg, s így az első két csoportban (Guilielmus 45 és Barlandus 40 meséje) egy mese sem ismétlődött. A későbbiekben (amint Toldy kiadásának bevezetéséből is látható) egyre nő a kihagyottak száma. Abstemiuson kívül 88 mesét hagyott el Pesti a hátralévő 175 közül.

A meséknek maguknak Pesti a szó igazi értelmében fordításukat adta, nem paraphrasisukat, mint Heltai, s egyes, a régi fordításokban általános latinizmusokat nem számítva, jó magyarságú, itt-ott kitűnő szólásokra találó fordításukat. Toldytól kezdve mindig ellentétbe állították maguknak a meséknek stílusával a hozzájuk fűzött tanulságokét, megállapították, hogy azok már messze eltérnek az eredeti latin tanulságoktól, hogy nehézkesek, hosszadalmasok s mindezt a verselés nyüggével magyarázták. S valóban, e tanulságok fölösleges pleonasmusai abból erednek, hogy — három hosszabb tanulság kivételével — minden mese tanulságát három egyrímű sorba foglalta s ezt nem tudta más-kép megvalósítani, mint úgy, hogy legtöbbször párhuzamos mondatokban ismételte ugyanazt a gondolatot. Alapjában azért mindenütt a tőle fordított latin Aesopus tanulságait tartja meg, csak



variálja, hogy a három sor kijőjön, vagy a tanulásban is utal röviden a mese lényegére. Sokszor a háromsoros vers rövidebb egy-egy hosszabbra nyúlt latin tanulásnál, de ilyenkor is annak lényegét emeli ki. Itt-ott a rím kedvéért erőltetett szóhasználat teszi kissé homályossá.

(Folyt. köv.)

„Jóka ördögé”-nek egy német változata.

Hogy ez az indus eredetű mesetárgy mennyire el van terjedve az egész világon, nép- és műköltészetben egyaránt, azt két összefoglaló tanulmány fejtette ki nálunk. Az egyiket egy emberöltővel ezelőtt írta Zlinszky Aladár (A gonosz asszony meséje és Arany Jóka Ördöge. Irod. Közlem. 1899), a másikat nemrégiben Trostler József (Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában. Magyar Nyelvőr 1927). Zlinszky tanulmányához, egy-két hozzászólás is történt; ezek néhány adattal kiegészítették Zlinszky megállapításait (Imre Lajos: Irod. Közlem. 1899, Czöbel Ernő: Egyet. Philol. Közl. 1912, Zlinszky válasza: u. o. 1913, Elek Oszkár: u. o. 1914). Trostler főként a XVII—XVIII. századi német változatok felsorolásával gazdagította addigi ismereteinket. Az ő adatait hadd toldjam meg egy a XIX. század elejéről való verses német változattal.

E szívós életerejű téma érdekességét az is fokozza, hogy noha a főmozzanatok rokonsága első tekintetre világosan jelzi az aránylag nem nagyszámú típuscsoportokat, mégis talán nincs két olyan darabja a változatok megszámlálhatatlan tömegének, amely részleteiben is teljesen megegyeznék egymással. Az alábbi változat meséjének lényege a régi közismert szálakból szövődik össze, de a részletekben, a feldolgozás módjában újat is ad s ez teszi figyelemre méltóvá.

Egy német zsebkönyv 1817-i évfolyamában¹ jelent meg egy tréfás költői elbeszélés. Címe: „*Das Teufelsweib*. Ein Schwank“. Szerzője: A. F. E. *Langbein*.² Ez a hat kis fejezetre tagolódó verses novellácska a Macchivelli—Hans Sachs-féle típus körébe tartozik (lásd Zlinszky és Trostler i. m.). Egy ördögfiú (neve: Puk) nőül vesz egy zsarnoki hajlamú, rút vén leányt: Susanne Hummel-t (= Dongó Zsuzsát?), abban a reményben, hogy a va-

¹ *Minerva*. Taschenbuch für das Jahr 1817. Neunter Jahrgang. Leipzig, bei Gerhard Fleischer d. Jüng. 16-r. 301—320. lap.

² August Friedrich Ernst *Langbein* (1757—1835), Drežda közelében, Radebergben született, Meissenben és Lipsében tanult, Dreždában, Berlinben hivatalnokoskodott. Vigjátékokat, költeményeket, regényeket, elbeszéléseket írt. Halálakor 30 kötetes gyűjteményben adták ki munkáit. (Lásd: *Brümmer*, Fr.; *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten*... bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Leipzig, Philipp Reclam jun., 287. lap.)

gyonos asszony oldalán majd kényelmes jólét vár reá. De keservesen csalódik, mert felesége gorombán parancsolgatni kezd neki, dolgoztatja, kigúnyolja, majd a verekedésben is győz, úgyhogy a szegény ördög világgá bujdosik. Találkozik egy tönkrement orvossal, dr. Scapularius-szal, alkura lép vele s abban állapodnak meg, hogy az ördög bele fog bújni gazdag nőkbe és ezek baján senki más nem segíthet, csak Scapularius, a keresetet aztán majd megosztja egymás közt a két munkatárs. Egy darabig jól is megy az ördög dolga, de lassanként megtudja, hogy az orvos megcsalja őt az osztozkodásnál. Ezért bosszút forral társa ellen s ennek szokásos ördögűző mondókájára sem akar eltávozni a megszállott női áldozatból. Az orvos, akinek Puk megismerkedésük alkalmával elmondta házassága szomorú történetét, eselhez folyamodik: a komornával beüzenni, hogy egy szörnyű nő keresi a férjét, kevéssel utóbb pedig vénasszonyruhában be is rohan a ravasz Scapularius a szobába. Az ördög úgy megijed, hogy viasszalad a pokolba, pedi gott is nagy büntetés vár rá, mert tíz évig nem szabad visszatérnie.

Az említett két irodalmi ősnék ezt a leszármazottját számos apró vonás igyekszik újszerűvé, egyénivé tenni. Macchiavelli elbeszélése azzal kezdődik, hogy az alvilág bírái meg akarnak győzödni arról, vajjon igaza van-e annak a sok férfinak, akik pokolra való elkárhozásukért mindnyájan a gonosz feleségüket okolják. Hans Sachs schwank-jában az ördög azért nősül, hogy megismerkedjék a házaselet örömeivel... A mi Langbeinunk schwank-ja meg így indul: a pokol gazdája, Satanas, megharagudott Pukra, az ördögfiúra, mert nem végezte kellő buzgalommal fűtői kötelességét; ezért száműzi őt tíz évre a felvilágra s ott *bűnhődésül* meg kell nősülnie. Általában kedve telik szerzőnknek a szatirikus csipkelődésben. Az ördögfiúnak egy államférfi alá kellett volna jól odafütnie, de minthogy kissé hanyagul csinálta ezt, a pokol gazdája már a trónját kezdi féltetni az egykori államférfitől. A felvilágra került ördögfi háborúba megy meggazdagodni, de tapasztalnia kell, hogy a hadakozók közt nem ő az egyetlen „ördög“, sőt sokan túltesznek rajta. Scapularius azért vesztette el orvosi jövedelmét, mert egy jóképű, gavallérosan öltözködő, fiatal kollégája minden nőt a maga részére hódított; a nők betegnek tettetik magukat csak azért, hogy az ágyukhoz hivathassák az új doktorkát...

De költeményünk legegységibb vonása az, hogy a gonosz nőnek az *előéletét* elég részletesen elbeszéli. A szerzőnek ez az eljárása egyrészt szerkezeti szempontból figyelemre méltó, mert a mesetárgy így kap igazi novellai formát, mely a bevezetés után visszapillantást szeret vetni a főszereplő multjába, — másrészt a szerző szatirikus hajlama mintha itt érezné magát leginkább elemében... Fialat korában Zsuzsa olyan szilajvérű volt, hogy nem érzett kedvet a házaselethez. Férfinak öltözött, bajnokká lett, csatából-csatába ment s véres karddal került vissza szülővárosába. Földije büszkéek voltak rá, szájtátók serege kíséerte; legjelentékelenebb nyilatkozatát is kinyomtatták az újságba, gipszképmását, fára-rézre metszett arcképét minden utcasarkon árulták, a fűzfapoéták versekben magasztalták, a gazdag emberek pénzzel ajándékozták meg, hogy otthont alapíthasson. Szóval Zsuzsa olyan tiszteletben részesült, mint valami második orleansi szűz... Igaz ugyan, hogy ezt az ünneplést egy-egy külön megmosolyogta s úgy vélekedett, hogy az ördög vigye el az olyan nőt, aki áthágja a nőiesség korlátait; a nő szelíd angyal legyen és házias, ne száguldja végig vadul a világot és ne arasson a halál véres sarlójával. De csak halkán mertek ilyet mondani, mert különben agyonverték volna őket... A tömjénfüst azonban nemsokára oszladozni kezdett a hősnő körül; lassanként kiment a divatból, mint valami régi szabásminta. Nem zengett róla már hősi óda s nem akadt olyan vakmerő, aki feleségül merete volna venni ezt a női dragonyost. Így lett Zsuzsa öreg, kellemetlen, házsártos, csúnya némberré. Uzsorával hízlalta vagyonát, közben-közben pedig óvatosan leánykerítő üzlettel is foglalkozott... Ezt vette feleségül a balgatag ördögfi.

Íme mennyire más alak ez, mint a magyar parasztnak, Jóka bátyónak igazi „ördöge”: Jutka asszony! Arany megmaradt a téma ősi, népmesei, naív szemléletmódjánál, a német költő szatirikus csipkelődéseiben pedig mintha egy társadalmi, sőt irodalmi aktuális ízlésirány öltögetné a nyelvét egy régebbi divatra. Zsuzsa mintegy a *heroína* torzképe. A bátoreágban és leleményben a férfiakkal vetekedő, sőt rajtuk túltevő kalandhősnők barokk-eszményének a kora lejárt s a nőiesség eszménye lépett a helyébe. Ezt az utóbbit karolta fel már korábban a Rousseau—Richardson-féle érzelmes világnézet irodalmi divata is, a racionalista „józan okosság” szintén ezt helyeselte, de a Langbein

költeménye az 1817-i német zsebkönyvbe úgy is igen stílszerűen beleillik, mint a kezdődő *biedermeier*-ízlés képviselője.

Zsigmond Ferenc.

Két színházi vers.

Nagy szellemek találkoznak. Ezúttal a színházban. Még pedig két olyan ellentétes nagy szellem, mint *Petőfi Sándor* és *Ady Endre*. A találkozást két egyező körülmény magyarázza: a színházi kapcsolat és a hamar lángralobbanó szerelmes szív. A különös találkozásról két kis színházi vers tesz tanuságot:

Petőfié:

Színbírálat.

Hogy játszottak? Ne is kérdezzétek!
Vétek volt ma őket nézni, vétek.
Ily kontárkodás mégis gyalázat;
Csaknem megszalasztották a házat.
Semmi tűz egyben sem, semmi lélek!
Mint fajankók, úgy álltak s beszéltek.
A darab is rossz, silány végképen,
Untató a legnagyobb mértékben.
Ásítottam, hányat és minőket!
S oly sötét volt, tán világ sem égett.

•

(Hol maradhatott az a kis lány? hol?
Üres volt, amelybe jár, a páholy.)

Adyé:

Színházban.

Nincs egy tűrhető szereplő,
Unalmas, rossz mindahány,
Ha hiányzik páholyából
Az az édes, barna lány.

De ha ott van, oly elnéző,
Engedékeny, jó vagyok:
Kritikát a barna kis lány
Szép szeméből olvasok.

A két vers témájának azonossága egyszeri átolvasásra is annyira szembeszökő, hogy ezt fölösleges külön fejtegetni. Petőfi kis versének élményi alapjában nincs okunk kételkedni. Petőfi ezt a kis költeményt 1844-ben írta Pesten. Ebben az időben Vahot Imre *Pesti Divatlap*-jának segédszerkesztője volt. A lapba verseken kívül különféle prózai cikkeket, többek között színházi kritikákat is írt a Nemzeti Színház előadásairól (1844 július, 1845 február). Valószínű, hogy a páholy kislánya sem képzelt alak. E mellett szól az a tény, hogy az ezen időtájt írt *Színház-*

ban című versében is előfordul ugyanez a motívum. („Nézz le immár, nézz le lelke! — Nézz le kissé páholyodból...” stb., 1848.)

Az Ady-vers genealógiáját — egy kritikai Ady-kiadás hiányában — nehezebb kibogozni. Ady első kötetében, a debreceni *Versék*-ben jelent meg (1899). Tehát még nem igazi Ady-vers. Sőt petőfisebb, mint Petőfié. A költő 1897-től 1899-ig Debrecenben újságíróskodott, mint a *Debreceni Ellenőr*, a *Debreceni Hírlap* s később a *Debrecen* munkatársa. Bizonyos tehát, hogy ez a kis vers is ennek a korszaknak a terméke. Ady Endre ekkori hírlapi cikkei még nincsenek összegyűjtve, de tudjuk jól, hogy mint mindenek vidéki hírlapíró, színházi kritikákat is írt. S elvégre az sem lehetetlen, hogy őneki is megtetszhetett egy páholybeli kislány...

Az élményi alap tehát itt sem hiányzik. Ennélfogva vagy valóban véletlen találkozásról van szó, vagy — Ady Endre hírének ez már igazán nem árthat — tudatalatti utánézésről, elmosódott reminiscenciáról.

Mindkét vers sokkal jelentéktelenebb, semhogy a feltűnő egyezésnek nagyobb fontosságot tulajdoníthatnánk. De mint irodalomtörténeti kuriózumot megemlíteni, azt hiszem, nem volt fölösleges.

Kunszeri Gyula.

György Lajos: A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. Kétszázötven vándoranekdota. Az anekdota forrásai. Studium kiadása. Bp., 1934. 272 l.

Egy tekintélyes sor kitűnő részlettanulmány után György Lajos összefoglaló műben megírta a magyar adoma történetét. Rokontermészetű kutatások példájára a legszigorúbb filológiai módszerrel, a külföldi irodalom legszélesebbkörű ismeretével, felhasználva kevészámú hazai elődjének munkásságát, vagy 20.000 adoma közül kiválogat 250 példát s rajtuk kimutatja a magyar adoma származását, világirodalmi rokonságát, vándorlását századokon és nemzeteken keresztül. Így irodalomtörténetünkben külön helyet biztosít az eddigelé bizony mostoha elbánásban részesült kis műfajnak. György Lajos könyve felidéri két kutatónk emlékét, Katona Lajosét és Binder Jenőét, akik ugyanavval a nagy szeretettel a kis dolgok iránt művelték, részben más elnevezés alatt, az adoma és rokonai bűvárkodását. György L. könyve bizonyára hozzájárul ahhoz, hogy a forráskutatás és összehasonlítás az utóbbi időkben kissé hitelét veszített módszereinek megbecsülését megint valamennyire emelje, mert bizonyítja, hogy aprólékos részletmunka nélkül összefoglalás nincsen. Epp az adoma története legmeggyőzőbb bizonyítéka a szellemi javak hatalmas áramlásának, korjellemző értékének és az emberiség minden időközön azonos lelki alkotásának.

A könyv első fejezete az adoma szerepe a világirodalomban, az idevonatkozó külföldi anyagnak kitűnő bemutatása, a források és írók jellemzése, mit másutt így együtt alig találhatunk meg. A második fejezet a magyar adoma története három fokozaton: az adoma, mint szórvány a kódexekben és a későbbi rokonirányú művekben; majd a gyűjtők Kónyitól Nagy Ignácig; végül a magyar adoma magáralálása Jókai szépirodalmi és tudományos munkásságában egészen Tóth Béla Anekdota-kincséig, melynek Szirmay Antal Hungáriája volt ihletője s mely nemzeti értékül sorozza be az adomát szellemi életünkbe. Ez utóbbi fejezetben külön értéke van az élelapok méltatásának, mely tudtommal az első komoly kísérlet e nemből.

Valószínűnek tartom, hogy György Lajos e nagy történeti anyagrendezés után az adomának műfaji elméletét is ki fogja dolgozni, mert könyvében csak alkalmilag ejt el egy-egy idevágó megjegyzést. Az elméleti források is csak egy jegyzetbe szorulnak (45. l.), pedig itt sok a tisztázni való kérdés. Mindenekelőtt, amennyire lehet, határt kell vonni az adoma és rokonai közt. Legközelebb állnak a *példa*, *példázat*, *oktatómese* (exemplum, parabola, apológus, fabula), melyeknek tanító, oktató célja adja meg súlyukat. A *trufában*, *fabliauban*, *schwankban*, *novellában* az adoma elbeszéléssé szélesedik; míg a *szólásban*, *közmondásban*, *példabeszédben* gyakran egy elsorvadt adoma rejlik, melyből elenyészett a cselekvény s csak a célzat maradt meg (például: ő sem jobb a Deákné vásznánál; ott van, ahol a mádi zsidó). Közül áll az adomához még az *indtték*, *motivum*, legkisebb eleme az eseményes költészetnek, mely magában önálló, de fontos része, kiinduló vagy forduló pontja valamely cselekvénynek (például: Eris almája, Dorottyia kráfliaja, a három kívánság, az el-esett hős hazajáró lelke), egyik legfontosabb tárgya a mesekutatásnak; míg az

adoma mindig kerek és teljes elbeszélés. Rokon továbbá az *élc*, *ötlet* (vice) is, de ez is eseménytelen, csupán az értelemnek szóló, elmés, váratlan fordulatú, meglepő egymás mellé állítása lényegileg össze nem tartozó elemeknek. A határokat teljes élességgel megvonni nemigen lehet, mert az említett műfajok gyakran egymásba olvadnak. — Az adoma meghatározása ez lehetne: bizonyos személyre, helyzetre, körülményre *jellemző*, rövid, néhány mondatba sűrített elbeszélés; hatásának lélektani alapja, hogyha nem történt is meg, megtörténhetett volna s evvel megszerzi a hallgató hitelét. Egy rövid adoma sokszor jobban jellemez, mint egy hosszú fejtegetés (l. a kiváló emberekről szólókat). A csattanó vég, melynek neveltető hatása lehet, nem okvetlenül szükséges, mint az élcben; példa rá György Lajos vagy Tóth Béla könyveinek sok adomája. — A görög *anekdota* s a magyar *adoma* szavaknak jelentésbeli erőszakos szétválasztását lényegtelennek tartom, mert mindkettőnek műfaji sajátosságai azonosak. — Az adoma lényéhez tartozik, hogy vándorol időn és téren át, sem személyi, sem nyelvi korlátai nincsenek. Lényege megmarad, jelmeze folyton változik; igazi világpolgár, aki mindenütt könnyen meghonosodik; szeret megtapadni híres embereken, eseményeken; gazdátlan, de mindig és mindenütt talál gazdára; ezért jobban állja az időt, mint a nagy műfajok. — A jó elbeszélő vagy író a százas adomát is személyes tulajdonává teszi, helyhez és időhöz köti s így fokozza az érdeklődést és hatást (v. ö. Münchhausen, Eötvös Károly). — Jobban szereti az élő beszédet, mint a rögzítő írást; szájról szájra jár, mint közeli rokona: a pletyka. — A szellem birodalmának szinte minden tartományában honos: történelemben, irodalomban, művelődéstörténetben, néprajzban stb. s ezért értékes forrásuk is lehet. — Célszerű volna valamely rendszert kitalálni, amelybe az adomák könnyen feltalálható módon csoportosíthatók volnának, mint például a finn Anti Aarne-féle mese-indítékok rendszere; a Jókai-féle tárgyi osztályozás nemigen megbízható, mert az adoma könnyen szökik egyik osztályból a másikba. A szerző vezérszavak szerint sorakoztatta az adomákat betűrendbe; nagyobb tömegben ez sem célszerű. A könnyű tájékozásért jó lett volna valamennyi adomának rövid foglatát a cikk elejére tenni, mert a címszavak gyakran nem elégségesek erre.

Végül néhány kiegészítést. A források közt föl van véve néhány kiváló emberről szóló adomagyűjtemény; ehhez hozzátehető, hogy a hírlapok a halál eset alkalomával rendszerint sok adomát közölnek az elhúnytról. — Weber Demokritosza, legalább az én kiadásom, 12 kötetes, 366 cikkel (26. l.). Temesvári Pelbártnak nem volt hazai kiadása (29. l.). Szirmay Hungariája először 1804-ben jelent meg (49. l.). A magahitt kalmár, Binder Jenő szerint, nem lehet Csokonai verse, EPhK. XXI. 56. (156. l.) A Micbán-mondának legrégebb alakja, tudtommal, Paulus Diaconusban olvasható, Irod. K. 1918. 4. l. (164. l.) Münchhausennek magyar De Manx nevével Irod. K. 1934. 21. (149. l.) Perillust említi Katona József a Luca székében, I. 5, továbbá Bánk 1815-i fogalmazásában, III. 3, talán Schiller Haramiái hatása alatt, IV. 5. (183. l.) Jókai idézete a nürnbergi kódexből (vontakép szólás szerint), hogy csak az elfogott tolvajt szabad fölakasztani, nem tartozik a „rátóti ítélet“ címszó alá (191. l.). A Szent Ágoston és a tenger vizét meritő gyermek legendája szépen meg van örökítve a budapesti Szent István-bazilika déli tornyának szoborművében (206. l.). Helyes lett volna a 250 elemezett adoma közül kiemelni a tisztán magyar származásúakat (22, 107, 132, 150, 219) annak bizonyosságául, hogy

vannak nem-vándor, őshonos adomák is. — Távól a fővárosi könyvtáráktól, nincs módomban megállapítani, vajjon a *lőcsei kalendáriumban* csakugyan vannak-e adomák, amint a közhit tartja; Tóth Béla idéz ilyen cím alatt kettőt (Anekd. K. I. 350); ócska adomára is ezt szoktuk mondani: ez már a lőcsei kalendáriumban is megvolt; de én anakronizmusnak érzem, mert ez a szokás csak Kónyi és Andrád után kezdődik (46. l.).

György Lajos könyvének igazi becset a nyomában következő kutatások fogják megmutatni, melyeknek mind belőle kell kiindulniok, s egyik főfeladatuk lesz a vándoradomák meghonosodásának, magyarrá válásának folyamatát megállapítani s hogyan tükröződnek a nemzet sajátságai ebben a nemzetközi műfajban.

Tolnai Vilmos.

Szegedi doktori értekezések: *Kratochvíll Baróti Dezső: Dugonics András és a barokk regény.* 70 l. — *Radnóczy Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése.* 104 l. — *Ortutay Gyula: Tömörkény István.* 141 l. Mind a három Szegeden, 1934, az Értekezések a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből című sorozatban, 13., 14., 15. szám.

A három értekezés a szellemtörténeti irányt követi, újraértékelése, új szempontok fölvetésére, a tárgyalt írók új irodalomtörténeti megvilágítására törekszik. Jellemző mindháromra, különösen a harmadikra, hogy mielőtt a maguk eredményeire térnének át, röviden áttekintik az eddigieket és hogy jó bibliográfiát adnak. E tekintetben is kiemelendő a harmadik, mely például pontos időrendi jegyzékét adja Tömörkény szegedi lapokban megjelent összes munkáinak. Kár, hogy a pesti lapokat már nem dolgozta fel s így mégsem teljes a bibliográfiája.

Dugonicsot Szekfü Gyula a barokk formában megjelenő rendi nacionalizmus képviselőjének tartja. Az ő megállapításait mélyíti ki a szerző, midőn először verses epikai munkáiban kutatja a barokk regényforma nyomait, azután *Etelkáról* állapítja meg, hogy az *Argenis* hatása alatt készült, a barokk udvari kultúra szellemében írt regény, melyben azonban az abszolutisztikus udvari államszemlélet magyar rendi nacionalista felfogássá módosul. Mindezt igen részletesen fejtegeti többi regényeivel kapcsolatban is, majd elbeszélő technikájában és stílusában is kimutatja a barokk vonásokat. Szerinte Dugonics „a barokk prózaregénynek nálunk... egyetlen jelentős képviselője“. Megállapításaival szemben némi óvatosságra int egy másik szellemtörténésznek (Szerb Antal) nézete, mely szerint „*Etelka* a magyar preromantika egyik legfontosabb eseménye“. Ebből is láthatjuk, hogy Dugonics végleges helyét a magyar irodalomtörténetben és szellemtörténetben csak akkor jelölhetjük ki, ha sikerült forrásait mind felkutatnunk. Mellesleg emlitem meg egy jellemző megjegyzését: „mindazt — úgymond —, amit Szegeden kapott, a Dunántúl is megkaphatta volna. Szeged városképét e korban inkább a nyugati, mint a keleti magyarságra jellemző s a protestáns Alföldön különben elég gyéren elterjedt barokk szellem határozza meg“. Ebből azt láthatjuk, hogy a „geográfus“ irodalomtörténetírók megállapításait is nagy óvatossággal kell fogadnunk. Az értekezés különben értékes munka, amely határozott haladást jelent a Dugonics-kutatásban.

Ortutay tanulmányában értékes a Tömörkényre vonatkozó eddigi irodalomnak mondhatni teljes áttekintése és kritikája. Mintául szolgálhat minden

ifjú monográfia-írónak. Csak így láthatjuk világosan, melyek az új eredmények valamely dolgozatban. Sikertelt életrajz keretében Tömörkény szellemi fejlődését vázolja az akkori szegedi élet sajtószertű kettősségének hatása alatt (az igazi parasztlelet s a szegedi felszínes lokálpatriotizmus). Majd azt vizsgálja, hogyan válik a korabeli novella- és rajzsablónokat követő íróból egyéniség, hogyan talál rá lassankint igazi „írói alkatára“ (ezt a nem éppen találó kifejezést igen szereti és sűrűn alkalmazza). Írói modorának, parasztábrázolásának legsajátosabb vonása szerinte az immanens, tendenciátlan ábrázolás, mely teljességre törekszik. Ebből ered néprajziassága (a nép életének minden mozzanatát meg akarja örökíteni), konkrétsága (nem általános parasztszemlélet, csak *egy* tájnak, *egy* népi egységnek rajza). Feltűnő és új sajtósága, hogy a nép vallásos életét s szomorú szociális helyzetét megértően rajzolja. Kompozíciójának és stílusának fejlődését, valamint legegényibb vonásait is érdekesen elemzi. Kissé bőbeszédű, nem mindig világos elrendezésű, de jeles dolgozat, mely csak Tömörkény írói fejlődésének, egyénisége alapvonásainak mélyebbre ható rajza kíván lenni, ezért szándékosan nem foglalkozik Tömörkény egyes munkáinak méltatásával, lemondva a monográfiai teljességről.

A Kaffka Margitról írt értekezésnek már a címe is hangsúlyozza, hogy nem akar teljes monográfiát lenni. Egyéniségének, valamint lírája és prózai elbeszélő művei tartalmi és formai fejlődésének elemzésében igen sok a finom megfigyelése, de azzal az állításával nem érthetünk egyet, hogy „Kaffka Margit mindenestől csak korának írója s így harca is a korral eltűnő“. Elvégre minden író korának kifejezője, harcosa, akkor mindegyik letűnnék korával együtt. Kaffka Margit költészetében nem volnának igazi, el nem múltó értékek? Az értekezés nem ad igazi képet Kaffka Margitról. A sok „fejlődésben“, elvont analizálásban elmosódik maga az írói arckép. Baj az is, hogy előadása nem elég logikus és világos, sokat ismétél, ide-oda ugrál, igen sokat idéz, de a maga nézeteit annyira összekeveri a másokéival, hogy néha alig állapítható meg, mi az eredeti fejtegetéseiben. Nagyon kérjük fiatal tudósjeleltjeinket, hogy ne tévesszék össze a tudományt a lírai költészettel. A tudós az igazságot keresi és ha megtalálta (már a maga meggyőződése szerint), közli másokkal. Ez a közlés azonban célját téveszti, ha nem jelenik meg logikus, rendszeres, világos formában, mert különben csak az igazság elködösítésére vezethet.

Szinnyei Ferenc.

Kardeván Károly: Az ember tragédiájának magyarázata.
(*Magyar Írók. Szerkeszti: Vajthó László. 1. szám.*) Bp., é. n. (1935) 96 l.
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Mikor az ember ezt a nagyon okos könyvet olvassa, olyas valamit érez, mint Arany Toldijának az a bizonyos olvasója, aki olyan egyezzerűnek találta ezt az egész verset, hogy az ő naív véleménye szerint akár ő maga is megírhatta volna, pedig ő sohasem foglalkozott versírással. Kardeván könyvének is az egyszerűség és a természetesség a nagy értéke. Persze ehhez hosszú évtizedek elmélyedő munkája kellett és az a bensőséges nagy szeretet, amely egyedüli kinyitó kulcsa egy nagy alkotó egyéniség titkainak. Kardeván elfogulatlan olvasója minden lényeges és problematikus kérdésben egyet kell hogy értsen vele, olyan határozott készséggel oldja meg azokat a vitás pontokat, amikre eddig annyi zűrzavaros és nehézkes és a Madách és műve szellemétől annyira

elűtő feleleteket kaptunk. Kardeván fő Madách-problémája: pesszimista volt-e Madách vagy optimista, tehát: hívő lélek? A választ Kardeván a legszigorúbb tárgyszerűséggel adja meg: az összetartozó szerzői szentenciák és nyilatkozatok egymás mellé állításából, a bibliai kiindulásból és minden egyéb idevágó mozzanatnak gondos szemmel tartásával és szembesítésével meggyőző erővel állapítja meg Kardeván Madách hívő lelkületét. Könyvét olvasva, ma már alig érti az ember azokat a tévedéseket, amikbe kiváló írók és gondolkozók is beleestek. Egy-két lényegtelen vonatkozásban tehetnénk ellenvetéseket Kardeván felfogása ellen. Így pl. Kardeván a „Föld szellemében“ a „természeti erők képviselőjét“ látja. Én másképp vélekedem: Madách is olyanformán érthette a „Föld szellemét“, mint Goethe (Faust I.), aki — egyéb írásaiból és lejegyzett beszélgetéseiből is tudjuk — eleven, lelkes csillag-egyéniségnek nézte a Földet; Madáchnak erre az elgondolására enged következtetnünk G. Th. Fechner híres, 1851-ben megjelent nagy filozófiai munkája: „*Zend-Avesta* oder die Dinge des Himmels und des Jenseits“ is (Fechner hosszasan és több fejezetben elmélkedik az élő, személyes Földszellemről), amelyet a sokat olvasó Madách alighanem ismert. És még egyet: bármennyire kétségtelen előttem — a magam évtizedek óta vallott és tanított meggyőződése szerint is — Madách harmonikus és hívő világnézete, nem merném azt mondani, hogy *Az ember tragédiája* történelmi jeleneinek pesszimiztikus eszméi, akár a Lucifer szájában is, csak a „hit nélküli tudás történet szemléletét“ fejeznék ki. Ezek a pesszimiztikus gondolat-elmek — a korszellem hatásán túl is — nagyon szerves tartozékai lehetnek egy alapjában véve optimista gondolkozónak is. *Az abszolút optimizmus* épp olyan meghamisítása volna az ember *tragédiájának*, mint Madách egészben véve optimista koncepciójának megtagadása. Ez a gondolat Kardevántól se idegen, de nem domborítja és elemzi ki eléggé Madách eszmevilágának egészéből. Nagy íróknál óvatosaknak kell lennünk az ellentétes és ellenmondó vélemények egyeztetésében, mert a változó helyzetek és hangulatok nyomása és kényszere alatt ők is sokszor kerülnek szembe önmagukkal. Így pl. amikor Madách az egyiptomi jelenetben azt mondhatja a nőről: „Te csak virág légy, drága csecsebecs, Haszontalan, de szép, s ez érdeme“, nem tudnék Kardevánnal tartani, aki ezt a kijelentést nem Madách felfogásának véli, hanem a kényúrénak, hiába hivatkoznék előttem Kardeván az Úrnak a nőről mondott szavaira a XV. színben. Ezek a „kifogások“ persze jelentéktelen apróságok Kardeván nagyszámú helytálló eredeti értékes észrevételei és megállapításai mellett. Kardeván könyve a legegészebb és legigazibb bemutatása *Az ember tragédiájának*, igazi klasszikus magyarázata a nagy filozófiai költeménynek. Mindenki gyönyörűséggel és oklással olvashatja és nemzetnevelő szempontból is nagyon kívánatosnak tartanók, hogy ifjúságunk *Az ember tragédiáját* az ő kommentálásával ismerje meg.

Földessy Gyula.

Klímes Péter: Bécs és a magyar humanizmus. (Palaestra Calasantiana, 5. szám. Budapest, 1934.) 111 l.

E tanulmány majdnem százötven év irodalmi és műveltségi mozzanataiból azokat foglalja össze, melyek Bécs szellemi kisugárzásaként vagy a bécsi írókkal való személyes kapcsolatok eredményeként jelentkeznek. A XV. sz. elején Bécsben tanuló és tanító magyarok működése adja a tanulmány indulását, főanyagát pedig — mint a cím is mutatja — humanizmusunknak a bécsi

egyetemen és a Bécsben megforduló humanistákkal való összefüggései. Tudományunkban az első ily természetű, teljes összefoglalásra törekvő tanulmány. Anyagában ugyan nincs semmi olyan, mely az irodalom kutatói előtt ismeretlen volna, de e rendszerezés a sok, eddig szerteszórtan ismert adatnak eddig csak éppen sejtett súlyát és terjedelmét tudja megmutatni. Emellett Klimes Péter jól is ír, van szeme az összefüggések meglátásához és az áttekinthető rendezéshez. Dolgozata a mostanában egyre erősödő magyar humanizmus-kutatás számára igen hasznos tájékoztató.

Kerecsényi Dezsd.

Székely Oklevéltár. 1219—1776. Közzéteszi: *Barabás Samu*. Bp., 1934. M. Tud. Akadémia. XXXIII. + 490 l.

Barabás Samu értékes oklevélgyűjteménye két irodalomtörténeti érdekességet is közöl. Az egyik: „Egy ismeretlen brassai székely rab éneke“. A kiadó a XVII. századra teszi keletkezését, bár csak XVIII. századi másolatból közli. A szöveg csakugyan szembeűnő rokonságot mutat a XVII. századi énekekkel. Első sora: „Siralom forrási jaj mint áradának“ rokon a Tatár rabok énekével: „Siralom pataka mely nagyot árada“. 7. sorától:

„Orphiusnak megszünt hangos eiterája“
Szerént zengedező nimfák trombitája.
Mélységes vizeknek Istene Neptunus
Szánjad rabságomat szerelmetes Vénus“

ilyen változatban van meg Kovács György végbúcsúdalában:

„Szünjön trombitája szép zengő Nympháknak,
Hangos cziparája szünjön Orpheusnak ...
Tenger mélységének istene Neptunus ...
Szánjad Kovács Györgyöt szerelmetes Vénus.“

29. sora: „Jobb lett volna nekem soha ne születnem“, gyakori, például Rimánóci énekében így: „Jobb lett volna nekem nem születnem“. A 33. és 34. sor:

„Hej, a töröknek soha barátja nem voltam,
Vérit kiontani mindenkor kész voltam.“

ugyancsak Kovács György búcsúdalában így kerül elének:

„A töröknek soha barátja nem voltam,
Vért is kiontani mindenkor kész voltam.“

Ugyanott a brassai rab énekének 36. sora: „Szegény hazám mellett diadalmat víttam“, némi változtatással megvan: „En szép hazám mellett diadalmat víttam“.

Amidőn tehát a XVII. század énekkészletének ezt az új darabját regisztráljuk, bizonyosságát látjuk annak a nagy keveredésnek, amelyet a nép ajkára jutott énekek minden korszakban mutatnak.

Másik irodalomtörténeti adata az a Rendtartás, amelyet a XVI. század végén Tarnóczy Sebestyén az udvarában fenntartott iskola részére megállapított. Az egyik pont „az szép Venusrul és szerelmes fiáru, Cupidóru“ szerzett virágénekeket tiltja ki az iskolából.

A. Zs.

Ember Ernő: A magyar népszínmű története Tóth Ede felépésétől a XIX. század végéig. (Magyar Irodalmi Dolgozatok a debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. Szerkeszti *Pap Károly*. IV. füzet.) Debrecen, 1934. 54 l.

Figyelemreméltó, sok tekintetben hézagpótló munka. A szerző alig hat íven egy egész negyedszázad népszínműirodalmát tárja az olvasó elé. *A falu rosszától A borig*: ez a huszonöt év méltán csábíthatta, hiszen kivételes korszakot jelent a népszínmű fejlődésében. Előtte még csak a kezdetet látjuk, utána, más diadalmasabb műfajok közt, túlnyomó részben már csak a másodvirágzását. Az a negyedszázad, melyet a szerző tanulmány tárgyává tett, egy érdekes műfaj minden lényeges vonását érvényre juttatja; egy sereg tényezőnek szerencsés találkozása e kort valóban a népszínmű *uralkodó* korszakává avatja.

Ember Ernő ítéletei megbízhatók, mértéket tartók. Helyes érzékkel tesz különbséget mű és mű értéke közt s ha dicsér, fukar szavainak súlya van. Mindezt jelentékenyebbé teszi nagyfokú tárgyismerete; aligha maradt ki idevonatkozó forrásmunka, esetleg kisebb dolgozat is, figyelmét semmi lényeges nem kerüli el; az írókat s a kort minden oldalról igyekeznek megvilágítani. Néhány lapon rövid, igen tanulságos áttekintését kapjuk a népszínmű virágkora előtti fejlődésnek s épp olyan biztosszemű kitekintést napjainkig, Zilahyig, Bibó Lajosig. A tanulmány hat fontos szakaszra oszlik, a maga nemében mindegyik értékes, előbbre viszi a tárgyat. Jól festi a kort, Blaháné pályája eleven áll előttünk s a népszínmű fajait tárgyaló fejezetek is figyelmet érdemelnek. Általában az egészen meglátszik, hogy a szerző nagy előtanulmányok, kutatások után fogott e sikerült munka megírásához. —ó.

Horvát István Magyar irodalomtörténete. *Pap Károly* egyetemi tanár gondozásában kiadta a debreceni ref. gimn. és a Dóczy-leánygimn. ifjúsága. H. és é. n. (Bp. 1934.) 146 l. (Magyar irodalmi ritkaságok. Szerk.: *Vajthó L.* 28. sz.)

Valóban irodalmi ritkaság. Horvát István egyetemi előadásainak kompendiuma, mely egyik hallgatójának, Pauler Tódor akkor II. éves „bölcész“nek kézírásában maradt ránk. Ezt az egyetlen, teljes egészében ránkmaradt példányt *Pap Károly* ismertette és méltatta 1926-ban a Szegeden megjelent Csengery-émlékkönyvben; most pedig ezzel a kiadással közkinccsé tette. A munka harminhat tételben dolgozza fel irodalmunk multját, kezdve a szokásos irodalmi alapfogalmakon és végezve a Tudományos Akadémia megalapításának tényén. A bevezető tanulmányban *Pap Károly* alapos, tárgyilagos jellemzését adja Horvát irodalomtörténetének. Kiemeli, hogy felfogásában és módszerében egyik legeredetibb láncszeme a Toldy előtti kísérleteknek. Inkább művelődési és politikai képeket ad, mint írói méltatásokat. Elvitathatatlan érdeme, hogy forrástanulmányt, szélesebbkörű elmélyedést sürgetett az irodalomtörténetben akkor, „mikor hagyományos kényelem és berögzött nézetek uralkodtak köztünk“. Alapos kutatásai, helyes következtetései sok homályos kérdésre derítettek fényt. Így a Pannóniai ének szerzőjét ő már Csáti Demeterben látja, mikor pedig még Toldy is a XIV. század második felébe helyezi azt. Ezzel szemben irodalomtörténete nem elég körültekintő és megbízható. Ennek okát *Pap Károly* igen helyesen abban látja, hogy elődjeinek gazdag lexikális

anyagát túlzott önértékből mellőzte, mindig a maga sajátos módszerét követte. Igaza van a kiadónak: Horvát Istvánnak voltak tudományos tévedései s az utókor ma is inkább ezeket emlegeti s nem erényeit. *Haitsch Ilona.*

Haraszti Emil: Barokk zene és kuruc nóta. Különlenyomat a Századok 1933. évi pöttyüzetéből. 66 l.

A magyar népi zene és költészet összefüggésének keresése adta kezünkbe e tanulmányt. Eredmény: néhány illúzióval szegényebbek lettünk. A kuruc dal nem Rákóczi nótája, mert a fejedelem zenéje az udvari, a *barokk*. A „tehénhús“-nóta sem magyar különlegesség Gyöngyösinél. — Ezzel szemben nyertünk egy olyan „adatoló“ dolgozatot, amely forrásaival és az azokkal szemben elfoglalt óvatos magatartásával — hisszük — ösztönző lesz népi zenénk multjának kutatói számára. *Ifj. Clauser Mihály.*

Kozocsa Sándor: Az 1933. év irodalomtörténeti munkássága. (Császár Elemér: Irodalomtörténeti Füzetek. 53.)

Kozocsa Sándor, a magyar irodalomtörténet és bibliográfia jeles munkása, nagy szorgalommal állította össze az 1933-ik évben megjelent irodalomtörténeti érdekű könyveket, tanulmányokat, cikkeket, ismertetéseket és bírálatokat. A füzet 60 oldalnyi terjedelme egyaránt tanuskodik a multévi irodalomtörténeti munkásság sokágú kiterjedtségéről s az összeállító bibliográfus lelkiismeretes pontosságáról. Az első részben az általános, nem egyes írókról szóló munkák s cikkek vannak összeállítva, a második részben az egyes írókról szóló tanulmányok és ismertetések. A kimerítő és pontos bibliográfia minden irodalomtörténeti író számára nélkülözhetetlen segédeszköz. *N. S.*

Tóth József: Sajó Sándor. Bp., 1934. 48. l.

Szorgalom, hozzáértés és alaposág jellemzi a 48 lapra terjedő tanulmányt. Olyan tulajdonságok ezek, amiket kezdő embernél érdemes kiemelni. Nemcsak az anyag összegyűjtése kifogástalan, hanem ilyen az elrendezés és az előadás is. Szerkezet tekintetében mutatkozik ugyan némi tapogatózás, de a gyakorlat majd meghozza az ehhez szükséges érzéket. Sajó Sándor életét, műveit, méltatását bizonyára az első forrás igénybevételével nagy vonásokban kapjuk ebben a feldolgozásban. A munka folyamán meglevőnek a költő és színműíró Sajó minden jellemző tulajdonsága, úgyhogy ez tekinthető a reá vonatkozó életrajzi, irodalmi, kritikai és esztétikai adatok első szintézisének. A fiatal író tétéleteiben mérséklet és tapintat vezet, nem ártott volna azonban, hogy ha hősét szemléltetőbben állítja be kora irodalmába. A rajz így nem eléggé plasztikus, mindig elkülönülten látjuk és nem a többi költőtárrsal kapcsolatba hozottan. A sokféle forrást ügyesen értékesíti s általában helyes felfogással és gondos stíluskézséggel dolgozza fel. A kis mű nagyon hasznos mindezen számára, aki Sajó Sándor alkotásaival kíván foglalkozni. *A. L.*

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Kalmár Anatólia.*)

A Cél. — 1934. évf. 11. sz. (nov.) Reményi Ferenc: *Ady költészetének kóros elemei.* „Mint alkotó művész, Ady határozottan nagy és eredeti tehetség, bárha a francia szimbolistákat utánozza. De amit érdekes, új, sajátos és merész formákba önt, az az ő kóros, elfajult, megmérgezett elméjéből kifakadó geny és szenny... Ő a fajtalan hedonizmus költője, de nem zseniálisan szellemes és sziporkázó, mint Wilde Oszkár, hanem vaskos és undok.“

Apollo. — 1934. évf. 1. sz. (dec.) Geréb László: *Janus Pannonius verseiből.* (Műfordítás.) Többek közt: Mátyás királyra; Balázsnak a táborba; Űstökös; Válasz Mátyás király nevében Antonio konstanzi versére. — Kardos Tibor: *Mátyás udvara és a krakkói platonisták.* Filippo Buonaccossi, aki Callimachos Experiens néven lengyel kancellár lett, 1483-i budai követsége után kapcsolatba került a firenzei platonista akadémiával. E részben Mátyás udvarának ösztönző hatása szemetűnő. Callimachos művei azonban inkább szkeptikus gondolkodóra, mint a platonista irány föltétlen hívére vallanak. Érdeklődését a korszerű filozófia iránt a budai platonista-kör ébresztette fel. A magyar humanizmus tehát nemcsak kapott ösztönzéseket, hanem adott is és az új műveltséget terjesztette észak felé.

Budapesti Szemle. — 1935. évf. Kéky Lajos: *Jánosi Béla emlékezete.* Jánosi Bélának, mint tudósnak, legfeltűnőbb vonása, hogy egész lelki alkotottsága történeti irányúvá tette munkásságát. Az esztétika történetének három kötete után az esztétika legújabb történetének anyagát gyűjtötte. Tudós munkájában is épp olyan tárgyilagos volt, mint az életben. Tevékeny szellemének alkotásai túlélik őt s tovább hatnak és munkálnak. — Soltészné Szilárd Kató: *Arany János a magyar képzőművészet tükrében.* Az Arannyal és műveivel kapcsolatos képzőművészeti alkotások (fényképek, rajzok, festmények, szobrok, domborművek stb.) részletes ismertetése.

Debreceni Szemle. — 1934. évf. 7. sz. Varga Zoltán: *Széchenyi István, a polgár.* Széchenyi hazája lakosainak új életstílust ajánl és a maga személyében és agitációja révén annak gyakorlati bevezetését munkálja. — Fábian István: *Berzsenyi ódáinak világszemlélete.* Ellenmondást találunk Berzsenyi minden ódájában a tartalom és forma között. A tartalomban a hérió lelkek kényelmüket feláldozva küzdenek. E harcot azonban a költő csak a tartalomban mondja komornak, az ódák stílusában kedvvel festegeti a mozdulatokat. — Müller Lipót: *Kisfaludy Sándor Draguiguanban.* E. Poupé francia nyelvű tanulmányának kivonatol ismertetése. Julie-Caroline d'Esclapon, Kisfaludy S. egykori eszményképe, 1775-ben született, 1798-ban férjhez ment J. B. Sibille bajor tiszthez és 1805-ben halt meg Párizsban. — Dömötör Sándor: *A csökmői sárkány históriája.* Részletes tanulmány a címben írt, több változatban ismert tréfás ponyvatermekről. A csökmői hagyomány szerint ezt a verset Szivós Mihály berekböszörményi jegyző írta bosszúságában, amiért nem választották meg a csökmőiek, amikor jegyzői állásra pályázott. — Hankiss János:

Berta magyar kiráyleány és a francia romantika. Adatközlés. — 9. sz. Vargá Károly: *Szabó Dezső ideológiája.* Hosszabb, Szabó D. egyes műveit részletesen ismertető értekezés. — Kardos Albert: *Hogy végződik Az ember tragédiája?* A cikk szerint a felsorolt változatok közül a tizedik van a nyelvtan szabályainak és az értelem követelményeinek megfelelően írásjelezve, vagyis ez: Mondot-tam, ember: küzdj és bízza bízzál!

Deutsch-Ungarische Heimathblätter. — 1934. évf. 3. sz. Béla v. Pukánszky: *Jakob Bleyer und die ungarische Literaturwissenschaft.* Bleyer Jakab irodalomtudományi munkásságának tanulmányzerű ismertetése. — Eugen Travnik: *Zur Entstehung der kirchenfürstlichen Bibliotheken Ungarns im 18. Jahrhundert.* Hosszabb tanulmány a magyarországi püspöki könyvtárak történetéről. (Bef. közl.) — Helmut Klocke: *Szekfű's Ungarische Geschichte.* Szekfű Gyula történetírásának bírálata.

Erdélyi Helikon. — 1934. évf. 8. sz. Tavasz Sándor: *Az erdélyi magyar tudományos élet útja.* Az erdélyi magyar tudományosságnak azokra a sajátos tudományos feladatokra kell tekintettel lennie, melyeket helyette senki e'végezni nem tud. — Makkai László: *A magyarság útja.* (A Három Nemzedék új kiadásához.) Ami az irodalmat illeti, Erdély hálás lehet Szekfűnek az elismerésért, mindössze talán ott téved egy kicsit, ahol az erdélyi könyvnek a nép közötti terjedését és terjesztését túldicséri. — Thurzó Gábor: *Márai Sándor.* Márai „Sziget”-e — ha valójában elhibázott alkotás is — az első valóban európai magyar regény lett, egy műfaj szükségszerű fejlődésének nálunk első bevallott felismerése. — 10. sz. Makkai László: *Szereb Antal Magyar irodalom-története.* Dicsérő bírálat. — Dsida Jenő: *Néma harang az őrtoronyban.* Jegyzetek Szombati-Szabó István költészetéről. Talán Szombati-Szabó István volt az egyetlen, aki Széfa-ciklusával szerelmes dalokat mert zengeni az erdélyi sziklák közt, az egyetlen borongás napjaiban. Ha lehetett is némi igazuk azoknak, akik Ady-reminiszcenciákkal vádolták meg költő-pályája kezdetén, az le-tagadhatlan, hogy nagy tehetség volt.

Erdélyi Múzeum. — 1934. évf. 7—12. sz. Kristóf György: *Szabolcska Mihály Erdélyben.* (Részletes tanulmány Szabolcskának 1892—98 közti erdélyi, marosfelfalusi tartózkodásáról.) Talált és kapott Erdélyben Szabolcska tisztességes parókiát és öt megértő magyar társadalmat. És megkapta életének hűséges társát, gyermekei édesanyját. Erdély pedig új fiában nyert egy egyszerűségében is ékesszavú költőt, szépségének, szellemének új művészt, új dalnokát. — Papp Ferenc: *Gyulai Pál a kolozsvári református kollégiumban.* Másfél évtizeden keresztül vett részt a kolozsvári református főiskola Gyulai egyéniségének kialakításában. A rábizott talentumokat nemcsak megtartotta, hanem újakkal szaporította is. Az iskola hatása azonban leginkább kint, az élet bonyolult viszonyai között mutatta meg valódi értékeit. — Bitay Árpád: *Horatius-idézet a nagyváradi káptalan egy középkori (latin) oklevelében* (1302). A nagyváradi káptalan egyik, 1302-ből való okiratában egy idézet található Horatius Ars poéticá-jából (60—63. sor. „Ut silvae foliis stb.). Ez az első oklevelesen igazolható jelentkezése Horatius műveinek a magyar szellemi élet mult-jában. (Az oklevél szövegét l. Fr. Zimmermann: *Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen.* I. Hermannstadt. 1892. 221—22. l.) — Bitay Árpád: *Adatok Zöld Péter életéhez.* Az erdélyi székely-magyarság a maga korá-

ban tekintélyes szerepet játszó egyénisége az újabb adatok szerint 1727 szeptemberében született és 1795 június havában halt meg.

Győri Szemle. — 1934. évf. 6—8. sz. Hellebronth Kálmán: *Az ócsai és enesei Torkos-család*. Családtörténeti tanulmány. Többek közt részletesen szól Torkos Lászlóról, a költőről is (sz. 1839). — Bánkúti Ernő: *Levelek a Kisfaludy Irodalmi Kör letéteiből*. Adatközlés. Gárdonyi Géza (Eger, 1920. IV.) és Rákosi Jenő (Bp., 1920. IV. 1.) levele Pitroff Pálhoz.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1934. évf. 4. szám. Kristóf György: *Péterfi Károly esztétikája*. Péterfi Károlynak (1790—1873), egykori marosvásárhelyi református lelkésznek, a marosvásárhelyi kollégium kézirattárában található, 1836 előtt készült Izléstudomány (a-esthetica) című munkája az első eredeti, rendszeres magyar nyelvű esztétika. Nyomatásban nem jelent meg, de ismertetője szerint — történelmi szempontból — megérdemelné a közzétételt. — Waldapfel József: *Heltai Gáspár forrásai*. (II., bef. közl.) Hogy Heltai szociális gondolatvilága nem véletlenül s nem pusztán korszerű okokból rokon Franck Sebestyén német íróéval, azt valószínűvé teszik Heltai A részegségről... szóló dialógusának és Franck 1528-ból való hasonló tárgyú művének egyezései. — Romhányi Gyula: *Dóczy Lajos drámái*. (III., bef. közl.) Dóczy sem lírikusnak, sem drámaírónak nem elsőrendű tehetség. Kedveli a csattanós fordulatokat, mindig vígjátéki bonyolódással kápráztatja a közönséget, egyben azonban hajlik a tragikus megoldásra is. Komoly problémája soha sem akad. Hősei báboz inkább, mint élő személyek. De a drámák stílusa, nyelvi szépsége oly emelkedett költőiséget hordoz, hogy az pillanatnyilag feledtet és elrejt minden szerkezeti tökéletlenséget. — Perényi József: *Szemere Miklós irodalmi hagyatékából*. (IV., bef. közl.) Szemere levelezése (1875—81) Benedek Aladárral, Szana Tamással, Dalmady Győzővel, Szabó Dáviddal, Szabó Endrével, Abafi Lajossal, Timkó Józseffel. — Valjavec Frigyes: *Magyar írók levelei Széchenyi Ferenchez*. (III., bef. közl.) Görög Demeter, gróf Fekete János, Kazinczy F., Cserey Farkas, Verseghy F., Kisfaludy S. levelei. — Gálos Rezső: *Adatok Baróczy Sándor testőri pályájához*. Adatközlés a bécsi udvari levéltárból az Országos Hadilevéltárba került anyag alapján. — Gálos Rezső: *Verseghy Ferenc két ismeretlen német költeménye*. Adatközlés. — Sándor (Skala) István: *Moral-peroral*. Az Arany J. Vojtina Ars poetica-jából ismert rímpár kétszer is előfordul Kazinczynak A szép s a jó című versében is. — Haraszthy Gyula: *Adalék Kemény Zsigmond publicisztikai munkásságához*. Utalás a Pesti Hírlap 1848. évf.-ban megjelent hét —e— jegyű cikkére. — Gálos Rezső: *Ismeretlen Amadé-nyomatvány*. Egy 1756-ból származó, latin nyelvű himnusz ismertetése. — Könyvismertetések és bírálatok Hajdu Zoltántól (bárá Podmaniczky Pálné, Vargha Ilona: Arany János és az evangélium), Rajka Lászlótól (Kristóf Gy. román nyelvű magyar irodalomtörténetéről), Haraszty Gyulától, Solt Andortól, Kenyeres Imrétől. — Kozocsa Sándor: *Irodalomtörténeti Repertorium* az 1933. évről. (IV., bef. közl.) E terjedelmes egybeállítás az Irodalomtörténeti Füzetek 53. számaként külön is megjelent.

Kalangya. — 1934. évf. 11—12. sz. Német László: *Ember és szerep*. Önéletrajzi följegyzések.

Katolikus Szemle. — 1934. évf. 12. sz. Alszegegy Zsolt: *Szépirodalmi szemle*. Tormay Cecile: A tulsó parton, — Makkai Sándor: Sárga vihar,

— Komáromi János: Zágon felé, — Bánffy Miklós gróf: Megszámláltattál, — Szentmihályiné Szabó Mária: Irén évei és Gárdonyi Géza: Aranymorzsák című művének bíráló ismertetése. — 1935. évf. 1. sz. Kastner Jenő: *Pázmány Péter gráci évei*. (I.) Pázmány gráci évei alatt részben megszerzi, részben tudatosítja azt a műveltséget, melynek fegyvereit azután hitvédő irataiban, Kalauzában, Prédikációiban oly fölüeny biztonsággal kezeli. A kis stájer fővárosban át kellett hogy élje a fejedelmi hatalom, vallás és jezsuita nevelés közös célban való összeforrottságának általánosan barokk eszményét. Már itt kialakul benne a hitnek az a sajátságos udvari színezete, mely később, szorosban a Habsburg-fejedelem fénykörében befutott pályáján csak megrögződik s annyira jellemző lett barokk lelkiségére. — Sik Sándor: *Móra Ferenc, a költő*. Mórát lelki alkata és pályájának szegedi elindulása egyaránt ahhoz az igénytelen, de tisztahangú és mindenestől a magyar vidék talajában gyökerező költői iskolához kapcsolta, amelyet Pósa Lajos kezdett, amelynek főképviselőjéül Szabolcska Mihályt szokás tekinteni, amely azonban legmagasabba Gárdonyi Gézának és Mórának verseiben emelkedett. Lírai tartalmát vizsgálva Móra költészetének, szembetűnő, hogy az ő költészetében is, mint Gárdonyinál, a gyermeknek jut a főhely. Móra tehetségének legértékesebb vonása, hatásának legfőbb titka, de egyszersmind könnyen el nem múló hatásának is biztosítója jellegzetes, tiszta humora. A magyar humoristák közül Arany Jánossal legrokonzabb ez a művészet.

Koszorú. — 1935. évf. 1. sz. Herczeg Ferenc: *Emlékezéseimből*. Annak a családnak ismertetése, amelynek körében a Gyurkovics-lányok apró történeteinek első ötlete megszületett. — Kállay Miklós: *Eszmék és irányok legújabb irodalmunkban*. Érdekes tünete a kornak, hogy az alapjában konzervatív szellemű irányzat kifejezési formáit legtöbbször, sőt éppen legtehetségesebb képviselőinél, a nyugati stílus-forradalmaktól vette kölcsön. A stílus-forradalom egyben az új naturalizmus romantikus dagálya volt, amely lassankint a naturalizmus új klasszicizmusává zsugorodik össze. Ez az új, leegyszerűsítésre törekvő irány az „új tárgyiasság“. Ebbe az irányvonalba tartozik az új népieség, amelynek egész iskolája van már kialakulóban. Az új népies költőknél tudatos törekvés érezhető, amely a parasztság történelmileg egymásra halmozódott rétegeiben akarja elmélyíteni az irodalom gyökereit. Az új népieség mellékhatása a „populizmus“, amely a városok proletártömegeiben keresi az új érzelmi és életproblémák ihlet- és tárgyadó forrásait. Új életlehetőségek, új létküzdelmek, új embertípusok egész sorát alakították ki. A multbanézó irány végső kicsengése a történelmi regény új kivirágása. A megerősödött nemzeti szellem mellett, a kor egyetemes szellemi irányzatának másik főtényezője bizonyos, elevenebb vallásos érzés. Az essay-irodalomban és a kritikában általános fellendülést hoztak a legutóbbi évek. A kultúrshírvonal általános emelkedése kevésbé érvényesül a szépirodalomban. Alapjában több az ösztönös, mint a gondolkozó írónk. Hangban, színben, problémákban gazdagodást jelent az az irodalmi decentralizáció, amelyet az elcsatolt területek központjában föllendült irodalmi élet indított meg. — 1935. évf. 2. sz. Császár Elemér: *A százezer Bánk bán*. A kitűnő tragédia sorsának ismertetése a színészet, tudomány és kritika szempontjából.

Könyvtári Szemle. — 1934. évf. 4. sz. Tolnai Gábor: *Kis János Journal-terve a XVIII. század végén.* Adatközlés.

Láthatár. — 1934. évf. 7. sz. Wagner Lilla: *Az erdélyi irodalom útja.* Az irodalomkritika eddig bizonyos irányzatosságban és bizonyos általánosító, befelengés önmarcangoló büntudatosságban látta az erdélyi irodalom jellegzetességét. A szerző szerint az erdélyi regény nem tendenciózus s ami főmozgatója, az nem a büntudat, hanem a helytállás gondolata, ezzel kapcsolatos: a testvériség problémája is. Az erdélyi irodalom ma a legegzenesebb s legnemesebb folytatása a legmagyarosabb irodalmi hagyományoknak. — 8. sz. Molter Károly: *Erdélyi köztírók.* A vezércikkírók munkásságának rövid, áttekintésszerű ismertetése. „Kevesebb megírni való, kevesebb sérelem, kevesebb publicisztát termelne. S talán ez volna kisebbségi életünk célja.“

Literatura. — 1935. évf. I. 15. Kemény István: *Irodalmi beszámoló 1934-ről.* Vezérszöszzerűen a tárgyi lényegre szorítókozó, rövid áttekintés. — Soltész Juci: *Miklós Jutka, Ady bihari bokréttájának egyetlen női virágszála.* Adatközlés. — Sidney Carton: *A pipócsi kalap.* Egy tréfás Ady-vers története.

Magyar Középiskola. — 1934. évf. 9—10. sz. Agárdi László: *Az iskola és a tanár az irodalomban.* Móricz Zsigmond ily tárgyú szépirodalmi művének ismertetése. Móricz az iskolát és a benne foglalkozókat egyoldalúan tünteti fel. Magasabb célok helyett az élet oly jelenségeit mutogatja, amelyek ugyan jellemzőek, de nem szolgálhatnak művészi megörökítés elemeiként

Magyar Nyelv. — 1934. évf. 9—10. sz. Kovalovszky Miklós: *Az irodalmi névadás.* (III.) A szoros értelemben vett irodalmi névadás legegyszerűbb módját az a típus képviseli, amely tisztán fogalmi hatással, a név közzsói jelentésével akar jellemezni. Ezeket Tolnai Vilmos beszélő vagy leíró neveknek nevezi. Itt és egy ezzel rokon csoportban a név jellemző ereje a jelentésben, illetőleg a jelentéshangulatban van. A következő fokozat, mikor a jellemző hangulatot külső (kollektív és egyéni) képzettársítás adja meg. Ha az író olyan nevet alkot, amelynek hangulata megfelel a hős egyéniségének, elérte a névadás célját. — Timár Kálmán: *Aranka- és Jankovich-kódex.* Ahogy a Teleki-kódexet régebben Aranka-kódex néven ismerte az irodalom, éppúgy a Peer-kódexet is egykor akkori tulajdonosáról Jankovich-kódex néven említették. — U. a. *A Simor- és Kriza-kódex fölfedezése.* Adatközlés.

Magyar Paedagogia. — 1934. évf. 9—10. sz. Gyulai Ágost: *Quem dii odere, paedagogum fecere.* Adalékok a tanító hivatására és sorsára vonatkozó szállóigének... történetéhez. Egyebek közt Csokonainak 1800-ból és Arany Jánosnak 1858-ból való idetartozó költeményei elemzése.

Magyar Szemle. — 1934. évf. Dec. sz. Bisztray Gyula: *Vajdasági irodalmi élet.* A vajdasági magyarságnak — ezidőszertint — sem kulturális központi szerve, sem egységes vezetése nincs. 1928-ban indult meg az első jelentős folyóirat, a Vajdasági Írás. Jogutódja az ugyancsak Szentteleky Kornél szerkesztésével 1932-ben Újvidéken megindult Kalangya. Az olvasóközönség kevés, érdeklődése gyér, áldozatkészsége lanya. Az írók lelkesége főleg a kisebbségi sors ábrázolásában tükröződik; de csak amennyiben a fegyver és toll egyenlőtlen erőviszonyai megengedik. Az irodalmi élet megszervezése és

működése az 1933 nyarán fiatalon elhunyt orvos. Senteleky Kornél nevével forrt össze. Melléte Csuka Zoltán az irodalmi mozgalomnak leglelkesebb munkása. E fiatal költő eszménye a kollektív ember, de a kollektivitás az ő lirizmusán átszűrve jelentkezik. Ugyanez a fiatalos hit és építő szándék jellemzi Fekete Lajos líráját is. Kenyér és Biblia: a test és lélek legfőbb javainak egyetemes birtoklása: ez költészetének végső kicsengése. Az elbeszélő Borsodi Lajos a kisváros elesettjeit mintázza kedvvel, Börcsök Erzsébet a kisebbségi sorsba került női lélek problémáit feszegeti; Szirmay Károly a vajdasági magyar kultúrproblémák buzgó ügyvivője. Valamennyiök munkája kritika helyett mélyeséges megértést tesz kötelességgé, mert ezek az írók „a betűket nemcsak írják, hanem fájdalommal élnek s dolgozzák magyar testvéreik lelki kenyerévé”. — Deér József: *Újabb történeti regények*. Kós Károly Az országépítő című regényének, mint irodalmi műnek kiemelkedő jeles tulajdonságai „egy oly koncepció szolgálatában állanak, mely tudományos szempontból tarthatatlan”. Míg Kós a keresztényt és szentet felejtette ki hőseiből, Harsányi Lajos A nem porladó kezű király című művében az országépítő maradt homályban. Tormay Cecile Az ősi küldött című regényében a pogányság és kereszténység ellentétét oly élességgel exponálta, ami nem csupán a XIII. századra vonatkoztatva nem helytálló, hanem még a XI. századról elmondva is háborító volna. Szántó György Babel tornya című, a tatárjárás korát rajzoló regényéből az elemi tények nemismerése tűnik ki. Farkass Jenő Kun László-korabeli tárgyú Éda című regényében egy régebbi romantikus historizáló irány hívének mutatkozik. Makkai Sándor Táltos király című regénye alapján a historikus csak elismeréssel hajolhat meg Makkai szinte látnoki emberábrázolása előtt.

Mult és Jövő. — 1934. évf. 12. sz. Zsoldos Jenő: *Nordau levelei Kiss Józsefhez*. Adatközlés. Nordau egy verse Kiss Józsefhez és levelének ismeretése. „Nordau úgy áll ezekben a levelekben Kiss József mellett, mint a költő lelki viharzásainak kormányosa... Tartalmukat nem mellőzheti sem Nordau életrajzírója, sem Kiss József költészetének filológus kutatója”. — Gerő László: *Egy elfeledett pesti zsidó költő*. Beck Károly bajai származású német költő emlékének fölelevenítése.

Napkelet. — 1935. évf. 1. sz. Fábrián István: *Az élmény Berzsenyi ódáiban*. Az ódákat egy élmény kettős hatása hívta elő: a mozgással, féktelességgel telt fiatalság, amely idővel a tudat alá szorul és végül mint költői hajtóerő tör ki. Innen ered a nagy mozdulatokban való gyönyörködés, Berzsenyi költészetének legjellemzőbb vonása. Ugyanez az élmény gyanakvóvá teszi környezetével szemben, amely a megfélemezés munkáját végrehajtotta. A gyanakvás utóbb embergyűlöletté fokozódik. Mikor aztán az emberektől való félelme annyira elhatalmasodik rajta, hogy erősebbnek tartja a rosszakat, mint a jókat, amikor kiábrándul az életből: leteszi a tollat, nem születik több óda. — Nagy Dániel: *Az erdélyi magyar irodalom tizenöt éve*. Az erdélyi irodalom csak annyiban más, mint az anyaországbeli, hogy az erdélyi írók nemcsak a maguk keresztjét viselik, hanem misszionáriusai egy különélő, különálló magyar életnek, magyar fájdalomnak. — Kállay Miklós: *Szerb Antal Magyar irodalomtörténete*. Baj, hogy az újabb irodalom tárgyalásánál már eleve elkötelezte magát bizonyos iránynak s ez az irány nemcsak élénkebb harci tűzre, hanem némi elnézésekre is számíthat nála... Erdeme Szerbnek, hogy felfedezi

a köztudatban az ifjúsági irodalom színvonalára degradált Zrinyit, Vörösmartyt, Aranyt, Madáchot a felnőttek számára.

Pannonhalmi Szemle. — 1934. évf. 4. sz. Bánhegyi Jób: *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete*. A történeti tények és adatok roppant tömkelegében fölülen biztonsággal igazít el bennünket. Ítéletei, minthogy az irodalmi hagyaték személyes átbúvárlásán alapulnak, mindig eredetiek, akkor is, ha megegyeznek a hagyományos köztudattal.

Pásztortűz. — 1934. évf. 21. sz. Molter Károly: *Néphauszser*. Meleghangú megemlékezés a háború utáni erdélyi széppróza egyik jeles művelőjéről, néhai Sipos Domokosról. — Dsida Jenő: *A nemzedék árulói*. Vitacikk a Brassói Lapok egyik cikkírójával az Új Arcvonal című erdélyi antológia és az Ady-Társaságról írt bírálat miatt. — Komáromi János: *Zágon felé*. (Folyt.) Regény Mikes K.-ről. — 22. sz. Ligeti Ernő: *Elsüllyedt világ*. (Folyt.) Nagyváradra vonatkozó irodalmi élmények és emlékek a XX. század elejéről. — Komáromi János: *Zágon felé*. Regény Mikes K.-ről (Folyt.) — 1935. évf. 1. sz. Vita Zsigmond: *Aprily Lajos*. Kiábrándulás Aprily Lajos költészete és menekülés a mindent összetépő valótól a természet kibékítő összhangjához és a szépség eszményéhez. Az irosovai szarvastól... Bessenyein... A magányos aktoron át az Aranyásó balladájáig a különböző alakokon át egyformán a saját lefojtott életérzését, a nagyotakarás után magányba fulását és lassú eltemetetését énekli. Aprily keveset és nehezen ír, ezért van versében oly jelentősége minden szónak. A költő kiszakadt környezetéből, ezért halkul egyre a hangja.

Protestáns Szemle. — 1935. évf. 1. sz. Zoványi Jenő: *Heresi Mihály*. Adatközlés. Előző egyebütt való hivataloskodása után kerülhetett Miskolcra s itt 1568 tavaszán a borsodi egyházmegyei református esperesi hivatalt töltötte be. Az 1587 nyarat követő időszakban ment át Szikszóra. Thuri Györgytől írt epitaphiuma arról is tudósít, hogy noha Szikszón lakott utóljára, mégis Miskolcon temették el. — Hamvas József: *Arany János kereszttyénysége*. (Völközéssel báró Podmaniczky Pálné könyvére.) A józan magyar erkölcs halhatatlan bölcsé volt Arany János és abból, hogy költésének forrása ily lelkeletből fakadt, kiténik jó kereszttyénysége.

Református Élet. — 1934. évf. 48. sz. Révész Imre: *Szabó Dezső és a magyar kálvinizmus*. Szélgjegyzetek a Szabó Dezső debreceni három előadástjén elhangzott fejtegetésekhez. „Mostani előadásában még csak arról biztosított bennünket, hogy az «egyház és a papság» hitét hiszi. Ez pedig nem református álláspont, sőt még csak nem is «kálvinizmus»!”

Századok. — 1934. évf. 9–10. sz. Szentpétery Imre: *A Zágrábi és Váradi Krónika egymáshoz való viszonya*. A Váradi Krónika szövege a Zágrábi Krónika nyomán készült és egyetlen olyan adata sincs, mely a régibb, közös forrásnak önálló használatára mutatna. Eppen ezért történeti vagy forráskritikai értéke alig van.

Endrődi Sándor emléktáblája. Szép ünnepély színhelye volt az Országgyűlési Múzeum előadóterme 1935 január 20-án. Ekkor avatták fel Endrődi Sándor születésének nyolcvanötödik évfordulója alkalmából azt az országgyűlés hozzájárulásával és Endrődi Béla áldozatkészségéből készült, művészi kivitelű emlékművet, mely a költőnek, mint a képviselőház naplószerkesztőjének nevét egykori munkahelyén örökíti meg.

A kegyeletes ünnepen a költő özvegyén és Béla fián, valamint képviselőházi pályatársain kívül nagy számban vettek részt Endrődi Sándor költészetének tisztelői, köztük a M. Tud. Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság, a felsőház és képviselőház több tagja. Társaságunk vezetőségéből *Pintér Jenő* elnök és *Szász Károly* alelnök voltak jelen. A megjelenteket *Almásy László* házelnök köszöntötte s ugyanő ismertette az emlékmű létrejöttének történetét. Utána a Parlamenti Könyvtár igazgatója, *Nagy Miklós* tetszéssel fogadott, tanulmányzerű emlékbeszédben méltatta Endrődi költői s hivatali pályautját és mint embert. Az ünnepély jegyzőkönyvének hitelesítésére *Herczeg Ferenc* és *Szász Károly* kéretett fel. (A jegyzőkönyv megőrzéséről a Parlamenti Múzeum gondoskodik.)

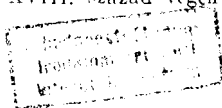
A képviselőházi naplószerkesztőség hivatalszobájának falába illesztett carrarai márvány emléktáblán a költőnek (ifj. *Valkó László* szobrászművész-től származó) élethű, bronz, domborművű képmása alatt ez a szöveg olvasható:

*E helyiségben dolgozott Endrődi Sándor, a kitűnő költő
és a képviselőház naplószerkesztője. 1902—1919.*

Háry János Amerikában. „*Get-A-Way and Háry János. The Book of Maud and Miska*“ címen 1933-ban New Yorkban, a Petersham-cégnél kisgyermekeknek való mesekönyv jelent meg. Szerzőjéről nem sikerült felvilágosítást kapnunk. — Ez az amerikai munkácska nem értéke, hanem főszereplője és egy-egy mesemozzanata miatt érdemel figyelmet. Garay „Obsitos“-ából és némileg Petőfi „János vitéz“-éből táplálkozik. Cselekményének minket érdeklő váza a következő:

Jánosnak levágták felkarját, elvesztette kardját és a paszomántok is leestek mentéjéről. Lovának, Get-A-Waynak csak három lába maradt. Ezért elhatározza, hogy elmegy vele abba az országba, ahol a törött játékokból újak lesznek. Itt minden rendbe is jut, a ló is megkapja negyedik lábát, de nem érzi vele jól magát és visszaviszi azt. Gazdájával elérnek egy kastélyba, ahol „a király tálalja fel az ebédet“. (Egy kis „komázás“: Obsitos II. — János vitéz X.) János pempővel megeteti őfelsége rosszvevő kisfiát s elmeséli legutóbbi kalandját: „olyan magas hegyre hágott, hogy a nap majdnem lepörkölte a haját“. (Garaynál: Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja, A hegyet végiglen csak hason mászhatta. II. 6.) Másnap lóversenyen vesz részt: lemarad. De azért eldicsekszik, hogy „vállára kapta lovát“ (Petőfi: János vitéz IX.) s így nyerte meg a díjat.

Az E. Ph. K. 1915. évfolyamában kimutattam, hogy Háry Jánosnak „hazugkatona“-tréfái a XVIII. század végén s a XIX. század elején kiadott



kalendáriumokban megtalálhatók. E szerint a Szekszárdon, Garay ifjúkorában valóban élt obsitos az olvasmányait, vagy ha a hagyománynak megfelelően valóban analfabéta volt, hallomásait játszotta meg. Hogy irodalmi élőalakká változtatásában költőnknek milyen nagy érdeme van, azt az irodalomtörténet Petőfi „János vitéz”-ével kapcsolatban eléggé kiemelte. Ennek a szuggesztív alkotómunkának eredménye, hogy Hány bátyó csaknem száz év múlva Amerikába jut a gyermekek közé. — (Újabbán itthon *Tamás István* szerepelteti egyik ifjúsági munkájában.)

Pitroff Pál.

Magyar író — magyar könyv. Bp., 1934. 241. A Margitszigeti Íróhét (jún. 9—11) és a Magyar Könyvnap alkalmából kiadja az Írók Gazdasági Egyesülete és a Magyar Könyvkiadók Országos Egyesülete.

Az érdekes alkalmi kiadvány cikkei közül szaktudományunk szempontjából figyelemreméltók a következők: Pintér Jenő: *Irodalomtörténet — az élő magyar írókról*. Felelet arra a kérdésre, hogy a szerzőnek mi a szándéka nagy irodalomtörténete nyolcadik kötetével. A válasz szerint nem lehetetlen, hogy néhány év múlva formába önti a XX. század magyar irodalmára vonatkozó eddigi följegyzéseit. Bizonyos történeti távlatra azonban szüksége van. — Schöpflin Aladár: *Irodalmi tanács*. Egy tárgyilagos, a maga hatáskörét figyelemben tartó Irodalmi Tanács sokat tehet az irodalomért és az írókért. Olyan állami szerv, amely ezen a hatáskörön túl az írói alkotásba is bele akarna nyúlni, az irodalom éles ellenállásával találkozna és elove is terméketlenségre volna ítélve. — Rédey Tivadar: *Babits Mihály*. A tulajdon méltóságára ráeszmélt kritika Babitsban a nagy költészet örök konzervatív erényei felé tárulhat ki a testvérlelek lírai melegével. Benne ismert rá legjobban a maga makacsul változott konzervatív elveinek legerőteljesebb igazolására. — Szabó Lőrinc: *Ady emléke egy budai kávéházban*. Adatközlés. — P. Gulácsy Irén: *Műhelytitkok*. Adatok a Fekete völgyének c. regény megírásáról. — A Margitszigeti Íróhét műsorának irodalmi tárgyú előadásai: Szabó Lőrinc: Az író és a közvélemény; Bodor Aladár: A reformáció szelleme a magyar irodalomban; Balla Borisz: A katolicizmus és a magyar irodalom; Féja Géza: Feltörekvő osztályok a magyar irodalomban; Rédey Tivadar: A mai színpad irányai; Szent-Ivány József: Az irodalmi decentralizáció kérdése; Juhász Géza: Az irodalomtörténet módszerei; Ignotus: Az írói szabadság.

Nyári egyetemek.

Egyetemeink az elmúlt nyáron három helyen is tartottak önként jelentkező hazai és külföldi érdeklődők számára főként időszerű kérdésekről, de egyéb tárgyokról is a tudomány újabb eredményeit ismertető, magasszínvonalú tanfolyamokat. Szaktudományunkat érintő előadások:

a debreceni egyetemen: a) magyar nyelven: Farkas Gyula, berlini egyetemi tanár: *A magyar irodalomtörténetírás a háború óta*. 1 előadás. — Hankiss János, debreceni egyet. tanár: *Bevetés az irodalom elméletébe*. 3. e. — Müller Lipót, a franciaországi magyar tanulmányi központ igazgatója: *A magyar preromantika két nagy lírikusa: Csokonai és Kisfaludy Sándor*. 1. e. — Németh Antal, a Napkelet s.-szerkesztője: *Bevetés a színháztudományba*. 3. e. (vetített képekkel). — Zolnai Béla, szegedi egyetemi tanár: *Biedermeier és irodalom*. 3. e.: I. Elvi kérdések és külföldi példák; II. Vörös-

marty; III. Petőfi. — b) előadások idegen nyelveken: Farkas Gyula, berlini egyet. tanár: *A magyar szellemi élet fejlődése*. 5. e. (németül). — Gianola Albert tanár, a bpesti olasz kir. követség sajtóelőadója: *A magyar történelem Petőfi lírájában*. 2. e. (olaszul). — Hankiss János, debreceni egyet. tanár: *A magyar polgárosultság*. 5. e. (franciául). — Jobst János, a bpesti Eötvös-kollégium tanára: *Német-magyar kapcsolatok*. 1. e. (németül). — Kastner Jenő, pécsi egyet. tanár: *Olasz-magyar történelmi és művelődési kapcsolatok*. 1. e. (olaszul). — Koszó János, bpesti egyet. m.-tanár: *Az újabb magyar irodalom*. 3. e. (németül). — Németh Antal, a Napkelet szerkesztője: *A magyar színház*. 2. e. (németül, vetített képekkel). — U. a.: *Madách Imre Ember tragédiája*. 1. e. (olaszul). — Wallisch Oszkár, a debreceni egyetem olasz előadója: *A magyar irodalom aranykora*. 3. e. (olaszul). — Widmar Antal, a bpesti olasz kir. követség sajtóelőadója: I. *Az új magyar irodalom*. 1. e. (olaszul); II. *Az újabb magyar színeletről*. 1. e. (olaszul).

II. A keszthelyi nyári egyetemen (a pécsi egyetem rendezésében egy-egy előadás): Birkás Géza: *Külföldi utazók Magyarországon* (franciául). — Császár Elemér: *Irodalomtörténet és szellemtörténet* (magyarul). — Eckhardt Sándor: *A magyar lélek kettős arculata* (franciául). — Fitz József: *Olvadás és írás korunkban* (németül). — Hankiss János: *Magyarország az európai közvéleményben* (franciául). — Huszti József: *A humanista tanulmányok Magyarországon* (magyarul). — Thienemann Tivadar: *Irodalom és világnezet* (németül).

III. Az esztergomi nyári egyetemen: Alszegehy Zsolt: *A magyar irodalom multja katolikus szempontból*. — Farkas Gyula: *A XX. századi magyar irodalom katolikus szempontból*.

Elhúnytak.

ANTAL GEZA (felsőgelléri), dr., phil. ref. püspök, szül. Tatán (Komárom vm.), 1866 március 17-én, megh. 1934 december 30-án. 1888-ban a pápai ref. gimnázium, 1898-ban az ugyanottani ref. főiskola tanára lett. 1910—18. Pápa város országgyűlési képviselője volt munkapárti programmal. Az 1919-i kommün alatt elfogták. Kiszabadulása után Hollandiába költözött, ahol több éven át előszóval és irodalmi úton nagy propagandát fejtett ki a magyar igazság érdekében. 1924 október 16-án a dunántúli ref. egyházkerület püspökévé választotta. Az 1880-as évek elején állandó munkatársa volt a *Pápai Lapok*-nak, amelybe lírai verseket is írt Lantay Győző álnéven. Ugyanebben az időben a *Dunántúl*, győri *Hazánk*, *Tatai Híradó* c. lapokba, valamint a *Bolond Istók* és *Garabonciás Diák* c. élcslapokba is dolgozott. Feleségével, Opzoomer Adél holland írónővel közösen szépirodalmunk több termékét ültette át a németalföldi nyelvre, köztük Petőfi Sándor költeményeit (1924).

BARAKONYI KRISTÓF (hegymegi), ny. ref. esperes-lelkész, szül. Ötvöskönyiben (Somogy vm.), 1849-ben, megh. Kaposvárt, 1935 januárjában. Egyházi beszédek írása mellett fiatal korában publicisztikai munkásságot is fejtett ki, jórészt névtelenül, a *Családi Kör*, *Hazánk és a Külföld*, régi *Népszava* és a *Budapest* hasábjain, valamint néhány élcslapban.

BARNA JÁNOS (ZSIGMOND) (nyermeghi), dr., phil., keresk. isk. igazgató, szül. Budapesten, 1880 november 15-én, megh. u. o., 1934 november 14-én. Szatmárt, Makón és Budapesten működött. Többször járt Spanyolországban. Az 1914—18. háború kitörése is itt érte. Hazajövet a franciák elfogták és internálták. Fogságából csak 1919 szeptemberében szabadult. Tárcai, irodalmi cikkei és műfordításai 1911-től főleg szatmári és makói lapokban. Szakunkat érdeklő munkái: *Paul Verlaine*. Makó, 1911. — *Francia lírikusok*. Szatmár, 1912. — *Reviczky Gyula vallásos költészete*. Kleny. a főgimn. értes.-ből. U. o., 1912. — *Spanyol vasutakról*. (Útirajzok.) Kleny. a f. keresk. isk. értes.-ből. U. o., 1913. — *Gustavo Adolfo Becquer költeményei*. Ford. U. o., 1914. — *Dólores*. Írta Ramón de Campoamor. Ford. U. o., 1923. — *Spanyol koplák*. Írta Melchior de Palaun. Ford. U. o., 1923. — *Japán antológia*. U. o., 1924. — *Versek*. U. o., 1925. (Juan de Pardo álnéven.) — *Li-tai-pó versei*. Makó, 1925. — *A trubadúrok*. U. o., 1925. — *Don Tamás de Iriarte*. U. o., 1929. — *Kelemen László-emlékünnepegy története*. U. o., 1930. — *A makói Hollósy Kornélia-színház története*. (Csanádmegyei Ktár. 18.) U. o., 1930. — *Blaha Lujza makói vendéggjátéka*. U. o., 1930. — *Békessy Gyula*. U. o., 1930. — *Hollósy Kornélia és a kolozsvári dalszínházársulat bucaresti vendéggjátéka 1860-ban*. (Csanádm. Ktár. 23.) U. o., 1932. — *A makói II. színház és a színházpartoló egyesület története*. (Csanádm. Ktár. 25.) U. o., 1933. — Szerk. a *Csanádm. Könyvtárt*. Kiadta Baló Tasziló költeményeit (Bp., 1910), Balogh István színész (Makó, 1928) és Szunyogh István (u. o., 1928) naplóját és Madzsar Gusztáv *Letűnt idők* (u. o., 1930) c. kötetét.

BLANAR JÁNOS, ny. főgimn. tanár, megh. Budapesten, 1934 december 17-én, 51 éves korában. — Cikke a lévai r. k. főgimn. értesítőjében (1913. Az Erdy-kódex mondattanából).

CLEMENT KAROLY, ny. erdőfőtanácsos, szül. Selmecbányán, 1876-ban, megh. öngyilkos módon Budapesten, 1935 januárjában. Zeneszerzéssel foglalkozott s írt két nagymiséát (a-dur és h-moll), valamint saját szövegére egy *Radda* c. egyfelvonásos operát (bem. Népopera, 1914. III. 3).

GABANYI JÁNOS (olysói és héthársi), ny. tábornok, szül. Szatmárt, 1871 július 27-én, megh. Budapesten, 1934 december 13-án. Megalapította a Hadtört. Levéltárt és Múzeumot; elnöke volt a *M. Katonai Közl.* és a *Honvédelem* c. szaklapok szerkesztőbizottságának s maga is széleskörű publicisztikai és szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Minket érdeklő munkái: *A katonai magyar nyelv*. Bp., 1923. — *A magyar várak legendái*. Bp., 1923—34. (4 köt., több kiadást ért ifj. mű.) — *A megbílyncselt ember*. Regény. U. o. (1926? 3. kiad. 1930.) — *Törviskoszorú*. U. o., 1930.

LAMPERTH GEZA, dr. sc. pol., ny. orsz. levéltári igazgató, a Petőfi-Társ. r. tagja és főtitkára, szül. Mentshelyen (Veszprém vm.), 1873 október 23-án, megh. Budapesten, 1934 november 18-án, d. u. 6 órakor. A gimnáziumot Felsőlövön és Pápán, a jogot Budapesten végezte. Egy évig a bonyhádi Perczel-családnál nevelősködött. 1898—1923. az Országos Levéltár tisztviselője volt. Első verse Tihanyi álnéven, IV. gimnazista korában jelent meg a *Vasárnapi Ujságban* (1888?), amelynek azóta állandó munkatársa volt. A pápai ref. főgimn. önképzőkörében pedig, amíg annak tagja volt, ő nyerte el az összes költői pályadíjakat. Verseken kívül tárcákat, történelmi rajzokat

és elbeszéléseket is írt a fővárosi napilapokba és folyóiratokba. A *Politikai Ujdonságok*nak Lantos diák álnéven rendes krónikáírója volt. *Veér Judit rózsája* c. 3 felv. tört. színművét 1905. II. 10. mutatta be a bpi Nemz. Szính. Költői munkásságát a Petőfi-Társaság 1927-ben nagydíjával tüntette ki. Munkái: *Első könyvem*. Hazafias és egyéb költemények. Bp., 1897. (Beöthy Zsolt előszavával.) — *Megjöttek a huszárok*. Színmű 1 felv. U. o., 1898. (Bem. budai nyári színikör.) — *Elmúlt idők*ből. I—II. (Filléres Ktár, 70. és 188. sz.) U. o., 1899 és 1904. (Több kiadást ért.) — *Kurucok csillaga*. Képek... a kuruc világból. U. o., 1901. (3. kiad. U. o., 1929.) — *Pacsirtaszó*. Újabb költemények. U. o., 1901. — *Három pápai diák balatonai utazásai*. (Filléres Ktár, 145—47. sz. és Piros Könyvek, 3—5. sz., itt Három pápai diák kalandozásai a Balatonon címen.) U. o., 1902. (Több kiadást ért.) — *Rodostó*. Tört. színmű 3 felv. (Föv. Színházak műsora. 125—26. sz.) U. o., 1902. (Géczy Istvánnal. Bem. Vigszính. 1902. IX. 18.) — *Deák Ferenc emlékezete*. U. o., 1903. — *Magyar ember nótás könyve*. U. o., 1904. — *Hű a koporsóig*. (Filléres Ktár, 220—21. sz.) U. o., 1906. — *Kuruc hősök*. Elbek. U. o., 1906. — *A nagy dárda meg a kis dárda*s. (Ifj. Regények.) U. o., 1906. (2. kiad. 1915.) — *A boldogság vándora*. Költemények. U. o., 1909. — *Rákóczi lobogója*. (Kis Ktár, 115—16. sz.) U. o., 1910. — *A kompánia rózsája és egyéb történetek*. (Olcsó Ktár. 1631—33. sz.) U. o., 1911. — *Beszélgetés a házasságról és egyéb elbek*. U. o., 1913. [1912.] — *A glóriás Rákóczi*. Költemények. U. o., 1914. — *Rendületlenül*. (Műkedvelők Színháza, 45. sz.) U. o., 1914. — *Az én rózsáim*. Elbek. (Az Élet Könyvei, 18.) U. o., 1914. — *A magyar katona ezer éven át*. U. o., 1916. — *Rákóczi lobogója*. (Ifj. Színjátékok, 3.) U. o., 1916. — *A főhadnagy úr sarcol*. (Ifj. Színjátékok, 9—10. sz.) U. o., 1917. — *Kedves könyvem*. Gyermekekversek. U. o., 1918. — *Bocskay és a hajdú vitézek*. U. o. (1920.) — *A szent kürt*. Költemények. U. o., 1920. — *A munka hőse*. U. o., 1921. — *Rákóczi és a kuruc vitézek*. U. o., 1921. — *Végyvárak és végbeli vitézek*. U. o., 1921. — *Nemzeti lant*. U. o., 1923. — *Régi magyar levelesláda*. U. o., 1923. — *A gárda virága*. Reg. U. o., 1925. — *Egy hold föld*. Elb. (M. Nép Ktára, 16. sz.) U. o., 1926. — *Kuruczok csillaga*. II. Rákóczi Ferenc élete és szabadságharcái. U. o., 1926. — *Mohács*. U. o., 1926. — *Pannónia tündére*. Balaton-i versek. U. o., 1926. — *A kis bujdosók*. Reg. U. o., 1927. — *Csendes ünnep*. Újabb költemények. U. o., 1928. — *Tisztítótűz*. *Megjöttek a huszárok*. (Műkedvelők Szính., 39—40. sz.) U. o., 1930. — *Árpád és a honszerző ősök*. U. o., é. n. — *Bíró uram, bíró uram*. Nagybecskerek, é. n. — *Hunyadiak*. Bp., é. n. — *Gergő bácsi levelei*. (M. Mesemondó, 114. sz.) U. o., é. n. — *Sírva vigad a magyar*. (M. Mesemondó, 117. sz.) U. o., é. n. — *A honszerző hősök dícsérete ékes rigmusokban*. (Históriák, nóták, 188. sz.) U. o., é. n. (Utóbbi három Lantos Diák álnéven.) — Szerkesztette 1924-től a Prot. Arvaházi Naptárt.

LIPCSEI JENŐ, hírlapíró, szül. Aradon, 1889-ben, megh. Budapesten, 1934 novemberében. A *Hétjői Napló* sportrovatvezetője volt.

MAKRA IMRE, hírlapíró, szül. Szegeden, 1851 febr. 1-én, megh. Budapesten, 1934 decemberében. 1881—1903. Arácson (Torontál vm.) volt r. k. plébános, majd Budapestre költözött s a *P. Hírlap* belmunkatársa lett. E lapba, Szinnyei szerint, már az 1880-as években dolgozott, mint külső munkatárs.

MÓCZAR JÓZSEF, dr., phil., volt gimn. tanár, ref. lelkész, szül. Kiskun-

főlegyházán, 1869 szeptember 30-án, megh. 1934 novemberében. Előbb piarista tanár volt Szegeden és Kolozsvárt, majd 1897 körül aposztatált s a nagyszalontai közs., utóbb a beregszászi áll. gimn. tanára lett. Pályáját mint királyhalmeci ref. lelkész fejezte be. Cikkei 1889-től különböző vidéki lapokban. Irodalomtört. munkái: *Hugó Károly élete és szűművei*. Szeged, 1894. — *Régi magyar tankönyveink*. Hol?, 1909.

O'SVATH ALBERT, dr., med., egészségügyi főtanácsos, szül. Gaborjában, 1844-ben, megh. Budapesten, 1934 december 22-én. A népies magyar orvosirodalom művelője volt. Ilyenmű munkái: *Hernád orvos patikája*. Pest, 1870. (Névtelenül.) — *A jó egészség kézikönyve*. Bp., 1890.

PALMAY LAJOS, tb. esperes, ny. ev. lelkész, megh. Győrött, 1934 decemberében, 70 éves korában. — Munkája: *Az Isten megsegjt*. Tört. elb. (Luther-Társ. XIV. kiadványa.) Bp., 1892.

RONA LAJOS, hírlapíró, szül. Makón, 1882-ben, megh. Budapesten, 1934 december 5 én. Érettségi után rendőrfogalmazó lett szülővárosában s már ekkor kezdett irogatni a helyi hetilapba. Egy gúnyoshangú tárcájáért, amely Návay Lajos akkori csanádmegyei alispánt csipkedte, elvesztette állását s ő Aradra ment, ahol 1902 jún. 22. az *Aradi Közl.* b. munkatársa lett. Később Szegeden, majd Nagyváradon hírlapíróskodott s utóbbi helyen, 1906 ápr. 15-től szept. 25-ig, a *Szabadság* fel. szerkesztője volt. Végül Budapestre költözött, ahol egy ideig *A Nap* politikai riportere volt. Utóbb megalapította a *Pénzüvilág*-ot s végül *A Mai Nap* főmunkatársa, 1933. főszerkesztője lett.

SCHAEFER JAKAB, S. J., szül. Vaskúton (Bács-Bodrog vm.), 1855 márc. 23., megh. Pécsent, 1934 decemberében. Jeles hitzónok volt. Hitbuzgalmi művei: *A harc*. Kalocsa, 1884. — *A b. sz. Mária kegyhelyei Magyarországon*. Bp., 1897.

SZABÓ JENŐ, ref. lelkész, szül. 1867-ben, megh. Kézdivásárhelyen, 1934 novemberében. Testvérbátyja volt Szabó Dezsőnek, aki *Az elsodort falu* Farczády tiszteletését állítólag róla mintázta. Verses kötetei: *Versék*. 1883—1892. Nagyenyed, 1893. — *Újabb versek*. 1892—96. U. o., 1896. — *Magyar szívvel*. Kézdivásárhely, 1906.

SZAMORD IGNAC, tb. kanonok, szül. Esztergomban, 1857 augusztus 25-én, megh. u. o., 1934 novemberében. Szentbeszédei a *Jó Pásztorban*. Hitbuzgalmi művei: *Éneklüzér*. Esztergom, 1892. — *Kicsinyek áhítata*. Bp., 1898.

VASS BERTALAN (LÁSZLÓ), dr., phil., cisztercita, ny. kir. főigazgató, szül. Székesfehérvárt, 1857 május 1-én, megh. u. o., 1935 január 9-én. Ő volt az utolsó nagyvárad m. kir. tankerületi főigazgató. 1926-ban a románok kiutasították. Ekkor a székesfehérvári tankerület élére került, amelyet 1928-ig vezetett. Irodalmi munkássága 1882-ben indult meg a *Fővárosi Lapokban*. — Munkái: *Horrát István életrajza*. (M. Helikon, 1:3.) Pozsony, 1884. — *A szonett és jelesebb művelői*. Kleny. a székesfehérvári ciszt. gimn. értes.-ből. Székesfehérvár, 1889. — *Horrát István életrajza*. Bp. 1895. — *Emlékbeszédek*. U. o., 1902.

VIZ ZOLTAN, r. k. plébános, szül. Nagydobóson (Szatmár vm.), 1865 augusztus 7-én, megh. Budapesten, 1934 decemberében. Kunszentmiklóson, utóbb Püspökszilágyon működött. Szerkesztette 1890-ben a *Közérdek*, 1899-

ben az *Abony* és 1912-ben a *Kunszentmiklós és Vidéke* c. lapokat. — Munkái: *Költemények*. Mindszent, 1890. — *Újabb költemények*. Abony, 1898. — *Alkonyatkor*. Versek. Vác, 1933.

G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv.

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935 január 12-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Tárgy: Alszeghy Zsolt: Ismeretlen magyar dráma a XVII. századból.

Jegyzőkönyv.

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935 január 12-én tartott választmányi üléséről.

Titkár jelenti, hogy a választmányi ülés egyetlen tárgya a március hó 9-én megtartandó közgyűlés programjának előkészítése. Indítványozza, hogy a közgyűlés tárgya a következő legyen: Elnöki megnyitót mond Zlinszky Aladár alelnök. Előad: Kerecsényi Dezső választmányi tag. Titkári jelentés. Az újra választás alá kerülő választmányi tagok kijelölése. Az e célra kiküldendő bizottság tagjaitul javasolja a következőket: Pintér Jenő elnököt, Alszeghy Zsolt titkárt és Baros Gyula szerkesztőt. Pénztárosi jelentés. Ellenőri jelentés. A titkár indítványát a választmány egyhangúlag elfogadja. — Oberle József pénztáros jelentést tesz a Társaság folyó ügyeiről és pénzügyi helyzetéről.

Új könyvek.

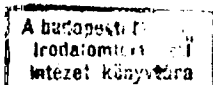
Tudományos művek.

- Écsy Ö. István: A történetíró Cserei Mihály, mint versszerző. Szigetvár. 1934. 64 l. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Történeti Intézetében készült dolgozat. 63. sz.)
- Erdély Amália: Az iskolai büntetés hatása. Pécs. 1933. 84 l. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem füzetei. 40. sz.)
- Neuberger Vera: A pszichológiai típusok pedagógiai jelentősége. Pécs. 1933. 40 l. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem füzetei. 41 l.)
- Ifj. Grandpierre Emil: Az olasz ismeretelméleti dráma. Bp. 1933. 77 l.) (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Olasz Intézetének füzetei. 5. sz.)
- Rosta Livia: Galánthai gróf Fekete János kiadatlan francia költeményei. Pécs. 1933. 51 l. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Francia Intézetében készült dolgozat. 46 l.)
- Hack Alfréd: Boileau a magyar irodalomban. Pécs. 1933. 58 l. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Francia Intézetében készült dolgozat. 44 l.)
- Heinrich János: Suppan Vilmos tanügyi pályája és irodalmi munkáinak jegyzéke. Bp. 1934. 12 l. (Különnyomat a Bpesti Keresk. Akadémia 70-ik évi jelentéséből.)

- Varjas R. Béla: Erdély és irodalmunk egysége. Bp. 1934. 104 l.
- Gálos Rezső: Amade László Olaszországban. Győr. 23 l. (Különnyomat az „Irodalomtörténeti dolgozatok“ c., Császár Elemér 60. születésnapjára megjelent kötetből.)
- Zsolt Alszeghy: Das katholische Schrifttum Ungarns. Freiburg in Breisgau. 1934. 323—331, 371—372. (Sonderabdruck aus „Katholische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart.“)
- Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak, a M. T. Akadémia elnökének tiszteleti taggá választása harmincadik évfordulója alkalmából. Bp. 1934. Franklin. 295 l.
- Waldapfel József: Balog István egykorú Karagyorgye-dramája és a szerb színművészet kezdete. Bp. 1934. 19 l. (Különnyomat az Egy. Phil. Közöny 56., 58. évf.-ből.)
- Sándor Vence: Az Arbeitsunterricht és a középisk. német tanítás. Bp. 1934. 16 l. (Különnyomat a Prot. Tanügyi Szemle 1934. évf.-ből.)
- V. Moór Gyula: Kunz Jenő l.-tag emlékezete. Bp. 1934. 19 l. Akadémiai kiadás.
- Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér 60-ik születésnapjára. Szerk. Gálos Rezső. Bp. 1934. 292 l.
- Gálos Rezső: Amade László Olaszországban. Bp. 1934. 22 l. (Különnyomat a Császár Elemér-Emlékkönyvből.)
- György Lajos: A magyar anekdóta és egyetemes kapcsolatai. Bp. 1934. 272 l. Studium-kiadás.
- Révész Imre: A Debrecen—Egervölgyi Hitvallás és a Tridentinum. Bp. 1934. 45 l.
- Marót Károly: A latin és az egyetemi tanulmányok. Bp. 1934. 10 l. (Parthenon VIII.)
- Sebestyén Károly: Alexander Bernát. Bp. 1934. 39 l. (Különnyomat az IMIt. 1934. Évkönyvből.)
- Szendrey Zsigmond: Népszokásaink lélektani alapjai. H. és é. n. (Bp. 1934.) 17 l. (Különnyomat az Ethnographia-Népelet 1934. évf.-ből.)
- Kozocsa Sándor: Császár Elemér negyvenévi irodalmi munkássága. Győr. 1934. 38 l. (Különnyomat a Császár Elemér-Emlékkönyvből.)
- Turóczi-Trostler József: Zsidó író a XX. században. Jakob Wassermann. Bp. 1934. (Különnyomat az IMIT. 1934. évi Évkönyvből.)
- Hegedüs Zoltán: Madách lelki fejlődése. Győr. 1934. 11 l. (Különnyomat a Császár Elemér-Emlékkönyvből.)
- Timár Kálmán: A breviáriumi Margit-legendák. A legendák szövege. Kalocsa. 1934. 36 l. Arpád-nyomda.
- Illyefalvi I. Lajos: Bpest Székesfőváros Statisztikai Zsebkönyvé. Bp. 1934. 571 l.
- Szinnyei Ferenc: Móra Ferenc, az elbeszélő. (Bp. 1934.) 14 l. (Különnyomat a Bpesti Szemle 1934. évf.-ből.)

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Baros Gyula, Budapest X, Család-u. 17.

21.802. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)



Régi, énekelt verses irodalmunk ritmusa.

Írta: PÉCZELY LÁSZLÓ.

(Szemle a XVI. századi magyar énekköltés ritmuskincsén.)

II.

Mielőtt énekekben fogant XVI. századi verses irodalmunk formáinak a rendszerezését megkísérelném, feleljünk meg arra a kérdésre, hogy az énekszövegek melyik fajtájából valók e versek. Vannak ugyanis olyan énekszövegek, melyek *egy* meghatározott dallamhoz vannak kötve. Vannak továbbá olyanok, melyek a dallamtól való függetlenedés első lépését megtették, mert *ugyanazon formatípuson belül* vándorolnak az egyik dallamtól a másikhoz. A ritmusideál azonban mindkét esetben a dallam. Ez adja át ritmusformáját a szövegnek, mely önálló életet egyiknél sem élhet. A különbség csak az, hogy míg az első esetben a szöveg *egyetlen* dallamhoz van kötve, addig az utóbbinál — bár ugyancsak *egy* meghatározott dallam volt a minta — a szöveg *bizonyos mértékben* függetlenítette magát a dallamtól, mert más, ugyanazon ritmusformájú dallammal is lehet énekelni, sőt énekeltek is. XVI. századi verseink e két énekszöveg-típus között oszlanak meg. Vannak köztük bonyolult strófaképletűek, unikumformák, egyegy képviselővel. Ezeknek ritkább, nem népszerű dallamformák a mintaadók, vagy ilyenekre gyanakodhatunk, ha az utóbbiakat nem ismerjük. Ilyen esetekben dallam és szöveg egymáshoz láncoltan élt, az előbbit még nem kapta szárnyra a népszerűség, hogy új szövegeknek legyen ritmusnemzője. Az ilyen formáknak azután egy, vagy legfeljebb néhány kísérlet után nyomuk vész. Sokkal fontosabbak, verstörténeti szempontból jelentősebbek azok, melyek a másik énekszöveg-típusba tartoznak. Itt már dallam és szöveg nincs végérvényesen összeláncolva, hanem megteszi a különválás első lépését. Vannak népszerű, könnyen kezelhető formájú dallamok. Az ilyenekre új szövegeket készítenek, vagy az énekeskönyvek szerkesztői párosítanak össze velük idegen szövegeket. Mert mit jelentenek az ilyen *nótajelzések*: *Ad notam x*,

Nótája x, X nótájára? (Tehát például „Az Jázon nótájára“.) Azt, hogy a szöveg vagy valamely már ismert vers dallamára készült, vagy nem ismerve az eredeti dallamot, erre is énekelték, vagy az énekeskönyvek összepárosították a szöveget olyan dallammal, melynek ugyanaz lévén a főbb kereteken belül a ritmusformája, mint a szövegnek, az utóbbit el lehetett vele énekelni. Még tanulságosabbak az ilyen nótajelzések: *X nótája, avagy y, Ad notam x, avagy y*. Legtöbbet mondanak azonban számunkra a következők: *Nótát keress, avagy szabadjad erre:...*, *Sokféle énekből röndelhetsz. Jó im ez is:...* Végül említsük meg, hogy sok vers található, melyeknek a különféle énekeskönyvekben más-más a nótajelzésük. Mi következik mindebből? Az, hogy a szöveg, mely ritmusát ugyan dallamtól kapta és dallamnélküli életet nem élt, nem volt szükségkép *egy* dallamhoz láncolva, hanem ugyanazon formatípuson belül más dallamokra is énekelték. Fent XVI. századi énekköltésünk formáinak legfőbb jellegzeteségeként a ritmusnak a főbb kereteken belül való megkötetlenségét jelöltem meg. Íme itt a bizonyíték a nótajelzésekben. Mert hogyan lehetett volna hozzáénekelni idegen dallamhoz az olyan szöveget, melynek ritmusa a legapróbb részletekig precízen kidolgozott? A XVI. századi éneklőnek, vagy énekeskönyv szerkesztőjének előbb említett eljárását csakis e század verselésének fent megjelölt tulajdonsága tette lehetővé. Azonkívül még egy dolog, melyre Szabolesi Bence mutatott rá egyik tanulmányában;⁷ XVI. századi dallamaink nagyobbik csoportjának egyik jellemző vonása, a szabad alakíthatóság, rugalmasság, mely lehetővé tette, hogy a dallam ritmusa a csak főbb keretekben megkötött szöveg-ritmusnak megfelelően esetről-esetre változzék. Ez utóbbira pedig esztétikai szempontból is szükség volt, mert — amint Kodály Zoltán megjegyzi idézett tanulmányában⁸ — dallamban, szövegben végesvéig feszes ritmus több száz soron át énekelt verseknél egyhangú, sőt tűrhetetlen lett volna. De meg végül ellenkezett volna e század irodalmának egyik főcéljával, a tanulságadással, melynek ékes bizonyítékai e versekben annyiszor szereplő felszólítások a „jól meghallgatásra“, „jól megértésre“. Nos, e versek formáinak a főbb kereteken belül való megkötetlensége s a dallam ritmusának a szöveg ritmusának megfelelő esetről-esetre való

⁷ *A XVI. sz. magyar hist. zenéje.* 8—9. l.

⁸ *Argirus nótája.* Ethnogr. 1920. 33. l.

változása éppen e megértetést szolgáló *parlando* előadási módnak felel meg.

Ezek előrebocsátása után kíséreljük meg XVI. századi ének-költésünk sorfajainak a felsorolását és rendszerezését.⁹ E vizsgálódások figyelemmel lesznek arra, mikor tűnnek fel az egyes formák; gyanítható-e idegen hatás, ha igen, milyen az; megtalálható-e a forma középkori irodalmunkban; melyek a legnépszerűbb formák; milyen időre esik egyes formák virágzása?

Sorfajok.

1. *Középcézúra 12-es (6/6).* Megállapodott a középcézúra a 6. szótag után, a sorfelek tagozódása azonban ingadozó: 3/3, 4/2, 2/4 és osztatlan félsorok váltakoznak egymással minden rendszer nélkül. E forma később sem mutat a szótagszámon és cezúrán kívül megállapodottságot, még akkor sem, mikor már dallamtól függetlenül használják.

2. *Aszimmetrikus dallamformára énekelt 12-es.* Ugyanaz állapítható meg róla, mint az előbbiről, azzal a különbséggel, hogy a középcézúra elég gyakran hiányzik, mivel a dallam nem kívánja meg.

Az előbbinek középkori irodalmunkban 3 képviselője van (az első 1525-ből), melyek közül azonban az egyiknek, Apáti *Cantilená*-jának valamilyen megbővült sorú sapphikus dallam lehetett a mintája, a másinak, Péchy Ferenc *Laus Sancti Nicolai*-jának ugyancsak sapphikus dallam, vagy sapphikus vers. Anyagunkban a szimmetrikus 12-es 1538 körül bukkanik fel Tinódi *Jázon*-jában; a másikkal, az aszimmetrikus dallamra énekelttel, elég ritkán találkozunk, először 1544-ben, ugyancsak Tinódinál. 12-eseink zöme a 40-es évekből és az 50-es évek elejéről való, ettől fogva már ritkulni kezd e sorfaj, inkább másokkal, különösen a 6/7 osztású 13-assal kombinálva fordul elő.

3. Két esetben találkozunk egy 4/4/4 osztású 12-es sorfajjal, de csak más sorokkal kombinálva. Csak az egyiknek ismerjük az évszámát, Battyáni Orbán *Háborúságnak szenvedéséről való ének*-ének. (1547.)

4. *Cezúratlan 11-es dallamra énekelt sorfaj (4/4/3).* E sorfaj mai, megállapodott stádiumában az 5. és 8. szótag után cezúra

⁹ E felsorolás nem tarthat teljességre számot, mert vizsgálódásom nem öleli fel XVI. századi énekelt irodalmunk egészét, hanem annak csak nagyobbik, a R. M. K. T.-nak II–VII. kötetében található részét.

van. XVI. századi verseink azonban csak kialakulófélben levőnek mutatják e formát. A 4/4/3 tagozódás nem következetes, bár a szövegek a sorok túlnyomó többségében éreztetik. E megneveltségnek a magyarázata a dallam adja meg, melynél a ritmika immanens jegye egyedül a sorvégi meglapulás (8 miniat követ 2 semibrevis és 1 brevis, illetve longa). A dallam tehát nem követel cezúrát sem a 4., sem a 8. szótag után. Mégis, ha a cezúrás sorok statisztikáját megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a tiszta 4-es kezdőütemek száma majdnem mindegyik versnél nagyobb, mint a második 4-es és a 3-as zárőütemeké. E szerint tehát a 4/7-es tagozódás már állandóbb, mint a 7-es sorrésznek 4/3-ra oszlása. Középkori irodalmunkban e sorfajnak nincs egyetlen képviselője sem. Anyagunkban először, más sorokkal kombinálva, 1538-ban találkozunk vele Farkas András krónikájában, tisztán 1540-ben. A 12-estől a század 50-es éveiben ez veszi át a vezetőszerepet. Ettől fogva a század végéig uralkodó sorfaj.

5. 6/5 tagozódású 11-es. A következetes cezúra és a félsoroknak még bizonytalan tagozódása jellemzi; 4/2, 2/4, 3/3, illetve 2/3, 3/2 és osztatlan félsorok váltakoznak egymással minden rendszer nélkül. A középkori anyagban nem fordul elő, később is ritka. Először 1553-ban találkozunk vele Tinódinak *Az udvarbírákról és kulcsárokról* című versében.

6. *Az 5/6 tagozódású 11-est* ugyanaz jellemzi, mint a fenti sorfajt. A középkorban ez a sorképlet sem fordul elő, anyagunkban és később azonban más sorokkal kombinálva és tisztán igen gyakori. Először 1540-ben tűnik fel 12-es és 13-as sorokkal kapcsolatosan Batizi András *Gedcon*-jában, tisztán 1542-ben Szkárosinál.

7. Van egy másik 5/6 tagozódású 11-es is e korban, mely azonban *sapphikus* dallamforma levetítődése. Egyebekben ritmikailag ugyanaz áll rá, mint az előbbire. A különbség csak az, hogy e sorfaj képviselői közül több versnél határozott tendencia nyilvánul meg a sorfelek szótagszámbeli különbségének a kiegyenlítésére s ennek következtében a sorok egy része 6/6 osztású 12-es. Ennek sincs a középkorban képviselője, először 1545-ben találkozunk vele Baranyai Pálnak *Az tékozló fiúról* című versében.

8. Abban a két versben, melyek a 4/4/4 osztású 12-esre is példák, találunk egy ötödik 11-es sorfajt is, mely 4/3/4 beosztást mutat. Ezt is a XVI. század hozta felszínre.

9. 5/5 tagozódású 10-es. Ennél a sorfajnál is csak a középczúra megállapodott. A félsorok tagozódásában ugyanaz áll rá,

amit a 11-esek 5-ös félsorainál már megállapítottunk. A középkorban 2 vers mutatja e formát. (Az első talán 1490-ből, a második 1526-ból való.)¹⁰ Anyagunkban először 1540-ben fordul elő Nagybánkainak *Nyomorúságban való vigasztalásról* című énekében. Tisztán és más sorokkal, különösen az 5. alatt ismertetettel kombinálva ettől az időtől kezdve igen gyakori.

10. A *lejtésváltó 10-es* dallamsornak megfelelő verssorban határozottan kialakult már a 4/6-os tagozódás. A 6-os sorrészé még nem állandó; itt is ugyanaz a szabadság uralkodik, mint a 11-esek és 12-esek félsoraiban. A középkorban egy képviselője van 1526-ból.¹¹ A megvizsgált anyagban az első, évszámmal ellátott ilyen verset Tinódi írta: *Hadnagyoknak tanuság.* (1550.)

11. A legbizonytalanabb a 9-es sorfaj ritmusa. Ez már a szótagszám ingadozásában megnyilvánul, főképp azonban az ütembeosztásban. Mégis mintha a 4/2/3 és a 3/3/3 tagozódású sorfajok kialakulófélben lennének. Mindössze egy verset találunk, mely egy harmadikfajta tagozódást következetesen használ, az 5/4-et. Itt is azonban csak a refrainben fordul elő a 9-es más sorfajok után. A középkorban egy vers sem képviseli, anyagunkban is meglehetősen kevés; az első, évszámmal ellátott, 1533-ból való.

12. A 4/4 osztású 8-ast szótagszám és sorfelezés szempontjából már megállapodott sorfajnak találjuk. Már a XV. században vannak képviselői; népszerűsége a kódexirodalom korában ismert. A kódexirodalom kora után azonban már nem ez a legsűrűbben előforduló sorfaj, a 12-es (6/6) és a 11-es (4/4/3) messze túlszárnyalja ebből a szempontból.

13. A 4/3 osztású 7-est is a megállapodottabb sorfajokhoz számíthatjuk, bár itt a 4/3 tagozódás nem kristályosodott még ki oly mértékben, mint az előbbinél a 4/4. A középkorban 1526-ban fordul elő először. Anyagunkban az első, évszámmal ellátott vers, mely más sorokkal kapcsolatosan használja, névtelennek 1546-ból való *Eleazár*-ja. Tisztán ritkán használják, más sorokkal azonban gyakran alkot strófát.

14. A 6-os sorfaj önállóan nem fordul elő, csak más sorokkal kombinálva, de így is elég ritkán. A középkorban, 1594-ben talál-

¹⁰ Horváth János e két vers formáját sapphikus eredetűnek mondja (*A középkori m. vers ritmusa.* Berlin, 1928. 74–76. l.), Császár Elemér tagadja a sapphikus eredetet. Ő e sorfajt a mai magyar ritmusérték szerint értelmezi. (*A középkori m. vers ritmusa.* Irodalomtört. Füzetek 1929. 35. sz. 29–31. l.)

¹¹ Császár E. ettől a sorfajtól is megtagadja a középleatin eredetet, ellenben a 3 ütemű magyar 10-es módjára ritmizálja. I. m. 26–29.

kozunk vele először. Tagozódását ugyanaz jellemzi, mint a 12-es félsoraiét.

15. Az 5-ös sem fordul elő önállóan, hanem legtöbbször mint a sapphikus strófa zárósora. A középkorban nem találkozunk vele, anyagunkban először 1545-ben Baranyai Pálnak *Az tékozló fúról* című sapphikus formájú versében. A tagozódásban ugyanazt a bizonytalanságot mutatja, mint a 10-es és 11-es sorfajok félsorai.

16. *14-es (4/4/6)*. Következetes a cezúra a 8. szótag után és a 8-as sorrész 4/4-es tagozódása. A 6-os rész vegyesen mutat 4/2, 3/3 és 2/4 beosztást, vagy tagolatlan. A középkorban 2 képviselője van e sorfajnak, anyagunkban először 1545-ben találkozunk vele Valkai Kelemennek *Az Isten előtt való igazulásról* című versében.

17. Egy versben (Batízi András: *Krisztus születésének históriája*, évszám nélkül) találunk egy másik, 4/5/5 tagozódású 14-es sorfajt.

18. *13-as (4/4/5)*. Jellemzi a következetes cezúra a 8. szótag után és a 8-as sorrész pontos 4/4 megoszlása. Az 5-ös sorelemet a már tapasztalt kiforrotlanság jellemzi. A középkorban nincs rá példa, anyagunkban 1548-ban bukkanik fel az Aranytól is idézett *Házások éneki*-ben.

19. Gyakoribb ennél a másik, 6/7 osztású 13-as, mely többnyire más sorfajokkal, különösen a 12-essel alkot strófát. A 6-os és 7-es sorrész tagozódása még itt is bizonytalan. A középkorban nincs képviselője, más sorokkal kapcsolatosan először 1538-ban fordul elő Farkas András krónikájában, tisztán 1552-ben.

20. Egy alkalommal, más sorokkal kombinálva, évszám nélkül előfordul egy harmadik 13-as sorfaj is, a 7/6 s azontúl még bizonytalan tagozódású. Ennek a kódexirodalom korában is vannak már képviselői 1506-tól kezdve.

21. Két 15-ös sorfaj is található a XVI. század formakészletében. Az egyik *trochaikus* dallamforma levétítődése. Ennél is még csak a 4/4/7-es tagozódás állandósult, a 7-es sorelemé ingadozó. Két vers képviseli, évszámot egyiknél sem állapíthatunk meg. A kódexirodalom korában is van rá példa, 1508-ból.

22. A másik 15-ös, mely 4/3/4/4 tagozódású, más sorokkal alkot strófát. A ritmusképletet majdnem teljes pontossággal valósítja meg. A középkorban nem fordul elő, feltűnését a XVI. században sem tudjuk évszámmal megjelölni.

23. Az 5/5/6 tagozódású 16-os szigorú következetességgel valósítja meg e formát főbb vonásokban, az 5-ös és 6-os sorelemek

tagozódása azonban még ingadozó. Sűrűn találkozunk e formánál középhímekkel. Ez arra figyelmeztet, hogy e sorfaj ebben a korban már megtette az első lépést a feltördelésre. Hogy azonban az egyes sorelemek önállósulása még nem történt meg, mutatja az a körülmény, hogy a középhímek fellépése még nem rendszeres, míg a sorvégek összecsendülése következetes. A középkorban nem fordul elő, anyagunkban először 1546-ban.

24. $6/4/6$ tagozódású 16-os. A középkorban nem fordul elő, anyagunkban is csak egy alkalommal, évszám nélkül.

25. 19-es ($6/6/7$). A dallam cezúráinak megfelelően itt is gyakori a középhím. A sormetszetek elhelyezése következetes, a 6-os és 7-es sorelemek tagozódása azonban még bizonytalan. Első, évszámmal ellátott képviselője 1560-ból való. Jelentősége Balassival kapcsolatban ismeretes.¹²

Ha végigtekintünk XVI. századi énekköltésünk sorfajain, az első, ami feltűnik, a meglepő gazdagodás a kódexirodalom kora óta. *Új sorfajok*: az aszimmetrikus 12-es,¹³ $4/4/4$ osztású 12-es, $4/4/3$, $6/5$, $5/6$, $4/3/4$ és *sapphikus* 11-es, bizonytalan osztású 9-es, 5-ös, $4/5/5$ osztású 14-es, $4/4/5$ és $6/7$ osztású 13-as, $4/3/4/4$ tagozódású 15-ös, $5/5/6$ és $6/4/6$ tagozódású 16-os és $6/6/7$ osztású 19-es. Az új sorfajok száma tehát 16, míg a régieké csak 9. Ha hozzávesszük ehhez azt, hogy ez új sorfajok zöme a 40-es években, tehát a kódexirodalom kora óta eltelt két évtized leforgása alatt bukkan fel, azonnal felöltik a kérdés: honnan e hirtelen gyarapodás?

XVI. századi verses irodalmunk sorfajai elsősorban zenei formálás eredményei. A formai gazdagodást tehát zenénknek e században mutatkozó nagy lendületével kell magyaráznunk. Ez a zene nem instrumentális, hanem vokális zene, a hangszer csak a kíséretben jut szóhoz. XVI. századi zenénk pedig, melynek versformáink függvényei, több komponens eredője.¹⁴ Az egyik ág, mely műzenénknek e században váratlanul kiszélesedő medrét táplálja, a magyar népzene. A másik szláv zenei impulzusokat gyaníttat. A harmadik már a középkorban, még inkább azonban az újkori humanizmus korában érezteti hatását. Ez egy új-

¹² L. Waldapfel József: *Balassi költeményeinek kronológiája*. 1927. Irodalomtört. Füzetek. 15. sz. — A Balassi-strófa főbb zenei képviselőire és ritmikai alakjaira nézve I. Szabolcsi Bence: *A XVI. sz. magyar hist. zenéje*. 1931. Függelék. (Magyar zenei dolg. 9. sz.)

¹³ Középkori 12-eseinkről nem mutatható ki, hogy aszimmetrikus dallamforma levetítődései lennének.

¹⁴ V. ö. *Zenei Lexikon*. Szerkesztették Szabolcsi B. és Tóth Aladár. 1930. II. 75. l.

metrikus irodalmi áramlat, melynek zenénkkel és versformáinkkal való kapcsolataira Szabolcsi Bence mutatott rá,¹⁵ mely bizonyos antik formákat hangsúlyos módon szolgáltató meg. E források főbb vonásokban XVI. századi énekelt irodalmunk versformáinak az eredetére is rávilágítanak. Ott van például a harmadik kategória képviselőjeként az 5/6 tagozódású, sapphikus dallamformából levetítődött 11-es, az 5-ös, a sapphikus strófa zárósora, a lejtésváltó dallamformára énekelt 10-es (4/6), a 4/4/7 tagozódású, trochaikus dallamra énekelt 15-ös, az asklepiadesi, phalaeucusi formák hangsúlyos megfelelői.¹⁶ Valószínűleg szláv eredetű sorfajok az 5/5 tagozódású 10-es, az 5/6 tagozódású 11-es és az 5/5/6 osztású 16-os.¹⁷ Ott van mellettük egy egész sereg, a népköltészetben ma is megtalálható sorfaj, melyekről nem lehet az idegen eredetet kimutatni, tehát vagy népi eredetűek, vagy műköltői, illetve műzenei kezdeményre kell náluk gondolnunk.

Végül még egy általános természetű megjegyzést kell XVI. századi énekköltésünk formáinak a jellemzésére tennünk. Horváth János *A középkori magyar vers ritmusa* című könyvében középkori ritmusállományunkat a fejlődés átmeneti állapotában levőnek jelöli meg. E fejlődés a szabad sorképletektől a kötött sorképletek kiképzése felé halad, mely a sokfajta lehetőség közül „a tetszetősebbeket, egyensúlyozottabbakat, az egyszerűbbeket“ kötött sorképletekül rögzíti. Ezt a folyamatot támogatta nagy mértékben a középlatin versrendszer hatása: a szelekciót a magyar fordító az előtte levő latin mintával végeztette el. Ez a szelekciós folyamat, kötött sorképletek és strófaképletek rögzítése, továbbfolytatódik a XVI. században. A latin versrendszer hatását azonban itt a dallamok foglalják el: ezek jelölik meg a kereteket, melyekhez a szövegeknek alkalmazkodniuk kell. A formák teljes megrögződése azonban még ekkor sem fejeződött be, hisz — amint fentebb már említettem — a dallammal való kapcsolat folyamánya éppen a szövegritmusnak bizonyos mértékig való megkötöttségére. Versformák állandó kikristályosodása nem is fejeződhetik be mindaddig, míg a verseket éneklik. Ez csak abban a mértékben történik meg, amint mind kevesebbet éneklik őket és az énekvers

¹⁵ *Adalékok a régi magyar „metrikus“ énekek történetéhez.* It. K. 1928. 101. l. — Ü. az: *Pótlás a régi magyar „metrikus“ énekekhez.* It. K. 1929. 104.

¹⁶ V. ö. Szabolcsi i. tanulmányait.

¹⁷ V. ö. Kodály Z.: *A hitetlen férj.* Ethnogr. 1915. 304. l. — Szabolcsi Bence: *Jegyzetek a R. M. K. T. VII. kötetéhez.* It. K. 1927. 142. l. és *Tinódi zenéje.* Zenei Szemle. 1929. 42. l.

szánt versek típusához. A fejlődés addig — amint már ezt is említettem — csak bizonyos formák felszínrehozásában és a kedvelt formáknak a *dallam-követelte mértékig* való megrögzítésében állhat. XVI. századi verselésünk tehát a fejlődésnek még csak ezen az átmeneti fokán áll, hisz tudvalevőleg az éneklés, az énekelt irodalom divatja e korban a legnagyobb.

Pesti Gáborról.

Írta: WALDAPFEL JÓZSEF.

II.

3. (*A tanulságok ritmusa.*) Mégis ezeknek a lekicsinyelt s éppen ezért — ellentétben a Heltai-féle mesék tanulságaival — figyelemre nem méltatott versikéknek külön nagy jelentőségük van. Nem lehet kétséges, mily céllal foglalta Pesti a tanulságokat rigmusokba, holott egyébként formai tekintetben is ragaszkodott az előtte álló humanista Aesopushoz, annak előszava pedig egyik főérdeméül hangoztatta, hogy a korábbi barbár verses Aesopust akarja kiszorítani (ausus sum... fabellas Aesopicas rursus emittere, non carmine quidem illas subrustice scriptas, sed prosa oratione nimis quam lepide concinnatas). Más célja nem lehetett, mint az, hogy könyveskéjét kedvesebbé tegye a magyar nép szemében. Tudatában kellett tehát lennie annak, hogy a rímes versikékre szívesen hallgat a nép s csak olyan versekkel állhatott elő, amelyek ritmikája lényegében azonos vagy legalább rokon azokkal, melyeket a nép ismer. Legtöbb versének ritmusa valóban olyan, hogy mai magyar ritmusérzékünkkel is felfogható, sőt a mai népköltés legkedvesebb formái közül olyan is előkerül már nála (4—4—3 tagolású 11-es!), amelyre korábbi példa nem ismeretes. Viszont mindezek oly formák, melyek a középlatin verselésben is megvannak. S hogy Pesti ritmusérzéke még valóban középkori latin verseken nevelkedett, annak jellegzetes példája az a néhány rímes-ritmusos hexameter, amely versei közt található. E sajátos kettősség nem érthető máskép, mint hogy a középlatin ritmika és a korabeli magyar ritmus közt lényegükben nem érzett különbséget. Ezáltal Pesti versei általában teljesen igazolják Horváth Jánosnak a középkori magyar vers ritmusáról vallott felfogását.¹ Tanuságtételük annál öröndesebb, mert megelőzik a Régi Magyar Költők Tára „XVI. századi“ részének, egyetlen himnuszfordítást kivéve, egész anyagát. 582 verssora a magyar verstörténet legfontosabb emlékei közé tartozik; mégis, mindeddig minden efféle vizsgálódás alkalmával mellőzték.

¹ *A középkori magyar vers ritmusa.* Berlin, 1928. V. ö. Császár Elemér, Irodalomtört. Közl. 1929.

Meg kell jegyezni, hogy Toldy kiadása sem nyelvi, sem ritmikai vizsgálat céljára nem kielégítő, egyrészt, mivel saját kora helyesírása szerint alakítja a szöveget s átírása nem alapul mindig helyes olvasáson, másrészt többrendbeli sajtóhibái miatt. Hogy ritmikai vizsgálat szempontjából mennyire fontos az eredeti — valószínűleg Pesti felügyelete alatt készült — kiadást is figyelembe venni, néhány példa megvilágíthatja: 1. A 13. tanulság harmadik sora: Azt a cher paleza mynt a zamart meg huallya. (V. ö. Péchi F. Szt. Miklós-himnuszában: huallott pálcá stb.) Toldy megvallja-t olvas az értelemnek és a ritmusnak egyaránt kárára. — 2. A 34. tanulság első sora: Méltán lön így dolga (a) pubtenevérenek. Itt a névelőt csak Toldy szúrta be. — 3. Sok esetben nyilvánvaló, hogy Pesti interpunctióval a ritmikus tagolódást akarta éreztetni. Toldynál ezek mind eltűntek. Pedig itt-ott Pesti interpunctiója a legbiztosabb tájékoztató ritmikái tekintetben, Tudatossága kétségtelen például a változatos, de kitűnő ritmusú 52. tanulságban:

Nyomorultat, meg kell segítenünk (V. ö. Vásárheli himnuszát.)
 És arról gyakorta, meg kell emlékeznünk,
 Hogy gonosz és jó szerencse, mind együtt jár velünk.

Mint itt a vesszőknek, úgy például a 149. tanulság első barát-hexaméterében: *Myndenek jól lesznek, ha alkoholmas idején lesznek* — a kövér pontnak nem lehet semmi más szerepe, mint a sormetszet, a sorközépi szünet jelzése.

Pesti verssorainak ritmusa aránylag igen változatos. Négy leggyakoribb sorfajának hadd álljon itt egy-egy magában is tisztán ritmizálható példája:

- | | |
|--------------------------------|-------------------------------------|
| a) Bátor az természet | sok jóval szeressen, |
| És az jó szerencse, | hol akar, iltessen, |
| De ha szived ninesen, | még sem vagy ékessen. (XXIII.) |
| b) Jelen való dolgokat | sokszor megutálonk, |
| És ujjobbat ujjobbat | mindaggyig zirkálonk, |
| Mignem fejönkre vele | gonoszbat piszkálonk. (LXXV.) |
| c) Embernek vakmerőnek | lenni nagy gőz, |
| Mert az eszesség | erőt, mindent meggyőz, |
| Mint az égő szén, | hogy sok étket megfőz. (CI.) |
| d) Az fősvény (ha lehetne) még | istent is megeseálná, |
| És mind fogadását, hitit | jól el hátra hadná. (CXXXVII. 1—2.) |

Az első típus feleződő 12-es, a második vágáns 13-as, a harmadik ritmikus sapphói 11-es, a negyedik 8/6 tagolású 14-es sor. Az elsőből mintegy 190, a másodikból mintegy 110, a harmadikból 77, a negyedikből 43 van módosulatlan alakban, együttvéve tehát az 582 versornak csaknem $\frac{3}{4}$ része. Az egyes tanulságok-

ban legtöbbször különböző sorok rímelnek egymással. Az említett négy sorfajban a sor második fele egyaránt hatos, így oly sorok, melyek első fele más-más, kitűnően hangzanak együtt, csak egyik szaporábban, másik lassabban indul. Valami kedves elevenség van az efféle versszakokban:

I. A kakas minden	bolond ember leszen (sapph. 11-es)
Ki jó tudománt mint	drágakő nem veszen (12-es)
No azért a böleseknél	nem keveset teszen (vágáns 13-as)

CLXXXV. Nincsen jobb téte ez földön vénségnek, (sapph. 11-es)
 Mint ha magát nem adja a gyenyeriségnek (vágáns 13-as)
 És békét hagy mindenestül asszonyfeleségnek. (14-es)

Legtöbbször, mint ezekben is, lassúbb, rövidebb sorokkal kezdődik az ily versszak, s az utolsó sor a leggyorsabb.

Eredet szerint még több sor tartozik a fenti négy sorfajhoz, mint a sorok $\frac{3}{4}$ része. 1. Természetesen előfordul Pestinél is sormetszetek eltakarása. Azonos terjedelmű sorok szomszédságában ez legkevésbé sem gátja a ritmus teljes felfogásának; ez az eset már a harmadik (sapphikus) típusra idézett példa első sorában; itt egyébként kivételes tisztasággal érvényesül a félsoroknak a hangsúly által való tagolása: *Embernek vakmerőnek lenni nagy gőz.* 2. Mint — a nem román népek középkori latin verselésével egyezően — a középkori magyar verselésben, Pestinél is elég gyakran előfordul a szótagok számának megszorodása — majd a sor elejére, vagy sormetszet után kerülő súlytalan szótag, majd ütemen belül történő aprózás útján. Alig lehet kétség például, hogy az előbbivel van dolgunk s így vágáns 13-as az alaprítmus a következő versszak mindhárom sorában:

*Kérlek vedd jól eszedbe és tedd el-be tegzedbe
 És legyen mindenkoron ez emlékezetedbe,
 Hogy mint az erdő, kárt ne vallj cselekedetedbe.*

Ily bővült vágáns soroknak e sorok lejtés tekintetében is a legkitűnőbbek közé tartoznak. Néhány más sornak is sokkal jobb a ritmusa így, mint ha eredetileg is egy szótaggal hosszabb típusba tartoznának tekintjük. Néha azonban lehetetlen eldönteni, bővült 11-essel, vagy eredeti feleződő 12-essel, bővült 12-essel, vagy vágáns 13-assal, bővült vágáns sorral, vagy 14-essel stb. van-e dolgunk s a sorfajok statisztikája ezért is csak hozzávetőleges. Ezekhez járul 3. az elisio lehetősége. Valószínűleg a középkori magyar verselők is, Pesti is éppoly következtelenek ebben,

mint a középlatin verselés. Hogy Pestinél is számolni kell az elisióval, mutatják az efféle sorok:

Megfutamtatja azért ötet csak egy kis legyintés.

E három körülmény figyelembevételével a tiszta sorokon kívül még mintegy 12 sorban kell sapphikus sort látnunk (4 metszetnélküli, 1 az első, 6 a második, talán 1 — CXXVI. 6. — mindkét felében bővült), 22-ben feleződő 12-es módosulását (4 metszet nélkül, 17 második, 1 mindkét felében szaporodott), 42-ben vágáns sort (8 metszet nélkül, 8 első, 22 második, 4 mindkét felében bővült), 59-ben 14-es módosulását (6 metszet nélkül, 30 az első, 14 a második, 6 mindkét felében bővült, 2 esetben a metszet is rossz, bővülés is van a sor első felében). Ezek számbavételével Pesti 582 verssora közül mintegy 54 sapphikus 11-es, mintegy 212 feleződő 12-es, 152 vágáns 13-as és körülbelül 136 14-es, tehát alig egy huszadrész tartozik más sortípusokba. (Meglehet azonban, hogy az említett nem tiszta szótagszámú vagy tagolódású sorok egyrésze mégsem készült a megbeszélte négy sortípus egyikének mintájára sem, hanem valamely egyelőre fel nem ismert ritmus próbái.)

*

Már a Pesti verseinek nagy többségét magába foglaló négy típus közül is jellegzetesen középlatin eredetű a ritmikus sapphói és a vágáns sorfaj, de a másik kettő is a középkori latin költészet legkedveltebb formái közé tartozik, s ha például a feleződő 12-esről valószínű is, hogy az ősi magyar verselésben sem volt ismeretlen, több latin sorfaj is hozzájárulhatott elszaporodásához. A félsorok belső tagolódása egyébként éppoly kevésbé állandó Pestinél, mint a régi magyar költészetben általában; teljes megállapodásig ma sem jutott el.

e) Pesti verselő gyakorlatának középlatin gyökerére mégis 3 leoninus hexameter a legjellemzőbb. Egyiküket már az *interpunctio* ritmusjelző szerepével kapcsolatban idéztem (CXLIX. 1.). A VII. tanulság első két sora:

*Attól gonoszt vegyen, hogy kinek ember javát akarta,
Törtinik gyakorta, mert ez világ ilyen megyen.*

E versszak elején még az is felőtlőbbé teszi a verselő szándékát, hogy egyetlen kivételkép e sor nem is rímel a következővel, hanem csakis a penthemimeres a sorvéggel. (Ez egyébként a középkori ritmikus hexameter sok fajtája közül a leggyakoribb.) A VII.

tanulság harmadik sora pedig a második hexameterrel rímelő vágáns sor. Vágáns sor és hexameter rímeltetése ugyancsak nagyon gyakori volt a középkorban, különösen efféle gnómius versekben, sőt az ezopusi mesékhez készített középkori verses moralizációk közt is van olyan is, amely tiszta vágáns sorokból áll, olyan is, amely 3 vágáns sorból „cum auctoritate“, azaz velük rímelő ritmikus hexameterrel.²

Egyéb világosan felismerhető versformák:

f) Négy oly tízes sor van Pesti versei közt, amelyben az első 4 szótag után sormetszet következik:

Frigyet annak oly ok alatt adjon (XXXVIII. 2.)
Nyomorultat, meg kell segítenünk. (LII. 1.)
Hogy rútságát mindennek elveszi. (LXXXI. 2.)
Nyilván vagyon, mit ember tehessen. (XCIX. 1.)

E sorok ritmusa nyilvánvalóan azonos Vásárheli Andráséval s így a Horváth Jánostól lejtésváltó tízesnek nevezett középlatin forma származéka. A lejtésváltás époly kevéssé maradt meg nála, mint Vásárhelinél, az első ily sor meg már egészen a mai népi 4/4/2 tagolású tízessel egyenlő. (Császár ennek a formának a latinból való származtatását nem fogadja el.)

g) A másik, feleződő középkori tízes is előfordul Pestinél 3 esetben:

Oly háznál nem kell maradni bérért,
Sem lakás avagy ember kedvéért, (LVII. 1–2.)
Embernek kárt és nyavalyát tesznek. (CLVIII. 2.)

Egy kivételével a félsorok is tisztán válnak 3 és 2 tagú részekre. E sorfajt Horváth János sapphikus eredetű tízesnek nevezi; valóban a latinban és a magyarban egyaránt gyakran fordul elő sapphikus sorokkal együtt. Kitűnően összeillenek, hiszen első félsoruk egyenlő, a másik is egy-egy szótagnyi bővüléssel, illetőleg lassulással kiegyenlíthető. De eredetét tekintve, e tízes a leggyakoribb sapphikus szerkezetet záró adonisi sorok kettőnként rímelő önálló kapcsolata; innen az ötösök csaknem következetes 3/2 tagolódása is.

h) A mai népdal leggyakoribb 11-ese, amelynek legrégebb példáit Tinódiból szokás idézni, ugyancsak megvan már Pestinél is három esetben:

Társaságba hatalmassal ha ki jár,
A mit kapnak, részt abból hijába vár. (V. 1–2.)
Valakinek ellensége nagy vagyon . . . (XXXVIII. 1.)

² Hervieux kiadásában (*Les fabulistes Latins*). II–III. kötet.

E versformának ez a legkorábbi magyar példája különösen fontossá válik azért, hogy részben kétségbevonhatatlanul közép-latin eredetű formák szomszédságában kerül elénk. Ezáltal elháríthatatlan annak legalább a gyanuja, hogy ez is az azonos tagolású latin versek hatása alatt vált népszerűvé, tehát itt is számolni kell azzal, hogy meghoncsodott ritmusfajjal lehet dolgunk. Mert ez a 11-es sorfaj sem ismeretlen a középlatin verselésben. Hogy a mi szempontunkból leginkább számbajövő példát említsem, az összes XV. és XVI. századi esztergomi breváriumokban ott volt már az a Szent Margit vértanuról szóló himnusz, amelynek első versszaka:

Pange chorus hymnum dei filio
De martyris Margarethae proelio,
Quae praefecto passa sub Olíbrio
Consecrari meruit martyrio.

Ezekben a sorokban már époly tisztán megvan a 4/4/3 megoszlás is, mint a magyar népi 11-esben. A főmetszet azonban az első volt, a hetes eredetileg nem tagozódott 4-esre és 3-asra; mint jambikus kihangzású sorokban a latin hangsúlytörvény és a háromtagú szavak nagy száma folytán többnyire, itt is a gyakorlatban alakult ki aztán a hetes tagolódása. De a XVI. századi magyar verselésben is megfigyelhető még, hogy az első négyes sokkal határozottabban válik külön és sokkal többször „van eltakarva” a második metszet, mint az első.³ Pestinél is csak az utóbbi fordul elő egyszer. Egyébként e 11-es a 15-ösnek legközelebbi rokona. Ha annak első két négyesére nem jut külön-külön szöveg, 11-es marad, tehát azonos dallamra is énekelhető a két sorfaj. V. ö. Le-hullott a rezgő nyárfa (ezüstsínű) levele. Meyer Wilhelm⁵ is a 15-ösből származtatja ezt a középlatin trochaikus 11-est. Magának a Szent Margit-himnusz szövegének kezdete is nyilvánvalóan a legelterjedtebb 15-ös himnuszok egyikét (Pange lingua gloriosi proelium certaminis) variálja.

i) 8/5 tagolású 13-as lehet az alapja a következő 4 sor ritmusának:

Ki megcsal, annak másszor hinni	nem bátorságos,
De bínét megbocsátni azért	irgalmasságos. (XXVI. 1–2.)
Sem nyavalyások, kik magokat	annak alitják. (LXXVII. 2.)
Minden dolgok, kik ideje	korán nem lesznek. (CLXVIII. 1.)

³ V. ö. Péczely László: *A XVI. századi énekköltés formái*. 36. l.

⁴ *Abhandlungen zur mittellateinischen Rythmik*. I. 215.

Az első három sorban az ötös előtt 9 szótag van ugyan, de az első valamennyiben súlytalan. A sor tehát eredetileg trochaikus dimeter és egy ötös sor összetétele lehet. Ily forma is egyaránt gyakori a középlatin verselésben s a régi magyar költészetben, Pesti előtt és után egyaránt. Legrégibb ily versünknek Gergely deák siraloménekét tartom: 21 sora közül csak 7 nem tisztán 8/5 tagolású, s ezek közül 2-ben más zavar is van, a többi 5 közül nem kevesebb, mint 4-nek kezdődik a 6 szótagú második fele a súlytalan *az* névelővel. A másik középkori siraloménnel egyező alapritmus (8—6) feltevésére tehát nincs ok. Abban itt is igaza van Horváth Jánosnak, hogy a második sorfél nem oszlik 4 és 1 tagú részre, ily tagolás a mai ritmusérzék erőszaka a szövegen. A sormetszet után következő rész e sorfajban adonisi eredetű is aligha lehet: a középlatin verselésben különösen egy végig trochaikus lejtésű s így jambikus kihangzású 13-as gyakori 8/5 tagolódással s éppen ilyen lejtésű ősforrásból könnyen megmagyarázható a trochaeusoknak dipodiákká való csoportosulása útján egy külön nyomatékot kapó szótagnak a sor végén való leválása, amely utóbb a magyarban bekövetkezett. S valóban, Tinódi *Sokféle részögösről* írt énekének dallama is (l. Szabolcsi Bence: *Tinódi Sebestyén dallamai*, 1929) ilyen tiszta trochaeusi lejtésű. A XVI. század ily szövegeiben azonban a jelzett átalakulásnak még semmi nyoma. (Biai Gáspár énekének *dallamában* igen!) Figyelmet érdemel az is, hogy — mint Gergely diák énekében, s mint Pestinél —, Tinódinál, az ugyancsak 1548-ból való *Házások énekében*, Biai Gáspárnak valószínűleg a következő évből való énekében, később Hegedűs Mártonnál és Csáktornyaiánál stb. is, egyformán háromsoros versszakokat alkotnak e 13-asok.

Van még Pestinek néhány sora, amelynek ritmizálása bizonytalan. A CLXII. tanulságnak mindhárom sora 12-es, de nem mind feleződik, s felezés nélkül egy ritkább, jambikus típus mintájára azok is ritmizálhatók, amelyek erőltetés nélkül felezhetők is:

Az szépség állatoknak	nem sok voltán áll,
Egy kis darab arany jobb	sok darab fánál,
Mint egy oroszánfi sok	rókaflúnál.

A legrövidebb sor, az egyetlen 9-es (CVI. 1.) époly kevésbé határozható meg közelebről, mint a XVI. század 9-esei általában. Bizonytalan ritmusú a CLVI. tanulság 3. és a CLIX. mindhárom sora. A LXXXVI. 2. sora alighanem egy sapphikus sor első felének ismétléséből keletkezett; az előző sor is sapphikus:

Meni mag vagyon egy nagy hód kenderbe,
Anni álnakság, néha jószág is, az asszonyemberbe.

*

A mondottakból világos a műveltségével a középkor és az újkor határán álló Pesti Gábornak a magyar verstörténet szempontjából való fontossága. Róla magáról az derült ki e vizsgálatból, hogy humanista műveltsége mögött ott volt egy még egészen középkori alapréteg: himnuszéneklés, breváriumi énekmondás, papi iskoláztatás maradványa. Az ő esete pedig intelem lehet a szellemi folytonosság személyi alapjainak a XVI. század irodalomtörténetében való erősebb figyelembevételére is. Minthogy a „protestáns kor“ első íróinak irodalmi munkássága reformáló harcukkal kezdődik, addigi fejlődésükkel ritkán törődnek, holott írói mivoltuk kialakulásában része volt a legtöbb esetben katolikus papi neveletésüknek s a humanizmus korábbi fejlődésének is. A protestáns prédikátori irodalom színei közt középkori és humanista színek keverednek az újabbakkal. Különválasztásukat persze megnehezíti az, hogy a protestantizmus német mestereire is jellemző ugyanez, s így ritkán lehet megmondani, mit kapott készen a magyar irodalom, s mi hazai hagyományok és új, idegen ösztönzés fokozatos rétegződésének következménye. De maguknak az írók élete pályájának vizsgálatában is megmutatkozik az a hiányosság, hogy a protestáns kor íróinak egész műveltségét az új szellemből származtatják, s ezért nem is érdeklődnek eléggé életük korábbi szakasza iránt. Innen van, hogy több írónkat sokkal fiatalabbnak tartják, mint amilyenek lehetnek. Azok közül, akik a reformáció hazai elterjedésének idején tűntek fel alkotásaikkal, többen meglett, vagy éppen idős emberek voltak már s nyilvánvalóan alapos tanultságúak, mikor az új hit terjesztésének szándéka tollat adott kezükbe. Így kellett történnie Heltai Gáspár esetében is.¹

¹ V. ö. Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. és It. Füzetek 54.

A „September végén“ keletkezéséhez.

A September végén című költemény, Petőfi szerelmi lirájának e legismertebb, legtöbbit emlegetett terméke, a magyar irodalomtörténetet eddig elsősorban pszichológiai vonatkozásaival ösztönözte kutató munkára. Hogyan alakul ki az a különleges élményi alap, amelyből a vers kihajtott, miféle érzelmi megrendülések terelik a költő gondolatvilágát az elmúlás és a csak sírig tartó szerelem képei felé, miképen hatol be így felfokozott képzelete szárnyán csaknem látnoki erővel jövőendő sorsának titkaiba: e kérdések tisztázása lett a vers philológiájának legfontosabb eredménye.

A költemény esztétikai kialakulása és Petőfi alkotó eljárásának meghatározása szempontjából azonban nem kevésbé fontosnak kell tartani ama nyersanyag feltárását is, amelyből a költő műalkotást formált: a versben visszaesengő irodalmi reminiscenciák, olvasmányi emlékek megállapítását. Ilyen irányban a kutatás nem hozott felszínre egységes, átfogó szempontok szerint rendszerezhető eredményeket, inkább egyes fogalmazási formulák, stílusfordulatok eredőhelyére, részletproblémákra vonatkozólag járt sikerrel. (V. ö. Horváth János Petőfi-könyvét.)

Utóbbi tekintetben lehet némi irodalomtörténeti értéke ama tudtunkkal eddig sehol sem nyilvántartott megállapításunknak, hogy a September végén című vers létrejöttében Petőfi olvasmányai közül egyetlen könyvnek van különös jelentősége s ez Bajza József költeményeinek 1835-ben, majd 1844-ben megjelent gyűjteményes kiadása. A Tél és tavasz (1835), Esthajnal (1822), Irma Gyulához (1834) és Emlékül (1826) című versek, amelyek e gyűjteményekben szólnak először együttesen a magyar olvasóközönséghez s a közkeletű Bajza-kiadások valamennyiében azóta is megtalálhatók, valósággal csábítják a kutatót, hogy Petőfi versével párhuzamba állítsa őket. A fakult, csak történeti patinájuk és hatásuk által fontos versek néhány strófájából, íme Petőfi költeményének gondolatmenete lényeges pontjaiban így állítható össze:

1. Bajza: Midőn először láttam őt,
Kinn hó borítá a tetőt;
 De bennem akkor nyílt vala
Legszebb tavasznak hajnala,
 Midőn először láttam őt.

(A Tél és tavasz c. vers eleje.)

Petőfi: ... De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérci tetőt.
Még ifjú sztvemben a lángsugarú nyár
 S még benne virít az egész kikelet...

2. Bajza: ... *Leányka, édes!*
Még most öledben
Elszenderülve
 Mennyet lelek:

Ki tudja? holnap
Talán síromra
Leng a lenyugvó
 Est bíbora?

Ah valljon e szív
 Mely hön pihegve
 Hófátyolodnak
 Alatta ver.

Fog-e felettem
Sóhajtozásban,
Mint e nyögő szél
 Kesergeni.

Petőfi: ... *Ülj, hitvesem, ülj az ölembe ide!*
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sírom fölébe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfődet?

(Az Esthajnal c. vers második fele.)

3. Bajza: ... *Lassanként megölnék a*
Hosszas bánatok,
S mint a hévütött virág
Földre hervadok.

Allj meg, majd ha nem leszek,
Csendes alkonyon,
 Melybe gyötremelem temet,
Néma síromon,

S halld, midőn a domb alól
Felsőhajt neved,
 Mint az ősznek bús szele
 Tar mezők felett.

És ha kétled, hogy talán
Túl siron is él,
Lángol, s olthatatlan e
Földi szenvedély,

Szólj és hívj! — Tanujelül
Lelkem megjelen
Hold tűnő csillámként
Pusztá éjjelen.

(Az Irma Gyulához c. vers második fele.)

Petőfi: ... *Elhull a virág, eliramlik az élet...*

... Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén s oda leviszem azt.

4. Bajza: *Ha létem elhervasztja a halál,
Emlékezzél reám, te kedves,
E lángszívtől szeretve mint valál:
S ha sírban is szeretni enged a halál,
S e szív még ott is érez és dobog,
Elhünyt szívem téged, te kedves,
Hamvában is szeretni fog.
(Az Emlékiül c. költemény.)*

Petőfi: *... S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!*

Az ideiktatott párhuzamok mind tartalmi és stiláris érintkezési pontjaik, mind pedig ez érintkezési pontok száma által kétségtelenné teszik, hogy Petőfi verse Bajza költeményes könyvének ismeretében jött létre. Petőfi a Bajza verseit ihlető érzelmekben saját homályos élménytartalmának mására ismer s így csapódnak le a September végén hangulatát kialakító szerelmi és elmúlásélmény magva köré a Bajzánál felbukkanó sorok emlékei. A mélyebb érzés, frissebb ihlet, igazibb alakító készség és koncentráló erő remeket tud alkotni abból, amit a mai olvasó Bajza kötetében a verses forma ellenére is puszta nyersanyag-nak érez. E nyersanyag azonban mégis Bajza révén jut Petőfi-hez s a September végén fogantatásának perceiben az ő szavai zsongának Petőfi emlékezetében.

Fel kell tennünk eszerint, hogy Petőfi és Júlia koltói olvasmánya házasságuk első heteiben Bajza verses kötete volt s talán nem csalódnunk abban sem, ha ez alkalommal, a koltói szeptembervégi napokban Júliában véljük felfedezni a közvetítőt, aki Bajza verseit Petőfi kezeibe adja. Tudvalevő ugyan, hogy a September végén írója egyébként is rokonszenvet érez Bajza iránt, s hogy Bajza egyéb vonatkozásban is érezteti hatását Petőfi költészetén; még nyilvánvalóbb azonban a kapcsolat Bajza és a September végén igazi ihletője, Júlia között. Júlia naplói és versei kétségtelen azt a kissé feszes, színtelen, légieskedő irodalmi stílust képviselik, amely az 1840-es évek átlagos irodalmi természetét jellemezte, azt az ízlést, amelynek legfőbb mintája és kritikai őre Bajza volt. A „magyar George Sand“, akit szerintünk könnyebb az egykorú magyar vidéki úri házak érzelmes szalónjaiban elképzelni, mint a francia grande dame-ok társaságában, egész írói egyéniségével az almanach-kor jellegzetes képviselőjének mutatkozik. Az ő kezében Bajza könyve könnyebben képzelhető el, mint az ekkor már önmagára lelt, kiforrott Petőfiében.

Sándor István.

Az Ember Tragédiája — román nyelven.*

Az utóbbi években irodalmunknak számos kisebb és nagyobb terjedelmű terméke jelent meg román fordításban. Sajnos, legtöbbjük, a hosszabb terjedelműek is, csak a különböző hírlapok és folyóiratok hasábjain, meg egy-két antológiában, de nem egyszer mind különálló kötetben is. (Pl. Mikszáth: Szelistyei asszonyok; Nyíró József: Isten igájában — mindkettő a Boabe de Griu című folyóiratban, melynek szerkesztője, Bucuta Emanuel a legtöbb kitartással és eredménnyel fáradozik a kölcsönös fordítások gyarapításán.) De jelent meg néhány mű önállóan, külön kötetben is. Ilyen pl. Szabó Dezső Segítség-e (Intr'ajutor, ford. Bugnariu T. és Popa M, Bucuresti, 1930), Ady Vér és arany című kötete (Singe si aur, ford. Petre A. György. Nagyvárad, 1931), Jókai Szegény gazdagok-ja (Sarmani bogati, ford. Stoika Clococeanu A. Bucuresti, 1933) és egy novellája (Martirii Inimi, ford. Rares B. György. Buc. Biblioteca p. toti 1175. sz.).

Mindenképen, mint eredeti mű is és mint műfordítás is, legjelentősebb és legértékesebb Az ember tragédiájának a fordítása és megjelenése. A fordítás Goga Oktaviának, az élő román lírikusok legkitűnőbb egyéniségének művészi munkája.

Goga már mintegy harminc év óta foglalkozott Az ember tragédiájának a fordításával. Először 1904-ben, majd 1908-ban közzétett fordításából mutatványokat a Luceaferul című szépirodalmi folyóirat hasábjain. Mint költészetünknek, kivált Az ember tragédiájának hivatott fordítóját, elismerésül és buzdításul a Petőfi Társaság sietett Gogát tagjai közé választani. Aztán jött a világháború és a közhatalomváltozás. Goga teljes erejével nekifeküdt a cselekvő napi politikának s ott is és ma is a harcok vezéreinek egyike. Bármennyire is elfoglalta minden idejét a politika, nem szűnt meg figyelemmel kísérni a magyar irodalom életét, sőt olykor-olykor ez években is fordított egy-egy Ady-költeményt.¹ Lehet, hogy ebben szerepe van annak a sajátos körülménynek is, hogy birtokos tulajdonosa lett a csucsei Boncza-kastélynak, hol Ady is éveken át tartózkodott a Boncza Bertával történt házasság után. És időnként jelentette Goga azt

* Goga Oktávián: Emeric Madách — Tragedia Omului. Poem dramatic. Traducere in versuri de Octavian Goga. Fundatia pentru literatura si arta Regele Carol II. Scriitorii moderni. Bucuresti 1934. 8°. 251 l.

¹ L. Cultura 1924. évf. 1. sz.

is, hogy készíti, sőt el is készítette Az ember tragédiájának is a teljes fordítását, amely nemsokára meg is jelenik. S jelentette ezt évek során annyiszor, hogy már-már azt hittük, nem lesz belőle semmi. A mult évben azonban, nyilván Az ember tragédiájának nagy nemzetközi újjászületésétől is sarkalva, a többször ígért és régóta várt fordítással elkészült s azt az egyik legelőkelőbb román irodalmi és művészeti intézet, a II. Károly király-alap, a Modern külföldi írók című sorozatban (melyben eddig Madáchon kívül csak egy Pirandello-kötet jelent meg) ki is adta. Az ízlésesen nyomott és kiállított kötetből 75 számozott díszpéldány is készült. Madách remeke tehát hozzáillő s méltó kiállításban jutott el a román közönség kezébe.

A fő és döntő körülmény azonban az, hogy maga a műfordítás egészében és részleteiben is sikerült. Érzik rajta, hogy nem egy hirtelen nekibuzdulás, hanem állandó, szeretetteljes elmélyedés a Madách művébe, hozta létre a munkát. Az a néhány lapnyi előszó, mit Goga fordítása elé írt Madáchról és Az ember tragédiájának világirodalmi értékéről, világosan tanuságot tesz, hogy mennyire lelki szükség volt Gogának a szeretett és nagyon becsült művel foglalkozni, fordításával nemzetét megajándékozni. És a magyar irodalom is jólesően mondhatja el: várt leány várat nyer, mivel a Madách remeke, ha későn is, de egy kongeniális költő tolmácsolásában jelent meg román nyelven, ami — bizonyosra vehető — igaz és széleskörű hatást fog gyakorolni még abban az esetben is, ha csak könyvalakban s nem egyúttal a színpadról is fog szólni a román nemzet lelkéhez. Remélhető azonban a mű színrehozatala is a bukaresti színpadon. Híre járja, hogy a Gogától hatásosan tolmácsolt művet a gróf Bánffy Miklós rendezésében fogják előadni Bukarestben.

A Goga fordítása teljesen alak- és anyaghű fordítás. Nem teljesen és végig, csak úgy találomra több színt és részletet számláltam meg: Goga ugyanannyi sorban adja románul az eredeti szöveget sorról-sorra és — ez a fő — gondolatról-gondolatra. Kivált a líraiabb részeknél nemcsak teljes hűséggel, de valahogy melegebben és közvetlenebbül hatnak a Madách mondani-valói. Pedig az eredeti gondolon, annak tartalmán sem mennyiségileg, sem minőségileg semmit nem változtat. De mert Goga lírikus, előadásán előmlik és érvényesül a lírikus több melegsége és közvetlenebb kifejezési készsége. Ennyi az egész különbség. A sajátosan reflektáló és gondolatokat ellentétező részeknél

is érvényesül (önként értődik) a műfordító lirizmusa. Érvényesül pedig abban, hogy a reflexiók és ellentétek logikai éles vonalai valahogy egyszerűsödnek és lágyabbakká szelidülnek. Ilyenkor ha kimarad és el is vész az eredetinek egy-egy szava, az egész tartalom mégis megmarad érintetlen épségben és eredeti jelentésének teljes súlyában és világosságában. Mert ami kimaradt, az csak a szó és nem a gondolat, az értelem. (Pl. az angyalok karának himnusza I. sz. 21—60. s.) Ha valaki fontoskodni akarna, bizonyára találna egy-egy szót, fogalmat, melyet mással lehetett volna jobban kifejezni, vagy amelyiknél legalább is felmerül a kérdés: egyenlő értékű-e az eredetivel? (Így pl. a 60. sor Madáchnál: Az Úr kedve és haragja; Gogánál egyszerűen: Voia Domnului prea sfint — Isten ő szent felségének *akarata*; a 256. sorban Madáchnál: Nemes, de terhes *önlábunkon állni*; Gogánál: Dar nobila si grea e *libertatea* stb.)

Egészben véve azonban a legrészletesebb és legszigorúbb filológiai összehasonlítás után még teljesebb meggyőződéssel és még őszintébb elismeréssel lehet és kell ismételni: Az ember tragédiájának román fordítása egy hivatott költőművésznak, Goga Oktaviánnak, lelkiismeretes, nagy tárgyszeretettel, hűséggel és a román költői nyelv teljes művészetével véghezvitt, befejezett és nagyon értékes, maradandó hatású munkája.

Kristóf György.

Gáti István a Zrínyiászcól.

Rádai, mint ismeretes, Zrínyi verselését magyarázva, mentegeti az eposz fogyatékoságát.¹ *Waldapfel József* hívta fel figyelmemet Gáti Istvánra,² „az első magyar zongoraiskola szerzőjére“, aki nyilatkozatában, amely nemcsak a Zrínyiász, hanem a magyar verselés történetében is figyelemreméltó, szintén vizsgálat tárgyává teszi Zrínyi verseit. Az az elismerés, ami e megállapításait jellemzi, majdnem merésznek nevezhető abban a korban, amely „végtagokra szedetett“ szótárakkal kedveskedett „rím-kovácsainak“. (L. erre Versegly 1805-ben és Simai 1809—10-ben

¹ Clauser: A Zrínyiász sorsa. 1934. 23. l.

² G. J.: A kótából való klavirozás mestersége stb. Budán. 1802. (A szószertint idézet a mű 7. és 8. l.-jának jegyzetéből való.) Gáti művére l. a Zenei Lexikon. Bp., 1930. I. 362. l.-ját.

megjelent szótárat.)³ Gáti ugyanis támadja azt a vélekedést, hogy: „Ha valahol a kádenciának keresése valami erőltetett s nem várt kifejezésekre vitte a poétát, azt benne inventiónak s poétai tűznek“ kell tartanunk. Ezzel szemben ő úgy látja, hogy: „Nem ad az ilyen gustus semmi becsületet a jó poétán: mert, minthogy az a sok kádenciákban nem affectál, tudván, hogy a poézis nem abban áll: ennél fogva szűk gondolkozásúnak tartatik. Így járt, — úgymond — szinte ama híres Zrínyi Miklós Sziget Vári viselt dolgainak megírója, ki négysorú strófákban írta ugyan ezt le igen szépen, de oly kevésbé vigyázott a kádenciára, hogy nem tartotta ellenkezőnek a poézissel, ha csak az utolsó szótagjai egyeznek is meg a négy soroknak. Mely miatt ámbár a legszebb poétai tűzzel, inventióval írt, a személyeknek characterit igen tökéletesen fejtette is, legelevenebb előadásokat tett; mégis oly kevésbé becsültetett a közelebben elmúlt időkben, hogy már ma alig lehet ritkaságul holmi rongyos maradványit némely avas bibliotékákban találni. Csekély ítéletem szerint pedig megérdemelné, hogy a maga valóságában minden megjobbítás nélkül kinyomtatnék, hogy látnák és becsülnék a mái sokkal jobb ízlésű hazafiak azon régi magyar poétájuk tűzét.“ — Gátinak e néhány kiszakított sora támogatja azt a feltevést, hogy Zrínyi művének eredeti példánya igen ritka lehetett. Sőt, ez a kifejezés: „Zrínyi M. szigetvári viselt dolgainak *megírója*“, arra enged következtetni, hogy Földi, Péczeli vagy Sándor István nyomdokain jár...! — Vagy talán a debreceni kollégiumban még Csokonaival tanulmányozta?⁴

Ifj. Clauser Mihály.

³ L. még Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyvét. Bp., 1921, I., 321. l.

⁴ Ennek ugyan ellenemond Csokonai 1801 január 13-án kelt levele. — Csokonai *klavírozására* I. Harsányi—Gulyás: Cs. Ö. M. II. 2. 780. l. és passim u. o.

Gr. Széchenyi István naplói. Negyedik kötet. (1830—1836.)
 Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: *Viszota Gyula*. Bp., 1934. LXXII + 754 l + egy arckép. A M. T. Akadémia hozzájárulásával kiadta a M. Történelmi Társulat.

A Magyarországi Újabbkori Történetének Forrásai néven ismert becses kiadványsorozat Viszota Gyula fáradhatatlan buzgósága folytán újabb kötettel s benne a sokféle vonatkozásban értékes anyaggyűjtemény további folytatásával gyarapodott. Ez, a Széchenyinek az 1830—1836. évközből való naplójegyzeteit magában foglaló negyedik kötet az I—III. kötetekéhez hasonló tudományos folszereléssel teszi hozzáférhetőkké az egész teljességükben eddig kiaknázatlan kéziratokat. A naplót megelőzi a főljegyzések áttekintését megkönnyítő, nagy gonddal készült, történeti bevezetés; a szorosan vett naplószeveget pedig követi a Legnagyobb Magyar közéleti szerepét állambiztonsági szempontból ismertető, hivatalos (rendőri színezetű) jelentések sora. Az így kiegészített és időbeli egymásután szerint rendezett adatközlés, a rejtettebb vonatkozásokat megfejtő jegyzetekkel, s a hatalmas könyv egész anyagára kiterjedő név- és tárgymutatókkal együtt, bizonyára gyakran lesz hasznos okulására az érdekelt kutatóknak.

A kiadványnak, mint történelmi forrásműnek, nagy jelentősége a szöveg mozaikszerűsége ellenére sem szorul külön hangsúlyozásra. Széchenyi tevékenysége személyi és tárgyi tekintetben annyi szállal kapcsolódik az egykorú intézményekhez, szellemi mozgalmakhoz és gyakorlati alkotásokhoz, hogy a szóbanforgó adatok felhasználása a fejlődés legkülönbözőbb szempontú vizsgálatai számára gyümölcsözőnek ígérkezik. E részben elég arra rámutatni, hogy a kötet név- és tárgymutatója több mint háromezer címszónak csaknem ugyanannyi utalásával fűződik a jelzett időszak szereplőihez és más mozzanataihoz.

Különben, hogy az anyag több irányban mily gazdag tanulsággal jár, arról igen szemléletesen tájékoztat az időrend fonálán haladó Bevezetés, mely az alkalmas módon egybeállított életrajzi vázlat után különálló fejezetekben foglalkozik Széchenyi „erkölcsi én”-jével, nemzeti fontosságú eszméivel, társadalmi alkotásaival és írói munkásságával. A gazdag tartalmú mű e bevezetése a legszigorúbb tárgyilagossággal ragaszkodik az alapul szolgáló szöveghez és következtetései igazolására mindig készen áll a Napló vonatkozó helyeire való utalással. Ha ennek dacára egyes, pl. a Széchenyi lelki alkotát illető kérdések még mindig vita tárgyai, ez természetszerűen következik a tudományos módszerek és felfogások eltérő voltából.

A könyvnek nagyszámú s a Széchenyi-kultusz tekintetében érdekes adalékai közül a Legnagyobb Magyarra vonatkozó ábrázolatok felsorolásán (589 lapon) és Vörösmartynak négysoros, eddig ismeretlen epigrammáján kívül (565 l.) figyelemreméltó Karácsonyi Imre piarista szerzetesnek 1830 március 21-én kelt, Vedres Istvánhoz intézett, a Hitel hatásáról szóló levele: „A Hitelt olvastam és elegendőképp meg nem köszönhetem, hogy mentül hamarább... olvashattam. Életem hosszabbodott, eszem és ítéletem tágult, az egész létem nemesedett. A szerzőt minnek mondjam rövideden, még azt meg nem határoztam.

Ha annyi hatalma, mint tudománya, esze és akaratja vagyon, Magyarok Teremtőjének mondanám." A jegyzetek tárgyvilágosságának bizonyosága, hogy a kortársaknak Széchenyire kevésbé hízelgő véleményéről is ízelítőt nyújt; például a Bauernfeld Edward bécsi író emlékirataiból vett idézettel. A jeles kiadó e sok utánjárást és nagy hozzáértést föltételező legújabb műve elismerést érdemlő, méltó folytatása annak az eredményes kutató munkának, amely részint becses szövegek közzétételével, részint önálló tanulmányokkal (pl. *Széchenyi döblingi négy éve*. Budapest, 1934. 18 l. és *Gr. Széchenyi István elméllapota és halála*. Budapest, 1934. 94 l. a Széchenyi-Füzetek c. sorozat 1. sz.) évről-évre gazdagabbá és teljesebbé teszi a cselekvő hazaszeretet apostolára vonatkozó ismereteinket.

Baros Gyula.

Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből. Bp. 1934. 272 l. Gergely-könyvkereskedés.

Az előkelő kiállítású kötet címe: Tanulmányok és élmények, nemcsak tartalmi irányban nyújt tájékoztatót, hanem a szerző irodalmi munkásságának kettős ihletkörére: a tudósra és a művészre is sejtetőleg rávilágít egyúttal. Földessy Gyula eddigi működése során sohasem adott magáról, irodalomszemlélet, ízlése fogékonyságának egészéről annyira összefoglalható és jellemezhető teljességet, mint e munkájában. Neve, tanulmányai már szinte asszociációs kapcsolatba kerültek az Ady-líra esztétikájának elismertető, igazoló és értékelő szolgálatával. Ez a tudományáról kialakult egyirányfogalom készítette a szerzőt arra, hogy másképen is mutassa magát, egésznek, olyannak, aki Adyn kívül mást is „hall és lát“, s aki más igényű irodalmi problémák megoldására is hivatott, mint amelyek Ady költészetében várnak megfajtásra. E szempontból Földessy könyve úgy hat ránk, mint valami férfias, de azért önkínzó igazolás, fájdalmas önértékelés meghordozott tiltakozás.

Földessy Gyulának erre a magamentésre és igazolásra külön nem volt és nincs is szüksége. Minden munkája sokrétű, gazdag kultúrájú és friss fogékonyságú lélekről, a maga szemével látó és élvező irodalomtudásról tesz tanúságot. Emellett azonban lelkeségének van valami vívódó, kereső, filozófiai feszültsége, amely amint egyrészt elmélyíti, másrészt talán éppen sokoldalú kapcsolataival túlságosan sűrítetté, nem egyszer bonyolulttá is finomítja élményfeldolgozó műélvezetét, általában: tudatosító munkáját. Elsősorban esztéta, de dialektikájának éle nem éri be a csak esztétikai érzékelés nyugodt és zárt tisztaságával; filozófiai arányítást ad mindennek s egy világnézeti értelemben megoldott esztétikai kultúra szintézisében juttatja értelemben és értékrendhez az irodalmi jelenségeket, miközben temperamentumának a polemikus villanásokra is marad ideje és kedve. Lelkének ez a sokirányú felszerelése élménymódnak feltétlenül bőséges és bölcséleti ízű lehetőséget nyújt. Tagadhatatlanul benne van annak a szélesebb szellemi területek átfogására törő új irodalomtudósnak alaki feltétele is, aki az irodalmi megismerésben az esztétikai kategóriákat kiszélesítő és intenzívebb egységek összefoglalására igyekszik. Azt lehetne mondani, hogy mindez együtt valami lelkes, meleg tudás, az irodalom értékfogalmát fölhevítő, kitágító és összefoglalóbb erejűvé emelő tudományos szolgálat benyomását adja. Akármelyik tanulmányt tekintünk is,

akár azt, amely Csokonairól szóló tudásunkat akarja teljesebbé tenni, akár az Ady-esszéket, a Goethe-cikkeket, akár a bölelelet körébe vágó kultúrfilozófiai eszmélkedéseket, mindegyikből ez az átélt, szinte vallomásszerű tudás, valóság-gal irodalmi hit és magát átadni kívánó világnézet szuggesztív hatása csap ki.

A műélvezetből tehát filozófia készül, de ez a filozófia fogva van, visszaperdülő s újra műélvezet lesz. Közben pedig mindkettő veszít a maga tisztaságából, az egyik átveszi a másik látásmódját, formakészletét és meghatározó módszerét. Mindez közben aztán úgy hat, mintha nyomában változnék, eltolódnék a felvevő megvilágítás és távlat szempontja is. A látó szem finom ugyan, de kérdés marad, hogy a kapott kép nem egy ragyogó csodálkozás szellemi visszatükröződése-e inkább, mintsem a valóság magasabb egyenletbe menő felfogása. Ez a kérdés áthalad Földessy Gyula könyvének keretein s ennek a módszernek az útjain megjött irodalomtörténeti irány előtt áll meg válaszárt! Földessy Gyula könyvének csak egy-két részlete előtt támad fel lelkünkben ez a kérdés. Ez is csak azért, hogy — a középkor egy figyelmes kifejezésével élve — távoltartsuk értékeléseinek szolid eredményét az „error admirationis“ sokszor szinte magától kilendülő túlzásaitól. De másrészt meg bizonyos, hogy éppen ebben a tárgyától felhangolt lelkeségben, következetességében gyökeredzik Földessy Gyula ihletének forrása, az a szép szeretete, mellyel tudását felékesítette és ennek közvetítését meleg optimizmusával számunkra annyira élővé tette.

b. f.

Balassa József-Emlékkönyv. (Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének 70. születése napjára. Barátai, tisztelői, munkatársai megbízásából szerkesztették: Beke Ödön, Benedek Marcell, Turóczi-Trostler József. Bp., 1934. 198 l. Ranschburg-bizomány.)

A magyar nyelvtudomány régi, lelkes, áldozatkész tudósának tiszteletére kiadott kötet a szorosan vett nyelvészeti tanulmányokon kívül számos irodalomtörténeti érdekű dolgozatot közöl. Ilyenek Radó Antal és Lenkei Henrik verses üdvözlétei mellett Bonkáló Sándoré: *Magyar elemek a rutén irodalomban*, amely szerint a XVII—XVIII. századi, magyarországi rutén irodalom nagyobb része voltaképpen a magyar szellem ruténnyelvű megnyilatkozásának tekinthető. Dénes Szilárd: *A helyes magyarság és Balassa József* felírású alkalmi cikkében arra az eredményre jut, hogy a nyelvhelyesség kérdésének régebbi és újabb művelői mellett Balassa József is méltó módon szolgálja ezt a nemzeti jelentőségű eszmét. Elek Oszkár: *Magyarország angol lovagregények tükrében* címen megállapítja, hogy az angol lovagregények költői Magyarországot olyannak rajzolják, hol a vitézségnek megvan a maga becsülete. Ezzel a mozzanattal realisabb színt kap az angolországi eszlem rajzolta Magyarország, mint a francia chanson de geste-ek magyar világa. Kosztolányi Dezsőnek *A rímről* szóló elmefuttatásából kitűnik, hogy a rímet nem lehet kiirtani a költészetből és az emberi lélekből. Gyökerei mélyre nyúlnak csecsemőkorunk bűvös világába s a tudatalatti végtelen televényéből táplálkoznak. Orbán Gáspár a Halotti Beszédből ismert és sokat vitatott *Isa* szó jelentését értelmezi. Fejtegetésének lényege, hogy „Isa szavunk egy ősi névmásnak 3. személyű alakja és így elemeinek összetételében is, jelentésében is teljesen megfelel *maga* névmásunknak és ugyanazt a jelentésfejlődést mutatja, mint *maga* névmásunk“. Rubinyi Mózes *Szarvas Gábor*-ról írt monografiájából közöl részle-

teket. Ezek szerint Szarvas Gábor korának Kazinczyja volt, de a Nyelvőr-kötetek Kazinczy-levelezésének gazdag köteteinél többet jelentenek: egy tudomány alapjai vannak bennük lerakva. Aurelien Sauvageot *A magánhangzók hosszúsága a magyar versmértékben* című dolgozatában azt a megfigyelését közli, hogy nincs két író, aki egyformán jelezné az *t*-k és *ü*-k hosszúságát. Ezt előjátékaül tekinti annak az állapotnak, mikor már e hosszúságbeli különbségek pusztán fonetikai s nem fonológiai jellegűek lesznek. Sebestyén Károly: *Két püspök — két Madách?* című kis tanulmánya szerint mind a két püspök (t. i. Prohászka Ottokár és Ravasz László) tévedett Madách megítélésében... Az ember tragédiája egész célzatát, értelmét, világfelfogását ugyanis a 13. színben, az ú. n. ürjelenetben kell keresni. Itt Lucifer gúnyolódására Ádám maga adja meg azt a választ, mely értelmet ad multunknak, célt és tartalmat jövőnknek, mikor azt mondja: „A cél halál, az élet küzelem, S az ember célja a küzdelem maga“. Küzdeni „erőnk szerint a legnemesbekért“, mint Vörösmarty is tanította. Csak arról az eszmei magaslatról válik előttünk kétségtelessé, hogy Madách nem egyoldalúan pesszimista és nem egyoldalúan optimista, hanem mélységesen gondolkodó és éperkölesű filozófus, költő és ember. Elsőül ember, aki átértézte és átélte az ember tragédiáját s belőle azt a nagy tanulságot vonta le, hogy ne csüggedjünk. Küzdjünk és bízzunk, ne más hatalomban, hanem magunkban; küzdelmünk jogosságában, eszméink helyességében és eszményeink örök értékében. Szentimrei Jenő: *Emlékezés Benedek Elekre*. Meleghangú sorok a néhány éve elhunyt székelyszármazású íróról, aki Erdélyben 17, Magyarországon pedig 4 városban forgolódott a székely írócsapat élén, de ezenkívül egymaga külön is ott volt mindenütt, ahová hívták, ahol szükségét érezték buzdító jelenlétének. Turóczy-Trostler József: *A magyar szellem európaizálódásának első formái* című tartalmas értekezésében gondos körültekintésre valló, mélyenjáró összefoglalását nyújtja a tárgyával kapcsolatos, megfjítésre váró kérdéseknek. Vikár Béla: *A finu Szampó magyar visszhangja* címen arról elmélkedik, hogy mi van a „Székely fonó“ háttérben. Szerinte székely hagyományunk alap gondolatát alkalmasint a messzi Keletre, talán még a finn-ugor közösség korára kell visszavinnünk. Zoványi Jenő: *A nyelvtudás viszonya a helvét reformációhoz* című dolgozatában rámutat arra, hogy Asztalos Miklósnak az az elmélete, mely szerint a nép nyelvtudásának fontos szerepe jutott a lutheranizmusnak és kalvinizmusnak a különböző nemzetiségek közti terjedésében, nem alkalmas a tényállás teljes megállapítására.

A becses tartalmú, ízléses kiállítás tanulmánygyűjtemény méltó kifejezője annak az ünnepi érzésnek, mellyel tisztelői az ősz tudóst életútja 70-ik évfordulóján köszöntik.

M. V.

Komáromi János: Zágon felé. Regény Rodostórról. Bp. 1934. 286 lap. Révai-kiadás.

Komáromi János, a Mikszáth után való magyar széppróza egyik legérdemesebb munkása. Kristályosan tiszta magyarsága nem ártott könyvei sikerének. Itthon s német, francia fordításban a külföldön is ismert neve nagy népszerűségnek örvend. Kuruckori elbeszélései, regényei, sárospataki diákemlékei drága éket ragvogtatnak meg: humort, de Trianon után való magyar humort, melyre mély melanchólia árnyai borulnak. Most Komáromi a regényesített életrajz újszerű műformájára nyújt jeles példát: Mikes életének a történe-

tét írta meg. E könyvének is, mint minden munkájának, nevezetes tulajdonsága az az önmértéklő szerénység, amely gátat vet az efféle művek tudálemos adathalmazásának. *Egyszerű eszközökkel nagyot alkotni*, ez Komáromi János elbeszélő művészetének egyik titka. Nem ijeszt meg kótesértékű új felfedezésekkel, hanem gondosan feldolgozza Mikes leveleit s a Mikes-irodalmat, belőlük ízléssel, gondosan s nem sokat válogat, nem zsúfolja az adatokkal, hanem aránylag szűk keretek között pompásan megfesti a Rákóczi-emigráció életét, hangulatát. Ízlése, tapintata, korhűsége emlékeztet Herczeg Ferencnek egy kevéssé ismert kis drámai jelenetére, a *Bujdosók*-ra, mely szintén ilyen önmérsékléssel s mégis hűen tárja elénk Mikesék árva sorsát. Az irodalom e gondos felhasználásán kívül *személyes élmény* is hozzájárul e szép könyv hangulatának realitásához. Komáromi János 1933 őszén bejárta az emigráció helyeit, október 21-én ott járt Rodostóban, állt a Magyarok Utcájában, honnan kilátás tárul a Márvány-tengerre s ellátni az Olimposz ormáig. Saját szemével látta, talpa alatt érezte a szűk és kopott utcácskák macskafejű köveit, melyeken rég Kőszeghy Zsuzsika és Paksy Erzsike lábacskái tapodtak. Beszélt emigránsok ivadékaival, kik azonban már egészen elörményesedtek. Ott tanult egy kis török tudományt is, mely patinát ad nemesveretű sorainak (*tahin, tezkere* stb.).

Főforrása Mikes leveleskönyve s ez az írónak nemcsak művészetét, hanem ízlését is dicséri. (Pl. 29., 36. az emlékezetes leírás az emigrációban élők napirendjéről, vagy a 30—31. l. idézet Rákóczi önéletrajzából stb.) Stílusának bánatos magyarságába oly szépen beleillenek Mikesnek, sőt magának a fejedelmeknek is eredeti szavai. Az a hajnali jelenet, midőn Mikes egy percre arra gondol, hogy anyja hívó szavának enged, de Rákóczi szenvedéseinek hallatára örök hűséget fogad: irodalmunk legszebb jelenetei közé tartozik. Bercsényi, a vén korban ifjú házas, csúzos tagjaival elevenen él, sőt dacosan elénk rüg e szép regény lapjairól. Ugyanilyen mesteri Jávorka arcképe is. Es a Mikes—Zsuzsika-viszony! Igazi pasztelkép ez, amint szinte megdöbbenő realitással lép elénk Sohonnafi szinte balladai alakja.

„A tenger zúgott.“ Így kezdődik a regény, ezek is utolsó szavai. Es lelkünkben, amint letesszük, sajnálkozva, hogy már vége van, tovább zúg a fájdalom és öröm, a remény és kétségbeesés, a rodostói magyar sors, melyről Komáromi remek könyvében feledhetetlen képet festett.

Rubinyi Mózes.

Ágoston Julián; Kaffka Margit. Bp. 1934. 163 l.

A doktori értekezések átlaga közül kiemelkedő, igen sikerült dolgozat, mely a Kaffka Margitról szóló irodalmat jelentősen gyarapítja. A szerző szigorúan megtartott módszerességgel Kaffka Margit belső egyéniségének mindig fejlődő és mélyülő vonalán halad s így határozza meg, mintegy magától kialakuló összegeződéssel, a kiváló író lélekképét és egyúttal értékrendjét is. E fegyelmezett módszerességen belül bontakozik ki Ágoston Julián finom, egyben gondos és találó elemző, méltató képessége, melyet termékenyen táplál stílusának az irodalmi szempontok igényeit szemléltető móddal szolgáltatató eredetisége s frissesége. A tudatos műbíráló s a tárgya szépségeire ösztönösen is ráfeledkező műélvező s így együtt dolgoznak azon, hogy necsak igaz, hanem meleg, vonzó világitású is legyen Kaffka Margit értékelése. S e szempontból

valóban élvezetes és tanulságos mindaz, amit szerzőnk tárgyáról, mind részleteiben, mind pedig összefoglalásában elmond. Ha valamit nélkülözünk e munka folyamán, annak egyetlen oka a tanulmány túlságos zártsága, amely egy kissé önmagára redukálja Kaffka Margit pályája irodalmi történetét. Az alakrajz így igaz, élesebben megvont lesz, de a kortávlat nem kap elég rávilágítást és kapcsolatot. A szerző bizonyára szándékosan egyszerűsítette a háttérrel. Tanulmánya minden részét Kaffka Margit egyéniségének s munkájának gazdagságával akarta kitölteni. S ez — minden ízében sikerült is neki.

rus.

Varjas R. Béla: Erdély és irodalmunk nemzeti egysége.

Budapest, 1934. 104 l.

Az irodalomtörténeti érdeklődés köre egyre szélesedik és eddig kevésbé járt területekre is kiterjed. Újabban megélnékült figyelem kíséri irodalmunk táj, faj, felekezet szerinti megosztottságának vizsgálatát is. — A szerző ügyesen szerkesztett tanulmányában az erdélyiség gondolatát, az önálló erdélyi irodalom és az erdélyi lélek sajátos megnyilatkozásait igyekszik megvilágítani. Visszavezet a mohácsi vész utáni Erdélybe, felidézi a protestantizmus szellemében alakuló erdélyi lelkét, vázolja a XVII. századi Erdély szellemiségét, amely már nemcsak vallási és politikai kérdésekben, hanem ízlésben is elkülönül az anyaországtól. (Francia ízlés, olasz-barokk műveltség.) A felújulás korában a nyelvi ellentétek éleződnek ki; Erdély büszke romlatlan és felsőbb körökben is megbecsült magyar nyelvére s csak nehezen tud beleolvadni a magyar irodalom egyetemességébe. Báróczy tökéletes áthidalást végzett: az erdélyi társalgási nyelvet simán vezette át az anyaország nyelvújító mozgalmába. A nyelvi ellentétek azonban továbbra is megmaradtak: a népnyelv kérdése emelte a választófalat. Továbbra is nyílt kérdés marad, miért nem sikerült a népi nyelven felépíteni az új irodalmi stílust Erdélyben, ahol ez az eszme uralkodó volt! A szakadás sokszor fájdalmas a nemzet egyetemére; ilyen az, hogy az erdélyi lírából hiányzik az anyaország lírájának hazafias motívuma. — A jelenben is kísért az önálló Erdély gondolata, ilyenképen a szerző tanulmánya időszerű is. Hasznos és figyelmet érdemlő kezdeményezés, megérdemli, hogy mások is foglalkozzanak a kérdéssel.

Ujvári Pál.

Világirodalmi Lexikon, Budapest, Studium-kiad. Év nélkül. Az I. k. VIII. és 568., a II. 1120-ig, a III. 1760-ig terjed.

E nagybecsű irodalmi lexikon ezzel a harmadik, most megjelent kötettel befejeződött. Szerkesztője Dézsi Lajos, aki oly gondnal válogatta meg munkatársait, aki mindent megtett arra, hogy a szaktudósok tájékozottsága legyen a nagyközönség szolgálatára, az utolsó kötet sajtó alá rendezése közben meghalt, ennek a munkája már Mészöly Gedeon gondja volt. Nem akarom ismételni, milyen ügyes megválogatás szemelte ki az egyes címszavak íróit, csak azt regisztrálom, hogy hatalmas segítőeszközt kapott benne a nagyközönség a maga irodalmi problémáinak megoldásához. E helyen csak a magyar irodalomtörténeti vonatkozások érdekelhetnek bennünket. Sajnos, e téren megérdemelt volna ez az utolsó kötet még egy utolsó simítást. Ime: Marmontelnél a magyar fordítók közül kimaradt Báróczy; Martialis állandó életéről a magyar irodalomban szó sincs. Maupassant hatása a modern magyar szépprózára nem kerül

szóba. A Megszabadított Jeruzsálem fordítóiról szólván, azt a furcsa megjegyzést olvassuk, hogy „... Arany János az I. énekből versben, Jánosi Gusztáv az egészét Toldy (!) strófákban“ fordított. C. F. Meyer magyar fordítóiról és hatásáról (pl. Vargha Gyula) nem emlékezik meg. Mistral magyar méltatói közül egy sem említődik. Morus Utópiájának magyar fordítóit hiányosan említi, hatásáról semmit sem mond. — Vagy más oldalról nézve: ha a magyar színpad kezdő korának idegen mestereit és a századforduló hozzánk-jutó idegen íróit keresi az olvasó, a nevek egész seregét hiába kutatja, pl. Meiners, Meynert, Michl, Millot, Marie Madeleine, Marholm Laura stb. neveit. — Különös az is, hogy néha feleslegesen bírál, noha általában csak regisztrálni törekszik. Így Migne megbecsülhetetlen munkájánál siet megmondani, hogy kiadványai nem kifogástalanok. Az ilyenfajta életrajzgyűjteménynek nem szabad felekezeti szempontból sem egyoldalúnak lennie; már pedig a nagy gondal felsorolt protestáns theológusok mellől hiányzik pl. Desiré Mercier, Nicole, Notker stb.

Tudom, hogy három kötetben teljesen életrajzi lexikont adni nem lehet. Hogy ilyenfajta hiányok vannak, azt nem is a szerkesztők és munkatársak rovására írom; csak konstatom. Mert viszont ezt is elismerem, hogy irodalmi lexikonaink sorában ritka körültekintés és tájékozottság tünteti ki ezt a kötetet.

A. Zs.

Két értekezés. [*Magyar István: Szana Tamás*, Bp., 1934. 66 l. — *Tibore Lajos: Andor József (Cyprián)*, Bp., 1934. 98 l.]

A mult század második felében szélesen hömpölygő irodalmunkban Szana Tamás nem vert nagyobb hullámokat. Sem az ár, sem a gát szerepét nem játszotta. Nevét ugyan eléggé ismerték s bizonyos kezdeményezőerő nem vitatható el tőle. A szerző ezeket a hasznos, olykor napjainkig kimutatható gyümölcsözőségeket tárja elénk. Életrajzának folyamán betekintést nyerünk az új idők kohójába is, hiszen Szana mindenütt ott volt, ahol lelkesedni lehetett és lelkesíteni kellett. A szerző minden dicséretet megérdemel, amikor kellő tapintattal és önmérsékléssel állította elénk Szana alakját.

Andor Józsefben mintegy Szana ellentétét jellemezhetjük. A „diadalmos világnézet“ katakombás lelkületű és áldozatos hőse volt. Talán vezérnek indult, de beérte a második hellyel is, küzdelem várt rá ott is elég. Gyengédsége gerincességel párosult, ezért győzött. Nemcsak mint szépiró, hanem mint esszéista is kitűnt. A szerző nagy szeretettel és gondal tárgyalja az író munkásságát, bár ítéleteiben nem mindig önálló.

Clauser Mihály.

Paul ~~Sándor~~ Csepregy Ferenc. Budapest, 1934. 59 l.

A szerző alig ötven oldalon érdekesen rajzolja meg Csepregy Ferenc pályafutását. Röviden ismerteti az író eseményekben nem gazdag, annál buzgóbb életét s a lehetőségig bőven tárgyalja nevezetesebb munkáit. E pályának néhány számottevő alkotása van, ha nem a nagyok közül való is. Csepregy ismerte közönségét, igényeit, ki tudta azokat elégíteni, anélkül, hogy megszűnt volna költőnek lenni s így fejlesztette és előbbre vitte korát. Paul Sándor okos dolgozata minden túlzás nélkül s éppen ezért az író érdemét csak öregbítve tárgyalja e szorgalmas, szép élet jelentőségét a magyar népszínmű fejlődésében. Mindenütt annyit mond, amennyi kell, sehol nem esik abba a túl-

zásba, mely sok kezdő életrajzíró dolgozatát naivvá teszi. Aki egy pályafutást legkisebb jelenségeiben áttanulmányoz, rendszerint többnek látja azt, a ráfordított munka téves illúzióin keresztül. Paul Sándor azt a Csepreghty idézi fel ügyesen megvázolt, néhol egész részletességgel megrajzolt fejezetekben, akit halványabb körvonalakban eddig is ismertünk, korának hasznos, tiszteletreméltó munkását. Az összefoglalás csak a fejezetek helyes kidolgozását igazolja s azt is, hogy a függetlenül adott „irodalom“ valóban évek munkáját jelentette a szerzőnek, élményt, melynek komolyságáról e rokonszenves munka eléggé tanuskodik. v.

A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Budapest, 1934. 443 l.

Az Angyal Dávid szerkesztésében megjelent évkönyv Hóman Bálint volt tanítványainak tiszteletadása a magyar kultúra legfőbb irányítójává emelkedett mester előtt. Ezt dokumentálja a szerkesztő megleghangú bevezetése és a függetlenül közölt pontos könyvészeti összeállítás Hóman Bálint irodalmi munkásságáról. A kötet gazdag tartalmából bennünket az irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányok érdekelnek közelebbről. Ilyent kettőt találunk: Küküllői Jánosról és a Toldi-mondáról. Fekete Nagy Antal szerint az Anjouk korának biográfikus történetírása nem az uralkodó család idegen fajiságában találja magyarázatát, mint Horváth János véli, hanem természetszerűen visszavezethető a két király eredményekben gazdag uralkodására. A küküllői főesperes Apród neve nem aulae miles-t jelöl, hanem arra mutat, hogy az Apród-család a Berzeviczy-család ősenek, Rikolf fia Kakasnak szolgálatában állott. A biográfus életéből világosságot vet az Erzsébet királyné kíséretében tett 1343. évi olasz útra és a szicíliai hadjáratban való részvételére. Bizonyítja, hogy Küküllői János munkájának első részét 1364-ben, esetleg az előtte levő évben fejezte be; a krónika mai alakja pedig 1387 március 31 és 1388 december 20-ika között készült el. Halála dátumát is közelebbről megköti: 1393 szeptember 15 és 1394 december 10-ike közé. — Mályusz Elemér a Toldimonda keletkezését abba a korba helyezi, amely a magyar lovagság kifejlődését hozta meg, a XV. század első felébe. Ekkor a külföldi lovaghistóriák feltételezett kompilációjából formálta valaki latin nyelven Toldi magyar szellemű históriáját. A popularizáló folyamat hozta magával, hogy ezt — talán még a XV. században — klerikusok magyarra fordították. Ez a magyar nyelvű, bizonyára verses munka jutott el a nép közé és lett illosvai forrása. Hipotézise támogatásául hivatkozik Tar Lőrinc purgatóriumi útjának Tinódihoz jutott mondájára. N. Z.

Sziklay László: Kazinczy az irodalom kérdéseiről. (Kassa, 1934. 71 l.)

A Kazinczy-levelezés még ma is kimerítetlen kincseshánya. Örömmel kell vennünk minden olyan vállalkozást, mely belőle valamit napvilágra hoz. Sziklay László nemcsak ilyen „valami“-re igyekezett, hanem teljességre. Tanulmányában Kazinczy egész irodalomelmélete és személyi kapcsolatainak elvi jelentősége is helyet próbált találni. A cél igen helyes volt, ily munkára valóban nagy szükség van, de Sziklay László munkája e törekvésben csak mint kezdemény üdvözölhető. Az anyag, melynek értelmezését, alakulásbeli változatait,

az egyéniséggel összeforrt voltát kellene megmutatni, szétveti a tanulmány szűkrezabott kereteit. Mint regisztráló anyaggyűjtemény így is értékes és csak sajnálni lehet, hogy az anyag egyelőre még erősebb volt, mint a rendező és magyarázó képesség.

K. D.

Az IMIT Évkönyve 1934-ről. Szerk. *Szemere Samu*. Bp., 1934, 360 l. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat új Évkönyve a szokásos beosztással és változatos tartalommal jelent meg. Az ízléses kiállítású kötetben a Társulat életét ismertető közleményeken kívül szépirodalmi „munkálatok” és zsidó vonatkozású tanulmányserű dolgozatok olvashatók. Az utóbbiak közül tudomány-
szakunk szempontjából főképp kettő érdemel figyelmet. Az elsőben Sebestyén Károly *Alexander Bernát* pályautján tekint végig, a másodikban pedig Fenyő László *Palágyi Lajos* emlékezetét újítja fel. Sebestyén szerint Alexander „a nemzeti szellemet kereste, kutatta lázasan a tudományban, a filozófiában, a művészetekben, az irodalomban. A nemzeti szellem diadaléért küzdött a közéletben is.” — Fenyő megemlékezésének végső megállapítása, hogy „Palágyi Lajos ama költők közé tartozott, akiknél a gondolati és érzelmi elem harca nehezen jutott nyugvópontra”. — Az említettek mellett más vonatkozásban említésreméltó Komlós Aladár „Három zsidó megy a vonaton” c. elmefuttatása „a zsidó vicc”-ről. A jó megfigyelésen alapuló és tételeit sikerült példákkal szemléltető dolgozathól kitűnik, hogy a zsidó élc nem valamely átlag tréfa-szerkezet furcsa nevekkel egyénített változata, hanem „a zsidó szellem és a valóság találkozásából kipattanó, egy-egy jellemhibára váratlanul rávilágító alkotás. Ezzel függ össze páratlan tárgygazdagsága is. A zsidó viccben még a tébolyda lakója is ravasz.” Erdekes megállapítása a szerzőnek, hogy a zsidó maga találja ki a róla szóló, önróniára valló tréfákat. E részben „az egyetlen nép, amely nem fél belenézni az őt ábrázoló viccek torzító tükrébe; de egyszerűs mind abban is egyedülálló, hogy ismeri magát”.

V. M.

Kristóf György, Szaboleska Mihály Erdélyben. — Az Erdélyi Múzeumegyesület kiadása. Cluj-Kolozsvár, 1934. 62 l.

Szaboleska hat évet töltött Erdélyben, 1892 őszétől 1898 végéig. Ez alatt Marosfelfalunak volt a református papja, ahová Debrecenből hívták és ahonnan Temesvárra választották ugyancsak ref. lelkésznek. Ez a hat esztendő gazdagabb családi eseményekben, mint irodalmi termékekben. Erre az időre esik első és második házassága. T. i. 1893 május 24-én veszi nőül Kún Erzsébetet, akitől azonban 1894 április 2-án hivatalosan is elválik. Második házasságra 1895 febr. 12-én lép Korondi Etelkával, akitől felfalusi laktában két fia és egy leánya születik. Irodalmi munkásságából csak két kötet jelenik meg ez időszakban: *Hangulatok* (1894) és *Újabb versek* (1898).

Kristóf György Szaboleskának ezt az életszakaszát ismerteti meleg szeretettel a költő egyénisége iránt és nagy elismeréssel az Erdélyben termett költemények felől. Behatóbban méltatja feleségéhez írott és gyermekeiről szóló verseit, valamint a „*Htr a mi falunkból*” elnevezés alá foglalt életképeit, melyeknek éppen a felfalusi években találta meg a tökéletes formáját.

De Kristóf nem elégedett meg ennek az időszaknak életrajzi és irodalomtörténeti bemutatásával, hanem a címben maga elé tűzött feladaton túlterjeszkedve, tanulmányának a felét, az első 30 lapot arra a kérdésre fordítja, hogy Szaboleska miért hagyta el Debrecent. S. Kristóf ennek a lépésnek nemcsak

fő-, hanem egyetlen okát a költőnek addigi műzsájával, az annyiszor megénekelt Piroskával való szakításban látja. Kristóf föltevése bizonyára nem áll messze az igazságtól, de ahogy ő fejtegeti, abban jókora túlzás van; azonkívül a hosszas magyarázgatás közben egy-két tévedésbe, sőt félreértésbe is belesodródik. Ezek közül helyreigazítom azt a tévedését, mintha Szabolcska „kezdettil végig kitűnő teológus“ lett volna, mert Szabolcska a teológiának egyetlen egy évét sem végezte kitűnően és lelkészképesítő vizsgálata sem volt az. Szabolcskának sem költői nagyságához, sem egyéni kiválóságához nem szükségesek a költött érdemek.

Rá kell mutatnom arra a félreértésre is, amelybe Kristóf akkor esik, mikor Szabolcskának „Alice“ című költeményéből azt olvassa ki, hogy a költemény hősnője, a szép francia leány, égő, sőt esengő szerelemmel volt eltelve Szabolcska iránt. Erről szó sincs.

Kristóf dolgozata azonban így is figyelemre méltó helyet követel a Szabolcska-irodalomban és hivatva van a Szabolcska-kultuszt az elszakított magyarság körében is ébren tartani.

Kardoss Albert.

Magyar reneszánsz írók. A szemelvényeket összeállította, jegyzetekkel ellátta és bevezető tanulmányt írt: *Kardos Tibor*. Kiadta a Berzsenyreálgimnázium. H. és é. n. (Bp., 1934.) 192 l. (Magyar irodalmi ritkaságok. Szerk.: *Vajthó L.* 29. sz.)

Újabbban, mióta irodalomtörténéseink a magyar reneszánsz költőkkel, mint a magyar lelkiség jellemző kifejezőivel foglalkoznak, nagyobb érdeklődéssel fordul e tárgykör felé a művelt magyar közönség is. Ezt az örvendetes tényt látszik megerősíteni Kardos Tibor nagy körültekintéssel megszerkesztett kis könyve, mely tizenhat humanista íróat mutat be harminchárom szemelvény kapcsán. A bőséges irodalmi anyagon felépült bevezető tanulmány két küzdelmes század keresztmetszetében akarja érzékeltetni az újkor szellemi Magyarországának kibontakozását. Kiemeli a humanizmus jelentőségét; mit jelentett az ezer sebből vérző Magyarországnak az a szellemi erő, mely az ország testének szétszakítottságát ellensúlyozni tudta, mely az elveszett valóságos Magyarország helyett egy virtuális, legyőzhetetlen Magyarországot adott. Rámutat arra, hogyan marad Mátyás alakja halála után is szellemi erőforrása humanista gondolkodású íróinknak egészen Zrínyiig, kiben két század minden eredményének hatása megtalálható. A tanulmány szerzője bevezetés helyenként szinte szükséztávóságig tömör. Nagy alaposággal és helyes érzéssel történt az egyes szemelvények összeválogatása. A főszempont, mely szerzőt e munkájában vezette, hogy szövegekkel jellemezze a kort. Képvisele van benne elsősorban a humanizmus három nagy alakja: Vitéz János, Janus Pannonius és Mátyás király. Az olasz humanisták: Callimachus Experiens, Galeotto Marzio, Antonio Bonfini, Bartholomaeus Pannonius, Oláh Miklós és a humanista történetírók: Forgách Ferenc, Istvánffy Miklós, Mindszenti Gábor, majd Bornemisza Péter, Enyedi György, Gyergyai Albert, Rimay János és Zrínyi Miklós. A közölt részek megbízható szövegkiadások, néha az eredetiek pontos másolatai. Jó kiegészítése az Anthológiának a szemelvények íróinak rövid jellemzése és a rájuk vonatkozó irodalom egybeállítása is.

Haitsch Ilona.

¹ A szintén 1898-ban a Magyar Könyvtár 34. számakép megjelent „Versek“ (43 költemény) csak szemelvény az eddigi kötetekből.

Csipkay Sándor: Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei. (*Laskai János.*) Bp., 1935. 31 l.

A szakembernek nem meglepő, hogy valaki magyar-holland kapcsolatokról beszél az irodalomtörténetben. Természetes, hogy annál nagyobb örömmel fogadjuk azt a kezdeményezést, amit Csipkay tanulmányában megismertünk. Dolgozata azt mutatja, hogy végre is fel kell kutatnunk és össze kell állítanunk a szerte heverő adatokat. — A szerző újat is adott, amikor feltárta Laskai János munkásságát, megjelölte viszonyát Lipsiushoz és Grotiushoz. Ezek az eddig ismeretlen adatok, sajnos, arra kényszerítették a szerzőt, hogy az átfogó kép helyett a részletek vizsgálatára szorítkozzék. Önmérsékletét és alaposágát azonban épp ez bizonyítja. *Clauser Mihály.*

Alvinczi Péter művei. (A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén (református és evangélikus) egyházi írói. Szerkeszti és kiadja: *Incze Gábor.* 2. sz. Alvinczi Péter [1570—1634]. Bp. 1935. 160 l. Bethlen-nyomda.)

A címben írt könyv egy igen érdekes és a történeti kutatás számára hasznos kiadványsorozat második köteteként jelent meg. A sorozat elsősorban a protestáns egyháztörténettel foglalkozóknak jár ugyan kedvében, az egyes kötetek azonban tartalmi és formai sajátágaiknál fogva bő tanulságot ígérnek az irodalombúvár számára is. A szóban forgó munka Pázmány nagy ellenfelének, az egykori híres kassai protestáns papnak négy művét foglalja magában (Az Úrnak szent vacsorájáról; Magyarország panasza; Itinerarium catholicum; Postilla) és Alvinczy emlékét óhajtja felújítani halála háromszázadik évfordulója alkalmából. A részközlemények mellett nincsenek további tájékoztató jegyzetek; ebből sejthető, hogy a kiadó főcélja csupán a magyar szövegek hozzáférhetésének megkönnyítése volt. Látható ez abból is, hogy az annakidején sokat emlegetett *Querela Hungariae*-nak latin szövegét mellőzi, noha a röpirat eredetileg kétnyelvű alakban jelent meg. Incze Gábor anyagközlése kétségtelenül szolgálat az irodalomismeret szempontjából s akik a XVII. század szellemiségét, multunk e kora írásbeliségének forrongásait behatóbban kívánják tanulmányozni, hihetőleg nem csekély várakozással néznek a sorozat további darabjai, például *Bornemisza Péter Ördögi kísértetek* című kötetének megjelenése elé. (Kapható a kiadónál: Bp., II, Margit-körút 54.) *A. B.*

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Kalmár Anatólia.*)

I. Folyóiratok

A Cél. — 1935. évf. 1. sz. Bálint János: *A magyar parasztság és az irodalom.* Válasz a Nemzeti Ujság november 25-i számában olvasható s a Bálint Jánostól Tavaszai szántás címen, parasztköltők verseiből tervezett szemelvénygyűjteményre vonatkozó észrevételekre. — 2. sz. Méhely Lajos: *Nemzeti lelkiismeretünk válsága.* Nemzeti szempontú elmélkedés, vonatkozással Móra Ferenc pályájára.

Budapesti Szemle. — 1935. évf. 2. sz. Balogh Jenő: *Széchenyi államférfiúi munkásságának hét éve.* Gróf Széchenyi István Naplói újabban megjelent negyedik kötetének bíráló ismertetése. — Horváth János: *A magyar humanizmus első nyomai.* (Részlet a szerzőnek sajtó alatt levő könyvéből.) A magyar humanizmus előkészítői közt különös figyelmet érdemlő jelenség az olasz egyetemeknek magyar tanulók részéről egyre fokozódó látogatottsága. Nagy Lajos körüli latinnyelvű irodalmunkban van egy mű, melyet a humanizmus szelleme már megérintett: Küküllői Jánosnak Nagy Lajos viselt dolgairól írt műve. E munka új történeti műfajt képvisel, az életrajztypust s e körülményben már humanista hatást gyaníthatni. Műfaji mintája nincs felkutatva. A szöveg inkább az akasztófa, mintsem a renaissance szellemét sugározza, nyelve meg éppen középkori latinság. Egyébként Lajos király mindjárt uralkodása elején gondoskodik arról, hogy az Árpád-kori gesták alapján új magyar krónika irassék meg. Ezen a Cronica Hungarorumon alapuló minden későbbi krónikánk, tehát a Kálti Márk-féle, 1358-ban megkezdett Képes Krónika is. A nagy király halála után Zsigmond kancelláriájában már bizonyos a humanistaszelleme megérkezése. Onnan indult Vitéz János pályája, ki Hunyadi Jánossal s majd Mátyással karöltve megteremtette a magyar humanizmus történetének első korszakát. — György Lajos: *Vándoraneidoták.* (I.) Az egyetemes néphumor magyar változatainak bemutatása érdekes példákkal. (Példák: az Allatpör; Inkább az akasztófa; Nitimur in vetitum; Nevető lovak; Mindenki doktor; Két süket; A szokás hatalma címszók szerint felsorakoztatott adomák.) — 3. sz. György Lajos: *Vándoraneidoták.* (II.) A címben írt tétel folytatólagos tárgyalása a következő vezérszókkal megjelölt adomák részletezésével: Vadászmise, Jöllakott szünyogok, Asinus perditus, Síró gyermek. A megkent bíró, Megindító prédikáció, Crucifixus vivus, Az ellopott disznó.

Debrecen. — 1935. évf., jan. 27. Kardos Albert: *Csokonai és Paracelsus.* Csokonainak Debrecenben, 1836-ban felállított obeliszkalakú, vasból való, Beregszászi Pál egykori kollégiumi tanár tervei szerint készült síremlékéhez valószínűleg Paracelsusnak (1493—1541) salzburgi, hasonlóalakú sírköve szolgált mintául.

Debreceni Szemle. — 1935. évf. 1. sz. Leffler Béla: *Petőfi hatása a legnagyobb svéd lírikusra.* Megállapítható, hogy Erik Axel Karlfeldt (1864—

1931) jeles svéd költő lírájára hatással volt Petőfi Sándor költészete. Főképp természetszeretők és családias költészetük mutat rokonságot. — Tolnai Vilmos: *Hogy végződik Az ember tragédiája?* Leghitelesebb az a szöveg, amit a költő kezeírása ránk hagyott: Mondottam, ember: küzdj' és bízva bízzál! — Barna János: *Debreceni színházi almanachok*. Ötvennégy színházi évkönyv rövid ismertetése az 1808—1881 közti időből. Az egyes füzetek igen változatos tartalmúak, mert a szintársulat névsorán s az előadott darabok címén kívül gyakran verseket, adomákat és színműveket is közölnek. — S. Szabó József: *Valami Új Péterről*. Adatok a Kun történetek című népkönyv szerzőjéről. — Haraszthy Gyula: *Az ötvenéves Babits lírája*. Babits a humanum bajnoka; mélységes szomorúsággal látja, hogy az ököljog a nemzetek hivatalos világnézete lett. Babits a mai magyar költészet legtudatosabb költője, alkatilag éppen Ady ellenpólusa, mint ahogy az „öszönös“ Petőfivel a „tudatos“ Arany állt szemben.

Erdélyi Helikon. — 1935. évf. 1. sz. Komlós Aladár: *A régi népiesség és az új*. Az új mozgalom nem a mindenkire szólót keresi a népben, hanem ami elkülönítő, sajátos faji vonás benne s másnak elérhetetlen. A mult századi népiesség tehát összefogó mozgalom volt, a mai elválasztó. A népnek valóban vannak oly érzései, amelyek megérdemlik a kifejezést s amelyeket a belőle származók fejezhetnek csak ki igazán. Az új népiesség tehát jogos és szükséges irány, ahogy jogos a városi proletariátus önálló kultúrára törekvése is s jogos bármely kisebbség hűsége önmagához. Csak egyiknek sem szabad elfelejteni, hogy kisebbség. Nem képzelhető-e el, hogy a magyar művelődés ritmusának állandóan visszatérő két üteme: a nyugatiság és a hagyományhűség ezentúl egy időben fog felhangzani, egyik a polgári, másik a népi írók táborából? Szellemi téren tehát nem kell félni a harctól, de ez a harc igazi elvi ellentétekből fakadjon. — Féja Géza: *Az új népiesség*. Az új népiesség eszméje eleinte méltatlan gúny és vád céltáblája volt. A harcot végső eredményében Tamási Aron jelentkezése döntötte el. A nép Tamásinak nem kuriózum, nem is csupán fölemelésre érdemes, de alsóbbrendű életanyag, hanem a legdúsabb, legegységesebb emberréteg. Az ő népi hősei példázzák, hogy a nép sokkal többet őrzött, alkotott, mint amennyire szomorú történelmi és szociális sorsa kötelezte. Éppen ezért a néphős alkalmas igazán a magyar sors legmélyebb értelmű megfogalmazására. Erre vállalkozott Tamási a „Szűzmáriás királyfi“-ban. Az Ábel-trilógiában tulajdonképpen más síkra vetítette Tamási a „Szűzmáriás királyfi“-t. Az új népiesség tehát nem állott meg a néplélek felfedezésénél, hanem az adott lehetőségekből elindult a remekmű felé. — Bánffy Miklós: *Az Ember Tragédiája románul*. Goga Octavian fordításának dicsérete. „Senki hívebben nem követte Madáchoz és senki tökéletesebben nem adta vissza.“ — 2. sz. Tolnai Gábor: *A magabazárkózott költő*. (Babits Mihály Szegeden.) A Holnap megjelenésével lezárul Babits irodalmi készülődésének ideje. A nagyváradi antológia Szegeden töltött utolsó hónapjának idejére esik. Az irodalmi szereplés nyilvánossága nyitva áll előtte. — 3. sz. I. Szemlér Ferenc: *Tragedia Omolui*. Az ember tragédiája Goga Octaviántól származó román fordításának tanulmány szerű bíráló ismertetése. „Goga fordításának horderejét ma felbecsülni lehetetlen... De minden jogunk megvan arra, hogy a fordítás irodalmi kihatásában reménykedjünk.“

Evangélikus Családi Lap. — 1935. évf. 1. szám. Károly Pál: *Az Ember Tragédiája első fordítója.* Az idén van századik évfordulója a magdeburgi származású Dietze Sándor születésének, aki 1865-ben németre fordította Madách Imre remekművét. A fordítás Deák Farkas előszavával jelent meg. Dietze az 1864—65. iskolai évben a pesti evangélikus gimnázium segédtanára volt s néhányévi magyarországi tartózkodás után visszatért hazájába.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1935. évf. 1. sz. Alszeghy Zsolt: *A XVII. század lírai költészete.* (I.) Az irodalom a XVII. században elsősorban a lélek szolgálata. Nem a forma, hanem a tartalom a fontos. A poétának két típusa figyelhető meg. Az egyiknél a verselés unaloműző, a másiknál tudós foglalkozás. Egyébként a század lírai terméséből inkább a közönséget, annak gondolkodását, érzését és ízlését ismerjük meg, mint az egyes költőket.

A XVII. század protestáns énekköltészetét egységessé teszi nemcsak az egyező énekszövegek bősége, hanem a tartalmi és formai közösség is. Az élmény szomorú igazsága érzik át mindannyiszor, amikor a magyar protestantizmus szenvedéseit fonja versébe az énekes; de a szenvedések jajsavával egybeolvad a büntudat önvádjá. Az énekszerzők nevének megörökítését nem tartják fontosnak. A versfők is némábbak, mint a XVI. században. A magyar énekes a zsolttáron kívül a német vallásos líra egy-egy termékét is ismeri, de ezek a fordítások beleolvadnak a magyar termésbe. A magyar minták közül Sz. Molnár Albert zsolttárának volt legnagyobb hatása. A katolikus templomi ének ügyében az első szót az 1560. évi nagyszombati zsinat mondja ki. Ennek eredménye, hogy a katolikus ének újra elkülönül a protestáns egyházi énektől. — Turóczy-Trostler József: *Keresztény Herkules.* (Ismeretlen fejezet az európai és a magyar irodalom történetéből.) Gerő György jezsuita szerzetes „Keresztény Herkulesnek, Bouilloni Godefrednek Hadi munkái” című (Guillaume de Waha-Baillonville luxemburgi jezsuita 1673-ból való latin műve nyomán készült), 1768-ban Kassán megjelent regényének tanulmányoszerű, részletes ismertetése. — Adattár: Csúry Bálint: Aranka Györgyhöz írt ismeretlen levelek. I. (Gróf Teleki Domokostól, Beregszászi Páltól, gróf Teleki Sámuelről, Benkő Józseftől, Péteri Takács Józseftől, Baróti Szabó Dávidtól.) — Gálos Rezső: *Adatok testőrtróink pályafutásából.* (Bartsay Ábrahámra, Bessenyei Sándorra, báró Naláczy Józsefre, Farkas Antalra, Biró Lászlóra, Czirjék Mihályra, Kerekes Zsigmondra, Harsányi Zsigmondra vonatkozó adatok a bécsi udvari levéltárból az Országos Hadilevéltárba került kéziratos anyaggyűjtemény nyomán.) — U. a.: *Kisfaludy Sándor főhadnagyi előléptetése.* — Gulyás József: *Szathmári Paksi Sámuel kéziratai a sárospataki könyvtárban.* — U. a.: *Kazinczy jegyzetei néhány könyv szerzőjét illetően.* — Waldapfel József: *Katona József Szegeden.* — Gálos Magda: *Insurrekciós dalok.* — Kozoca Sándor: *Lisznai Kálmán ismeretlen emléksorai.* — Warga Imre: *Adalékok a kuruc költészethez Kabóthy István jegyzőkönyvéből.* — Bory István: *Egy ismeretlen Balassa-variants.* — Csatkai Endre: *Lisznai Kálmán levele Sárossy Gyulához.* (1856. XII. 17.) — U. a.: *Kiss József levele Gáspár Imréhez.* (?) Bp. 1874. III. 7-ről. — Zsoldos Jenő: *Bessenyei „Beszéd az országnak tárgyáról” című művének első nyomtatott szövege.* — Könyvismertetések. — Irodalomtörténeti repertórium. Kozoca Sándor: *Az 1934. év irodalomtörténeti munkássága.* (I.) — Új könyvek.

Kalangya. — 1935. évf. 1. sz. Tamás Lajos: *Az erdélyi és szlovenszkói irodalmi élet.* Az erdélyi líra röghöz kötöttebb, zártabb és inkább kapcsolódik az események fölött álló látásmódhoz, mint a szlovenszkói költészet, amely jobban telitődik a mostani élet színeivel és a társadalmi vonatkozásokat hangsúlyozza.

Katolikus Szemle. — 1935. évf. 1. sz. Kastner Jenő: *Pázmány Péter Gráci évei.* (II. és bef. közl.) Gráci évei alatt Pázmány beleélte magát egy udvari gondolatkör barokk valóságába. Amit aztán a maga igen erős valóság-érzésével a magyar talajon alkalmazhatónak ítélt, értékesítette kellő helyen, időben és változatban. — Alszeghy Zsolt: *Szépirodalmi szemle.* Móricz Zsigmond: Erdély, — Harsányi Zsolt: *Ecce Homo*, — Erdős René: *Szentgyörgyvára* című nagyobb regényének és néhány egyéb, újabb szépprózai s verses kötetetnek bíráló ismertetése.

Literatura. — 1935. évf., február 1. Supka Géza: *Móra Ferenc, az elbeszélő.* Személyes vonatkozású visszaemlékezések. — Február 15. Tamás Ernő: *Bródy Sándor, a nyelvművész.* Ma újra olvasva a munkáit, élénk utköz- nek szavak, amelyeket ő vitt bele az irodalomba vagy újított fel, népszerűsített.

Magyar Kultúra. — 1935. évf. 1—3. sz. Tordai Anyos: *Amit nem tudunk Gárdonyiról.* Jegyzetek Gárdonyi József *Az élő Gárdonyi* című könyvéről. Az Egri csillagok szerzőjének életére vonatkozó, kevésbé ismert adatok tanulmányyszerű, rendszeres egybeállítására az író fiának nemrég megjelent nagy munkája alapján.

Magyar Nyelv. — 1935. évf. 1—2. sz. Jakubovich Emil: *A székely rovásírás ábécéi.* A Nikolsburgi Rovásábécének, Miskolczi Csulyak István két rovásábécéjének és Telegdi János Rudimentájának tüzetes ismertetése. — Kovalovszky Miklós: *Az irodalmi névadás.* A középkori magyar irodalom névadása az általános európai divatot mutatja: minden műfaj tele van latin és görög nevekkal. Az érdemleges irodalmi névadás a szerzetesi iskoladrámákkal indul meg. Íróik igen ügyes, magyaros neveket alkotnak. Az első beszélő nevek Pállya István piarista szerzetes iskolai vígjátékaiban (Ravaszy és Szerencsés, 1767. stb.) tűnnek fel. A magyar romantizmus sajátos jellegét az ősi multba való elmerülés adja meg. A romantikus nevek is abból a történeti epikából sarjadtak, amelynek előfutára Dugonics volt. Később az irodalmi felfogás átalakulása, a valószerűség felé hajlása magával hozta a névadás átalakulását. A nevek egyszerűbbek, az élethez közelebb állók lesznek.

Minerva. — 1934. évf. 1—10. sz. Prohászka Lajos: *A vándor és a bujdosó.* A magyar életmagatartás történeti alakváltozásának vizsgálatát egyebekben kívül különösen megnehezíti két körülmény. Az egyik a magyar lélek ősi finitizmusa, amellyel elsorompózza magát a hatások elől. De ugyanakkor meglepően erős a nyíltsága, lelki készsége a külső hatások iránt. Innen a magyarságnak gyakran említett kettős arca, a „keleti“ és a „nyugati“. — Zolnai Béla: *A gallikanizmusnak magyarországi visszhangja.* A gallikanizmus kérdésében a magyar katolicizmus részéről az egyház abszolutisztikus szervezete érdekében történtek európai hatású lépések. — Mayer Erzsébet: *Az írói*

önérzet a renaissance korában. A renaissance íróinak önérzetformái ezekben foglalhatók össze: büszkék arra, 1. hogy tehetségben és műveltségben felülmúlják embertársaikat; 2. hogy ennek következtében kiváló műveket tudnak alkotni; 3. ezeknél különösen az alaki elemeket (nyelv, stílus) emelik ki; 4. büszkék arra, hogy műveik által halhatatlanokká lesznek és másokat is azzá tesznek.

Napkelet. — 1935. évf. 2. sz. Kozocsa Sándor: *Korunk társadalomszemlélete regényirodalmunkban.* A századvég irodalmában Herczeg Ferenc az egyetlen formaújító. Biztos életszemlélete az egyéniben mindig tudott társadalommozgató eseményeket is szimbolizálni. A különböző vidékek belső, lelki ellentétességét mutatta be jellemző erővel Tormay Cecile Emberek a kövek közt című regényében. Móricz Zsigmond főleg a magyar paraszt és kisváros társadalmának vetületi beállítására törekedett és az osztálytagozódás ellentétességét határozott jegyekkel rajzolta meg. Kassák Lajos társadalomképe munkásszemléletén keresztül vált egyre egységesebbé. Az újabkori városszemléletnek vagy a polgári elem regényben való értékesítésének Babits Mihály emelt a Halál fiaiban legmaradandóbb irodalmi emléket. A modern Pest társadalomrajzának két írónk adta negatív legtalálóbb bemutatását: Zsolt Béla és Márai Sándor. A kisváros társadalmi életét legvalószínűbben rajzolja Török Sándor *És az alatt itthon...* című regényében. Zilahy Lajos a világháborús magyar társadalom határozott vonalvezetésű rajzával tűnt fel. Molnár Ferenc társadalomszemlélete a modern zsidóság helyzetének rajzolásában merül ki. — Gagyi Jenő: *Visszaemlékezések Petelei Istráura.* Jellemző esetek a néhai jeles szépíró életéből. — 3. sz. Marek Antal: *A felvidéki magyar irodalom tizenöt éve.* Ma a tizenöt éves szlovenszkói magyar irodalom az írók politikai sodortatása miatt, úgy látszik, hogy tesped. A lázas órák éjfélt ütöttek, a versengés megszűnt s valahol forr a szlovenszkói lélek. — Ortutay Gyula: *A változatos kérdéseiről.* Az írásos irodalom egyszerűsége törekvő eszközeivel megrögzítve, megmerevítve, a változatok jelzik a népi kultúra alkotó természetét és a népi alkotások sorsát. Így tanuskodik a változat nem a népi kultúra szegénységéről, egyhangúságáról, hanem inkább annak tevékeny, teremtő energiáiról, mindig megújuló formáiról és örök rugékonyságáról.

Népünk És Nyelvünk. — 1934. évf. 10—12. sz. Viski Károly: *A képmutogató.* Arany János remek költeményének keretét, élményei alapján, a vásári képmutogató mozzanataiból alkotta meg. Adatok e szerkesztésmód népies eredetéhez.

Pásztortűz. — 1935. évf. 2. sz. Szász Károly: *Emlékezés Arany Jánosra.* Személyes vonatkozású emlékek a nagy költőről. — Ligeti Ernő: *El-süllyedt világ.* A békebeli nagyváradi irodalmi élettel kapcsolatos élményszerű följegyzések. — 4. sz. Kovács Dezsőné: *A mesemondó anyja.* Tárca Jókai Mór édesanyjáról.

Szegedi Füzetek. — 1934. évf., 7—12. sz. Timár Kálmán: *A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlékei.* A szegedi premontrei apácák annakidején szorgalmas kódex-írók és másolók voltak. Két magyar nyelvemléküket ismerjük: a Lányi-kódexet és a magyar Glosszás énekeskönyvet (= Szegedi Kódex).

Theologiai Szemle. — 1934. évf., 4–6. sz. Varga Zoltán: *Szobozslai Pap István élete és munkássága*. Az 1786–1855-ig élt tudós ref. püspök részletes pályarajza. — Zsigmond Ferenc: *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete*. „Pintér irodalomtörténetírói alapvetésének szilárdsága tudományos és erkölcsi vonatkozásban egyaránt elévülhetetlen érdemű teljesítmény... a külföldi nagy nemzetek irodalmában is páráját ritkítja.“

Új Élet. — 1934. évf. 10. sz. Vajlok Sándor: *A szlovenszki magyar irodalom 15 éve*. A tizenöt év termése nem nagy, de azért nem „hétszínű-ezztendő“. Vagy 500 könyv jelent meg, amiből alig egy pár ér fel az irodalomig.

Új Szivárvány. — 1934. évf. 1. sz. Kelényi László: *Egy modern magyar irodalomtörténet margójára*. „Az irodalomtörténetírás nagy szerepe Szerb Antal könyvével látszik megvalósulni: glosszagyűjtemény, szintehegy pletykaszerű összefoglalás korról, íróról, szellemi mozgalmakról — egyszóval: az irodalmi életről.“ — Fazekas Ernő: *Mátyásy József, az elfeledett költő*. A szerző szerint Mátyási megérdemelné, hogy munkáit újból a nemzet közkincsévé tegyék.

Vasárnap (Arad). — 1934. évf. 25. sz. Rajka László: *A „Névtelen vár“ hőse*. Jókai Névtelen vár című regényének adatait Kühner Károly, 1872-ben elhunyt frankfurti iskolaigazgató munkájából (Die Geheimnisvollen im Schlosse in Eishausen) merítette. Ezt a tanulmányt kiadta Bülau Frigyes lipcsei egyetemi tanár „Geheime Geschichten und rätselhafte Menschen“ című vállalatában. Itt olvasta Jókai Kühner munkáját. (L. Reclam-Bibliothek, 2959.) — Bitay Árpád. *Egy ünnepi esemény a magyar irodalmi életben*. Híradás Goga Octavian román nyelvű Madách-fordításának megjelenéséről s a fordítás előszavának magyarul való közlése. — 1935. évf. 1. sz. Gáldi László: *Jegyzetek Goga Madách-fordításáról*. Elismerő bírálat. — 1935. évf., 4. sz. Aiszeghy Zsolt: *Az élet kérdése a XIX. század magyar irodalmában*. Az ide tartozó lélektörténetek áttekintése alapján igazat kell adnunk Madáchnak: az ember életének értelmet és értéket az Istentől való alázatos függésnek és az emberiségért tenni vágyó áldozatosságnak a harmóniája adhat. [E tanulmány különnyomatban is megjelent. Arad, 1935. 16. l.]

II. Hírlapok.

Debreceni Független Ujság. — 1934. évf. Dec. 25. Kardos Albert: *Szabolcska Mihály, mint debreceni hírlapíró*. Szabolcska a Debrecen–Nagyvárad Ertesítőnek 1886–89-ig főmunkatársa, 1892-ben pedig felelős szerkesztője volt; a Debrecen című napilapba (1885–1891) is sokat írt. Azok a humoros felolvasások azonban, amelyekből *Időtöltésül* című kötetét állította össze, jórészt a Debreceni Ellenőrben jelentek meg (1885–89).

Magyar Hírlap. — 1934. évf. Okt. 21. Vitéz Horváth Béla: *Látogatás a Duna mentén Petőfi híres „Kis lak“ában*. Adatok Petőfi szülei egykori szalkszentmártoni házána mai állapotáról. — (N. n.): *Molnár Ferencnek semmiféle adótartozása nincs*. Napihír az adófelszámolási bizottság döntéséről. — 291. sz. Károly Sándor: *Látogatás Arany János városában*. Cikk az Arany-kultusz nyomairól az elcsatolt Nagyszalontán. — Rónay Mária: *Egy század története Pest politikai és irodalmi szalonjaiban*. A magyar irodalmi

szalonok rövid áttekintő ismertetése 1780-tól napjainkig. — Bölöni György: *Ady Endre igazi arca*. A „Vér és arany“ nyara. Ady 1906. évi párizsi tartózkodásának története. (Egy fejezet a szerzőnek Az igazi Ady című új Ady-életrajzából.) — Kemény István: *Ádám volt az első magyar ember*... Tárcaszerű közlemény Horvát István egykori pesti egyetemi tanárról — Jan. 6. Kornitzer Béla: *Jókai Mórné*. Tárcaszerű cikk a szerzőnek özv. Jókai Mórnéval való beszélgetéséről.

Magyarság. — 1934. évf. 251. sz. Galamb Sándor: *Gyulai Pál leveles ládájából*. (Halála 25-ik évfordulójára.) Adatközlés. Érdekes szemelvények Gyulainak Szász Károlyhoz, Csengery Antalhoz, Szendrey Máriához írt leveleiből. — Nov. 11. Váró Andor: *Molnár Ferenc két bérházát lefoglalták*. Napihírszerű tudósítás arról, hogy a dúsgazdag író 130.000 pengővel tartozik a magyar kincstárnak. — 258. sz. *Lampérth Géza meghalt*. Napihírszerű tudósítás arról, hogy az ismertevű költő 1934 november 18-án, 61 éves korában meghalt. — *Lampérth Géza temetése*. Budapesten, 1934 november 20-án, a Kerepesi-úti köztemetőben végbement temetés leírása. — 288. sz. Komáromi János: *Készül a Toldi*. Tárcaszerű elbeszélés Ilosvai Selymes Péterről. — Palasovszky Béla: *Krudy Gyula batárján*. Vers. — Galamb Sándor: *Az asszony komédiája*. Az ember tragédiája ellenképének, P. Szathmáry Károly „színi költemény“ ének szemelvényes ismertetése. — Kádár Lehel: *Szellemi gyáripar mögött*. Szomorú helyzetkép a mai magyar regényirodalomról. „Míg magyar nyelven a szellemi gyáripar tömegtermelésével egyik írást a másik után zúdítja az olvasóra, addig az új hódítók egy erőteljes nemzeti irodalom felé mozdulva, céltudatosan építik ki a maguk lelki hadállásait... E betűrengésben elvesznek a magyar problémák, elvesznek egészen a magyar vonások... Ez idegenségben csak egy vigasztaló van, hogy elmúlik nyomtalanul.“ — Kemény István: *Zsebláz a magyar Olímpuszon*. Adatokra hivatkozó elmefuttatás íróinknak a megélhetésért való küzdelméről.

Nemzeti Élet. — 1934. évf. 50—52. sz. Orbók Attila: *Miért nincs irredenta vagy revíziós irodalmunk?* Felelet: mert a politikai fejlődés hatása alatt a nemzet egyetemes nagy érzése egy politikai program korlátjai közé került, a legnemesebb indulat, a lángoló és határtalan hazaszeretet fegyelmezett és szervezett mozgalomban éli ki magát. A revíziós eszmekör inkább a publicisztika feladata, mint a művészeté, amely csak addig művészet, míg nem szorul állambölcseleti, tudományos és politikai érvekre. Az integritás eszméje irodalmi és művészi alkotások igazi anyaga lehet, de összeütközést jelent a realpolitikai törekvésekkel. Az írók csak vállalják ezt az összeütközést és a témaválasztással járó kockázatot, a színházak és kiadók azonban kevésbé vállalják, mint valaha.

Nemzeti Ujság. — 1934. évf. Szept. 30. — Bánhegyi Jób: *A Boldogasszony Anyánk legrégibb szövege*. A cikk szerint a dal szövege már régen ismeretes a magyar irodalom kutatói előtt. — Okt. 14. Koudela Géza: *Még egy szó egy régi szövegről*. A Boldogasszony Anyánk kezdetű ének eddig ismert legrégibb szövegét a szerző szerint a pannonthalmi, bencésrendi könyvtárban levő (1710—1715. készült) Szoszna gyűjtemény kézírata őrzi.

Pesti Hírlap. — 1934. évf. Okt. 14. Hegedüs Loránt: *Jókai, Kossuth és Bródy Sándor*. A szerző megállapítása szerint Jókai művei nincsenek meg a 2719 műből álló Kossuth-könyvtárban.

Pesti Napló. — 1934. évf. Szept. 30. — P. A.: *Magyar költő házassága 1830-ban*. Adatközlés. Garay János levele ellenzett házasságáról szüleihez. — Okt. 6. Pásztor Árpád: *Háry János és költője a zöld ládában*. Különös, hogy Háry János történetének újabb átdolgozásaival kapcsolatban Garay János nevét nem emlegetik. — Okt. 14. P. A.: *Régi levél Garayék „Zöld ládá”-jából*. Adatközlés. Garay János 1849 január 6-án, Pesten kelt levele Alajos nevű öcséséhez. — Nov. 4. (r. m. a.): *Hol jelent meg először a „Vén cigány”?* Felelet: a Pesti Napló 1855 június 28-i számában. — Nov. 17. Erdélyi Pál: *A Rajongók szerzője*. Tárcza báró Kemény Zsigmondról. „Az új magyar életnek vissza kell hívnia Keményt. Művei sorakozzanak újra a magyar nagy könyvek közé, alakja álljon Széchenyi és Deák szobra között abban a háromszögletre kerekített kis kertben, mely a Lánchíd tengelyére néz.” — Dec. 25. Mohácsi Jenő: *Még ma sincs bocsánat?* Adatok Madách Imréné halála körülményeinek történetéhez. — 1935. évf. Jan. 6. Rubinyi Mózes: *Költő az erdőben*. Tárcaszerű megemlékezés Vajda Jánosról, halála évfordulóján.

Uj Magyarság. — 1934. évf. Okt. 31. Egyed Zoltán: *Pepita füzet Csinszka tróasztalán*. Adatközlés Ady Endre feleségének hagyatékából. Boncza Berta családi vonatkozású följegyzései.

Az Akadémiai Almanach néhány tanulsága. Most jelent meg a *Magyar Tudományos Akadémiai Almanach 1934-re*. Az értékes kötet összegezi a magyar akadémikusokra vonatkozó személyi adatokat s közli az akadémiai tagok irodalmi munkásságának jegyzékét. A magyar irodalomtörténet-írók közül Baros Gyula, Császár Elemér, Pintér Jenő, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Zlinszky Aladár munkásságáról kapunk könyvészeti adatokat. Tudományszakunk művelőinek sorából a következők a tagjai a Magyar Tudományos Akadémiának: Badiés Ferenc tiszteleti tag; Császár Elemér, Voinovich Géza, Horváth Cyrill, Szinnyi Ferenc, Pintér Jenő, Horváth János, Viszota Gyula, Solymossy Sándor, Tolnai Vilmos rendes tagok; Vargha Damján, Papp Ferenc, Zlinszky Aladár, Szász Károly, Thiemann Tivadar, Kéky Lajos, Zsigmond Ferenc, Bajza József, Baros Gyula, György Lajos, Gulyás Pál, Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes levelező tagok. Rokonterületeken dolgozik még több kiváio nevű magyar nyelvutódé, klasszikus és modern filológus.

Az Almanach szerint a Magyar Tudományos Akadémiának ez idő szerint 234 belső és 79 külső tagja van.

A *belső tagok* közt 25 tiszteleti, 57 rendes, 144 levelező tag foglal helyet, ezekhez vehető még 8 olyan igazgatósági tag, akik sem nem tiszteleti, sem nem rendes, sem nem levelező tagok, de azért belső tagjai a Magyar Tudományos Akadémiának.

A 234 belső tag közül budapesti születésű 46, alföldi 63, dunántúli 51, felvidéki 41, erdélyi 27, horvátországi 1. Összesen csonkamagyarországi születésű 131, elcsatolt területi 98. Ausztriában született 4, egyéb külföldön 1.

A magyarországi születésűek megyénkénti részletezése a következő: Pozsony vm.-i 14, Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm.-i 11, Fejér vm.-i 8, Bihar, Sopron, Szatmár és Zala vm.-i 7—7, Jász-Nagykún-Szolnok és Temes vm.-i 6—6, Baranya, Hajdú, Kolozs és Vas vm.-i 5—5, Arad, Bács-Bodrog, Győr, Somogy és Zemplén vm.-i 4—4, Abaúj-Torna, Békés, Brassó, Csanád, Esztergom, Háromszék, Krassó Szörény, Máramaros, Torontál és Veszprém vm.-i 3—3, Alsó-Fehér, Arva, Bars, Gömör és Kishont, Kisküküllő, Komárom, Maros-Torda, Nógrád, Sáros, Szabolcs, Szeben, Szepes, Szolnok-Doboka és Tolna vm.-i 2—2, Borsod, Csik, Csongrád, Heves, Hont, Hunyad, Moson, Nyitra, Trencsén, Udvarhely és Ung vm.-i 1—1, Bereg, Beszterce-Naszód, Fogaras, Liptó, Nagyküküllő, Szilágy, Torda-Aranyos, Turóc, Ugocsa és Zólyom vármegyében senki sem született a mai akadémiai belső tagok közül.

Az akadémikusok számát a lakosságszámmal összevetve, azt látjuk, hogy Budapesten 19 ezer, az Alföldön 104 ezer, a Dunántúlon 62 ezer, a Felvidéken 107 ezer, Erdélyben 124 ezer lakosra jut 1 magyar akadémikus. Ha a magyarság számával vetjük össze az akadémikusok számát, azt látjuk, hogy Budapesten 16 ezer, az Alföldön 67 ezer, a Dunántúlon 45 ezer, a Felvidéken 45 ezer, Erdélyben 38 ezer magyar lakosra jut 1 akadémikus.

Társadalmi állás szerint egyetemi hittudományi tanár 1, egyetemi jogtudományi tanár 26, egyetemi orvostanár 17, egyetemi bölcsészeti tanár

105, műegyetemi tanár 32, tankerületi főigazgató 3, középiskolai igazgató 5, középiskolai tanár 4, múzeumi tisztviselő 12, más tisztviselő 15, katona 4, katolikus pap 3 (bele nem számítva 5 katolikus papot az egyetemi tanárok sorából és 1-et a középiskolai tanárok sorából), református pap 1, író és művész külön állás nélkül 3, földbirtokos 3.

A *külső tagok* országok szerint a következőképen oszlanak meg: Németországból 21, Olaszországból 12, Ausztriából 6, Angolországból, az Északamerikai Egyesült Államokból, Finnországból, Hollandiából, Lengyelországból 5—5, Franciaországból 4, Indiából, Svájból, Svédországból 2—2, Esztorozzágból, Görögországból, Japánból, Jugoszláviából, Norvégiából 1—1 tag

x. u.

Bulesú Károly levele Károlyi Istvánhoz. Nemrég került a M. Tud. Akadémia levéltárába Bulesú Károly alábbi levele:

„Losoncz. 23/I. 853. — Édes jó bátyám! — Most három hónapja nem bírtam a rengeteg Pestben föltalálni, hol annyi a Marczibányi-ház, mint máshol a vadkörtefa. Este ugyan reáakadtam szállására, de hon nem találhatván, s reggel kényszerítettvén korán indulni, elestem azon lelki élvezettől, édes jó Pista bátyámnak, és csak lelkileg ismerős nejeének szíves üdvözlözetemet tehetni. — De higgye meg édes jó bátyám emlékeemben gyakran felszólal az áldás, emberismeretem látterén a legbecsületesebb férfit, szeretve tisztolt bátyámat érdeklőleg. Akarnám ilyenkor a gondviselést is kimagyarázni, melynek lételet a sok balesemény csaknem kitörlé korunkban a hit könyvből: jutalmazólag tűnvn fel legalább egyének irányában, kik az erényt és igazságot keblök kincse gyanánt őrzék. Áldja is meg az erény és igazság istene, ház-as-családi körében jó bátyámat! de máskép nem is történhet; — a tiszta csermely, tiszta kütföböl fakadva, nevel partján virágokat. —

Ismertessen meg, kérem, lelkes nejeével is, kinek multja s női magasztossága dicsfényvel sugározza be képét lelkemben. —

Én ez év elején az itteni felgymnasiumban, — költészet tanárává választattam ideiglenesen. Fizetésemet a szállás és élelem egészen fölemészti. A kormány is leverőleg hatván iskolánkra, midön a városi adományozást ez előtt néhány nappal eltiltá, s így részemre a nyomorú 200 pengő díj sem levén biztosítva, alig ha lesz itt maradandó városom. — De az esetben bizom az egyház gondoskodásában, vagy édes bátyám szívességében, részemre biztosított nevelői állást szerezhetni.

Húgom e napokban írja Kassáról Halgató Josef bátyánk kimúlását, kinek halála tudom sebzeni fogja nemes szívét. Szegény öreg! minő atyai büszkeséggel érzett bátyám irányában.

Lakásom itt az öreg Steller prof. házánál van. — Ha kegyeskedik levelet küldeni, e szívességgel engemet igen boldogítand.

Csókolom kezeit angyaljó nejeének s édes jó bátyámat örök hálám és tisztelemről biztosítva vagyok szerető öccse Bulesú Károly.“

Bulesú (családi nevén Paltsó) Károly, kinek emlékét verseinél ma már biztosabban őrzi Arany Jánosnak róla írt bírálata (1861), Kassán, 1823-ban született, Sárospatakon tanult s a szabadságharcot megelőző években Pesten jogászkodott s volt egyúttal nevelő a gróf Teleki-családnál. 1848-ban beállt önkéntesnek s mint főhadnagy kapitulált Komáromban. 1852-ben Losoncon,

1854-ben Halason lett tanár s nem sokkal utóbb Kecskeméten, hol 1865-ben meghalt. (L. Szinnyei.) Mint levele is mutatja, igen gyöngéd és mély tisztelettel viseltetett *Károlyi István* iránt, aki nem más, mint a mi nagynevű történetírónk, Károlyi Árpádnak édesatyja. Károlyi István is abaúji születés (Füged, 1808); Patakon tanult ő is, s ugyanoda tanárként térve vissza, tanára lett a poétikából nemcsak, mint tudjuk, Tompa Mihálynak (l. Váczy János, Tompa M. életrajza, Bp., 1913, 11. l.), hanem Bulcsú Károlynak is. Emez, ha előbb nem, hát ekkor ismerte és szerette meg egész életére az egyébként szintén költői hajlamú Károlyit, ki utóbb kiadott gyermekverseivel (*Gyermeklant*, 1843; *Szünórák*, 1845) a gyermek- és ifjúsági irodalom első érdemes munkásai között foglalt helyet. (L. Szinnyei.) Mint jogászt is bizonyára az ő pártfogása juttatta be a Teleki-családhoz nevelőnek. Maga is nevelősködött jogász korában (1837-től fogva) gróf Teleki Sámuel családjában, utóbb pedig, a szabadságharc előtt, alatt és után a gróf Teleki-családnak volt, mint ügyvéd, jogtanácsosa és levéltárnoka, 1849-ben pedig Pest megye főjegyzője. 1852-ben vette nőül *Beniczky Tertziát*, Gál László honvédtábornok özvegyét. Ő az a „lelkes nő“, az az „angyaljő lélek“, kinek képét Bulcsú ismeretlenül is a „női magasztosság dicsfényével“ övezi képzeletében.

Megkértük Károlyi Árpád urat, hogy legyen szíves közölni velünk a levél teljesebb megítéléséhez szükséges tudnivalókat. Az ő szíves válaszából szakítjuk ki a következőket:

„Hallgató József 1814—1818 közt, mikor boldogult édes atyám az akkori elemi iskola négy osztályát járta, ref. pap és tanító (pap-tanító) volt az abaújmegyei Fügeden, mely közel a magyar-csehtót határhoz, de még a mai csonka Magyarországon fekszik. Hallgató nagyon kedvelte kis tanítványát, édesapámat (aki Fügeden született) s jó barátságban élt nagyszüleimmel (akik Fügeden laktak). Később Hallgató, akihez édesapám mindvégig nagyon ragaszkodott, az abaújmegyei Szántón lőn ref. pap s valószínűen ott is halt meg.

„Édesanyámról valószínűen azért ír oly szépen Bulcsú, mert tudta, hogy első férje, *Gál László* 1848—49-i honvédtábornokkal minő megrondító kálváriát élt át. Gál László nagykörsői fiú volt, akit megyéje (Pest megye) a kir. m. nemesi testőrségbe terjesztett föl. Gál L. a testőrségből később a Dom Miguel-magyar ezredhez osztatott be kapitánynak, ahol Temesvárt meleg barátságot kötött az ugyanazon ezredben szolgáló *Damjanics*csal. — Gál mint őrnagy verte le 48 novemberében Paulisnál és Világosnál a lázadó oláhokat; 1849 márc. 5-én a *bajmoki* (másképp *kaponyai*) ütközetben megverte a rácokat s fölszabadította Szabadkát. 1849 júl. 29-én mint tábornok lépett a lengyel Vissoczký tábornok helyébe s mint ilyen vezetett egy dandárt vagy hadosztályt az *utolsó*, t. i. a híres és szomorú *temesvári* ütközetben, ahol mindjárt az ütközet elején ágyúgolyó viszi el ballabát. Teljesen elvérezve, rengeteg szenvedés után került mint menekült egy kitűnő magyar úri család (báró Fechtig) kastélyába, ahol rejtegetik s ahová neje is nagy nehezen, álútkon, utána mehet s ápolja; itt hal meg karjai közt. Már el van temetve, midőn az osztrák kémek rájönnek rejtékelyére s az osztrák katonai parancsnokság fölásatja a sirt s konstatálja, hogy a sírban csakugyan Gál László honvédtábornok nyugszik — s így *nem* lehet őt (az aradi 13 után tizennegyediknek) utólag, fölakasztatni. — Mindezeket Délmagyarországon s a Tisza—Duna

közén jól tudták akkor. „Gál László sírja fölé a krassó-szörénymegyei *Bulcs* községben (ez volt b. Fechtig birtoka) a megyeiek szép emlékoszlopot emeltek s 1883 júl. 15-én leplezték le.“

Közlő: *Horváth János*.

Petőfi a Rádióban. Sok szó esett nemrégiben a hangjátékról, erről az új műfajról, melynek szükségét a rádió új lehetőségei s egyben e lehetőségek határai vetették fel. Említsük előbbiek közül a helyhez nem kötöttséget, a térbeli mozgás szabadságát, a természeti és egyéb külső hangok hatásos utánzásának szinte pazar lehetőségeit, szükség esetén egy elbeszélő vagy magyarázó hangnak aránylag könnyű és sima bekapcsolódhatását az együttesbe. Mindenesetre elég súlyosak egyelőre — a televízió, a képrádiózás végleges megvalósulásáig vagy tökéletesüléséig — a korlátozások is: elsősorban az arckifejezés, a gesztusok — különösen a hangtalanabb mozdulatok — nagyon hiányoznak s ebben is, mint annyi másban, nagy a regényíró fölénye a hangjátékkal szemben. A vizuális elem hiánya nemcsak az élvezést, átélést, hanem ennek előfeltételét, a megértést is lépten-nyomon megnehezítheti: így már maguknak a beszélő személyeknek szétkülönítését, fölismerését is. Ebből következik az is, hogy a sok — különösen hasonló korú és nemű — szereplővel dolgozó dráma egyelőre nem nagyon alkalmas rádióban való előadásra. Az ilyen volta-kép alaposabb redukiót, egyszerűsítést kívánna meg, mielőtt mikrofon elé hozzák; persze ez sokszor (pl. Móricz, Csathó falusi darabjaiban) a színességnek, az élet teljességének rovására menne. A rádióban előadott nagyszámú színpadi drámánál nem is nagyon próbálkoztak ezzel a kétélű fegyverrel.

Am a színi drámák rádióbeli — több-kevesebb adaptációval történő — tisztán akusztikus előadása bizonyára csak ideiglenes megoldás. A rádió esztétikusai nem szűnnek meg hangsúlyozni egy igazi rádióműfaj — e technikai eszköz lehetőségei és határai megsabta új irodalmi forma —: a *hangjáték* kialakulásának szükségességét.

Nincs módunkban végigtekinteni azokon a kísérleteken, amelyek hasonló szándékkal s tisztán rádióinak készülten hangzottak el nálunk, akárcsak a legutóbbi időkben is, a mikrofon előtt. Ezúttal csak arra a rádió-irodalmi törekvésre akarunk kitérni, mely, a ma oly népszerűsége jutott regényes életrajzok, wie romancéék analogonjaként, történelmi egyéniségek életét — esetleg életüknek egy részletét — akarja „élvezetes“, lehetőleg regényes rövid kivonatokban, hangkép-mozaikokban szórakoztatóan a nagyközönség fülébe, lelkébe, értelmébe csempészni. Erthető, sőt szükséges törekvés ez, de egyelőre még nagyon sok veszély fenyegeti. Túlontúl sok ahhoz, hogy sikerülhessen. Nagyon is a fölületen kell maradnia a szerzőnek, röviden elintézni nagy, súlyos, sokrétű, sőt kibogozhatatlan lelkiállapotokat, élményeket, átalakulásokat, leegyszerűsíteni, lefaragni minden homályosat, tétovát, életszerűen ingadozót és vibrálót, elnagyolni, tipizálni a lelkeket, érzéseket. Másszóval, valósággal nyárpolgárokká kell redukálnia kivételes és tömegben fölül álló, összetett egyéniségeket, vázlattá, közhellyé, pózokká hígítania komplex, nagy indulatokat... Hogy akadnak-e majd szerzők, akik megállják helyüket mindezekkel a veszélyekkel szemben s művészetet és irodalmat tudnak majd adni ebben a műfajban is, a jövő fogja eldönteni; bár kétkedünk benne aligha lehet. Az eddigi próbálkozások nagyobb része, föltalálási ügyességen és élénk tempón kívül, nem sok örvendetést nyújtott. A lélekábrázolás említett bántó elszablonosít-

tásán s a hamis regényes álpátoszon kívül a történelmi hitelesség hiánya, tények és alakok elferdítése és a tárgyi tévedések és fölületességek egész halmaza tette némelyiküket kínossá (így pl. a kétszer is játszott s állítólag nagy-sikerű „Liszt Ferenc életé“-t).

A magunk irodalmából Balassa, Kisfaludy Sándor és mások mellett ismételten Petőfi alakja foglalkoztatta a hangjátékok szerzőit.

Orbók Attilának 1934 július 31-én, a költő halála évfordulóján adott Petőfi című egyfelvonásos „életképe“ is sok csalódást hozott számunkra.

Darabjának ötletéről az író maga számolt be valahol egy rádióújságnak. Az Alföldön bolyongtában, valahol a trianoni határ közelében, egy ódon, hosszú kocsmáépületet lát, melyről valami öreg béres vagy paraszt úgy tudja, hogy valaha Petőfi is járt ott és jó útra térítette az ottani betyárokat.

Nem lehetetlen alapötlet, ha „epikai hitelhez“ kissé sovány is a nép egyszerű fiának mosélgető hiszékenysége. (Mondaképződés szinte in statu nascendi. Nem felejttem el, mint erősítette nekünk a háború kitörésének évében Nagytétény fölött egy öreg gazda, hogy az ott a fennsíkon látható romok annak a templomnak a maradványai, ahol Szent Gellért utoljára misézett; onnan ragadták el a pogányok a vértanuhalálra.)

A témacsira Petőfi jellemének nem mond éppen ellent s költészetéből megnyilatkozásaiból és a róla szóló följegyzésekből lehetett is volna anyagot találni a gondolat kiteljesítéséhez. De szerzőnk ezt nem tette. Egyáltalán semmi törekvését sem láttuk annak, hogy főhősét valamiképp hitelessé, elhihetővé, igazi Petőfivé tegye előttünk.

Már a kronológiája! Időnek 1848-at jelezték; a rettenetes téli viharban egy megnevezetlen, súlyos betegen fekvő barátjához siet gyalogszerrel a költő s késő este ér el egy Debrecen melletti csárdába (Betekints). Kérdjük, hogy kerül ide ez a vándordiák (csak *diák* névvel szerepel a szereplők névsorában is), mikor a valódi Petőfi ez időben Pesten élte boldog visszavonultságban mézes-heteit vagy legalább is hónapjait? (Mert arról, ugyebár, nem lehet szó, hogy a mondott év decemberére, a szabadságharc idejébe kelljen helyezni az esetet?!) Miért kell gyalogszerrel viaskodnia a fürgeteggel, mikor az igazi Petőfinék, konszolidált viszonyai közt, már „kéjutazásra“ is telik? (A dülőfélben levő Betekints-csárdát egyébként már 1845-ben elparentálta a költő; l.: Van a nagy alföldön csárda sok...)

Egyáltalán kevés szorult az alakokba az élet vonásaiból és hangjából, a hitelességből. Mócsi kocsmáros túlságosan irodalmi, idealizált és férfias hangon társalog leányával ahhoz, hogy elhigyük zsidó „kocsmárosnak“ (helyesebben: pusztai csaplárnak). (Mennyivel igazabb, megejtőbb volt az egyszerű emberek gondolkodása és hanghordozása Kilián Zoltánnak egy, szintén nemrég halott, remekül fölépített hangjátékában!)

Rézi lánya már sokkal meggyőzőbb; a növendéklány poétikus naívsággal nyiladozó lelkének rajza annyira közkinces az irodalomnak, hogy szinte nehéz is elvéteni. Hiba, hogy amit a szerző a közönséggel akarna tudatni, — főleg a miliőt illetően, — túlságosan szájába rágja a hallgatónak, úgy, ahogy *maguktól* aligha beszélgetnének egymással a szereplők. Leírják a kiinduló vihart, hozzátéve: Jó, hogy van tüzelőnk. (Elég volna csupán, megfelelő zajok kíséretében, a tűz táplálását vagy a meleg kemence-zugot, közbevetően, említeni.) A lány, aki itt nőtt fel a pusztán, várost, sőt talán falut se látott még

életében, úgy vallatja apiát, akár egy most idecsöppent jámbor műkedvelő kéjutazó: Nincsenek farkasok ezen a vidéken, édesapám?

Az elemek dühével küszködő „diák“ betoppánása, szerény meghűződása a csárdában s a további miliőrajz mindenesetre hagyományoszerű, eszünkbe idézve nemcsak Petőfit a Bolond Istóktól és Hortobágyi kocsmárosnétól a Csárda romjai-ig, hanem Váradi Antalt is (Petőfi a Hortobágyon). Ez rendjén volna (a kronológiától eltekintve), csak a költő *hangjára* és *gondolataira* rá tudnánk valamiből ismerni! Csak kapnánk valamit a Petőfi-lélek üde humorából, naiv kedvességéből, közvetlenségéből, finom tapintatából, rokonszenves fél-szegségéből, büszkeségéből, nyakas dacából! Ehelyett buzgó hévvel teszi a szépet a naiv (bizonyan analfabéta) kis vadvirágnak (a Júliájáért élő-haló költő!) s hogy megmagyarázza neki, mi a „fantázia“ (sic), *víziót* rögtönöz egy táncmulatságról. Mondvacsínált álpátosza, sajnos, inkább Molnár Ferenc alakjaira s arra emlékeztet, ahogy ma az „alkotóművészt“ — mint csodabogarat — be szokás mutatni a kispolgári közönségnek, — mintsem az igazi Petőfire. Bókjaiban hasonlatul egyhelyütt a „menüet“ kapja elő az ál-Petőfi. Ugyan mi alapon? A menüet ideje akkor már rég lejárt s a forradalmár és sovinizta-ézésű poétát alig érdekelhette ez a letűnt, hajporos, arisztokratikus „német“ tánc annyira, hogy képzelete oda forduljon támpontért.

De hol is ismerhetnénk itt rá a költő képzeletére, e képzeletre, mely — minden iskolásgyerek tudja — a természet, az égbolt, az állatok, a nép, az alföld, a magyar haza képeivel van csordultig telítve?!

Még az említett víziós fantáziát is elfogadhatnók egyébként, ha csak egy kis jóízű humort, falusias kedveskedést vegyítene legalább bele a nép leánya számára — a nép fia. (Már valamivel petőfiesebb fordulata volt az, hogy a kislánynak „gyémánt lelke“ van.)

A később beállító betyárokból viszont a vadság, nyersség hiányzik. Egy-szerű, tempós parasztoknak mégsem rajzolhatjuk őket, mégha talán azokból lettek is betyárokká. (Szavaik mögött, mintha egy — vagy több — Violetörténet lappangana.) A brutalitás, a durva indulat bizonyos mennyisége nélkül nem tudjuk elképzelni a haramiákat, pláne ilyenkor, mikor egy „polyák földesúrra“ állanak épp lesben.

Nekik is meg akarja magyarázni a „diák“, hogy mi a „költő“ s ezért elszavalja nekik a Dalaim-at (1847). A választás igen jó (csak a betyárok *nezeit* mondhatjuk még ilyen jó választásnak: Vércse, Sandri, Lukács) s hogy a hallgatóságra gyújtó hatással van, készséggel elhisszük. Nagyon nélkülözzük azonban ennek a hatásnak igazi *elemi* kirobbanását. Ha igazán úgy átélük ez indulatokat — szerelmet, bűt, lázadást — ezek a primitív lelkek, lehetetlen volna tüzes kiáltások, „sirvavigadás“, tombolás, fegyvercsörgés nélkül lefolynia. Szídják ugyan a németet, de nem a szenvedélyek csárdába illő, féktelen kitörésének, gyújtó „tömeghatásra“ valló hangján. Olvassuk csak el pl. Berlioz Hektor emlékirataiból, micsoda remegő, szinte üvöltő extázisba hozta magyar hallgatóságát a Rákóczi-indulóval! Mennyivel inkább szükség volna éppen itt ilyen extázisra, mikor a szerző azt akarja elhitetni velünk, hogy a betyárok, e modern Orpheustól megigézve s lelkük gonosz vadságát levetkezve, önként futni engedik a már-már markukban levő prédát, a gazdag földesurat!...

Köszönet a rádiónak következetes, értékes kulturális törekvéseért, de az ilyen tárgyú hangjátékok szerzőitől több hitelességet, külső és belső igazságot szeretnénk.

Boros Rezső.

Ady XVII. századi elődje. Megvallom, kissé vakmerő ez a cím, mert a XVII. század magyarságában kevés vonását lehet megtalálni annak az Ady-képnek, amelyet — igazoltan vagy igazolatlanul — modern líránk megalapítójáról festeni szoktak. Az én szerény párhuzamom csak a Párizs szerelmesét akarja emlékezetbe idézni, amint azt a „Léda Párisba készül“ e sorai hangsúlyozzák:

Élni, élni, be jó volna,
Ámulni még. Páris. Páris.

Ezek a sorok jutottak ugyanis az emlékezetembe, amikor Szepsi Czombor Márton „Europica Varietas“ című, 1620-ban megjelent munkájának Párizsról szóló részét olvastam, s továbbindulásakor e sorokat: „Ki ne kíváncznék ilyen szép dolgokat látni... Bizony az egész ez ideig való budosásomat és annak minden terhét ez az egy város elfelejtette velem olly igen, hogy mind szintén szerelmes hazámból, kellett viszontag innen kijönöm.“

Sajnos, a verses megemlékezés a párizsi benyomásokról csak latinnyelvű. A magyar vallomás nagy szerelmét nem is tudja utólni. Ime:

Magna es, sed nec pulchra minus, sed religiosae
Jure tenes nomen, monstrant hoc templa scholaeque.

Ime, az első magyar, aki írásban tesz vallomást arról a hatásról, amit reá Párizs szépsége tett; és ez a vallomás a Párizs szépségeitől való elszakadást olyan fájdalmasnak vallja, mint a szülőföldtől való elválást. Irának pedig abban az évben 1618. esztendő.

Tarlózó.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1934/5. tanév II. felében: 1. A budapesti Pázmány Péter-Tudományegyetemen. Császár Elemér r. t.: *A regény elmélete és a magyar regény.* Heti 2 óra. — U. a.: *Petőfi Sándor.* — Horváth János r. t.: *Magyar irodalomtörténet (I. folyt.).* Heti 2 óra. — U. a.: *Kölcsey és Vörösmarty kora.* Heti 2 óra. — Szinyei Ferenc c. ny. rk. t.: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig (folyt.).* Heti 2 óra. — Kéky Lajos c. ny. rk. t.: *A magyar költészet a XIX. században (ötvenes évek).* Heti 2 óra. — Solymossy Sándor m. t.: *A népmese és kutató módszere.* — György Lajos m. t.: *Magyar tárgyak a világirodalomban.* — 2. A pécsi Erzsébet-Tudományegyetemen: Tolnai Vilmos r. t.: *Vörösmarty elbeszélő költészete.* Heti 3 óra. — U. a.: *A XX. századeleji irodalom.* Heti 2 óra. — Vargha Damján r. t.: *Kódezeink forrásai.* Heti 3 óra. — U. a.: *Magyari és Pázmány irodalmi vitája.* Heti 2 óra. — Holub József r. t.: *A magyar történetírás története.* Heti 1 óra. — 3. A debreceni Tisza István-Tudományegyetemen: Pap Károly r. t.: *A felújulás korának irodalma 1772—1820.* (Folyt.) Heti 3 óra. — U. a.: *A XIX század klaszikusai.* (Folyt.) Heti 2 óra. — U. a.: *A magyar irodalomtörténetírás története.* Heti 2 óra.

Irodalomtörténeti tárgyú előadások a budapesti Rádió-Studióban. 1934. nov. 12. *Kedves költőm — Csokonai Vitéz Mihály.* Benedek Marcell előadása. — Nov. 21. Laczkó Géza: *Sors bona.* Előadás gróf Zrínyi Miklósról, a költőről. — Nov. 28. *Kisfaludy Sándor draguignani hádfogsága emlékérl.* Edmond Poupé, a franciaországi Draguignan város főkönyvtárosának felolvasása. (Az előadást magyar nyelven is ismertették.) — Dec. 8. *Kedves költőm,* Illyés Gyula felolvasása Fazekas Mihályról. — Dec. 12. *Emlékezés Juth Zsigmondra.* Írta: Sydney Carton. Felolvasta: Rozsnyay Kálmáné. — 1935 január 1. *Móra Ferenc.* Szinnye Ferenc előadása. — A „Száz könyv“ sorozatban Gyöngyösi „*Murányi Vénusz*“-ának ismertetése. Kosztolányi Dezső előadása. — Január 8. „*Madách.*“ Hangjáték három felvonásban. Írta: Mohácsi Jenő. Rendező: Odry Árpád. Személyek: Az úr — Kürthy József; Lucifer — Harasztos Gusztáv; Madách Imre — Odry Árpád; Szontágh Pál — Födényi László; Majthényi Anna — Simonyi Mária; Lónyay Etelka — Komár Júlia; Fráter Erzsike — Bajor Gizi; Arany János — Just Gyula, Fráter Pál — Just Gyula; Spányik — Kertész Lajos. — Január 14. *Bacsányi.* Halász Gábor előadása. — Január 22. *Utazás Jókairal.* Özv. Feszty Árpádné előadása. Felolvasta: Feszty Masa. — Január 23. *Petőfi grófi barátja.* Vitéz Békey Béláné előadása. Felolvasta: Zala Károly. — Január 24. Eckhardt Sándor francia nyelvű előadása: *Balassa, le premier poete hongrois.* — Február 3. *Toldi-mondák.* Bodor Aladár előadása. — Február 5. Sík Sándor: *Hazai rejtelmek.* — Február 6. Méhes Gyula: *Apácai Csere János.* — Csepreghy Ferenc: *A két Csepreghy.* — Február 10. Mohácsi Jenő: *Madách.* — Február 20. A „Száz költő“-sorozatban Kosztolányi Dezső beszélt *Grádányi Peleskei nótáriusá-ról.* — Február 27.: *Bánk bán feltámadása száz év előtt.* Janovics Jenő előadása. — Március 1.: *Csongor és Tünde.* Táncjáték Vörösmarty M. drámai költeménye nyomán. Zenéjét szerzette Weiner Leó. Színpadra alkalmazta Márkus László. Koreográfiáját szerzette és betanította Ceplinszky I. Rendezte Márkus László. — Március 7.: Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* c. regényéről. Schöpflin Aladár előadása. — Március 14. *A magyarok eredete és a magyar nyelv.* Eckhardt Sándor franciayelvű előadása. — Március 18.: *Petőfi és Kossuth.* Hegedűs Lóránt előadása.

Elhúnytak.

BALAJTHY ILONA (Weszely Ödönné, balajti), ny. áll. tanítónő-képezdei igazgató, szül. Pesten 1868-ban, megh. Budapesten 1935 március 4-én. — Szabadkán működött. — Munkája: *A tanítónőképzés erkölcsi irányelvei.* Szabadka, 1905.

BARTALIS AGOST (csíkvárdótfalvi), ny. főszolgabíró, szül. Karcfalván (Csík vm.) 1866 november 18-án, megh. Csíktapolcán 1935 januárjában. — 1891—1917. Csík vármegye szolgálatában állott. Cikkei: *Brassói Lapok, Csíki Lapok* (1890/914), gyulafehérvári *Közművelődés, Székelység.* — Munkája: *Segítsünk a székelyeken. Csíkmenaság székelyei.* Bp., 1901.

BERGER MÁTÉ ISTVAN, dr. phil. cisztercita áldozópap, szül. Rendekeken (Vas vm.) 1855 február 1-én, megh. Szentgotthárdon 1935 januárjában. — Munkája: *A lélek halhatatlansága az ókor népmeséiben.* Eger, 1883.

BOURNAZ JANOS, ny. f. leányisk. tanár, szül. Szászvárosban (Hunyad vm.) 1859-ben, megh. Kőröstarcsán 1935 január 29-én. — Kolozsvárt működött. Pedagógiai és népszerűsítő természettudományi cikkei: *Család és Iskola* (1891—908), *Természettud. Közl.* (1897—905), *M. Polgár* (1899), *Orsz. Középisk. Tanár egyes. Közl.* (1907—11).

FALK ZSIGMOND, dr. jur. volt nyomdaigazgató, szül. Pesten 1870-ben, megh. Budapesten 1935 február 15-én. — Jogot végzett s emellett a nyomdász-mesterséget is kitanulta. Európai és amerikai tanulmányút után átvette hasonló nevű atyjától a Pesti Könyvnyomda Rt. vezetését. 1894-ben szerkesztője lett az *Ország-Világ* c. hetilapnak. Hosszabb ideig szerkesztette még a *M. Dal-és Zeneközlönyt* is. Tárcái, útirajzai, zenei cikkei még a *M. Génusz* (1894—1897), *Főv. Lapok* (1895), *M. Paedagogia* (1896), *P. Napló* (1897), *B. Napló* (1899—900), *M. Szalon* (1899—906), *Zenelap* (1902), *M. Hírl.* (1904—910), *Egyetértés* (1911) stb. hasábjain. — Munkái: *Amerikai úti képek*. Bp., 1894. — *Amerikai úti jegyzetek. Budapesttől Sanfranciscóig*. U. o., 1895. — Oroszország. *Úti vázlatok*. U. o., 1897. — *Budapesttől Lissabonig*. Úti rajzok. U. o., 1898. — *Lourdes*. Jegyzetek a francia búcsújárárhelyről. U. o. [1901]. — *Emléklapok Toldy Ferenc születése 100. évfordulója emlékére a M. T. Akadémia által ... tartott ünnepély alkalmából*. U. o., 1906. (Váradi Antallal). — *Mindennapi történetek*. U. o., 1906. — *Sok mindenről*. Ifjúkori dolgozatok. U. o., 1907. — *Mozgófényképek*. Novellák és elbeszélések. U. o., 1908. — *Repülünk*. Novellák és elbeszélések. U. o., 1908. — *Egy kis zúgából*. Régi esetek, novellák, kalandok. U. o., 1921. — *Levelesláda*. Elbeszélések, útirajzok, megemlékezések. U. o., 1921. — *A söntéstől a rivaldáig*. Regény. 2. kiad. U. o., 1921. (Első kiad.: *Ország-Világ*, 1912. évf.) Több kötetét német és francia fordításban is megjelentette.

FARAGÓ BALINT, ny. ref. főgimn. tanár, szül. Kúnhegyesen (Jász-Nagykún-Szolnok vm.) 1851-ben, megh. Mezőtúron (?) 1935 február 4-én. — 1909-ben ment nyugdíjba, 32 évi szolgálat után. Számos beszéde, egyház- és iskolatörténeti cikke: *Mezőtúri ref. gimn. értes.* (1906. Skaricza Máté: Szegedi István élete. A Baselben 1585-ben ... nyomtatott latinnyelvű kiadás után ford.), *Debreceni Prot. Lap, Prot. Egyh. és Isk. Lap, Prot. Szemle* (1909. Szegedi Kis István) hasábjain. — Talán az ő versköteté: *Őszinte szavak, melyekben kedvét találja*. Pest, 1872.

FEHÉR DEZSÓ (DAVID), hírlapíró, szül. Disznósdon (Borsod vm.) 1869 december 2-án, megh. Nagyváradon 1935 február 22-én este. A budapesti izr. tanítóképző elvégzése után egy ideig Nagyváradon tanítóskodott, majd hírlapíró lett ugyanott. Már képzős korában s. szerkesztője volt a *Bolond Istók* c. budapesti élclapnak. 1891. febr. 12-től márc. 27-ig a *Darázs*, 1892 szept. 12-től pedig a *Bagoly* c. nagyváradai élclapokat szerkesztette. 1895 máj. 23-tól 1898 szept. 12-ig a *Nagyvárad* c. napilap szerkesztője volt. Ekkor átment a *Nagyvárad* c. naplóhoz, amelynek 1898 okt. 1-étől haláláig hol felelős, hol főszerkesztője volt. A rumén megszállás első évében Tabéry Gézával kiadta a *M. Szó* c. folyóiratot. E lapokon kívül számos vidéki lapban: *Borsodm. Lapok*, *Borsod-Miskolci Közl.*, *Debrecen*, *Debreceni Ellenőr*, *Dél-magyarországi Közl.*, *Felsőmagyarország*, *Győri Hírl.*, s elvétele néhány buda-

pesti lapban: *A Hét* (1901), *Az Ujs.* (1907), *Föv. Lapok* (1891, 98, 904), *Hazánk* (1894) és *Ország-Világ* (1894—98) jelentek meg tárcái, versei és cikkei. Része volt a Szigligeti-Társaság megalapításában s 1903-ban az ő kezdeményezésére alakult meg a Vidéki Hírlapírók Orsz. Szövetsége. — Színművei: *Félmillió ternő*. Alkalmi bohózat (bem. budapesti Városligeti Színház, 1889 aug.); *Az ínségesek*. Bohózat 3 felv. (Aradi Szính., 1893 jan. 11.); *Száz év*. Alkalmi színmű (nagyvárad Szigligeti-Szính., 1902). — Munkái: *Kaleidoszkóp*. Vidám történetek. Nagyvárad, 1903. — *Huszonöt év*. A „Nagyvárad“ jubiláris albuma. U. o., 1895. — *Mindörökké*. U. o., 1903. — *Hölgyek és urak*. U. o, Mikor? — 1926-ban kiadta Ady Endre vál. hírlapi cikkeit *Ha hív az acélhegyű ördög* címen.

FINACZY ERNŐ (felsővisói), dr. phil. nyug. egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia o. titkára, szül. Pesten 1860 május 10-én, megh. Budapesten 1935 február 26-án. — 1880—95. gimn. tanár volt. 1895—1901. a közokt. minisztérium középisk. ügyosztályában működött mint beosztott tanár, igazgató s végül mint o. tanácsos. 1901-ben kinevezték a pedagógia ny. r. tanárává s budapesti egyetemre. A M. T. Akadémia 1900-ban lev., 1914-ben r. taggá, 1926-ban pedig a II. osztály titkárává választotta. Elnöke volt a M. Paedagogiai Társaságnak. *A középkori nevelés története* c. munkájával 1920-ban elnyerte az Akadémia nagy jutalmát. Irodalmi működésének súlypontja a hazai és külföldi nevelés történetére esik. A m. irodalomtörténetet is érdeklő dolgozatai: *Egyet. Philol. Közl.* (1897. Az EPhK. története; 1900—02. Adalékok a jezsuiták isk. színjátékainak történetéhez.), Pancsovai Emlékkönyv (1896. Az első m. lap Pancsován), *Századok* (1900. Mégegyszer a bencések modori gimnáziumáról; 1901. Adalékok a temesvári kath. gimn. történetéhez; 1904. Adalék egy magyarorsz. tudós társaság 1770. é. terve zetéhez), *Beöthy-Emlékkönyv* (1908. Charles Dickens), *Alexander-Emlékkönyv* (1910. Naturalizmus), *M. Paedagogia* (1913. Megemlékezés br. Eötvös Józsefről). — Irodalomtörténeti jelentőségű munkái: *A görög irodalom története*, írta R. C. Jebb. Ford. Bp., 1880. (4. kiad. 1898). — *Lykurgos beszéde Leokrates ellen*. Görögül és magyarul. Ford. U. o., 1893. — *A magyarországi középisk. multja és jelene*. U. o., 1896. — *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. U. o., 1899—902. (2 köt.) — *Világnézet és nevelés* (A M. Paed. Társ. Ktára. 4. sz.) U. o., 1925. — *Nevelésméletek*. U. o., 1934.

FÜLEKI LAJOS, hírlapíró, szül. Csókán (Torontál vm.) 1891 augusztus 9-én, megh. Budapesten 1935 január 19-én. A *Hajózási Hírl.* társszerkesztője és fel. kiadója volt.

GUBANYI KAROLY, okl. mérnök, szül. Jobbágyiban (Nógrád vm.) 1867-ben, megh. Pilsen 1935 január 14-én. Egy ószakamerikai tanulmányút után 1897-ben kiment Afsziába s öt évig az akkor orosz Mandzsúriában tartózkodott, mint a készülő transzibériai vasút egyik mérnöke. Úti rajzai és tárcái: *B. Hírl.* (1897—915), *M. Mérnök- és Eptépsz-Egyt. Közl.* (1897, 98, 1902) és *Heti Ertesztője* (1899, 905), *Vas. Ujs.* (1899, 903), *Aradi Közl.* (1901), *Köztelek* (1914). — Munkái: *Öt év Mandzsúrországon*. (A M. Földrajzi Társaság Könyvtára. IX.) Bp., 1907. — *Ausztrália*. (A M. Földrajzi

Társ. Ktára.) U. o. [1915]. — *Mukdeni strok.* U. o., 1915. — *Tengerentúli történetek.* U. o., 1915.

GYARMATHY DEZSÓ, dr. jur. földbirtokos, szül. Csíkszentmártonban 1858 február 10-én, megh. 1935 januárjában. A jogot Budapesten elvégezvén 1882—90. aljegyző, majd főszolgabíró volt Udvarhely megyében, végül két évig Székelyudvarhely polgármestere. A közpályáról visszavonulva, homoród-szentpáli birtokán gazdálkodott, mígnem 1906-ban függetlenségi párti programmal a székelykeresztúri kerület országgyűlési képviselője nem lett. — Egy meséje *Az Újság*-ban (1909).

ILLÉS JÓZSEF, kiadóhiv. igazgató, szül. Mesztegyén (Somogy vm.) 1860 június 26 án, megh. Budapesten 1935 február 24-én. A budapesti izr. tanítóképző elvégzése után 1885—91. a *B. Hírl.*, majd a *Nemzet* s végül *Az Újság* kiadóhivatali tisztviselője, illetve főnöke volt. Első elbeszélése a *Magyarország és a Nagyvilág*-ban (1881), utóbb több tárcája a *B. Hírl.*, *Eger, Eger és Vidéke*, *M. Hírl.*, *Ország-Világ* hasábjain. — Színműve: *III a berek*. Bohózat 3 felv. (bem. Óbudai Színkör, 1894 aug. 7.). — Munkái *Néptantó.* Monológ. Bp., 1890. — *Tanítóvilág.* Elbeszélések. U. o., 1890.

KAJARI FERENC, ref. lelkész, megh. Debrecenben 1935 januárjában 75 éves korában. Tiszaigeren működött. — Talán az ő tárcája a kolozsvári *Ellenzék*-ben (1912).

LEHEL ISTVAN, dr. phil., szföv. főrealisk. tanár, szül. Szabadkán 1883-ban, megh. Budapesten 1935 március 7-én. Az 1914—18. világháború alatt négy évet töltött a francia internáló táborban. — Munkái: *Petőfi Sándor bölcselő költeményei.* Bp., 1907. — *Arnyékok miséje.* Irta Anatole France. Ford. (Kétnyelvtű klasszikus Ktár. 8.) U. o., 1920. — *Montaigne Essais ragyogó kísérletek...* Ford. (Monumenta Litterarum. II. 6.) Gyoma, 1922. — *Jászai Mari utolsó szerepe.* Bp., 1931. — Sajtó alá rendezte Jászai Mari emlékiratait. (U. o., 1927.)

LÖRINCZY ERZSEBET (Angyal Jánosné), szföv. polg. isk. tanár. szül. Rimaszombatban 1894-ben, megh. Budapesten 1935 február 27-én. Atyja L. György ny. kir. tanfelügyelő, író. Versei 1915 óta: *Az Újs.*, *M. Hírl.*, *M. Lányok*, *P. Napló.* *Világ* stb. hasábjain. Fel. szerkesztője volt az *Iffjúsági M. Vöröskereszt* c. lapnak.

MAJOR JÓZSEF, hírlapíró, megh. Újvidéken 1935 február 27-én. Negyven évig hírlapíróskodott. A *Bácsmegyei Napló*, a megszállás óta *Napló* szerkesztője volt.

MATRAI RUDOLF, cisztercita házfőnök, kir. tanker. főigazgató, szül. Zsírán (Sopron vm.) 1870-ben, megh. Székesfehérvárt 1935 januárjában. Cikkei 1915-től: *Alkotmány*, *Élet* stb. Esztétikai jellegű munkái: *A színek a természetben és a dekoratív művészetben.* Eger, 1906. — *A művészet és az élet Olaszországban.* U. o., 1908. — *Balaton.* (Kárpátoktól az Adriáig. 4. sz.) Bp., 1914. — *Az ember problémája a világirodalomban.* U. o., 1924. — *Allo-másról állomásra.* Regény. Irta Paul Bourget. Ford. U. o., 1925. Kiadta bevezető tanulmánnyal Madách *Az ember tragédiája* c. drámai költeményét abban az 1933. évi könyvnapra a M. Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz

Egyesülete által kiadott kötetben, amely még Katona *Bánk bán*-ját és Vörös marty *Csongor és Tündé*-jét is tartalmazza.

NAGY ELEK, ref. lelkész, megh. Szászrégenben 1935 márciusában 58 éves korában. Irodalmilag is működött.

PHILIPP ISTVAN, ny. rajztanár, szül. Vágbesztercén (Nyitra vm.) 1870-ben, megh. Székesfehérvárt 1935 februárjában. — *Törökvilág Fejérváron* című 3 felv. tört. színjátékát 1913 márc. 8-án mutatta be a székesfehérvári színtársulat. — Munkái: *Fényes árnyak Rákóczi Ferenc és a bújdósók hamvainak hazahozatalára*. Székesfehérvár, 1906. — *Prológ*. A székesfehérvári színészet 100 éves jubileumára. U. o., 1913.

POMPÉRY AURÉL (valkonyi), dr. theol. ny. egyetemi könyvtárőr és rk. hitoktató, szül. Pesten 1868 február 2-án, megh. Budapesten 1935 január 26-án. Egyházi jogbölcsészeti és történelmi tanulmányok és könyvek mellett néhány esztétikai és irodalmi cikket is írt a *M. Szemle* (1900), *Alkotmány* (1900—12), *B. Hírl.* (1904—13), *P. Napló* (1911), *Népszava* (1918) stb. hasábjain.

PUTNOKY MIKLÓS, ny. áll. főgimn. igazgató, szül. Bukarestben 1852 szeptember 4-én, megh. Lugoson 1935 januárjában. — Magyar irodalmi vonatkozású dolgozatai: *Alexandri Vazul m. tárgyú költeményei*. (Ungaria, Kolozsvár); *M. hatások a román nyelv- és irodalomban* (székközlő a temesvári Arany János-Társaságban). Munkái közül a mi szempontunkból megemlítendő: *M.-román és román-m. kézi szótár*. Bp., 1896. (Crisan Jánossal).

SANTA BÉLA, ny. ref. főgimn. tanár, szül. Nagykőrösön 1846 november 1-én, megh. u. o. 1935 februárjában. — 1870-től 1902-ig működött szülővárosában. Versei 1878-tól: *Bolond Istók*, *Egyetértés*, *Függetlenség*, *Vas. Ujs.* — Munkája: *Pihenőre*. Költemények. Nagykőrös, 1897.

SIPOSS ANDOR GYULA, a kassai Keresk. és Iparkamara utolsó magyar elnöke, megh. Kassán 1935 februárjában 82 éves korában. 1876-ban Kassán divatárkereskedést nyitott. 1881-ben kötő-szövőgyárat alapított ugyanott, majd Lőcsén, Urvölgyön és Perbenyéken. 1904-ben elnöke lett a kamarának. 1917-ben megkapta a III. o. vaskoronarendet. Gazdasági és társadalmi cikkei kassai és bpesti lapokban. Az 1880-s évek elején szerk. a *Kassai Szappanbuborékok* c. lapot.

SZÉKELY JENŐ, hírlapíró, szül. Gyöngyösön (Heves vm.) 1871 szeptember 8-án, megh. u. o. 1935 február 18-án. A gimnáziumot Gyöngyösön és Késmárkon, a jogot Budapesten végezte. Már késmárki diákkorában a *Karpathenpost* munkatársa volt, joghallgató korában pedig a *P. Naplónál* volon-törködött. 1900-ban a *Hevesm. Lapok* b. munkatársa, 1904-ben a *Gyöngyösi Lapok* fel. szerkesztője lett. 1914-ben résztvett a kopenhágai nemzetközi sajtókongresszuson. Az 1914—8-i háborúban mint zászlós az orosz harctéren működött. — Munkája: *Gyöngyösi főnix*. Gyöngyös, 1917. (IV. Károly király előszavával).

SZÉNÁSY BÉLA, papíráruháros, szül. Pesten 1864-ben, megh. Budapesten 1935 februárjában. — 1894-ben megalakította a Föv. Kereskedők Egyesületét. Cikkei: *B. Hírl.* (1906, 09), *Honi Ipar* (1901) stb.

SZIEBERTH NANDOR, dr. jur. ügyvéd, megh. Pécsen 1935 február 24-én, 90. évében. — Cikkei a *Pécsi Napló*-ban.

VARJASSY LAJOS (csejthei), dr. jur. ügyvéd, szül. Aradon 1879 szeptember 13-án, megh. Londonban 1935 január 23. előtt. Középiskoláit szülővárosában, a jogot Budapesten, Bécsben, Berlinben, Lipszében és Párizsban végezte s utóbbi helyen két esztendő telt. Hazaérkezése után rövid ideig Lugoson volt tanfelügyelősi tollnok, majd 1907-ben Aradon lett rendőrfogalmazó. Mint ilyen pályázott az aradi Kereskedelmi és Iparkamara titkári állására, amelyre egyhangúlag választották meg. E minőségben részt vett a keresk. és iparkamarák bostoni és párizsi (1914) nemzetközi kongresszusán. 1918 november elején főispán, a kömmün alatt az aradi ellenforradalmi kormány kereskedelemügy minisztere lett. Az impériumváltozás után annyira beleilleszkedett az új rendbe, hogy 1934-ben Párizsban franciául könyvet adott ki a magyar reviziós mozgalom ellen (l. erre nézve *Magyarság*, 1934. IV. 27. sz.). — 1903 óta írt tárcákat, útirajzokat s közgazdasági cikkeket az *Aradi Közl.*-be, az *Arad és Vidék*-be, a *Szegedi Napló*-ba stb.

WESZELY ÖDÖN, dr. phil., egyet. ny. r. tanár, szül. Pesten, 1867-ben, megh. Budapesten, 1935 március 6-án. Pályáját 1889-ben kezdte meg Budapesten, mint polgári iskolai tanár. 1898-ban a IV. ker. közs. főreáliskola magyar és német nyelvtanára, 1906-ban igazgatója, 1911-ben a székesfővárosi iskolák szakfelügyelője és az ekkor létesült pedagógiai szeminárium főigazgatója lett. 1910-ben a bpi egyetemen m.-tanári képesítést szerzett. 1918-ban kinevezték az Erzsébet-Tudományegyetem a pedagógia r. tanárává; 1935-ben ugyane tanszék r. tanára lett a bpi Pázmány-Egyetemen, de itt csupán székfoglaló előadását tarthatta meg. — Fiatal korában verseket is írt, így a *Kecskeméti*-be (1887) és a *Képes Családi Lapok*-ban (1892). Bárczy Istvánnal szerkesztette a *Népművelés* c. pedagógiai szakfolyóiratot. Főbb munkái: *Kazinczy Gessner-fordítása*. Bp., 1891. — *Stilisztika*. Polg. isk. és f. leányisk. szám. U. o., 1893 — *Nikolits Sándor életrajza*. U. o., 1895. — *Módszeres m. nyelvtan mondattani alapon*. Mártonfy Márton nyomán. U. o., 1896. — *Rendszeres m. nyelvtan*. U. o., 1898. — *Az írásbeli dolgozatok pszichológiája*. U. o., 1902. — *Fénelon és a nőnevelés*. U. o., 1903. — *A m. irodalom ismeretése*. Polg. és más középfokú isk. szám. U. o., 1904. — *A szociálpedagógia fogalmai*. U. o., 1904. — *Népiszkolai neveléstan, tanítástan és módszertan*. U. o., 1904/5. (2 füz.) — *M. olvasókönyv*. Polg. fiúisk. szám. U. o., 1904/6; (3 köt.) — *Poétika, retorika és olvasókönyv*. A tanítókép. szám. U. o., 1905. (Bánóczy Józseffel). — *A grammatika szerepe a pedagógiában*. U. o., 1905. — *Pedagógia*. (Stampfel-féle Tud. Zsebk. 181/2. sz.) U. o., 1905. — *M. nyelvtan gyakorlókönyv*. A szföv. el. isk. II—VI. o. szám. U. o., 1906. (4 köt.) — *Stilisztika és olvasókönyv*. A tanítókép. szám. U. o. 1906. (Bánóczy Józseffel.) — *A m. irodalom története*. Isk. használatra. U. o., 1907. — *A m. nyelvi oktatás módszereiről*. U. o., 1908. — *A modern pedagógia útjain*. U. o., 1909. — *A m. nemz. irodalom áttekintése*. Tanítókép. szám. U. o., 1910. (Bánóczy Józseffel.) — *Az akarat nevelése*. Irta Payot. For. U. o., 1912. (2 köt.) — *Bevezetés a neveléstudományba*. U. o., 1923. — *Pedagógiai olvasmányok*. U. o., 1923. — *Korszerű pedagógiai kérdések*. U. o., 1925. — *Az egyetemi tanulmányok módszerei*. Pécs, 1933. G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935 március 9-én
tartott választmányi üléséről.

Elnök: Zlinszky Aladár.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Elnök az ülést megnyitván, üdvözli a megjelenteket.

Alszeghy Zsolt előterjeszti a megharmadolásra kerülő választmányi tagok névsorát. — Az előterjesztett névsort a választmány egyhangúlag elfogadja. Oberle József pénztáros beszámol a Társaság vagyoni állapotáról. — Egyéb tárgy nem lévén, Elnök a választmányi ülést berekeszti.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935. évi március 9-én
tartott közgyűléséről.

Elnök: Zlinszky Aladár.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Elnök az ülést megnyitván, üdvözli a megjelenteket s megállapítja a közgyűlés határozatképességét.

1. Elnök ünnepi beszéd keretében hódol Rákóczi Ferenc fejedelem emlékének.

2. Alszeghy Zsolt titkár jelentésében az ú. n. östehetségekről értekezik, majd beszámol a Társaság egy évi életéről. Indítványozza, hogy a Társaság fejezze ki köszönetét a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a folyósított államegélyért, továbbá a Magyar Tudományos Akadémiának és Balogh Jenő főtitkár úrnak az ülésterem állandó átengedéseért. Továbbá előterjeszti a megharmadolásra kerülő választmányi tagok névsorát. Az indítványokat a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

3. Perényi József ellenőr a számvizsgálóbizottság nevében jelentést tesz a pénztár állapotáról. Indítványozza, hogy a közgyűlés Oberle József pénztárosnak adja meg a felmentést az 1934. évre s működéséért fejezze ki köszönetét. — A közgyűlés mind a titkárnak, mind a pénztárosnak, mind a számvizsgálóbizottság tagjainak köszönetét fejezi ki buzgó működésükért.

4. Kerecsényi Dezső felolvassa Dudics Andrásról írt értekezését.

Egyéb tárgy nem lévén, Elnök megköszöni az érdeklődést és a közgyűlést berekeszti.

Ellenőri jelentés az 1934. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1934. évi január hó 1-től 1934. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonmérleget és a Költségvetési előirányzatot az 1935. évre.) Azt találtuk, hogy 1934. évi

december hó 31-én a bevételek összege 4640 pengő 76 fillér. A kiadások összege 4335 pengő 78 fillér s így 1934. évi december hó 31-én a készpénzmaradvány 304 pengő 98 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1934. évi december hó 31-én 1220 pengő 66 fillér. (Ebből készpénzmaradvány: 304 pengő 98 fillér; alapítótágok díjai 879 pengő 40 fillér; hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 8 pengő 28 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959 és 13.960. számú részvényeinek névértéke 28 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Oberle József pénztáros úrnak az 1934 január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét. — Perényi József ellenőr, Elekes István, Sebestyén János, Szigetváry Károly. a számvizsgálóbizottság tagjai.

Új könyvek.

Verses művek:

- Böngérfi János: Vissza-viseaszáll a lelkem Balaton partjára. Daloskönyv. Sümeg, 1934. 92. l. Sarlai-nyomda.
- Szabó Lajos: Új kikelet felé. Versek. Bp., 1933. 112 l. Kókai-kiadás.
- Szász Károly, ifj.: Pipacs. Versek. Kecskemét, 1934. 122 l.
- Gáspár Jenő: Piano. Bp., 1935. 191 l.
- Horváth Imre: Örvény felett. Versek. Arad, 1934. 48 l. A „Reggel“ kiadása.
- Lovag Sándor: Százhúros hegedű. Száz költő évkönyve. „Új Ut“ kiadása. Bp., 1935. 112 l.
- Sáfáry László: Verhovina. Versek. Munkács, 1935. 46 l. Typográfia kiadása.

Elbeszélő művek:

- Pogor Ödön: Az enyém. Egy tanár naplója. Márton Lajos rajzaival. Bp., é. n. (1934.) A Szent István-Társulat kiadása.
- Mátrai Ferenc Béla: Erdélyi emlékek. Regényes rajz. Bp., 1933. 190 l. A szerző kiadása.
- Móra Ferenc: Utazás a földalatti Magyarországon. Bp., 1935. 292 l. Révai-kiadás.
- Rácz Pál: Hangyaboly. Regény. Arad, 1934. 159.
- Pekár Gyula: Attila. I, 340 l., II, 295 l. Bp., é. n. (1934.) Singer és W. kiadása.
- Hegedüs Loránt: Kossuth Lajos, legendák hőse. Bp., é. n. (1935.) 356 l. Atheneum-kiadás.
- Révész Béla: Ady és Léda. H. és é. n. (Bp., 1934.) 336 l. Dante-kiadás.
- Révész Béla: Esztergomi lélek. H. és é. n. (Bp., 1934.) 239 l. Dante-kiadás.

Tudományos művek:

- Balogh Károly: Madách, az ember és a költő. Bp., é. n. (1934.) 368 l. Vajna Gy. és társa.

- Károly Pál: A kerepesi úti temető költészete. Sírversek, sírfeliratok. (A kerepesi úti temető történetével.) Bp. 1934. 485 l. A szerző kiadása. (Bp. VIII, Nagytemplom-u. 18. sz.)
- Fest Sándor: Magna Carta — Aranybulla. Bp. 1934. 41 l. (Különnyomat a Bpesti Szemle 1934. évf.-ből.)
- Magyar István: Szana Tamás. Bp. 1934. 69 l. „Élet“ R.-t. (A piaristák doktori értekezései, 6. sz.)
- Tamás József: Prohászka Ottokár társadalomszemlélete. Bp. 1934. 53 l. (Magyar Fiatalság Könyvei, 1. sz.)
- Solt Andor: Történeti drámairodalmunk a szabadságharc előtt. Győr. 1934. 14 l. (Különnyomat a Császár Elemér-Emlékkönyvből.)
- Göbl-Gáldy László: Esquisse de la structure grammaticale des patois français-creoles. Jena u. Leipzig. Gronau-Verlag. 1934. 40 l. (Különnyomat a Zeitschrift für französische Sprache u. Literatur 1934. év.-ből.)
- Évkönyv. Kiadja az Izer. M. Irodalmi Társulat. Szerk. Szemere Samu. Bp. 1934. 360 l.
- D. Kerecsényi: Nicolas Oláh. Un chapitre de l'histoire de l'esprit Hongrois. (Bp. 1934.) 11 l. (Különnyomat a Nouvelle Revue Hongrie 1934. év.-ből.)
- Orel Géza: A toll és a szerszám harca a mindennapos iskolában. Bp. 1934. 28 l. Attila-nyomda.
- Fekete Miklós: Kölcsény művészetelméleti fejtegetései a rendszeres művészet-filozófia szempontjából. Miskolc. 1934. 60 l. (Dolgozatok a Pázmány P.-Tudományegyetem filozófiai szemináriumából, 5. sz.)
- Horváth Jenő: Magyarország és a világháború. Két előadás. Bp. 1934. 48 l. Sárkány-nyomda.
- Pásztor József: Az iskola a nemzeti összefogás eszköze. Bp. 1934. 24 l. (Különnyomat a Ped. Szeminárium 1934. évf.-ből.)
- Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. Negyedik kötet (1830—1836). Bp., 1934. 754 l. A M. Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a M. Történelmi Társulat.
- Szabó Richard: Irodalmi hatások Vargha Gyula költészetén. Győr, 1934. 17 l. Nevelésügyi tanulmányok. Szerk. Imre Sándor. Szeged, 1934. 179 l. Az Egyetemi Ped. Intézet kiadása.
- Karsai Géza: Az elnyomatás korának ellenzéki irodalma. (1849—1867.) Pannonhalma, 1934. 22 l.
- Honti János: A néphagyományok megmentéséről. H. n. (Debrecen), 1934. 8 l.
- Perényi József: Pintér Jenő. Bp., 1934. 7 l. (Különnyomat a m. kegyestanítórend bpesti gimnáziuma 1934—35. évi Értesítőjéből.)
- Honti János: Népnyelv, néphagyomány. (Szeged, 1934.) Különnyomat a „Népünk és Nyelvünk“ 1933. évf.-ből. 151—8 l.
- Waldapfel József: Heltai Gáspár forrásai. Bp., 1934. 29. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. Császár Elemér. 54. sz.)
- Kőszegi László: Revízió a művészet körül és más tanulmányok. Bp., 1934. 84 l.
- Hekler Antal: A magyar művészet története. Bp., é. n. (1934.) 239 l. Egyetemi nyomda kiadása.
- Fekete Nagy Antal: Küküllői János. (1320—1394.) H. és é. n. (1934.) 34 l.

- Kring Miklós: A magyar államhatár kialakulásáról. Bp., 1934. 26. (Különnyomat a bécsi Klebelsberg Kuno m. történetkutató intézet 10. évkönyvéből.)
- Goldberger György: Robert Browning drámája. Bp., 1934. 43 l. Neuwald-nyomda. (A bp.-i Pázmány Péter-Tudományegyetem Angol Philologiai Intézetének kiadványai. XI.)
- Kozocsa Sándor: Az 1933-ik év irodalomtörténeti munkássága. Bp., 1934. 60 l. Pallas-nyomda. (Irodalomtört. Füzetek. Szerk. Császár Elemér. 53. sz.)
- Melich János: Latinbetűs helyesírásunk eredete. Bp., 1934. 45 l. Akadémiai kiadás.
- Haraszi Emil: Barokk zene és kuruc nóta. (Bp., 1933.) Különnyomat a Századok 1933. évi pótfüzetéből.
- Istváni Géza: A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása. Bp., 1934. 116 l. (A Pázmány Péter-Tudományegyetem történelmi szemináriumának kiadványai. 1. sz. [Oklevél- és címertani tanszék.]
- Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogrammok. (1867—1914.) Bp., 1934. 364 l. (A Pázmány Péter-Tudományegyetem történelmi szemináriumának kiadványa. 2. sz. [Újkori magyar történelmi tanszék.]
- Ágoston Júlián: Kaffka Margit. Bp., 1934. 163 l.
- Zsoldos Jenő: Kazinczy Ferenc és a zsidóság. Bp., 1934. 46 l. (Különnyomat a Magyar Zsidó-Szemle 1932—33. évf.-ből.)
- Bolgár Ágnes: Magyar bájoló imádságok a XV—XVI. századból. Bp., 1934. 39 l.
- Jancsó Ferenc: Múzeumi kérdések. Keszthely, 1934. 40 l. A szerző kiadása.
- Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének 70. születésnapjára. Barátai, tisztelői, munkatársai megbízásából szerkesztették: Beke Ödön, Benedek Marcell, Turóczy-Trostler József. Bp., 1934. 198 l. Ranschburg-bizomány.
- Békefi Szabó László: Békefi Remig emlékezete. Bp., 1934. 29. Stephaneum.
- Rados Gusztáv: Kürschák József emlékezete. (Arcképpel.) Bp., 1934. 18 l. Akadémiai kiadás.
- Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. György Lajos. Cluj-Kolozsvár, 1934. 69. sz.: Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban. 18 l.; 70. sz.: Ferenczi Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 18 l.; 72. sz.: Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben. 62 l.

Hibaigazítás. Folyóiratunk 1935. évf. 4. l., 21. sorában Bence helyett Toldi olvasandó.

T A N U L M Á N Y O K

Elnöki megnyitóbeszéd

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935 márc. 9-i közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés! Minden magyarul érző ember óhaját fejezte ki főméltóságú Kormányzónk újévi beszédében, mikor a folyó esztendő t Rákóczi évének nevezte. Én sem találhatnék méltóbb tárgyat elnöki megnyitómhoz, mint az ő tündöklő személyét, akinek sorsa irodalmunkban egyike a legérdekesebb problémáknak is.

Eppen egy hónap múlva lesz kétszáz éve, hogy meghalt. Mikes írja: „Rodostó, 8. ápril, 1835. Az Isten árvaságra téve bennünket és kivéve ma közülünk a mi édes urunkot és atyánkot három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratnunk. A micsoda életet élt, és a micsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: «Ma velem léssz a Paradicsomban.»

Rákóczi alakja egyre nő az újabb kutatások világánál. Régebben a hazafit és szabadsághőst, majd a száműzetését fenségeseen viselő vértanút látta benne a közvélemény. Szekfű Gyula Magyar történetében hadvezéri tulajdonait emeli ki: Rákóczi a kis, mozgékony egységekre bomlott s inkább csak rajtaütésekre és zsákmányolásra alkalmas sereget reguláris ezredeké tömörítette az akkori legmodernebb hadászati elvek szerint s nagy négy-szögekben vetette harcba, mint Gusztáv Adolf, Turenne és nagy ellenfele Savoyai Jenő. Rákóczi egyáltalán elsőrangú hadsereg-szervező tehetség: azt a nemzeti hadsereget, mely Zrínyi szeme előtt, mint eszménykép lebegett, ő megvalósította, úgyszólván a semmiből hozta létre. Zolnai Béla pedig Rákóczi teológiai iratait helyezi oly magas fokra, hogy helyét Pázmány és Prohászka közt jelöli ki. Alakja a művészet terén is mind jelentősebbé válik. Udvara hasonlít az akkori nagy barokk udvarokhoz, melyek a képzőművészetek, a zene és irodalom kultuszát is feladatukul ismerték. Az ő barokk mintákon finomult ízlése alakította ki az ősi magyar népművészeti motívumok összetételéből a kuruc pompát, melynek csak továbbfejlesztése, itt-ott egyszerűsítése a későbbi úri magyar öltözet. (Szekfű: Magyar történet. VI.)

Rákóczi felkelése egyenes folytatása volt annak a szabadságharcnak, amelyet Zrínyi Miklós kezdett szervezni s tragikus halála után Wesselényi, Bethlen és Thököli folytattak a politikai és vallási szabadságért. De volt egy nagy különbség: Rákóczi harca nemcsak nemesi felkelés volt, ő az adótól és hadisarcától végsőkig zaklatott *nép* élére állt; munkácsi uradalmának magyar és orosz jobbágysai hívták maguk közé vezérnek természetes urukat. Rákóczi első manifesztuma, melyet 1703 május 12-én Brezán várából, Lemberg mellől küld „az egyházi és világi nemes és nemtelen igaz magyarokhoz“ van intézve. Katonái egyaránt kerültek ki a társadalom felső és alsó rétegéből, harca igazi nemzeti küzdelem volt. Mutatja ezt elnevezése is: a *kuruc* szó a latin *cruciatus*-ból ered, ez pedig a *crux*, kereszt, szóból s a Dózsa György felkelésének emlékét idézte, mikor a falvak népe Bakócz Tamás érsek felhívására a török ellen kereszties háborúra gyűlt és ruháján a kereszt jelvényt viselte. Nemzeti hadsereg, melynek jobbágy és nemes, városi polgár és a nem magyar népfajok egyaránt lelkesen szolgálnak az arisztokrácia vezetése alatt: hatalmas újság volt a magyar földön, alkalmas arra, hogy megjelenésével is növelje a harci kedvet az elkeseredett magyarságban.

Rákóczi felkelése nem is elsősorban a vallásszabadságért folyt, mint az előző protestáns felkelések. Ő maga, bár családi hagyományai a protestáns vallásra utaltak, a bécsi jezsuiták kezén buzgó katolikussá lett, amiről *Vallomásai* és teológiai iratai tanuskodnak. Környezete vegyesen telik ki katolikusokból és protestánsokból; vezértársa, Beresényi Miklós katolikus volt, úgyszintén Károlyi Sándor, az Eszterházyak és több más tábornoka, valamint történetírója, Mikes Kelemen is. Katolikus papok is tartoztak környezetéhez, mint Brenner szepesi prépost. 1703-i híres kiáltványát, a *Recrudescunt vulnera* kezdetűt viszont a református Rádai Pál szerkesztette.

Rákóczi fölkelését gazdagnak mondható költészet kísérte. Ám ez a költészet, egyetemes jellege dacára is, csak kis mértékben lehetett népköltészet. Folytatása ez a régibb magyar költészetnek; szerzőik azok voltak, akik az előbbi korban: jobbara protestáns papok, diákok, köz- és főnemesek. Mutatja ezt a sok zsoltáridézet, bibliai kifejezés és a klasszikus vonatkozások, hasonlatok. Ismeretlenek is maradtak e szerzők, alig egy-kettőnek tudjuk nevét. Nem nyomatták ki műveiket; kéziratos énekeskönyvekben maradtak

fenn, mint a Szencsey-kódex, a Jankovich-gyűjtemény, vagy később Pálóczi Horváth *Ötszáz éneke*. Hosszadalmas epikus dalok, többnyire krónikás menetűek, a főbb mozzanatokot nem tudják kiemelni a többiek közül; egy-egy versszakuk megragad, de elvész a referáló előadás színtelenségében. Látjuk, hogy igaz és mély érzésből fakadnak: a keresztény vallás és magyar haza szerelméből, de a kifejezés ereje, szépsége többnyire hiányzik belőlük. Hangjuk általában szomorú: sokszor a Jeremiádokra emlékeztet, a bujdosás, a szenvedés a tárgyuk, mely csak Istennél remél enyhülést, bár fenyegetni, átkozódni is tud. A legnevezetesebb a *Rákóczi-nóta*: a kétségbeesés éneke, mely megátkozza ellenségeit és csak Isten irgalmához menekül. Legmeghatóbbak azok a lírai darabok, melyekben a búcsúzó, bujdosó, Istenhez könyörgő Rákóczi szólal meg. Győzelmet ünneplő, harcra lelkesítő alig van a kuruc-költemények között.

A költemények Rákóczi kibujdosása után, mikor a fejedelem személye eltűnt a magyar szemek elől s ahogy kihaltak azok, akik még személy szerint ismerték őt, nagyrészt feledésbe merültek. A passarovicei béke után teljesen megváltozott az ország helyzete és lakóit más, békés feladatok foglalták le: a kétszázéves háború után az ország helyreállítása. A Pragmatica Sanctio lefokozott politikai igényeit is kielégítette: a nemzet kibékült uralkodójával. De maga a kormány is örködött, hogy Rákóczi személye és emléke ne élhessen meg az irodalomban. A cenzúra a legtávolabbi vonatkozást is törölte s az iskolákban Rákóczit lázadó pártütőnek kellett bemutatni. A Rákóczi-fölkelésnek inkább zenéje, indulói és katonadalai éltek tovább, amire alkalmat főleg a XVIII. század nagy hadjáratai: a hétéves, majd a török háború, később a napoleoni hadjáratok szolgáltattak. Ezekhez országos zajjal megtartott verbuválások útján szedték a katonákat dal, tánc és ha nem is az üldözött tárogató, de trombitaszó és cigányzene mellett. A *verbunkos* őrizte meg a kuruckor zenéjét s ez támad fel 1790-ben a nagy nemzeti fellendüléskor, midőn Bihari János, a híres cigányprímás, már a Rákóczi-induló ütemeit is megpendítette. Ezt komponálta át szabályos indulóvá a napoleoni háborúk idején, 1809-ben, Scholl Miklós, annak az Eszterházy-ezrednek karmestere, amelynél a kótát sem ismerő Bihari is szolgált. Ez a mars volt kiindulópontja annak a nagyszabású Rákóczi-kultusznak, mely a XIX. század folyamán oly gazdag virágokat hajtott s Liszt, Berlioz és Massenet feldolgozását is kiérdemelte. A Rákóczi-induló Berlioz feldolgo-

zásában lett népszerűvé, Lisztnek inkább XV. rapszódíaja él, melynek témájául választotta.

Hogy magát Rákóczi személyét miként ismerte a XVIII. század, mi sem mutatja jobban, mint hogy Ányos, ez a nemzeti lelkesedéstől lobogó papköltő, *Kalapos király* című versezetében Rákócziról, mint lázadóról, hadjáratáról mint pártütésről beszél. Bizonyára iskolai tanulmányai alapján. Ellenben ugyanakkor, 1787-ben Gvadányi *Pöstyéni feredésében* cigánybanda mellett hallgatja Rákóczi és Bercsényi nótáit.

Egy jó nagy palack bort nékik adattam.
Vacsorálni vélek magamat mulattam,
Rákóczi, Bercsényi nótáit hallgattam,
A nagy idait is velek elvonattam.

Nem is kímélték ők hegedük húrjait.
Régi magyaroknak palotás táncait
Úgy megvonák, hogy a hallgatók lábait,
Mozdulásra hozták köszvényes inait.

Mikor Kulcsár István 1794-ben Mikesnek *Törökországi Leveleit* kiadta, azok semmi föltűnést nem keltettek.

Lassan vett tudomást a XIX. század költészete is az igazi Rákócziról. A század első évtizedeit a honfoglalás korának emlékei foglalták le, amint azt a romantikus nemzedék elképzelte. Árpád fejedelem, a hét vezér, Botond, majd nagy harcos királyaink e kor hősei. Rákóczi felé csak akkor fordul a figyelem, mikor a bécsi kormányval való alkotmányos küzdelem erősödött s a németiség iránti ellenérzés növekedett. Ekkor megemlékeztek a nagy fejedelemről, ki egész életét az Ausztria elleni küzdelemnek áldozta. Kölcsey lantján zendül fel az új hang 1817-ben:

Fejedelmünk hajh! vezérünk hajh!
Magyartok gyászban ül,
Még leng a szellem töletek,
S már lelke sem hevül.

Az első sor eredetileg így hangzott: Rákóczi hajh! Bercsényi hajh! De a cenzúra nem engedte meg e nevek említését.

Keveset tudnak még ekkor költőink Rákócziról. Csak sírját képzelik el, mint magános halmot a Fekete-tenger partján, ahogy Kölcsey énekli:

Vérkönyvet önt az utazó,
Mohács, virányidon,
Érzése mély, érzése szent,
Mert rajtad sir, ó hon!

De bújdosóknak sirja te,
Pontus határain,
Nem leng egy sóhajtás feléd
Hű ének szárnyain!

Titkon borong a génius
A néma hant felett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.

Vörösmarty *Mikes bújában*, melynek eredeti címe, szintén a cenzúra miatt *Egy öreg rabszolga Pompeius sírja fölött* volt, így emlékezik meg annak nevében:

Semmi sem oly csendes, mint sirlakod a rideg éjben,
Tégedet a hajnal még alva hagy, a delelő nap
Alva talál, nyugodalmadból ragyogása nem ébreszt.
Még, melyen viharok megharcolnának időnként,
Kő sincs hamvaidon. Pusztán és jeltelenül áll
Kis halmod, s egyedül vagyok én mellette kesergőd.

Így képzei még Petőfi is 1847-ben *Szent sír* című költeményében.

Messze tengerparton
Áll a szent sír a zöld
Tenger sárga partján;
Vad bokor fölötte,
Rá sötét fátyolként
Arnyékot borítván.

E vad bokron kívül
Nem gyászolja senki
A dicső halottat,
Ki a zajos élet
Lejártával itt most
Század óta hallgat.

Mindenik költő összeköti Rákóczi személyével a *szabadság* eszméjét, a romantikus kornak e mindent átható ideálját. Arany *Rodostói temetője* ennek nevében támasztja fel egy nagy vízióban a másfél század óta sírjukban alvó daliákat, kik, mint hajdan Csaba vitézei, eljönnek megsegíteni a szabadságért küzdő kései testvéreiket.

Föltámad az élet,
És él a halál:
Pajzsán a szabadság
Szent címere áll.
Eljő a reménység
És eljön a hír,
Eljő a dicsőség,
Rámosolyg a sír.

A negyvennyolcas idők forradalmi lelkesedését és németgyűlöletét már teljes erejében kirobbantja Szigligeti drámája, a Rákóczi Ferenc fogsága. Ekkor válik Rákóczi igazi nemzeti hőssé.

1848 november 4-én adták elő a Nemzeti Színházban, tehát már csatazaj között, alig két hét alatt ötször egymásután, óriási tetszés mellett. A drámában benne van a romantika valamennyi jellemző vonása: a sötétlelkű jezsuita, Páter Knittelius, Rákóczi nevelője, kinél a vallás csak külszín és formáság s csak azért szeretné Rákóczit a rendbe öltöztetni, hogy nagy vagyonát annak számára megszerezze. Kolonits cardinál, ki az ifjú Rákóczit a bécsi udvar léhaságaiba akarja belekergetni, hogy elvonja a szabadság eszméitől: „Táncoljon, igyék, szerelmeskedjék, tékozolja a pénzét és erejét, nekünk csak akkor vészes, ha gondolkodik is.“ Az ifjú Rákóczi, ki színleg álarcot visel és hívüknek mutatja magát, de lelke mélyén titkon őrzi magyarságát. Bercsényi, a tüzes és vállalkozó magyar főúr, ki Rákóczit is magával ragadja a felkelés vezéréül. Amália, a hesseni fejedelem leánya, Rákóczi arája, majd neje, ki lelkes magyar honleánnyá lesz, mint Széchenyi „szebblelkű női“ és Vörösmarty „Magyartalan hölgye“. Arany is ez értelemben tette *Rákócziné* című balladája hősnőjévé. Longuevall kapitány, a símaképű udvaronc, ki a mézesheteit élvező Rákóczit elárulja és börtönbe juttatja, a nemeslelkű Lehmann Godofréd, ki Rákóczi őrzésével van megbízva a bécsújhelyi börtönben, de ki gyermekkori játszótársát onnan esellel kiszabadítja s maga életével lakol. És Zrínyi Boldizsár, Rákóczi Ferenc nagybátyja, a hosszú fogságban összetört, elmeháborodott aggastyán, a bécsi hóhér áldozata. Fényes királyi udvar, lovagterem, sötét börtöncellák, titkos ajtók, homályos folyosók, vérpad, csatatér a színhelye a romantikus cselekvénynek, melyben sötét titkok és fondorlatoknak közepette győz a diadalmas igazság.

Ennek a közhangulatnak ad kifejezést a következő évtizedben Léway híres költeménye is, ki még a csendes Mikest is forradalmi lázadónak látja.

A Szigligeti Rákóczi-képet e költeményen kívül leginkább azok a regények alakították tovább, amelyeket Jósika, P. Szathmáry Károly és Jókai írtak, a nagy fejedelemről. A megenyhült abszolutizmus tette lehetővé ezeket. Jósika regénye, II. Rákóczi Ferenc, 1861-ben jelent meg s kora ifjúságától fogva ismerteti életét; erre az akkori közönségnek szüksége volt. Nemesjellemű emberi és hazafiúi ideál itt is Rákóczi. A regény éppúgy izzik a jezsuiták elleni gyűlölettől, mint Szigligeti darabja. De hiszen a liberalizmus kellő közepén vagyunk, a hatvanas években! Ma már tudjuk, hogy a jezsuitáknak egészen más szerepe volt Rákóczi

életében, ki mindvégig mélyen vallásos lélek maradt. A következő évben (1862) jelent meg P. Szathmáry Károly kétkötetes regénye, *A bujdosók*, mintegy folytatása a Jósikáénak. Jókai a *Szeretve mind a vérpadig*, a *Lőcsei fehérasszony* és *Rákóczi fia* című regényeiben foglalkozik Rákóczi személyével. Legújabban pedig P. Gulácsy Irén *Pax vobis*-a játszik Rákóczi korában. Herczeg Ferenc most írja Rákóczi-regényét.

Az abszolutizmus korában lép fel Thaly Kálmán is *Ne bántsát a magyart*, *Zengő liget* (1859), *Kárpáti kürt* (1860) című verseköteteivel. Hazafias lelkesedés hatja át az ifjú lírikust, ki már ekkor megmutatja szokatlanul nagy archaizáló képességét. 1864-ben, egy évvel Kriza *Vadrózsáinak* megjelenése után, pedig két oly kötettel áll elő *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok* címen, mely történeti és népi költészetünk váratlan gazdagságát volt hivatva feltárni. Ezt 1872-ben az *Adalékok* két kötetével és 1885-ben a *Tanulmányok a Rákóczi-korból* függelékéhez csatolt nagyszabású gyűjtésével toldja meg, országos lelkesedést keltve. Irodalomtörténetünk *Kurucköltészet* címen új fejezettel lesz ekkor gazdagabbá. E költemények egyrésze meglepő művészetet mutat, főleg szerkezet tekintetében a régi magyar, de a XVIII. századnak is hosszadalmas, krónikás szerkesztőmódjával és nehézkes verselésével szemben. De ez érthetőnek látszott, hiszen ezek valódi népköltészeti termékek: innen művészibb alakjuk és szerkezetük. Thaly szerte az országban találta őket: régi levelekben, akták mellékleteként, öreg parasztok ajkáról ellesve, Rákóczi korában élt dédapákról az unokákra hagyományozva. Mintha az egész népközösséget áthatotta volna a szabadságharcok hatalmas érzelmi ereje s úgyszólván mindenki munkálkodott volna megteremtésükön és kialakításukon. Herder felfogása a népköltészet természetéről: a kollektív költészet látszott itt ideális módon megvalósulni s a kor, mely ugyanezt a nézetet vallotta, habozás nélkül el is fogadta. Messze volt még Naumann „gesunkenes Kulturgut“ tanítása a népi művészetről! A Thaly gyűjtötte kurucénekekben Rákóczi szabadságharca mint felséges, lelkesítő *színjáték* vonul el. Nem az a nyomott hangulat uralkodik rajtuk, mely az egykorú kurucköltészetet, de általában az egész régi magyar költészetet jellemzi, mint amelyet oly emberek írtak, kiket mélyen áthatott a teológiai felfogás, hogy a földi világban csak siralomvölgyet és erkölcsi tisztítóhelyet lássunk s a lélek valódi örömeit egy más világban keressük. Még a győzelmi énekeken is ott borong ez a

homály; azt az életörömet, mely a XIX. századot jellemzi, e komorabb századok nem ismerték: Thaly kuruckölteményeit pedig ez a derűsebb szellem élteti. Ha egyéb érvünk nem lenne, a lélekállapot e különbsége is bizonyítékul szolgálhatna késői eredetük mellett. Mily lelkes öröm tölti el például az *Esztergom megvételeéről* szóló balladát! Csupa festőileg érdekes képet látunk magunk előtt, hogy nyomukban lelkesedésünk magasra szökhessen. Rákóczi aranyos zászlója fennen lobog a dombon, melyet vitézei süveggel hordtak össze. Maga a fejedelem nyugtalanul hánykódik tigrisbőrén. A Duna két partja reng az ágyúk szörnyű ropogása alatt, az éjszaka megvilágosodik a gránátok fényében s mire a hajnal kipiroslik a hegyoldalon, örömet lönek Esztergomban. Rákóczi felnyargal a meghódított várba. — Csupa harci kedv a *Bezerédi nótája*:

Kurucokat Bezerédi vezeti,
Ki a kardját német hússal eteti,
A csujtárját német vérrel festeti,
Tíz-husz rác ha reágyün, csak neveti...

Ilyen fölényes németgyűlöletet a valódi kuruckölteményekben sehohsem találunk. Ez a XIX. század nemzeti érzése. Ugyanez ihleti a *Csinom Palkó* gúnyolódását is:

Daru-lábú, szarka-orrú,
Nyomorult némettség;
Fut előttünk — retteg tőlünk...
Nyomorult nemzettség!
Görbe hátú, mert lenyomta
Füstös muskotéra,
Elfárasztott — elbágyasztott
Dióverő pózna...

E költeményt Riedl nem sorolta a Thalytól szerzetek közé, de egészen eredeti sem lehet éppen hangulatánál fogva. — Az *Ocskai Lászlóról való ének* csupa hangulatos drámai kép. Ahogy a vitézek összeesküsznek az áruló ellen; ahogy Jávorka paraszti áruhában betör a németújrári multságba s elfogja Ocskait; a székülés, ahol feje elüttetését elhatározzák; a kivégzés színjátéka:

Mikor rézdobokat megütték a vártán,
Mikoron a sípot megfújták a bástyán.

A bástya fokára kitűzött fejet már körüllegik a hollók, hogy szemét kivájják. Az egész költemény a balladai előadás tetőpontján áll: a XIX. század művészete és hazafias érzésvilága él benne.

Az 1890-es években új Rákóczi-hullám áradásának vagyunk

tanui. Az ezredéves ünnepre készülő országot a Thalyéhoz hasonló nagyjelentőségű gyűjtemény lepi meg: Káldy Gyula *Kurucdallai*. Káldy összegyűjtötte azokat a dallamokat, melyekre a kuruc-költeményeket énekelték, vagy hangszeren játszották s így mintegy teljessé tette Thaly gyűjteményét. Igazában ő tette közkinccsé a Thaly felfedezte kurucvilág gazdag költői termését. Schunda hangszerkészítőmester segítségével megszerkesztette a tárogató modern alakját is, mely oly stílszerűen kíséri e történeti énekeket. Káldy egész zenekart szervez és bejárja vele az országot, hihetetlen lelkesedést keltve. Mindenütt a rég letűnt és mégis újszerű, bús és tüzes dallamok hangzanak fel.

Endrődi Sándort, az akkori idők egyik legnagyobb költőjét, újabb nótákírására serkenti a millennium közelségével mindinkább erősödő hazafias hangulat s kötete, a *Kuruc Nóták*, annak évében, 1896-ban lát napvilágot. Az egész kötet a Thaly kurucvilágának lírai visszhangja. Nem hat az eredeti érzésnek azzal a mélységével, ahogyan Thaly költeményeit olvassuk, inkább művészi utánérzés, az eredetinek vonzó visszhangja. Ő méginkább a XIX. század álláspontját vetíti vissza, méginkább csak fényes színjátéknak látja a dicső kort: alkalomnak a magyar vitézség, lobogó lelkesedés, kalandos merészség ünneplésére. Németgyűlölete, labancmegvetése már a kuruc időkre a diadalmas jelenből visszatekintő, győzelmi tudattal eltelt, késői költő fölényes hangja, kihez annak szenvedései, kétségei csupán elhaló visszhangként érnek el.

Mi sem bizonyítja a kurucköltészet maradandó hatását jobban, mint hogy még a XX. század szocialista hatások alatt meggyengült nemzeti érzése is hozzájuk fordult. Ady Endre *Esze Tamás komája*, *Bujdosó kuruc rigmusa*, *Sípja régi babonának* és főleg a *Két kuruc beszélget* című költeményekben szólaltatja meg a régi hangot, de már szocialista munkások, parasztok ajkára adva, akik nem annyira az idegen elnyomásban, hanem a magyar urakban látják a haza megrontóit.

A huszadik század a Rákóczi-kultusznak tárgyilagosabb korát hozta magával, mely az előzőhöz képest már bírálólág is lép fel vele szemben. Első jelenségül itt egy oly színdarabot hozhatunk fel, mely voltaképen a kurucvilág hagyományos felfogását vallja s Rákóczi dicsőítését akarja szolgálni. Herczeg Ferenc *Ocskay brigadérosát* értem, melyben az áruló Ocskay azért adja meg magát Jávorka kis csapatának, mert lelkiismerete háborgását nem

tudja tovább elviselni, hogy a fejedelmet elárulta. Rákóczi udvara itt franciás barokk udvarnak van rajzolva, hol ugyanoly szer-tartások és udvari intrika uralkodik, akár Versaillesben, vagy Bécsben. Ez történetileg hű ábrázolás. Maga Thaly is elismerte, mentegette és igazolta, hogy Rákóczi udvara francia mintára volt berendezve. A magyar közönség azonban Káldy kurucdalai és oly festmények után, hol Czinka Panna húzza a fejedelem fülébe a magyar nótát, mégis meg volt lepve a képtől s akadtak, akik a színmű máskülönben sem szerencsés beállításában Rákóczi kiseb-bítését látták. A drámára kétségtelen hatással volt Jókainak *Szeretve mind a vérpadig* című regénye, melyben Ocskay szintén túlzott önérzetének áldozata. Herczeg azonban mélyebb gondolatot is akart kifejezni darabjával, azt, hogy a magyar cselekvés sike-rét az utolsó pillanatban mindig elgáncsolja a pártoskodás. De joggal kérdezhették mégis, mi szükség volt a történelemből is megbízhatatlan kalandornak ismert Ocskai árulását Rákóczi rovására lélektanilag igazolni s ezáltal mintegy mentegetni? (V. ö. Magyarország 1901, II. 12. Bp. Hirlap 40. sz., Bpesti Napló 44. sz.)

Országos felzúdulást idézett elő 1913-ban Szekfű Gyula *A száműzött Rákóczi* című műve a Magyar Tudományos Aka-démia kiadásában, és pedig nemcsak a közönség körében, hanem a tudósok nagyrésznél is. Szekfű könyve Rákóczi életét párizsi tartózkodásától fogva rajzolja s főcélja a fejedelem száműzetés-beli életének és politikai törekvéseinek hiteles rajza, bármint ellenkezzék is ez a nemzet lelkében élő ideális Rákóczi-képpel. Meg akarja rajzolni az emigráns lelkiséget általában, és Rákóczi-nak, vívódásait egyre kétségbeejtőbb helyzetében. Az akkori európai diplomáciának valóban nagyszerű rajzát adja és lélektani ábrázolása is sok finom megfigyelésről tanuskodik. De az a kép, amelyet Rákócziról rajzol, mégis túlságosan rideg és sok tekintet-ben nem helytálló. A közönséget különösen megdöbbsentette mind-járt az első fejezetben a Hôtél de Transylvanie-ben folyó kártya-játék rajza, melyet Ballagi Aladár, Szekfű könyvének legnagyobb ellenzéke, is erősen kifogásolt. Pedig teljesen hihető és erkölcsileg megbocsátható, hogy Rákóczi, ki híveinek nagy seregével érkezett Párizsba, inkább választotta a pénzszerzésnek e nem egészen ki-fogástalan módját, semminthogy híveit éhezni hagyja s magát már ekkor lehetetlenné tegye. Ő maga sohasem jelent ott meg, Brenner abbé intézte dolgait. Már sokkal inkább kifogásolható az,

hogy Szekfű nem akar látni Rákócziban mást, mint az erdélyi trónkövetelőt, aki családi hiúságában nem tudja feledni őseinek trónját s arra minden lehető és lehetetlen eszközzel makacsul törekszik. „A halálosan megalázott nagyúr, úgymond, befelé fordított tekintettel, körmeit tenyerébe vájva beszél maga elé egyetlen mondatot: «Esküm van arra, hogy keressem a fejedelemséget!» (60. l.) Képes lett volna török háborún, tatár hordák pusztításán át, felégetett magyar falvak lángjai közt is célját elérni s Magyarországon a világ sorát ötven vagy száz évvel visszaigazítani.“ (48. és 68. l.) Szekfű el van ragadtatva attól a kultúrától, amely Magyarországon a szatmári béke után megindult s amelyet Rákóczi felkelése, ha sikerül, romokba döntött volna. Pedig ez a kultúra, mely a töröktől elpusztított vidéket ekkor fölvirágoztatta, Magyarországot végzetesen nemzetiségi állammá változtatta. Az erdőkből ekkor nem hívták elő a bujdosó magyarokat, mint IV. Béla a tatárjárás után; a Rákóczi leszerelt vitézeinek, kik nagyrészt már azelőtt is hontalanok voltak, sem adtak földet, de még a régi birtokosok sem kaphatták vissza egykori tulajdonaikat, ha csak okiratilag nem tudták bizonyítani jogukat és fegyverváltságdíjat nem fizettek. Ehelyett Csernovics Arzén pátriárka vezetése mellett 37.000 szerb családot telepítettek le a Délvidéken, a messze Rajna partjairól katolikus frankokat hoztak Bács, Temes és Torontál megyébe és Magyarország egész déli határán horvát-szlovén ezredekből megszervezték a Határőrvidéket. Mindezek a magyarság ellen emelt bástyák voltak s hazánk nemzetiségi viszonyait végleg megzavarták. Trianon alapjait nagyrészt ekkor rakták le. A nagykiterjedésű Rákóczi-birtokokat, Károlyi Sándor jutalmán és az Aspremont-örökségen kívül, a Schönborn grófok kapták. A bambergi dóm, meg a würzburgi püspöki palota e magyar birtokok jövedelméből épült. A művészetkedvelő püspök Tiepolót hívta meg Itáliából palotája falképeinek illő megfestésére.

Szekfű állandóan irónikus fölényel tárgyalja a szerencsétlen fejedelem diplomáciai törekvéseit, ki Rodostóban, a világtól elzárva, nem volt az európai viszonyokról kellően tájékozva. Valóban ezek a passarovici béke után már semmi reményt nem nyújtottak a beavatkozásra. Szekfű ideálja Savoyai Eugén, kiről mindig nagy melegséggel szól, pedig a zseniális hadvezér nemzetünkben csak lázadó, rebellis népséget látott, mely az ausztriai császári házat állandóan zavarja nagy európai céljai elérésében. Később

írt nagy *Magyar történetében* már sokkal igazságosabb Rákóczi iránt, mint ez ifjúkori könyvében.

Kevesebb ellenmondásra talált Riedl Frigyes tanulmánya, mely ugyanazon évben (1913) épp Társaságunkban hangzott el s a kurucballadák legszebb tíz darabjának hitelességét kétségbevonta s Thaly dolgozómódjának műhelytitkait feltárta. Már előtte is elhangzott szakkörökben, baráti társaságban egy-egy félénk megjegyzés némely ballada hitelességét illetőleg. Hiszen például Rákóczi búcsúdalai, melyek egyikét Thaly székely népballadának mondja s ahol Rákóczi szájába ily szavak vannak adva:

Amerre tenger zúg,
Amerre a szél jár,
Csillag lehanyatlik, —
Ott nyugszom meg én már.

minden filológiai akribia nélkül is gyanús, mert hiszen Rákóczi, mikor a szatmári béke elől Lengyelországba menekült, még egyáltalán nem tudhatta, hogy a Márvány-tenger mellé fog kerülni, sőt azt remélte, hogy nemsokára majd győzelmesen térhet vissza. De ki merte volna e kérdést a „nagy kuruc“ életében feszegetni? Négy évvel halála után már ketten is felléptek kétségeikkel: Riedlrel egyidőben Tolnai Vilmos is, ki főleg nyelvi és etnográfiai szempontból vizsgálta a költeményeket. Az ő kétségei is körülbelül ugyanazon darabokra vonatkoztak, mint Riedl.

Riedl tárgyi és formai szempontból egyaránt Thaly alkotásainak bizonyította a tárgyalt balladákat. Filológiai vizsgálattal megállapította, hogy e költemények tárgya egyez Thaly történelmi műveinek megfelelő helyeivel, úgy az események elbeszélését, mint a személyek jellemzését illetőleg. A kifejezések a régi magyar költészet termékeiből vannak kölcsönkérve. A balladák lelőhelyei kétesek, variánsaik nincsenek. Formai tekintetben pedig Arany balladáinak mintájára készültek: erre vall drámai szerkezetük s az a balladás művészet, mely csak a főeseményekre világít rá s a mellékeseket rembrandti homályban hagyja, miáltal a cselekvény gyors haladását éri el a krónikás elbeszélőmóddal szemben. A balladákon egyetlen egyéniség szelleme, technikája vonul végig. Riedl kimondja, hogy Thaly irodalmunknak legnagyobb archaikus költője, ki annyira beleélte magát a tőle eszményített kurucokorba, hogy balladáiban Rákóczi Ferencnek egy költői lelkű kortársa szólal meg. Vagy ahogy Szerb Antal mondja: „Thaly megírta azokat a verseket, amelyeket egy egykorú költő-

nek kellett volna megírnia, ha akadt volna abban az időben egy Thalyhoz hasonló arányú tehetség.“ (I. 173.)

Thaly eljárásával nagy hasonlóságot mutat Káldy Gyuláé, a kurucöltemények zenéjének gyűjtésében. Haraszi Emil szerint: „Közös mind a kettőnél az izzó fanatizmus és szertelen rajongás, a délibábos fantázia, a romantikus hajlam. Káldy közlései nem hitelesek, sokszor megbízhatatlanok, forrásait nem tudja, vagy nem akarja megnevezni, még kevésbé pontosan megjelölni. A *Kuruc Dalok* előszavában mondja, hogy „néhányat egy-egy agg színész éneke, másokat öreg cigányok eljátszása után kótáztam le, nagyobb részét azonban egyes szólamra írva találtam s kaptam meg itt-ott“. Káldy fáradhatatlan agitátor. Igen nagy érdeme, hogy felkelti és ébrentartja az érdeklődést a kuruc zene iránt. De nem történetíró, fogalma sincs adatgyűjtésről, forráskritikáról, módszerről; képzelete, temperamentuma folyvást elragadja, akárcsak Thalyt, akinek roppant szorgalma és kitartása hiányzik belőle. Az egykorú, írott kútfők hiánya miatt, az egyre gazdagodó és színesedő Rákóczi-legenda hatása alatt Káldy, ahelyett, hogy valamilyen kezdetleges stíluskritikával vizsgálná a kuruc korszak zenei termését, anakronisztikusan modern és romantikus színekkel tarkítja a Thaly-szötte hímes fátyolt.“ (Századok, 1933. 550.) Dalai legnagyobb részét Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekéből* (1813), vagy más énekgyűjteményekből vette, némelyeket a cigányzenészek eleven hagyományából. De ízlése szerint változtatott dallamukon és szövegükön, sőt itt-ott saját szerzeményeit is becsempészte. Ma már nem tudjuk megállapítani, mennyi a kuruc zenében a tulajdonképeni kuruc korszak alkotása, mit vett át az előző időből és főként mennyit adott hozzá az utána következő kor. De szó sincs róla, hogy e dalok cigányzene mellett Rákóczi udvarában elhangzottak volna. A fejedelmi udvarban az a közös európai barokk zene divatozott, mely a többi hasonló udvarban, nemzeti vonás nélkül, sablónos, szinte kozmopolita jelleggel. Rákóczi és még inkább Bercsényi francia és olasz zenészekről vezetett zenekart tartottak. A magyar népdal csak vadvirág volt, melyet a nótázó paraszteseléd, falusi cigány behoz a kastélyba, városba, de itt csak kuriózum marad. A tehénhús nóta, melyet Gyöngyösi, Mikes, Apor említ, az európai zenészek közkincese, melyet *Rôti bouilli joyeux*, vagy olaszul *Rotibolo giocoso* címen ismertek mint asztali nótát és étkezés közben játszották.

Thaly és Káldy működése tudományos szempontból sok kifogás alá eshetik. Ám egy, bár hiteles, de töredékes, művészetlen gyűjtemény tett volna-e akkora hatást, mégha néhány igazgyöngyöt mutat is föl, mint az a csillogó művészi kirakat, melyet Thaly és Káldy tárt nemzetének szeme elé? Rákóczi egyénisége csak a költészet és művészet ragyogásában tűnhetett fel eszményként a magyarság számára. És a népeket nem racionális megfontolások, hanem az érzelmek misztikus birodalmából feltündöklő eszmények irányítják. Aki nemzetének ideálokat tud adni, az annak összetartó erőit növeli, önmagában való hitét gyarapítja és jövőjének mutat célokat. A magyarság hálája illeti meg őket önzetlenségükért, hogy feláldozva egyéniségüket, csak a közösségnek kívántak használni. És forró hála jár a nagy fejedelmeknek is, ki sírjának kétszázéves homályából ily eszmény gyánánt tündöklök felénk, mert oly életet élt, mely méltó volt rá, hogy őt a magyar nemzet legendás hősei közé avassa. Rákóczi emlékének áldozva, ezennel megnyitom a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935-i közgyűlését.

Zlinszky Aladár.

Vargha Gyula.

Írta : ALSZEGHY ZSOLT.

Vargha Gyula 1853-ban született, 1929-ben halt meg. Maga mondja, hogy tizenhatéves korában kezdett el verselni és ettől kezdve hatvan esztendőn keresztül alig pihent a tolla. Nemesak végigélte, hanem finom lírájával végig is kísérte azt a jelentős félszázadot, amely Arany és Petőfi költői példaadásától lassan-lassan elszakadva, megteremtette a mai modern magyar lírát. Gyökérszállai Arany poézisébe nyúlnak, és mégis volt emberi és költői egyéniségének valami sajátos varázsa, ami mindig elkülönítette Arany költői iskolájától, volt valami újsága, ami századunk első negyedében is mindenütt érezte, hogy benne egy, sablonos kategóriába be nem szorítható, önálló, s éppen azért mindig modern poétát kell megbecsülnie még ennek az ízlésbeli széttagoltságban élő magyar közönségnek is. Szembetűnően igazolja ezt, hogy versei ott láthatók a Gyulai Pál örökét őrző Budapesti Szemle és a Gyulai Pál hagyományaitól nem egyszer messzetérő Esztendő vagy Széphalom lapjain. Úgy érzem, költői egyéniségének problémája egyben a lírai költészet művészetének problémája is.

Emberi egyénisége a magyar fajnak legnemesebb hajtásai közé tartozik. Tántoríthatatlan erkölcsiég, az érzés felelősségteljes komolysága, a Sors szabta kötelességek egész lélekkei való vállalása jellemzi. Ahogy a kis családi örökség azért szállt reá, hogy fiainak és unokáinak továbbadja, a lelki örökséget is tisztán akarja az új nemzedéknek átmenteni. Ez a lelki örökség: a meleg érzés, az önzetlen munkaszeretet, a múlt megbecsülése, a jövő féltése, az eszmények józan tisztelete, a földhöz való ragaszkodás. Idegenkedik mindentől, ami felszínesség, ami üres csillogás, és még jobban attól, ami önzés, hiúság, gőg vagy hebehurgyaság. Nem a jelszavaknak, hanem a nemes célnak az embere; ez a lélektartalom nem is tanításban, hanem a lélek alapjában, nem szavakban, hanem világszemléletének látásmódjában nyilatkozik meg.

Az a fájdalom, amely költészetén végigrezeg, éppen annak a tudatából serken, hogy ez a lélek ebben a korban idegen, idejét-mult, túlhaladott. Már 1891-ben azt panaszolja, hogy „...meddő a kor.

Ki zengne dalt tompult, siket füleknek,
Fásult szíveknek haj, ki zengne dalt?
Midőn eszmények többé nem születnek,
S a régi eszmény mind kihalt;
Midőn a nagy sötét emberfolyam
Csak önző cél után rohan;
Felszíne csillog, ég a nap tűzében,
De mélye szennyes, salakos,
S a szűz erény hazúg mezében
Hivalgva jár az alakos.
Midőn a nagy szó oly tömérdek,
De célja nem a hon, csak az önérdék...!

1911-ben is ezen borong:

Oh, hogyne vágnánk messze, ki a korból,
Melyet nem értünk, mely minket nem ért,
Midőn lassanként mind fonákra fordul,
Mit nemzetünk bírt, álmodott, remélt.

1924-ben pedig ezzel nyugszik meg a változhatatlanban:

A lelkemtől — hisz más az ideálom —
Korunk egészen idegen.
Egy csöppet sem csodálom,
Hogy nem tapsol nekem.

Úgy érzi, az ő megértő hallgatói már csak a temető halottai (1925). Dalára senki sem figyel; visszhangtalan, árván enyészik el.

De nemcsak a kort érzi hibásnak, önmaga ellen is váddal fordul: látja, hogy itt a lantból mennydörgést kellene kicsikarni, s erre nincs ereje. Van egy-két fájdalmas nekilendülése, keményebb kifakadása, keserűbb panasza, de az igazibb hangja mégsem ez. És még egy korszerűtlenséget érez: dala egyre borongóbb, pedig a kor éppen a szomorú életből akar menekülni a költészet-hez. Keze a lét sötét fonákját mutatja egyre, mintha elvesztette volna a boldogságra való fogékonyságot; felvetődik tehát benne a kétség, nem azért visszhangtalanok-e a dalai? Van-e értelme itt a lantpengetésnek? A kétségnek ezt a hangját, a korszerűtlenség panaszának rezignált melankóliáját Arany Jánosból is jól ismerjük; természetes az is, hogy a korról egyre állandóbb az minden költő ajkán, de Vargha Gyulánál a sajátos lélektípus magyarázza meg.

Az 1915-ben megjelent költeményes gyűjtemény élére azt a dalát teszi, amelyben ez az aggódó lélek nyilatkozik meg, lélek,

amely nem mer örülni a tavaszi napsugárnak, mert nem meri elhinni, hogy meghalt már a tél; fél attól, hogy az ormokról még visszatér (*Elpihent*). A puszta ház láttán is elnyomja az újra-éledés reményét az aggodalom, hogy még az is elpusztul, ami eddig megmaradt (*Puszta ház*). Már a hetvenes években megszületik ez a keserű konstatálás:

„Nem öröme való e szív,
Csupán fájdalomra!”

Máskor azon panaszkodik, hogy:

Unom a mát, mást óhajtok:
Munkás, vidám holnapot!
Mégis, hogyha tovahajtott,
Tartanám már, s megsohajtok
Minden elfutó napot.

Örömgényét tehát a legszerényebbre mérsékli, nem mer sokat remélni, megelégszik egy mosollyal, sőt még egy hervadó emlék-virággal is. Érzékeny lelke egyre jobban szembenérzi magát a világgal. Elmenekül belőle az álomba, a lármás nappal ellentétébe, a csendes, elnyugtató éjszakának fátylas álmába, ahol az el sohasem ért boldogságmézet élvezheti. És még fiatal, amikor csalogatni kezdi a csendes elmúlás kéje; nem szenvedés, hanem igazság, amikor gyermekkorának vágyai között is felfedezi a titkos óhajtást: elhalni a hulló virággal (*Nem tudom.*) Az álomtól az örök álomhoz, majd ettől is a megsemmisülés kívánásához menekül.

Hol minden szív nyugtot talál,
Kevés nekem már a halál;
Nem adhat, érzem, enyhülést,
Csupán a megsemmisülés...
Testem, lelkem, hírem, nevem
Enyészen el oly teljesen,
A semmiségbe visszafolyva,
Mintha sohase lettem volna. (*Sötét órában.*)

Fájó kérdésként mered elébe: van-e haszna életének; mert egyre jobban érzi, hogy áthidalhatatlan szakadék van nemes lelkének törekvései és élete között; máskor pedig józan szemmel látja, hogy lelki habitusában van az ok; csak addig tud örülni valaminek, amíg el nem érte, amíg sóváran várja a teljesülését (*Kertemben*).

Ez az érzékeny, magát emésztő lélek csak még érzékenyebbé érik a korrallal. Már pedig Vargha Gyula költészetének kétharmad része hatvanadik életévének küszöbén túlról való. Szíve egyre jobban rezeg minden sejtés érintésére.

Ha baj közelg, előre érzem,
 — Pedig de jönnek a bajok, —
 /Sebem nincs, már előre vérzem,
 Egyszerre száz seb is sajog. (*Jövőbe látás.*)

Ez az érzékeny szív állandóan csordultig telt a múlt, jelen és jövő keservétől; ez a belső forrás, hullámozás egyre örvényeket sejtet, a felszín esendjét, nyugalmit nem engedi élvezni az a fájó adomány, amely a némaságban is mindig morajlást hall, amely szörnyű átokként a jövőbelátás bűvöletét nyomta szemére. Amit Mécs László sóhaj, hogy „ma boldog az, ki nem lát, ki vaknak lenni bír“, az borong Vargha Gyula költészetében, akit a magyar Sors látó szemmel és halló füllel vert meg. Amíg körülötte a gondfelejtés vidámsága harsog, ő dideregve vonja magára palástját:

Ismeretlen félelemtől
 Szorul lázas szívem össze,
 S elfog egy nagy, nyugtalan vágy:
 Menekülni messze, messze. (*Bujdosó hold.*)

A sötét ég peremének alján a reménynek még csillámát sem látja (*Utolsó dal*), valami bús sívárság lepi be lelkét (*Kiábrándulva*), szíve, mint a szövétnek lángja, állandóan dobog (*Leégő fáklya*) és a tavasz zöldülő megújulása sem tudja megcsalni búját (*Átkos tavasz*).

Ez az állandó köd világszemléletét is egyre sötétebbé teszi. Verses gondolatszilánkjai között néha az embergyűlölet keserűsége izzik.

Ha mondanád: „Sorsod megválthatod,
 Csak messze menj, más földre innét.“
 Magammal vinnék minden állatot,
 Embert egyet se vinnék.

Ilyenkor a világban nem lát mást, csak bünt és becselenséget, s az athéni Timon átka forr benne (*Megúntam*). Aljasság, irigység, vakság, rothadt szívek büzhödt szaga fakasztja undorát (*A bűnök kicsordult pohara*) és adják ajkára a kegyetlen megállapítást:

Az emberek buták,
 Ha nem azok,
 Gazok.

De ezt a keserűséget az teszi tiszteletreméltóvá, hogy nem egyéni sérelmei fakasztják, hanem az a gazság, baj és szenvedés, amely kívülről tárul elébe. Azon, hogy költői szavai nem találnak megértő lélekre, néha elborong, de még nem lázadzik; az életre azért, amit reárázott, nem panaszkodik, sőt a meg-

elégedés hálás szava zendül érte az ajkán. Az ő szívének fájdalma abból a szomorúságból fakad, amelyet honának sorsa kényszerít reá. Költői termésének legnagyobb része annak a szomorúságnak a visszhangja, amelyet a haza szemlélete ébreszt benne. Már férfikorának hazafias lírája is erősen elűt attól a két divatos hangtól, amely a kiegyezés után uralkodott; nála sem a negyvennyolcas eszmék harsogását, sem az ujjongó dicsőség ódáit nem halljuk. A hatvanhetes kiegyezés talaján áll: erősen hiszi, hogy ezzel a nemzet jövője olyan alapra jutott, amelyen szilárd és biztos épület emelhető. És a lelke mégsem nyugodt, mégis kétségek mardossák nemzetének jövőjét illetőleg. Már a nyolevanas években pusztulóban látja faját (*Rossz álom*); egyre jobban megvilágosodik előtte, hogy a pompa, fény, hívságos élvezet tévútra viszi népét (*Ezer év*). A millenáris ünnepségekre készülő magyarságot óvja az oktalan hivalkodástól és nincs is verse, amely az ünneplés nagy ujjongásába illenék. Keserűen leckézteti a legénykedő kamasz idétlenségét, a háziasságról megfélemedező, cifra leánynépet, azt a felületes gondatlanságot, amellyel a ma a holnapot feléli. Fájó szívvel látja az érdek uralmát a közügyekben is, a Júdás-szellemet, mely hajlandó lenne hitet, erkölcsöt, becsületet keresztfára feszíteni, de árulónak kiáltja ki azt, aki nem hajlandó búnos útján vele haladni (*Feljajdulás*). De legjobban az ezeréves átok kínozza: a gyűlölet, viszály, harag (*Arnyak*). Hiába a figyelmeztetés: az érdek, szenvedély és a hit egymás ellen hevíti a magyart; Vörösmarty gondolata kínozza:

Hát oly gyönyör egymást gyűlölnünk?
Hát oly nehéz egy célra törnünk,
S jobban szeretni a hazát,
Mint enszívünk dölyfét, dacát?

És magyarjának ez a gyűlölet vagy lidérefény után kapkodó futása egyre jobban elmélyíti benne annak a bizonyosságát, hogy a magyarnak el kell pusztulnia. Kölcsey Zrínyi-dalával ismétli:

Sorsunk betelt, e pusztulásra szánt faj
Ma még tán nemzet, holnap már nem az,
Enyészik, sorvad gyászos elmulással,
Megosztozik földjén a cenk, a gaz.
Emlék se lesz, mely multjáról regéljen...

A látó szem fájó igazságát csak kínzóbbá teszi a tudat, hogy hiába látja a jövőt, nincs ereje igazságának megértésére reá-ébresztteni kortársait:

Örvénynek előttünk tátongani mélyét
Hasztalanul látja látó két szemed!

Pedig elérémlik az orosz veszedelem, fülébe sikolt — már 1897-ben — a munkásmozgalom nemzetietlen iránya és a nemzeti-ségek telhetetlensége. Hogy ünnepeljen, amikor

Lenn zúg a nép, Istent hazát tagadva,
Fenn léhaság, viszály, fagyos közöny,
Körül pedig reánk tör, feldagadva,
A külfaj árja, mint a vizözön?

Nyugtalan szívére reánehezedik a nemzet jövőjének kilátástalansága; nem tud örülni az ország új törvényhozó épületének, mert kélségek mardossák; nem tud bízni az új Országház munkájában, mert látja, hogy benne a Szó az uralkodó. A hitet kegyetlenül őrli az elébetáruló valóság; de akar bízni, hit nélkül is, kötelességből.

Még szembetűnőbb az ellentét, ha költőnk hábercrús líráját vetjük egybe a világháború rajongó vagy sugalmazott verseivel. Vargha Gyula már 1915-ben hangot mer adni jajongó panaszának:

Szörnyű, szörnyű a halál aratása,
Oh, mennyi vér s véres tetem;
Mint a kaszált fű rendje, hull rakásra
Virágod, édes nemzetem.

És nem tudja megvigasztalni az a gondolat sem, hogy e kiömlött vér boldog virulást hoz a Kárpátoktól le az Adriáig; aggódó szíve ebben a reményben sem tud hinni és megnyugodni, a haremző sárga ködéből emberirtó sárga rém alakját látja kiemelkedni (*A kárpáti harcok idején*). Álmát szétszaggatott, vonagló embertestek, átlótt fej és mell, összetört tagok látása háborgatja (*Véres évek*). A bokkrétásan vonuló katonák énekét túlharsogja az árvák sírása (*Bokkrétásan*) és a maga sírváró hangulatát csak nehezíti, hogy a nehéz évek annyi fiatal ragadnak el, hogy egyre több kis sír domborul a temetőben (*Virághullás*). Jajszót fakaszt benne a sok ugaran maradt föld, a néma mezei munka, a csendesen melázó aratóleány és így sóhaját:

Kihalt a mező, elvéve ha egy-két
Gyerek zavarász kócos teheneckét,
Vagy roskatagon öreg ember ballag.
Kevés a vetés, sok a parlag.

A jövő gondolata sem nyugtatja meg; a fecskéfészek előtt azon tűnődik el, hogy faja nem törődött a bekövetkezendővel, hogy sohse gondolt e szörnyű időre. Még jobban fáj neki, hogy a mával sem igen törődik, hogy az irigykedő civódás most is bontja az egységet. Szíve forr, amikor a nyomor és pusztulás ellentéte-

képen a bűnös Babilon fénye, zaja, zenéje, tánca, vigalma mered feléje. Büszkén látja a magyar vitézség ragyogását, de néha úgy érzi, mintha ez is csak arra szolgálna, hogy a környező szívtelen világ gúnykacaját növelje nagyra. Nagyon sokat lát, hiszen hivatalába futnak be a híradó számadatok a künn és benn pusztuló magyarságról; és Pesten él, s így módja van látni a világváros közönyét, vakságát, romlottságát. Ez magyarázza meg, hogy már 1916-ban gyászos jövő elkövetkezésétől retteg, 1917-ben pedig Kassandra-jóslatként hangzik az ajkán:

Magyar hazám, boldogtalan
Feltámadást nem érsz te többet,
Eltűnsz örökre, nyomtalan,
S a bús felejtés árja zúg fölötted.

Milyen fájdalom marcangolhatta a szívét, amikor ezt a borzasztó jóslatot leírta! Ebben az időben valóban megérthető öreg testének halálvágya. Az emlékek világába menekül ekkor, de azok mögül is nagyon sokszor elénkesordul a könny, amely a jelent és jövőt siratja.

A háborús évek után ez a sötétenlátása nem is tűnik el teljesen soha. Nemcsak az 1919. esztendő keserves megpróbáltatásában, nemcsak a békét kísérő rettenetes ébredésben árkolja ez az arcát, hanem ottmarad riadt tekintetében a huszas években is végig és fel-felsír ebben a fájdalmas sikolyban: „Öngyilkos nemzet fia vagyok én!” Lelke annál borúsabb, mennél jobban érzi, hogy e sorsért nincs kinek szemrehányást tennünk, mert magunk idéztük magunkra, mert megérdemeltük. Fájdalmas igazság van utolsó önjellemzésében:

Nem látok arasznyi zöld színt se hazámon,
Szemem teli hordta homokkal a számum.

Van-e menedék e sötét gondok elől? Van-e orvossága a szív fájdalmainak? Vargha Gyula költészetében három öböl csöndje gyógyít: a megértő család szeretete, a természet veleérezése és az Istenben való megnyugvás. Nagyon hamar megérti, hogy „baj, gond, küzdelem az élet” és a kis örömekért is hálára szoktatja a szívét. Elég egy csendes elpihenés a természet csendes ritmusában, elég a megérezése annak, hogy annyi a közösség ember és természet között, elég egy tekintet az unoka csillogó szemébe: ha nem is állandóan, de elpihen a vihar csattogása. Az ősi ház vallásos szelleme viszont a jövő rémeit űzi messze. „Mért remegni a jövőtől — mondogatja ilyenkor —, Hidd, van, aki sorsot intéz.”

Még a könyörgést sem tartja a megbékülés e csendjében okosnak, hiszen az ember úgysem tudhatja, mi jó neki és mi rossz. Vannak órák, napok, amikor nem könnyű eljutni ehhez a révhez; amikor sóvárogja a hitet, a Gondviselésbe való belenyugvást (*Minden gondotokat őreá vessétek*); amikor hiába mondja önmagának, hogy minden úgy jó, ahogy az Úr elvégezte; amikor felsír benne a nem-értem, vagy feltör a kétely, mint egy református lelkész temetésén, hogy a Túlvilágot hívó embert nem csalja-e meg ez a hit? De a természet megújuló élete hamarosan meggyőzi arról, hogy

„A mindenségben nincs se vég, se kezdet,
El, nyomtalan, még egy porszem se veszhet“,

és rátalál élete és költészete igazi értelmére:

Haszontalan az én éltem se lesz tán,
S ha volt, ha élt, örökre el se vesz tán,
Lelkemben ami tartalom;
Mint a sugár s a hang a végtelenben,
Úgy rezg tovább az én búsan, feledten,
Már félig elhangzott dalom.

Egyéniségének azonban egyik legszebb vonása maradna említetlen, ha meg nem állanék problémákkal foglalkozó költeményeinek egyik jellemző darabjánál. A sírhoz közeledő emberben sokféle ok vetheti fel a sírontúli élet kétségét, de Vargha Gyula nem a büszke tudomány szkepszisével, nem is a bűntudat aggodalmával tekint a sír feltáruló mélyébe, hanem az Isten végtelenségéhez mérve a maga parányiságát, így sóhajt:

A földről én hogy szállanék ki messze?
Mért lennék üdvözült egy szebb világon?
Hiszen nincsen szó, amely kifejezze
Parányiságom. (*Kérdések felelet nélkül.*)

Íme: ez a magát kicsinynek érző, de a maga Isten-kiszabta hivatásának betöltésén minden erejével dolgozó ember, aki a bűn és önzéssel szemben a szeretet fegyverét veszi kézbe és adja kezünkbe, ez Vargha Gyula egyénisége.

Az a líra, amely az általános emberi érzéseknek ezt a nemes csokrát ragyogtatja elénk, nyilván már ezzel az érzési tartalommal is megkap. Vargha Gyula verseiben ezt a hatást még emeli az, hogy formai és stílusbeli egyszerűsége, szemmel látható közvetlensége kétségtelenné teszi, hogy a dal és a lélek tartalma azonos. De van ennek a léleknek még egy sajátossága, ami költői megnyilatkozását modernné teszi. Nem véletlen az, hogy éppen

századunk felvirradásával fordul nagyobb figyelem Arany János lírája felé. Az a túlérző fájvirág, aki minden hatásra megrezzen és ezt a bizonytalan belső rezgés-hullámzást magában dalainak élénképülő megalkotásában is érezteti, közelebb áll a mához, amely egyrészt a viszonyok bizonytalanságától nem tud szabadulni, másrészt idegesebb alkatánál fogva könnyebben reagál minden élményhatásra. A ma emberének egész világfelfogásán ez a bizonytalanság uralkodik, de ez a nagyobbfokú érzékenység is. Általános hangulata nem is lehet a derű, hanem a jövőtől féltő, a jelenben megbízni nem merő borongás. Vargha Gyula költészetében ezt a magával rokon lélektípust találja meg: ezért érzi a maga lírájának.

És nemcsak a versek hangulati tartalma felel meg ennek a modern léleknek, hanem a belső formájuk is. Vargha Gyula költeményeiben két megjelenítésmód az uralkodó. A vers tartalma vagy önszemlélet, vagy természetszemlélet. Mind a kettőben erős a realitás, anélkül, hogy e realitás kedvéért a bemutatandó helyzet vonásait túlságosan részleteznék s ezzel hangulati erejüktől őket megfosztaná. Mindig van egy-két vonás, ami a képet egyénivé teszi, ha a legsablónosabb természeti képet idézi is élénk, például az alkonyt, vihart stb. De sohasem ez a reális kép a fontosabb benne, hanem mindig a maga lelki állásfoglalása. Ennek a hangulati állásfoglalásnak megjelenítésében nagyon változatos. Néha megmarad a látszólag objektív képnél, s annak természetes hangulati hatására bízza az olvasó bizonyos irányban való megindítását.¹ Máskor egy-egy állítmány ragvégződése jelzi a lemezt, amely a képet felvette: a költő lelkét.² Sokszor odahelyezi magát a kép középpontjába, s ilyenkor magának a hangulatnak eluralkodását jeleníti meg.³ Az így élénkködlő hangulatból nagyon gyakran valami gondolati megállapítás hallik ki, de éppúgy, mint a hangulat, ez is az élményből önkéntelen adódónak látszik. És nemcsak önkéntelennek, a pillanatnyi helyzetből odacseppenőnek, hanem mindig szubjektívnek is, amit nem külső világhoz intéz, hanem önmagában, önmagával kénytelen megoldani vagy legalább bogozgatni. Innen van, hogy lírája igazán szubjektív líra. Ez a szubjektivitás őrzi meg melegségét, adja meg bensőségét: ez az, amit az olvasó modernnek érez benne. A színei nem riki-tóak, szívesen dolgozik a pasztelleccsel (*Pasztell-kép*), néha pedig

¹ *Késő vöd, Hófolatok, Alkonyi pirosság.* ² *Szitakötők, Tamadó vihar.*

³ *Glória. Halott fák.*

a szimbolum világában él (*Alomországban, Ezüsterdő*). Művészetének legnagyobb finomsága éppen a reális vonások színtarkaságában való könnyed mérséklete. A stílkritika bizonyára a parnasszisták hatására fog még e téren bő reminiscenciát összeállítani; hiszen erre utal már Vargha Gyula nagy világirodalmi jártassága is, amelynek csak szerény bizonyossága műfordításainak gyűjteménye. De jellemző, hogy magát a jelenséget már ifjúkori versei közt is megállapíthatjuk, s így annak eredőjét első sorban a költő egyéniségére kell visszavezetnünk.

Vargha Gyula lírai költeményeinek nagy része hangulatvers. Nem is akar több lenni, csak egy-egy futó-maradó hangulatot megjeleníteni és belénkültetni. Ebben a törekvésében, a teljes kifejezés művészetében, nagy segítségére van gazdag nyelvkincse, a természettel korán kapcsolódó élete, de formai művésze is. Csak azokra a versekre mutatok, amelyekben a tánc (*Haláltánc*), a ringatózás (*Tünde képek*), a patak futása (*A patak*), a játszi élmény (*A hó*) szinte benne lüktet a ritmusban és ellentétül a rímtelenségnek arra a fakóságára, amely az őszi táj színeit váltja hangbenyomásokra (*Őszi napon*): a verselés mestere, impresszionista mestere áll bennük előttünk.

Impresszionista mester. Csakugyan, Vargha Gyula költészetét ez a jelző illeti. A magyar líra történetében az ő, ami Mednyánszky László a festőművészetben; de a magyar lélek történetében több, mert a nemes lélek kiformalására a szó eredményesebb eszköz, mint a festék. Már pedig Vargha Gyula hatásának tényezői között a legmaradandóbb az ő emberi egyénisége.

Egy Ady-motívum eredete.

Nagy költők eredetisége, ha közelebbről vizsgálgatjuk, sohasem a gondolat, az ötlet, a tárgy eredetiségét jelenti, hanem egyedül a megformálás egyéni művészetét. Amit Arany az epikában „hitel“-nek nevezett, azaz a másoktól, sokaktól megtalált és felhasznált motívumokhoz, meseformációkhoz való ragaszkodást, amire sokkal inkább lehet az alkotó-költőnek támaszkodnia, mint saját-leleményekre, — az nemcsak az epikára, hanem a költészet minden ágára áll. A legnagyobb drámaírók, lírikusok legtermékenyebb és leghatásosabb motívumai és meseszövegei csaknem kivétel nélkül mindig azok, amiket készen kapnak. A líra talán még az epikánál is inkább „közhelyek“ költészete, az emberi érzés-és gondolatvilág ősi kincsének mindig új és új formába öltöztetett művésze. Amint Arany száz meg száz helyről hordta össze költészetének legszebb, legegényibb kifejezésű értékeit, úgy termékenyült meg a Goethe vagy Petőfi fantáziája is régi és kortárs-költők hatása alatt.

Ady költészetének egyik legszelesebb szétágazású és legsajátosabb motívuma: a maga költői gondolatainak megszemélyesítése. Ezt a gazdag motívum-kört, — melyet Ady költői működése kezdetétől mindvégig hihetetlenül sokszínű és tartalmú változatossággal és raffináltsággal egy egész mitoszkomplexummá épít ki, — az *Özvegy legények táncáról* írt tanulmányomban bővebben mutattam be. Ennek a motívum-tőnek alapeszméje: a lélekben nyugtalankodó, művészi megvalósítást követelő gondolatok, amik a költőt se éjjel, se nappal nem hagyják pihenni. Ezek a gondolatok Ady költői képzeletében táncoló „manókká“, „özvegy legényekké“, „kimérákká“, „katonákká“, „vitézekké“, „fiaivá“, „testvéreivé“, „lelke szerelmes fattyaivá“, „álomfickókká“, „láz-sereggé“, „ködfantomokká“, „kísértetekké“ személyesednek.

Ennek a költői gondolatnak legelső jelentkezése 1903 októberéből való. A *Nagyvárad* *Napló*nak egy szülőfalujából küldött levelében ezt írja: „Pihenni jöttem s keveset akarok viaskodni magammal... Néha sikerül... megfognom a teljes gondolattalan-

ság félóráját. Csak aztán egyszerre hallom az eső kepogását s egyszerre *rajzanak elő* a csúnya manók, melyek a Chopin lelkét marták, mikor a harmadik prelude-ot verte ki félig örülten a zongoráján.“ — Versben 1905 szeptember 10-én jelenik meg (*Budapesti Napló*) a *Búgnak a tárnák* című verse: „Havas csücsával nézi a napot Daloknak szent hegye: a lelkem... Fent-fent a csücsön: nagy-nagy szüzi csönd, Gondolat-manók csoda-tánca... Lelkem tetőjén szent táncaikat Fürge manók riadva járják...“ — 1906 május 24-én Ibsenről többek közt a következőket írja: „Észak komor és nagyszerű Messiása... meghalt... Nagyon havas és fagyos ormokra kúszott az új normann isten. Gondolat-manói nem bírták a szörnyű hideget...“ — Ezek a költői képzetek, a gondolatok mitikus megtestesítései, amint írtam, végighúzódnak aztán Ady egész költészetén.

Itt, most, minden egyéb idegen vonatkozását mellőzöm ennek a motívumnak. Csak egyre akarok rámutatni. A Bródy Sándor kétségtelen hatására. Bródy 1888-ban megjelent *Faust orvos* című regényében a következő két passzust találjuk:

1. „Agyában felkeltek, kergetőztek azok a kérdő *kis gnómok*, melyek millió kérdést intéznek a néma értelemhez s *szinte örülnek, szinte gúnyosan kacagnak* a kérdezettnek szégyenkező buta némaságán.“ (143. l.)

2. „Összevissza, rendszer és logika nélkül futottak, *rajzottak, táncoltak*, röppentek agyában a megfelelheterlen kérdések *apró manói*.“ (144. l.)

Íme, még egy-két Bródyra emlékeztető Ady-sor: „Éjfélnél jön az álom-fickó... *Táncol bolondul* a kezein *S röhögve* mondja: «ülj le, ülj le»... És jön a másik, jön a többi, Forognak, mint az ördög-orsók... *A fickó had zúg, kereng, röhög*... S adnak íme újabb parancsot, Tréfásat, vígat és iszonyút, Ezek a *kegyetlen légenyek*.“ (*Az én koporsó-paripám, Vér és Arany.*) S egy másik Ady-versben: „Szapulva hull hideg eső, Csepegő, furesa árnyak, *Apró*, fagyos téli *manók* Redős, forró homlokomon Nagy próbatáncot járnak.“ (*Barna ég alatt, Vas. Ujság*, 1909 január 17. s az *Ady-Múzeum* I. kötetében.)

Ady különösen becsülte s szerette Bródyt, minden dolgát ismerte, olvasta, de az idézett és szembesített helyek ezen a tudomásunkon túl is kétségtelenné teszik Ady „gondolat-manóinak“ közvetlen eredését Bródytól, Ady kedvenc írójától.

Földessy Gyula.

Irodalomtudományi repertorium. 1929—1934.

(Az irodalom, irodalomtörténet és kritika elméletére vonatkozó magyar könyveknek és cikkeknek időrendbe állított jegyzéke.)

Babits Mihály: Élet és irodalom. Budapest, 1929. — Császár Elemér: A magyar irodalom jellemző vonásai. Magyarok a kultúráért, 1929. — Fábíán István: A kritika válsága. Napkelet, 1929. — Farkas Gyula: Irodalmunk kétféle nemzeti érzése. Magyar Szemle, 1929. — Hankiss János: A magyar irodalom sajátos értékei. Magyarok a kultúráért, 1929. — Imre Sándor: Az átértékelés az irodalomban és történelemben. Irodalomtörténet, 1929. — Kárpáti Aurél: A kételkedő kritikus. Budapest, 1929. — Máté Károly: Irodalomtörténetírásunk kialakulása. Minerva-Könyvtár, 11. sz. Pécs, 1929. — Németh László: A kritika feladatai. Nyugat, 1929. — Pintér Jenő: Irodalomtudományi repertorium (1864—1928). Irodalomtörténet, 1929. — Surányi Miklós: Író és közönség. Budapesti Szemle, 1929. — Baros Gyula: Az irodalmi fejlődés fokozatai. Napkelet, 1930. — Bisztray Gyula: A haldokló kritika. Magyar Szemle, 1930. — Hankiss János és Juhász Géza: Panorama de la Litterature hongroise contemporaine. Paris, 1930. — Joó Tibor: A kritika szempontjai. Nyugat, 1930. — Keresztury Dezső: Irodalom és stílus. Magyar Szemle, 1930. — Nagy József: Új elmélet az irodalomtörténetről. Irodalomtörténeti Közlemények, 1930. — Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. I. köt. Budapest, 1930. — Babits Mihály: Szellemtörténet. Nyugat, 1931. — Császár Elemér: Irodalom és irodalomtörténet. Budapest, 1931. (Litografálva.) — Eckhardt Sándor: Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában. Minerva, 1931. — Ermatinger, Emil: Die Idee in der Literaturwissenschaft. Egyetemes Philologiai Közöny, 1931. — Hankiss János: Az első nemzetközi irodalomtörténeti kongresszus. Budapesti Szemle, 1931. — Kristóf György: Kritikai szempontok az erdélyi irodalmi életben. Kolozsvár, 1931. — Németh László: Izlés-problémák a kritikában. Nyugat, 1931. — Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. Budapest, 1931. — Thienemann Tivadar: Irodalomtörténet. A magyar történetírás új útjai, 1931. — Alszeghy Zolt: A katolikus kritika. Élet, 1932. — Brisits Frigyes: Az irodalmi értékelés válsága. Élet, 1932. — Hankiss János: Emberismeret és irodalom. Debreceni Szemle, 1932. — Hankiss János: Nemzet-

kép és irodalomkutatás. Minerva, 1932. — Haraszthy Gyula: Irodalomelméleti kérdések a mult század második negyedében. Budapesti Szemle, 1932. — Kodolányi János: Irodalompolitika. Pesti Napló, 1932. 84. sz. — Komlós Aladár: A kritikus problémája. Nyugat, 1932. — Nagy Miklós: Kritika a kritikáról. Magyar Kultúra, 1932. — Négyesy László: Az irodalmi fejlődés szabadsága. Budapesti Szemle, 1932. — Négyesy László: Hat esztendő magyar kritikai irodalma. Budapesti Szemle, 1932. — Nyitrai Nagy László: Módszertani széljegyzetek irodalomtudományunk legújabb terméséhez. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1932. — Pitroff Pál: A szép-irodalom esztétikája. Budapest, 1932. — Sebestyén Károly: Gondolatok a tragikumról. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai 58. köt., 1932. — Barta János: Néhány szó újabb irodalomtudományunk elméletéhez. Athenaeum, 1933. — Elek Oszkár: Módszertani munka az összehasonlító irodalomtörténetről. Irodalomtörténet, 1933. — Halász Gábor: A kritikáról. Bibliofil-Kalendárium, 1933. — Halász Gábor: Irodalomtörténet és kritika. Nyugat, 1933. — Halász Gábor: Nemzedék-problémák. Nyugat, 1933. — Kerecsényi Dezső: Két évtized irodalomszemlélete (1900—1920). Protestáns Szemle, 1933. — Kurzweil Géza: Új embertípus, új ízlés, új irodalom. Pannonthalma, 1933. — Pukánszky Kádár Jolán: Az összehasonlító irodalomtörténet magyar feladatai. Napkelet, 1933. — Rédey Tivadar: Kortárs költők, kortárs kritika. Nyugat, 1933. — Vellani-Dionisi, Franco: Gondolatok a magyar irodalomról. Debreceni Szemle, 1933. — Alszeghy Zsolt: Titkári jelentés. Irodalomtörténet, 1934. — Baránszky-Jób László: A stíluselmélet új útjai. Esztétikai Füzetek, 1934. — Császár Elemér: Az író és közönsége. Berzeviczy Albert-Emlékkönyv, 1934. — Császár Elemér: Az összehasonlító irodalomtörténet. Győri Szemle, 1934. — Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, az esztétika és a filozófia köréből. Budapest, 1934. — Fülöp Ernő: A módszeres kritika főszezpontjai. Korunk, 1934. — Fülöp Ernő: Irodalomszemlélet és világszemlélet. Korunk, 1934. — György Lajos: Tárgytörténet és irodalomtörténet. Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. — Hankiss János: Az együttműködés szerepe és értéke az irodalomtudományban. Debreceni Szemle, 1934. — Hankiss János: Irodalomszemlélet. Debrecen, 1934. — Haraszthy Gyula: Mai kritikánk létkérdése. Protestáns Szemle, 1934. — Jancsó Elemér: Az irodalomtörténet-írás legújabb irányai. Erdélyi Múzeum, 1934. — Kozocsa Sándor: Jegyzetek a kritikáról. Császár Elemér-Emlékkönyv, 1934. —

- Mitrovics Gyula: A kritika hivatása. Képzőművészet, 1934. —
Pintér Jenő: Elnöki megnyitóbeszéd. Irodalomtörténet, 1934. —
Pongrácz Kálmán: Magyar irodalompolitika. Válasz, 1934. —
Rédey Tivadar: A színházi kritikus lelkiismerete. Budapesti
Szemle, 1934. — Rédey Tivadar: A színi kritika esztétikai követel-
ményei. Esztétikai Füzetek, 1934. — Szerb Antal: Az irodalmi
elmélet új nemzedéke. Válasz, 1934. — Turóczy-Trostler József:
A magyar irodalomtörténetírás és Pintér Jenő. Budapest, 1934. —
Voinovich Géza: A költészet hivatása. Berzeviczy Albert-Emlék-
könyv, 1934. *Kozocsa Sándor.*

Erdélyi csillagok. Arcok Erdély szellemi multjából. Az Erdélyi Helikon íróinak tizedik találkozója alkalmából írták: Balázs Ferenc, Bánffy Miklós, Járosi Andor, Kós Károly, Kovács László, Lakatos Imre, Ligeti Ernő, Maksay Albert, Molter Károly, Reischel Artúr, Reményik Sándor, Szántó György, Szemlér Ferenc, Tamási Aron, Tavasz Sándor. Kolozsvár és Budapest, 1935. 230 l. Erdélyi Szépművés Céh. Minerva-nyomda.

Az Erdélyi Szépművés Céh 1935. évi könyvnapi kiadványát a Révai Testvérek Irodalmi Intézete lelkeshangú kísérő irattal hozta forgalomba. Ez a könyv — úgymond a lapok számára szóló értesítés — Erdély regénye azoknak élettörténetébe sűrítve, akik évszázadokon keresztül legtöbbet tettek a kisebbik hazáért, a királyhágóntúli tájak magyar szellemiségéért.

A kötetet Bánffy Miklósnak Kemény Jánoshoz intézett előszava nyitja meg. Hivatkozik benne a marosvécsi írói napok jelentőségére, az Erdélyi Szépművés Céh könyvkiadó vállalatának sikereire, az Erdélyi Helikon folyóirat küldetésére. Az erdélyi írók között — emeli ki az előszó — a kölcsönös megértés, türelem, szeretet szelleme uralkodik. A marosvécsi egyesülés tizedik évét nem lehetne méltóbban megünnepelni, mint azzal, hogy „összegyűjtünk Erdély multjából tizennégy nevet és koszorút fonunk belőle. E könyv nem kimerítő. Nincs benne minden nagy munkása a kicsi ország kultúrájának. Úgy-szólván taláalomra szedtük őket össze, ahogy taláalomra szakít az ember vi-rágot a réten“.

Taláalomra szedtük őket össze! Elég különös vallomás. Azt vártuk volna, hogy — ha már egyszer alkalom kínálkozik a legkiválóbb erdélyiek arcképcsarnokának megnyitására — ez a gyűjtemény a történeti igazság-oztást kegyelettel, de hiánytalanul is szemléltesse. Miért volt szükség a ta-láalomra való összeszedésre, amikor némi fáradsággal megnyugtatóbban is egybe lehetett volna állítani a megfelelő sorozatot? Minden könyvszerkesztés alap-veető követelménye, hogy a szerkesztő a kéziratokat bizonyos alapelvek sze-rint állítsa egybe. Ebben az esetben meg kellett volna határozni: milyen író-ka-t, művészeket, vagy tudósokat akar bemutatni a kötet s ehhez kellett volna igazítani a mult idők szellemi nagyságainak kiválogatását. Így olyan a kép — Apáczai Csere János, Bod Péter, Cserei Mihály, Czákó Zsigmond, Heltai Gáspár, Jósika Miklós, Szász Károly és sok más halhatatlan érdemű férfiú nélkül —, mintha valaki a külföld számára jellemző tájegységekben mutatná be Magyarország földrajzát, de kifeledné munkájából a Balatont, a Székely-séget, a Mátrát, Debrecent, Szegedet.

Mondjuk azonban, ha a szerkesztőnek nem is volt célja a teljesebb kép-sorozat egybeállításása, akkor is vigyáznia kellett volna a tárgyi igazságra. Az erdélyi írók között legnagyobb meglepetésünkre ott találjuk — Pázmány Pétert. Mi az oka a feltűnő tévedésnek? Mióta erdélyi ember a nagy vitázó érsek? Biharmegyei író-t csak 1919 óta nevezhetnek egyesek — a terü-leti egyszerűsítés kedvéért — erdélyi írónak; alig is lehet, hogy legyen olyan

biharmegyei születésű ember a mai magyar világban, aki arra a kérdésre: hova való — azt a választ adja, hogy Erdélybe.

Tisztázzuk csak röviden az erdélyiség kérdését.

Amióta az 1868. évi 43. törvénycikk véglegesen kimondta Magyarország egyesítését Erdéllyel, azóta Erdély — a régi politikai különállás helyett — földrajzi fogalom lett. Az uniót mind a két ország képviseletének közös követelésére már az 1848. évi pozsonyi országgyűlés 7. törvénycikke és az 1848. évi kolozsvári országgyűlés 1. törvénycikke is kimondta, de a valóságos egyesítés csak az 1867. évi kiegyezés után következett be. Erdély, mint Magyarország délkeleti része, beleolvadt a közös hazába, addigi közjogi különállásának vége szakadt, a törvényeket a budapesti országgyűlés hozta az egységes Magyarország számára. „Erdélyről“ természetesen azontúl is beszéltek, területét a köztudat szabatosan körülhatárolta. Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka és Szilágy megye volt Erdély három északi megyéje; Kolozs, Torda-Aranyos és Hunyad megye a nyugati öv; az említett hat megyétől délre és keletre fektült a többi kilenc erdélyi megye. A világháborút megelőző emberöltők idején ez volt Erdély.

Pillantsunk azonban kissé előbbre is. Mit neveztek régebben Erdélynek? Területi szempontból mi volt az erdélyiség? Származás dolgában kire mondták, hogy: erdélyi ember!

Máramarosi, szatmári, bihari, aradi, krassó-szörényi emberre semmiesetre sem. Ezek az erdélyi területtel határos megyék a magyar anyaország területéhez tartoztak. Nem mindennapi álmélkodást keltett volna, ha valaki Arany Jánost erdélyi embernek nevezte volna azon az alapon, hogy Bihar megyében született; vagy ha valaki erdélyi származásának hirdette volna Kazinczy Ferencet és Szigligeti Edét, mert hiszen ők is Bihar szülőttei.

III. Károly király, Mária Terézia, I. Ferenc uralkodása alatt és I. Ferenc József idejében — szóval az egész XVIII. és XIX. század folyamán — mindig csak a fenti területet jelölték meg Erdély elnevezéssel. Ha Tasnádtól egyenes vonalat húzunk kelet felé az ország határáig s ugyancsak Tasnádtól levisszük ezt az egyenest dél felé egészen a Vaskapuig, akkor világosan megkapjuk a politikai határt a főntebb említett megyebeosztás nélkül is. A Királyhágó — a Nagyváradot Kolozsvárral összekötő út közepe táján — csakugyan országválasztó jelentőségű: kelet felé Erdély, nyugat felé Magyarország. Így volt ez már kétszáz esztendővel ezelőtt, csakhogy akkor Szilágy megye még a Partium hármasság tagozódásából állott s Kőrösbánya vidéke is mint Partium foglalt helyet későbbi anyamegyéjének, Hunyadnak északi határain. A mohácsi csata idején az erdélyi vajdaság sem több, sem kevesebb területet nem foglalt magában, mint az 1780-as, vagy az 1848-as Erdély, ez volt a helyzet Mátyás király, Nagy Lajos és az Árpádok korában is. Hogy a török idők alatt egyes magyarországi részek a kisebbik haza oltalma ála menekültek, ezzel még nem lettek erdélyieké, ez pusztán hasznossági kapcsolat volt. A somogyemei Melius Péter nagyot nézett volna, ha őt — a Dunántúl szülőttét és a Tiszántúl fogadott fiát — valaki erdélyi embernek nevezte volna, azon a címen, hogy debreceni pap. Politikailag az erdélyi fejedelemséghez tartozott a magyarországi megyék egy része, de ez még nem tette a debrecenieket, a nagyváradiakat, a kassaiakat, a sárospatakiakat és a hajdúkat erdélyi emberekké.

Valami különös elbúsító dolog van abban, hogy egyes erdélyi írók any-

nyira hangoztatják a maguk különállását. Üzeneteket küldenek az anyaország felé panaszos hangokkal. A most megjelent könyv ebben a tekintetben még eléggé mérsékelt, de más helyeken nem egyszer sértődött hidegséggel hangzik fel a transzilvanizmus eszmeköre. Az ilyen észrevételek fölötte rosszul esnek mindnyájunknak és ezt egyszer már meg kell mondani. A magyar anyaország sohasem tett különbséget királyhágóninenni és királyhágóntúli gyermekei között, sőt az egyesülés megtörténte óta egyre szembetűnőbb fokozatossággal s a legáldozatosabb együttérzéssel gondozta Erdélyt anyagi és szellemi téren egyaránt. Csak elő kell vennünk a magyar építkezések statisztikáját 1867 óta, meg kell néznünk az új intézmények felállításának sorrendjét a kolozsvári egyetem megalapításától kezdve, figyelniünk kell a tiszti címtárak nyomán az állami alkalmazásokat: bámulattal látjuk, hogy a követelhető arányon felül mennyit adott nemzetünk a kisebbik hazának. Az anyaország annyira figyelmes volt a királyhágóntúli magyarsággal szemben, hogy még a miniszterek között is állandóan ott volt egy-egy erdélyi politikus. Így foglalt helyet gróf Andrássy Gyula miniszterelnök kormányában gróf Mikó Imre és Gorove István; Tisza Kálmán kormányában báró Kemény Gábor és gróf Teleki Géza; Wekerle Sándor mellett gróf Bethlen András; Széll Kálmán mellett Lukács László; Tisza István mellett Sándor János; hogy ne is említsük báró Bánffy Dezső miniszterelnököt; ő annyira kolozsvári volt, hogy kilenc minisztere közül három erdélyi jóbarátjának juttatott egy-egy tárcát az akkori magyar kormányban. Az erdélyieknek ezt a figyelmes kezelést a magyar anyaország mind a mai napig szívén viselte. Csonka Magyarország ma is tele van erdélyiekkel, annak azonban semmi nyoma közöttünk, hogy valaki szemrehányásokkal illesse őket.

*

A kötetben két képzőművészeti, négy szépirodalmi és nyolc tudományos vonatkozású jellemkép sorakozik egymás mellé.

Kós Károly: *Márton és György*. — Lelkes magyarsággal megírt cikk annak igazolására, hogy a két szobrász testvér, a XIV. században élő Kolozsvári Márton és Kolozsvári György, magyar volt, nem pedig német. Meg kell állapítanunk, hogy a tanulmány a szakemberek számára túlságosan novellisztikus, a novellisztikus műfajt kedvelők számára túlságosan szakszerű. Közbevetésekkel zsúfolt nehéz mondatait a művelt közönség semmiesetre sem fogja élvezni. Egyes állításai kétségbevonhatók, más állításai akaratlan valótlanságok, ismét mások pusztá feltevések. A szerző fantáziája olykor egész kis regényt sző két hőse köré. Alig akadt kezünkbe még egy tanulmány, amelyben annyit szerepelne a sok *talán, bizonyára, valószínűleg, föltehetőleg, min-zenesetre*. Kolozsvári Márton és Kolozsvári György — olvassuk a tanulmányban — haza mennek Kolozsvárra, itt *talán* szüleik már holtan pihentek a temetőben, *bizonyára* volt a két testvérnek szüleiktől örökölt vagyonkájuk, *valószínű*, hogy valamelyikük akkor meg is nősült és családot alapított, szülővárosukban *bizonyára* akadt annyi munkájuk, amennyit elvégezhettek, tanácsaiknak *valószínűleg* hasznát vehette a polgárság, sőt része *lehet* a két testvérnek abban is, hogy Kolozsvárnak olyan páratlanul jól dimenzionált főtere és utcahálózata van. Mindez egyedül a szerző feltevése egyetlen pozitív adat nélkül: az ábrándképek ilyen sorozatához bőven csatlakoznak az olyan állítások, hogy 1350 körül Buda mellett Várad volt az ország második kulturális közép-

pontja. Könnyen cáfolható állítás, hogy: „Ha valaki magyarnak születik, az önmagában, vérségi okokból, jelenti annak idegbeli, szellemi, világnézeti különbözőségét minden nem magyar vérű embertársától.“ Ezt az adatok százaival lehet megcáfolni. Nemzetibb szellemben, magyarabb észjárással kevesen írták meg az Árpádok történetét, mint Pauler Gyula; magyarul gondolkodni és beszélni kevesen tudtak gyökeresebben, mint Lehr Albert; a magyar néppélettel kevesen azonosultak annyira, mint Herman Ottó. A szerző művésztörténeti észrevételei egyébként igen érdekesek, — ha nem egyszer túlzottan korszerűtlen is a történelmi beállítás. A három király-szobor, szerinte, a fiatal művészek nevét egy csapásra ismertté tette az országban. Honnan veszi ezt a szerző, ha nem a képzeletéből. Egy-egy, a mi korunkban immár megállapítható irodalmi vagy művészi siker annak idején egyáltalában nem tette országosan ismertté az illető író vagy a művész nevét. Ez teljesen modern elképzelés.

Balázs Ferenc: *Dávid Ferenc*. — Ennek a dolgozatnak a papság bajosan fog örülni. „Két külön ellentétes világ van ma: az egyházi és a modern műveltség.“ A szerzőnek az az álláspontja, hogy a vallások körülbelül egyformák, az ókori pogányság ugyanolyan, mint a mai kereszténység. A hitvitákkal és a Szentháromsággal kapcsolatban a „keresztény mitológiáról“ beszél. Megbotránkozik azon, hogy legutóbb egy unitárius lelkészavatáson a leendő papokat föleskették hitük tanításainak szigorú megtartására. Maholnap — úgy mond — alig marad már mutatóban valami az emberi szabadságból. „Ha még a Dávid Ferenc saját egyháza is hűtlenné válik hozzá, ha legutóbb huszonegy év ifjú lelkészről a fölavatáskor a szabad vizsgálódás, a meggyőződés nyilvánítása szabadságát megvonja, amellyel lényegében a vallásszabadságot tagadta meg, miért csodálkozunk, hogy a világ politikai hőmérséklete mindenfelé megváltozott, a szabadságot fölváltotta a parancsuralom?“ A szerző teljesen félreérti a vallások lényegét és a papok helyzetét. Más a vallásszabadság és más a papok egyházi hűsége. A pap nem okoskodhatik vallása dogmáin, nem lehet önálló véleménye egyháza hitelveiről; vagy hiszi azt, amit minden hívőnek hinnie kell, vagy távozik abból az egyházból, amely neki azért ad kenyeret, hogy az egyház igazságait hirdesse. A katona fölesküszik zászlájára s kivégzik, ha áruló lesz; a pap esküt tesz egyháza dogmájára s elbocsájtják, ha hite megrendül. Amit a szerző Dávid Ferencről mond, az helyenkint nem nagyon hizelgő a nagy reformátor jellemére és tehetségére. Eszerint Dávid Ferenc élete végéig benne maradt logikátlanságai szövevényében. Továbbá: Dávid Ferenc emberi nagysága és jelentősége nem kereshető az értelmi síkon. Dávid Ferenc „kétségbeesetten, zavartan és zavarodottan próbálta az új életnek logikáját megtalálni“. Dávid Ferencnek „kevés fogalma volt arról, hogy ha egyszer őt a fejlődő élet útnak indítja, hova fog jutni. De elindult habozás nélkül az ismeretlenbe is. Nem ő ment; vitte őt az élet megindult áradása. Látszólag mindig az élen járt, mert ő mindig hangot és értelmet próbál adni az újnak, de valójában sodorják őt a külső és belső változások.“ A szerző nem ad világos képet az unitárius hitújító pályájáról: tanulmányát csak azok élvezhetik, akik teljesen jártasak Dávid Ferenc munkáiban. Nem annyira Dávid Ferencet látjuk magunk előtt, mint a szerző teológizálását és filozófizálását. A csavaros felfogású — bár nem érdektelen — fejtegetések nyomról-nyomra ellentmondást kelthetnek. Így: „A Jézus halála

utáni első századok a keresztény mitológia ősi, termelő korszaka.“ Vagy: „Hogy Dávid Ferenc vallásos volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy logikájának olyan nehezen, lassan engedett élete vége felé, amikor elindulván a Jézus teljes következetességű embersége elismerése felé, az mindent lerombolni készült, amibe az ő konzervatív vallásos érzése beburkolózott (v. ö.: dr. Iván László). Ő ragaszkodott az ő Krisztusához, mert szerette az ő Krisztusát.“

Reischel Arthur: *Petrus Pázmány cardinalis*. — A tanulmány szerzője hangulatosan ír, de állításai folytonosan ellentmondásra ingerlik az irodalomtörténet tudományában jártas olvasót. Kiemeli Pázmány Péter erdélyiségét. „Itt sarjadt nálunk Nagyváradon 1570-ben és ha tizenhét éves kora óta nem is tér vissza hozzánk, mégis a miénknek érezzük és a magunkénak valljuk... A miénk ez a fenyő. Miénk: erdélyieké. Innen nőtt ki a palánta. A mi kincsiünk és büszkeségünk. Nemcsak a születés jogán, hogy Biharban látott napvilágot!“ A tanulmány kompozíciójából teljesen kiesik a jezsuita kollégiumok részletes ismertetése. Mintha valaki Európát tizenhat lapon ismertetné és ebben a szűk keretben külön lapokat szánna a franciaországi hegyvidék bemutatásának vagy a finnországi tavaknak, vagy a spanyol tengerpart leírásának. Pázmány Péter „tanulmányai során megfordult az akkori idők majdnem minden nevezetes helyén: Krakkóban, Bécsben és Rómában“. Voltak egyéb hasonlóan nevezetes helyek is Európában, — azokon a helyeken nem fordult meg. Továbbá: „Pázmány Péter a magyar prózának az atyja és törvényhozója. Vérbeli művész, aki — Kosztolányi szavaival — egyedülvaló mestere a magyar szónak.“ Nem az atyja, nem vérbeli művész, nem egyedülvaló mester. Vagy: „Hová fejlődhetett volna a magyar próza nyelve, ha Pázmány hatása nem szigetelődik el a vallási és politikai korlátok miatt! Vajjon szüksége lett volna-e nyelvünknek akkor is az erőszakos újításokra? Aligha!“ Pázmány hatása egyáltalában nem szigetelődött el, mert nemcsak a katolikusok olvasták munkáit, hanem a protestánsok is lankadatlanul vitáztak vele s így átvették egyes fordulatait a maguk nyelvébe, aminthogy ő is tanult protestáns íróktól. Nyelvünknek pedig igen is szüksége volt a nyelvújításra, a nyelvújítás a legnagyobb tettek egyike irodalmunk történetében. Vajha egy tizedrésznyi sikerült nyelvújítással ma is tovább tudnók lendíteni idegen szavaktól és németes kifejezésektől hemzsegő tudományos prózánkat! Azt sem hiszem, amit a szerző a jezsuita iskolák diadaláról állít: „Protestáns prédikátorok nem egy alkalommal jezsuita iskolába küldik gyermekeiket.“ Ha a szerző kimutat számomra háromszáz év leforgása alatt csak harminc protestáns prédikátort, aki jezsuita iskolában neveltette gyermekét, meg fog győzni állítása igazságáról. De nem tud kimutatni tizenhárom ilyen prédikátort sem. Még hármat sem.

Ligeti Ernő: *Misztótfalusi Kis Miklós*. — A kötet legjobban sikerült életrajzainak egyike. Az irodalomtörténeti dolgokban járatan olvasó is teljes képet kap Kis Miklós pályájáról. A szerző jó források után dolgozott és van szeme ahhoz, mi a fontos, mi a jellemző, mi az érdekes egy nevezetes ember életében. Stílusa eleven és könnyed. Ne feledjük azonban, hogy minden tudományos mondatért vállalunk kell a felelősséget, még ha népszerűsítünk is. A szerző szerint Bethlen Gábor idejében béke volt; ellenkezőleg: sok háború volt. Hogy „Bethlen Miklós ugyanaz volt Erdélyben, ami százötven évvel később Széchenyi István Magyarországon“: nagy túlzás. Néhány modern szó, mint a hangulat

megrontója: *apropó, bojkott*. Ugyetlen mondat: „A gyermekek, így Kis Miklós is, azonban megismerkedtek azzal“; helyesen: „A gyermekek azonban, így Kis Miklós is, megismerkedtek azzal.“

Molter Károly: *Apor Péter*. — Eredeti megemlékezés az öreg székely báróról. A szerző érdekes idézeteket emel ki a Metamorphosis lapjairól, párhuzamba állítja az akkori helyzetet a mai korrallal. A modern párhuzamok helyenkint kissé tréfaszerűek; néhány szellemes megjegyzés mellett ott lapul egy-két rossz élc is. Mint majdnem mindegyik tanulmányban, itt is súlyosan megrohatóan a szükségtelen idegen szavakat és hangulatrontó kifejezéseket. (Confidens, penetráns, atomizál, autarkia, attitude, trouvaille, habitus, fragmentum, szennypragmatizmus, demokratikus fene, milió-csáb, hányinger.)

Tamási Aron: *Levél Mikes Kelemenről*. — Sok szellem, egészséges észjárás, elmés fordulatok. A szerző levelet ír édesanyjához s ennek keretébe illeszti be Mikes Kelemen életének elmondását. Ez a népies életírás mestermű a maga nemében. Jóízű mesemondás van benne, székely hangulat, régies és mégsem keresett stílus. Sajnos, az ízléstelenség ritkán hiányzik egy-egy Tamási-munkából; ebben a kis életrajzban is van néhány modortalan elírás, kivetendő kifejezés és módosítást kívánó részlet. (Ilyen a 100. lapon: „a császár leányával hált“; továbbá: „a kappanformájú megerhelték“; a 104–105. lapon az örményekről szóló mondatok és a haszontalan diák tánca. A 92. lapon komikusan érthetetlen vagy legalább is kínosan nehézkes: „Az a világ, amelyben ő született és gyermekeskedett, mindenképen megkívánja a fülön való ragadást. A bárány mondatja velem vagy éppen a galamb a fülön való ragadást, mert amicsodást idő volt az, kegyetlenebb elbánást is megérdemelne.“) Ha a szerző ezeket a kirívó részleteket eltüntetné, Mikes életrajzát be lehetne venni a kötelező ifjúsági olvasmányok sorába s ez a legnagyobb dicséret, amit magyar író kaphat a bírálótól.

Lakatos Imre: *A két Bolyai*. — A tanulmány matematikai tárgya olyan, hogy a szakszerűen nem képzett olvasó nem érti meg egyik-másik részletét. Abban nincs igaza a szerzőnek, hogy a Bolyaiakat elfelejtették és igaz értéküket ma sem méltányolják. Az utókor kegyelete mindent megadott számukra, amit adhatott. Még kevésbé van igaza a szerzőnek akkor, amikor *matémátikát* ír, *matémátikusról* beszél, *akkordot* és *abszolútot* mond. Ha egyes szerzőknek ilyen akaratosságai vannak, a szerkesztő kötelessége, hogy *matematikára, matematikusokra, akkordra és abszolútra* javítsa ki a szöveg szeszélyességeit. Mi lenne az irodalmi nyelvből, ha minden író érvényesítené a maga külön hangsúlyozását!

Maksay Albert: *Kőrösi Csoma Sándor*. — Egyszer már meg kellene állapodnunk abban, vajjon Csoma Sándor Kőrösi-e vagy Kőrösi? De nem is volna szabad megállapodásról beszélni, csak arról, hogy Kőrösit írni Kőrösi helyett: hiba. Más a nagy magyar alföldi Nagykőrös és más az Erdély felől áramló Kőrös folyó. A kötetben a tartalom és az arckép-aláírás rövid *ö*-vel írja a halhatatlan nyelvtudós nevét, a tanulmány szövege hosszú *ó*-vel. Ez ugyanolyan felületesség, mint amikor a Bolyaiakat egyes szerzők Bólyayaknak írják. A szerző túlságosan szakszerűen állítja egybe a Csoma-kutatások eddigi eredményeit és nagyon elmélyed a tibeti világ ismertetésébe. Érti a tárgyat, lehet okulni a munkájából, de egyes szempontjait rendkívül kiszélesíti.

Tavaszy Sándor: *Mikó Imre*. — A szépen megírt tanulmány méltó mó-

don idézi fel „Erdélyország utolsó fejedelmének“ emlékét. Ezzel a címmel tisztelték meg Erdély Széchenyijét hálás kortársai. Egy-két szükségtelen idegen szó (szituáció) és furcsa szóösszetétel (erkölcs-szellemi, ön-összeszedés) eléggé zavaróan hat az olvasóra. Nem kellően megfontolt állítás, hogy minden nagy támadás, amely a magyarságot érte, első erős hullámaiban mindig az erdélyi magyarságra tört. Ennek a történeti tények ellene mondanak. Gondoljunk csak a német császárok támadásaira a XI. században, a görög birodalom hadjárataira a XII. században, a törököknek dél felé viharzó szörnyű pusztításaira a XV—XVIII. században. A szerző különbnek tartja az erdélyi embert a magyarországi embertől. „Az erdélyi magyarság magatartása az abszolutizmus idejében más minőségű volt, mint a magyarországi magyarságé. Erdélyben a sérelmi politika helyett kultúrpolitikát űztek... Az erdélyi magyar lélek nem tudott megelégedni sokszor kicsinyes külső dacolással és a hatalom folytonos provokálásával, sőt, mindezt magában komolytalan dolognak tartotta.“ Szenvedélyes túlzás!

Szántó György: *A nagy század tükre.* — Novellisztikus helyzetképek Barabás Miklós életéből. Nem a szerző elbeszélő technikájára lettünk volna kíváncsiak, mint inkább arra, ki volt Barabás Miklós, milyen alkotások fűződnek nevéhez, miért emlegeti nevét kegyelettel az utókor? A rapszódikus jelenetsor vajmi keveset éreztet Barabás Miklós művészettörténeti jelentőségéből.

Szemlér Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond.* — Filozófiai szellemű tanulmány, több vitatható állítással, nem egy érdekes szemponttal. Lélektani megfigyelései a Kemény-életadatokba és Kemény-regényekbe való elmélyedés gyümölcsei. „A becses erdélyi örökséget: Erdélyben születni és Európát kívánni, legtisztábban báró Kemény Zsigmond hagyta hátra nekünk.“

Kovács László: *Gyulai Pál.* — Költői színezéssel ír az emberről, néhány vonással jól jellemzi a költőt. A kritikusról, tanulmányíróról és emlékezésedek mondójáról érett megfontolással emlékezik meg: „Legnagyobb költőinkhez Gyulai Pál ítéleteivel közeledünk; saját élményeinkkel csupán tovább árnyalhatjuk és színezhetjük ezeket, de meg nem kerülhetjük. A kép, amelyet írókról és művészekről rajzol, maga is műalkotás. Visszhang, amelyet kongeniális lélek küld.“ A Gyulai-évszámok nincsenek egészen rendben a szövegben. „1825 végén vagy az 1826. év első napjai valamelyikén született Gyulai Pál Kolozsváron.“ Eldöntött dolog, hogy Gyulai Pál 1826-ban született s január 14-én keresztelték. A szerző bizonyára régebbi forrásokból dolgozott s nem tudta megszerezni az 1919 óta derekasan megnövekedett Gyulai-irodalom termékeit. (A legutóbbi tizenhat év alatt harmincnál több nagyobb tanulmány jelent meg Gyulai Pálról a magyarországi tudományos folyóiratokban.)

Járosi Andor: *Petelei Istrán.* — Kiemeli Petelei István erdélyiségét, anélkül azonban, hogy transzilvanizmusa bántó volna. A kitűnő novellista mint politikai vezércikkíró is az erdélyi magyarság érdekeiért küzdött. „Hogy mennyire erdélyi szellemű volt a közéleti munkássága is, mutatja cikksorozata az Erdélyi Múzeum-Egylet erdélyi jellegének védelmében... Az ő gondolata volt az Erdélyi Irodalmi Társaság megalapítása is... Mindent ez országrész érdekében.“

Reményik Sándor: *Ady.* — A költő vallomásai a költőről. „Könyvtár van róla. Egy-két megjegyzéssel több vagy kevesebb: számít-e? Talán annyit, mint a hegycsúcsra ejtett porszem. Legyen: egy sóhajttással odafújom ezt a

porszemét a hegy tetejére.“ A rajongás hangján számol be Ady emlékeiről. „Ady tulajdonképen mindent kimondott előttem, amit költőnek kimondani érdemes. A humánumnak olyan hihetetlen széles skáláját futotta végig költészte, hogy minden motívumot legalább is megérintett, amit én megérinthetek. Mélységtől magasságig, szennytől tisztaságig, istentagadástól istenimádásig, pokoltól mennyig mindent. Én csak szűkebb lehetek nála, tágabb nem.“ De hozzát teszi: „Mi az, ami nekem Adyban ma is idegen? Egy szóval mondom meg: a *meztelenség*. Az, hogy válogatás nélkül adott önmagából mindent s dobott a nyilvánosság elé. A szemérmes költő örök tusáját közlése vágya és a titok között, ha ismerte is, egyoldalúan intézte el. Sokan, művészek és kritikusok óriási többsége, ezt az „*őszinteséget*“ a nagy művészet feltétlen mértékének és szükségszerűségének tartják. Nem tudom osztani ezt a vélekedést. Hányan jutottak volna közelebb hozzá, ha csak egy kicsit *válogat*.“

*

A szerkesztés szembetűnő érdeme, hogy a tanulmányok egyenletes terjedelműek. Némi figyelemmel könnyen el lehetett volna kerülni a kisebb következtelenségeket is. A tárgyalt írók — igen helyesen — keresztnévükkel szerepelnek a könyvben, csak az utolsóról szedték le a keresztnévet. Ő pusztán: *Ady*. Kemény Zsigmond neve mellett ott a *báró*, Mikó Imre neve mellől hiányzik a *gróf*. Barabás Miklós neve helyett miért a hangzatos, de a Tartalomból egészen kiütököző cím: *A nagy század tükre?* És miért *Petrus Pázmány cardinális* a Pázmány Péter helyett?

A tanulmányírók javára írjuk, hogy nem fanyaron kritizálgatják hőseiket, hanem szeretettel írnak róluk, témáikat eredeti módon iparkodnak megragadni. Stílushibáik nekik is vannak, csakúgy, mint a magyarországi tanulmányíróknak. Ilyen az idegen szavaknak kérkedni-vágyásból vagy kényelemből eredő használata a sokkal kifejezőbb és szebbhangzású magyar szavak helyett. Ha az ember bármiféle munkát ír, legyen ott az asztalán Tolnai Vilmos magyarító zsebszótára s nézzen utána a helyes magyar szavaknak. Ez kissé fárasztó dolog, bár az igazi munka csak azután következik, amikor a szerző a hevenyében megírt szöveget irodalmi formába írja át, azaz nehézkes mondatait könnyed mondatokká alakítja.

Néhány bosszantóan lehetetlen szövegezésű mondat a kötetből:

„De az apa kétségtelen jósága, apai szeretete és fiára való büszkesége mögött is ott lappangott a nagytehetségű szülő fölényének konzervatív érzése, *aki* nem tudja elismerni, hogy gyereke egyetlen zseniális elmevillanással rájött arra, *amit* ő egy élet minden szellemi erőfeszítésével hiába keresett s *aki* a tudat alatt néha talán féltékeny is fia eredményeire.“

„*Amint* *hogy* tényleg hozzátartozik e kor szituációjának ismeretéhez annak a megállapítása, *hogy* a múzeumi gondolat felvetése, majd annak 1859 novemberében történt testetöltése, a kiegyezés létrejöttéig a legjelentősebb nemzeti ügy, *mely* a kor legjobbait foglalkoztatta és azoknak legtisztább és legemelkedettebb szellemi érdeklődését úgy lekötötte, *hogy* minden más nemzeti munkának és vállalkozásnak ez az ügy lett a legtermékenyítőbb és legéltetőbb ihletőjévé.“

„A ma élő s a jelenvaló világban szükségképen a saját életével elfoglalt embernek szembeeszköken jellemző tulajdonsága az az önzés, mely az elmúlt nemzedékek halhatatlanjainak kijáró hódolatot, kiáltó ellentétben a halhatatlanság időfeletti és az időtől független jellegével, kötött időpontokhoz, árnyos időközökben ismétlődő évfordulókhöz szereti fűzni.“

Tudományos stílusunk — a Gyulai Pál hagyományait őrző irodalom-történetírói csoport törekvéseit kivéve — évtizedekkel elmaradt a szépirodalmi stílus fejlődése mögött. Kiváló tudósok képtelenek világosan és könnyedén kifejezni gondolataikat, hosszadalmas mondatokkal gyötrődnek, csakúgy ömlik a tolluk alól a sok közvetett mondat, a megszámlálhatatlan *aki és amely*. Tudákos kuszáltsággal fogalmazni természetesen könnyebb, mint Kazinczy Ferenc módjára többszörösen átstilizálni a szöveget, de mire valók a szerkesztők, miért adják közre olyan készséggel az olvasóközönséget elriasztó, unalmasan megírt, bosszantóan száraz dolgokat?

Akárhogy van is, Kazinczy Ferenc szavai járnak az eszünkben. Mikor a nyelvújítás halhatatlan vezére 1816 nyarán Erdélyben járt s megírta az első magyar művészi útleírást, lángoló lelkesedéssel szólt a kisebbik hazáról. „Hah! Mily rezzentő pillanat! Elöttem fekvék az egész Erdély... Megfordulék sarkamon s valamerre tekinték, északról keletig s onnan tovább dél és nyugat felé, dombot láték és völgyet... Szóltanul állék itt. Úgy tetszék, mintha valamely isten egy magasán kiálló pontról nézte volna sok ideig a habokban hánycódó tengert s tündér-botjával egyet ütvén, éppen most parancsolta volna, hogy a tenger azon alakban változzék földdé, de már benöve erdőkkel... Látam hazámnak sok tetőjét s nem könnyen mulasztottam el valamely alkalmat, hogy a legmeredekebb bérceket is megmászván, róluk körültekinthessek s ismervén a különbséget azok és ezek közt, elmondhatom, e látvány egyetlen a maga nemében s planétáknak semmi más pontján fel nem található.“

Szívünk Erdélyé!

Pintér Jenő.

Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus.*

Horváth János legújabb könyvében szép sorokat szentel a korok változásainak: „Századok kellene ahhoz — úgymond —, hogy az írásbeli műveltség alsóbb rétegekbe is beszivárognon s népszerűbb változatban általános legyen. A Szent István-féle műveltség majd egy századot vett igénybe, míg irodalmilag megfogható a hazai talajban s csaknem félezer évet, míg a kolostori irodalomban magyar nyelven elnépszerűsödhetett. Mire azonban a réginek, a hagyományosnak ez a termékeny alászállása megtörtént, íme, akkorára a műveltség-indító magasabb réteg, a főpapság, már újat kezdeményezett; mire évszázados lassú emelkedéssel az alsóbb réteg megközelítendő egykori nevelőinek színvonalát, azokat már nem találja ottan, azokhoz képest ő megint alulmaradt; kezdheti elülről; új iskolába törheti magát. Ez a korváltozások általánosan ismert kergetősdíje: az egykori indító cserbenhagyja a végre megindulót, az egykori ösztönző a végre megérkezettet. A humanizmus korváltozása sem kivétel. Irodalmunk történetében Szent István óta Mátyás udvara az első igazán új műveltség-indító, s az indításban olaszainál nagyobb jelentőségű magyar humanistái tábora.“

* E díszes könyv a *Magyar Szemle-Társaság* kiadása. Bp. 1935. 307 l. Pápirja, kiállítása előkelő angol könyvek ízlésére emlékeztet. A könyv belső lapjain összefoglaló feliratok tájékoztatnak a lap tartalmáról; ez az anyagot áttekinthetővé teszi s az utólagos emlékeztető-idezést megkönnyíti. A védőboríték előlapján látható keret-dísz a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát alkotó ú. n. „Philostratus“ Corvinának címlapjáról másolta Gebhardt Tibor; ugyancsak Corvin-kódex címlapjáról származik a hátlap dísz; e kódexet a Budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi „Theodorus“ néven.

Ennek az első korváltozásnak fejlődéstörténetét s az olasz és magyar humanista tábornak élet-, jellem- és működésrajzát mutatja be Horváth János legújabb könyve: „Irodalmi műveltségünk megoszlása“ címmel. Műve, mint maga mondja, nem annyira folytatása, inkább kiegészítése „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. előbbi kötetének. Az a „középkori szellemű“ irodalom fejlődését adja Szent Istvántól Mohácsig, ez a humanista műveltségben fogant irodalmisággal foglalkozik felbukkanásától a reformációig. Nagy Lajos korától fogva tehát a két kötet időköre azonos.

Horváth János valóban gyökerében ragadja meg a kérdést s a humanizmus első nyomainak kutatásában Nagy Lajosig megy vissza. Magyar ifjak már ekkor látogatják az olasz egyetemeket s a Lajos körüli latin irodalomban már van is egy mű, (Küküllői Jánosé) melyet a humanizmus szellője megérintett. Zsigmondtól Mátyásig ifjaink olasz egyetemlátogatása egyre nő, de az olasz családok hazánkba települése s az olasz művészek beszívargása is egyre fokozódik. Olasz-magyar diplomáciai érintkezések, zsinatok is egyengetik a humanizmus útját s bár Zsigmond még nem renaissance-uralkodó, kancelláriájában már megérkezett a humanista szellem: innen indult Vitéz János nagyszerű pályája, ki Hunyadi Jánossal, majd Mátyással karöltve megteremtette a magyar humanizmus első korszakát.

Már Hunyadi János pályafutása, a teljes ismeretlenségből az európai hírnév ormaira: a legigazibb renaissance-életfolyás. Az ő jellemképe az olasz renaissance-fejedelmekétől is különbözik, hiányzik belőle minden kalandorvadás, hiú önérdék és öncélú becsvágy. Klasszikusan magyar renaissance-lángelme s nincs is több hozzáfogható. Méltó szolgája és egyívású* hű sáfára a kormányzónak Vitéz János; az ő levelei — a magyar kancelláriai humanizmusnak ez első termékei — igazolják nagy tekintélyét. Beszédei formai erőnyeikkel már esztétikai célt is szolgálnak; egyik beszédét másolatokban terjesztették s müncheni másolata széljegyzetekkel elemzi és méltatja azt az akkori retorika szabályai szerint, ahogy az iskolában szokták a jeles példányokat.

Míg Vitéz humanista légkörben élő államférfi volt, unokaöccse, Janus humanista költő lett. Mint a kancelláriai humanizmus: Janus is szakított versei egy részében a vallásos morál szigorával s jöllehet magánélete feddhetlen erkölcsi tisztaságú volt, diákkori versei nem egyszer pajkosak, sikamlósak. Itthon írt költeményeiben korszerű patriotizmus és magyar költői önérzet szólal meg. Vannak modernül ható, élményi alapú elégiái epigrammái, panegyrusai stb. Ő volt az első költő, kit „az elmúlás századai“ élő irodalmi hagyományként adogattak által egymásnak. Amit ő kezdett, az majd csak három század multává teljesedett ki egészen, a felvilágosodás korában: világság, nemzetiség, egyéniség lobogója alatt, — mondja szép jellemzése befejezésében a szerző.

Vitéz és Janus halálával a magyar humanizmus első korszaka lezárult. Az összeesküvés s Mátyás házassága miatt most az olaszok lépnek előtérbe s ezek működésével foglalkozik a könyv következő tekintélyes fejezete: Mátyás és Beatrix kora. Mátyás otthon érezte magát az új műveltség tudósai körében, sőt ki is tűnt köztük eredeti gondolkodásával s kritikai önállóságával. A humanista szellem inkább világnézetében és tetteiben érvényesült, mint iratában és beszédében. Könyvünk itt behatóan foglalkozik a levélíró Mátyás-

sal, a Corvina kódexaival, a budai Kárai László féle nyomdával, Ficinóval, Galeottival, Bonfinivel és Ranzanóval. A kor világnézeti változásában a döntő szerep Ficinóé, a firenzei platonista vezéré, ki a vallás és filozófia összeegyeztetésével egyre távolabb vezetett az egyház tekintélyének föltétlen elismerésétől s mind közelebb az Erasmus féle közönyhöz, hogy így végeredményben a reformáció számára egyengesse az utat. Mátyás olaszos színézetű humanizmusának — hiszen az udvar a teológiai állásfoglalást magáévá tette — világnézet szempontjából ez a jelentősége. — Galeotti „egész irodalmi munkássága bizonyos anekdotikus érdekű tudós egyveleg“. Mátyásról szóló főműve is voltaképp anekdotás dicsőítés, átszöve leplezetlen dicsekvéssel. De ő nyújtotta az első humanista módra stilizált jellemképet a királyról, beiktatva őt az antik erényű uralkodó típusába. Ellegendásította Mátyás alakját s műve szép mondaképződés megindítója lett. A magyar történet elrómaiásításából Galeotti csak izelítőt adott: teljes retorikai méltósággal azt Bonfini hajtotta végre. A magyart római virtus és hazafiság méltóságával ruházta fel s ellátta oly nemzeti történettel, mely századokon át valóban rómaiás nevelés iskolája lett a művelt magyarok számára. „Azt a nemzeti gondolatot, melyet Mátyás, a renaissance uralkodó magában megszemélyesített, az irodalom eszközeivel átterjesztette elébb költöten, százados hatásával valóságosan Mátyás egész nemzetére, érzésben és történeti tudásban egyaránt. Ez nagy dolog, s a magyar műveltség története ezért hálás lehet neki.“ Bonfininak azonban irodalomtörténetünk is hálás lehet: a magyar humanizmus történetének ő az első megírója. A Mátyás-korabeli magyar humanistákról ő emlékezik meg először: így Váradi Péter kalocsai érsekről, Ernuszt, Fodor, Báthory, Dóczy, Bakócz, Geréb és Frangepán püspökökről, mindkét Vitéz Jánosról, s legdöbben Janus Pannoniusról, a „nagy ékesszólású és tanultságával kiváló, mindkét nyelvben (latin és görögben) igen eruditus férfúró; ha ő a respublica gondjaitól elvonhatta volna magát, korunk oly kiváltságot bírna, aki az egyetemes régiséggel vetekednék; ha latinul beszélt, azt hitted volna. Rómában, ha görögül, hogy Athénban született...“ A következő századok történeti költészete sok tekintetben Bonfiniből merített. Bánk bán, Zách Felicián, Hunyadi László története stb. általa vált népszerűvé. Janus Pannoniuson kívül nem mutathatunk fel magyar humanistát — mondja a szerző —, ki irodalmi jelentőségben Bonfinivel versenyezhetne. Bonfini után Ranzanót ismerteti, majd Vitéz és Janus két csoportjában a magyar humanisták két típusát: a kancellistákét, kik inkább Vitéz leszármazottjai, másfelől az írókét, költőkét, kik Janussal álltak baráti, tanítványi vagy rokoni viszonyban. A Mátyás korabeli humanizmus tehát történetileg szerves egység. Bizonyítja ezt a humanisták saját összetartozási tudata, egymáshoz való jól ismert viszonyuk s az olaszok (Galeotto, Bonfini stb.) nagy figyelme ez iránt az ő műveltségükkel rokon jelenség és testvéri szellem, valamint annak itteni képviselői iránt.

Horváth, a Mátyás-féle új műveltségről szólva, már könyve bevezetésében utal rá, hogy a nagy király halála után jóformán minden műve összeomlott és füstbement, ez az egy — s csak ez az egy! — (a humanizmus) rendületlenül megállott; ezt az egyet Mohács végzetes előszelei sem tudták elhervasztani, vihara sem kidönteni.

Az új műveltség valóban élt, de „változatosabb színt“ kezdett öltetni. A Jagellók alatt a nyugat új világnézeti fordulatai, erasmusi és lutheri reformáció befejezik a középkor felbomlasztását. A humanizmus a kancelláriákban él s könyvünk itt részletesen ismerteti a cancellaria maior és minor feladatait. A Jagellók főkancellárai, Bakócz, Szatmári és Szalkay s közülök a kor világnézeti átalakításában a Szatmári körül csoportosuló humanistáknak jut a döntő szerep. Irodalmi szempontból a Bakócz csoportjához tartozó Taurinus tette emlékezetessé nevét egy 2000 hexameterből álló Dózsa-éposszal, a Szatmári köréhez tartozó Hagymási Bálint pedig egy, a bor és víz dícséretéről és szidalmáról írt művével. Itt tárgyalja a szerző a nemzetibb szellemű kis kancelláriából kiindult Werbőczy pályáját s halhatalan művét: a Hármaskönyvet is, s ennek méltatása a könyv egyik legérdekesebb fejezete.

A továbbiakban Mária királynénak és környezetének erasmista érdeklődéséről tájékoztat a könyv. A királynénak Erazmussal való összeköttetését gyóntatója, Henckel János tartotta fenn, Piso és a Thurzók köre, s budai társaságában egyházellenes férfiak befolyása különben is felszínes vallásos érzését megingatta, úgyhogy rövid magyarországi szereplése alatt Erazmus hódításához segédkezet nyújtott s Lutherét nem ellenezte. Környezetében Piso pécsi préposton kívül jelentősebbek: Thurzó Elek (tőle maradt fent az első magyar nyelvű szerelmes levél), Thurzó János, Szaniszló, Gosztonyi János (Mária egyik legkedvesebb embere), Brodarics, Mohács történetírója, kinek műve, „a magyar humanizmus ez első immár évszázados nagy szakaszának mintegy hattyúdala“. Horváth János elevenen szemlélteti a mű jelességeit s amit szerkezetéről mond, az saját művére, a magyar humanizmusra is talál: „... egyre összpontosítóbban halad célja felé s tájékoztató modorát fokról fokra élményszerűbb megjelenítés váltja fel. Innen lenyűgöző érdekessége, mely szinte a személyes jelenlétet izgalmát önti át olvasójába minden különösebb mesterkedés nélkül“.

Az említett erasmista s jórészt már Lutherhez is hajló humanisták kétségkívül a reformáció javára törték az utat. A példájukon induló ifjabb nemzedék részben folytatta kezdeményeiket (a protestánsná lett Sylvester János pártfogója: Nádasdy Tamás), részben, jóval később, gátat emelt azok túláradása elé (Oláh Miklós). Mohács előtt került be a kir. kamarások közé Ráskay Gáspár, a „Vitéz Franciskó“ majdani szerzője; ekkor tanult Páduában s már írta egyik első versét Istvánfy Pál, a „Volter és Grizeldisz“ leendő költője s ugyanott tanult vele együtt unokaöccse: Battyáni Orbán, az első protestáns énekszerzők egyike. Így hát — állapítja meg a szerző — reformáció és ellenreformáció, magyar nyelvű szépirodalom és protestáns vallásos költészet csirái, előzményei és intézői: mind ott keveregnek már a humanizmustól megbontott középkor alkonyán.

Két utolsó fejezetében könyvünk a kolostori humanizmust s a magyar nyelvű világi műköltészetet tárgyalja. Az előbbinek érdekes és gazdag ismeretanyagából egyetlen hexameter-sort emelünk ki („Mely nagy volt Róma, az ő romlása jelenti“), mert ez a mi első hexameterünk; az utóbbi fejezetben a szerző Arany János ismert kérdésére, (hogy t. i. mi történhetett énekköltészetünk középkori naiv-korszaka, meg a XVI. századi históriás-énekeké között?), adja meg a feleletet, a Mátyás korában megindult tudós történeti költészetben jelölve meg az összekötő szálakat. — A továbbiakban az e kor-

ből fentmaradt, különböző műfajú világi versek fejtegetését olvassuk (Soproni virágének, Körnöcbányai táncszó, — Szupra aggnő, Szőkj fel kabla, — Gergely verse ura veszéséről, Szabadkai Mihály Boriszló Péterről szóló éneke, Apáti Cantilenája stb.), s ezek közül egyiknek-másiknak egész új és meggyőző értelmezésével lepi meg Horváth János régi irodalmunk ismerőit.

Művét azzal a gondolattal végzi, hogy „a magyar humanizmus nem ideigvaló, elszigetelt kedvtelése és fényűzése volt Mátyás királynak és udvarának, s nem halt meg ő vele. Forrás az s épp oly hatalmas folyamait táplálta az európai és magyar műveltségnek, mint az első, melyet a szent király fakasztott nemzete számára. Szent István meg Hunyadi Mátyás: két nagy áramlás kútfejei; s hagyatékuk egymáshoz való viszonyának koronkénti alakulása szabta meg műveltségünk s benne irodalmunk történeti nagy változásait“.

*

A könyv e futólagos kivonata, mely fogalmazásában jórészt a szerző szavait követi, távolról sem sejteti a mű tartalmi gazdagságát, legfőképpen *tárgykörét* villanthatja meg az olvasó előtt. Nem adhat fogalmat a tudós adat- és ismeretkincséről, tárgyát minden vonatkozásban kimerítő alaposágról, sőt a könyv eszmemenetét és problémakörét is hiányosan tükrözi. Horváth János egész műve a maga teljességével és nagyvonalúságával különben sem igen tűri a tartalmi kivonatolást: bármily szép és jellemző részleteket ragad ki az ember e dús leleményű elme fejtegetéseiből, utóbb látni kénytelen, hány érdekes, sőt lényeges közölnivalót elhagyott. Az eszmék egymásba fonódó viszonyát, a gondolatok szoros kapcsolatát s egymásra utaló, egymást színező hangulatát is sértik a kiszakított részletek. A mű szilárd, összefüggő egész: épületét személyesen kell végigjárnia annak, ki alapos tájékozottságot és tanulságot akar meríteni belőle; az épületből elhordott téglá-, minták“ az épület monumentalitását nem szemléltethetik. Alábbi megjegyzéseink, melyekkel a mű irodalomtörténeti jelentőségét akarjuk hangsúlyozni, szintén nem igényelhetik a teljességet. Hiánytalan és méltó értékelésre az lesz igazán illetékes, ki a mű szerzőjéhez hasonló készültséggel és érzékkel kutatja fel a magyar humanizmus összes forrásait s mintegy szemtanuként látja: hogyan, milyen eredeti elgondolással épült e hatalmas szintézis a részlet-adalékokból s az Ilosvai—Arany viszonyának irodalomtörténeti analógiájaként miként alakult ki a káoszából egy — világ, a magyar humanizmus életrekapó, nyüzsgő, ragyogó, majd lassan elhalódó világa. Ily szempontból Horváth János könyvének sorsa némileg hasonlít a magyar humanizmus multbeli irodalomtörténeti sorsához: egyelőre csak részlet-méltatások mérhetik föl értékeit.

A magyar irodalomtörténet művelőjének a könyv olvasása közben először az anyaggyűjtés tekintélyes munkája ötlük szemébe. A korra vonatkozó „tudás egésze“ azonban hamarosan másodrangú értékke csökken a mű egy mind erőteljesebben kibontakozó tulajdonsága mellett. Bármily tiszteletet parancsoló ugyanis a széleskörű korrajz alaposága, a feledésbe ment tények életretámasztása, az ismert vagy friss történeti adatok irodalomtörténeti szempontból érvényesülő értelmezése: ez értékek, — nagy értékek! — elhalványodnak amellet, hogy a szerző a magyar humanizmus első teljes és egységes összefoglalását adja. S ez az összefoglalás nem elégszik meg az anyag egyszerű időrendi csoportosításával, egy magasabb vezérlő szempont útmutatását

követi: a fejlődéstörténetét. Horváth János e módszere irodalomtörténetének első részében, valamint egyéb műveiben (Petőfi, A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig, Aranytól Adyig stb.) is remekel s itt, a magyar humanizmus történetében, ahol a szerző forrásait illetőleg annyi szakadékot talál, az anyag ily szempontú rendezése, a folytonosság helyreállítása, mondhatnók: újraépítése kétszeres érdeme. A mozgalomnak első nyomaitól Janus Pannonius haláláig egyre fokozódó erejét, majd vesztéglését, hullámlzását és megállapodását mesterien érzékelteti, különösen kiemelve a mozgalommal kapcsolatos *világnézetváltozásokat*, melyek fejlődésrajza a humanizmusban hidat épít a középkor és reformáció között. A világnézetek fokozatait, — neoplatonizmus, Erasmus, Luther —, azok beáramlását, az udvarban elterjedését s így a reformáció útegyengetését mind alapvető, s tudományos irodalmunkban egészen új szempontú fejtegetések világítják meg Horváth János könyvében.

Szerencsés és eredeti gondolata Horváthnak az írók kancelláriák szerinti elhelyezése is. Humanistáink jó része eleddig, hogy úgy mondjam, fedél nélkül maradt a róluk írt filológiai emlékezesekben. Minél jobban szaporította számukat a kutató érdeklődés, annál kívánatosabb lett, hogy végre kiki a maga helyére kerüljön s magasabb szempontból nyerjen beosztást. Ismertetésünk első részében csak jeleztük a kancelláriák fontos szerepét. A Mátyástól modernül átrendezett kancellária a Jagellók korában már a királytól függetlenül is szolgálta a humanizmus ügyét s ez igazolja legnyomósabban e szervezetek jelentőségét. Horváth János tüzetesen ismerteti a kancelláriák fejlődését, a humanizmus középpontjaivá teszi őket, körülöttük csoportosítja a szereplőket s így megteremti a magyar humanizmus történetében a *belső rendet*. Mintegy telkekre és sírhelyekre darabolja (parcellázza) irodalomtörténetünk e latin temetőjének bozóttal benőtt útvesztőjét s jellemzéseivel megszólaltatja és megvilágítja a néma sirköveket.

Horváth János a maga ismert induktív módszerével építi fel szintézisét e minden történeti tényezőt — politikát, világnézetet, uralkodókat és államférfiakat — a magyar irodalmi fejlődés szempontjából vizsgál és értelmez. S a figyelmes olvasónak itt egyre növekvő alkalma nyílik megcsoválni a szerző többféle ágazó rátermettségét. A „Magyar humanizmus“ írója stílusosan, — mert a filológiát a humanizmus fejlesztette ki —, alapvetésében kitűnő filológusnak, a mű megalkotásában eredeti és átfogó szellemű rendszerezőnek s az esztétikai elemzésekben a versek ihletsugallta értelmezőjének bizonyul. A humanizmus történetében bemutatott fejlődési fokozatokhoz hasonlóan ekkép maga is önkéntelenül mintegy önmagát ábrázolja a műben, amint fokról fokra lépnek előtérbe a könyv olvasása közben különféle szellemi képességei: előbb a filológus, majd a gondolkodó és művész. Beöthynek Keményre alkalmazott hasonlata a hegytetőre vezető útról Horváth művére is talál: az olvasó figyelmének, beleélésének s a szerzővel együttmunkáló elmélyedésének kell kiérdemelnie a jutalmat: azt a tiszta élvezetet, melyet egy kivételes szellem eszmekörében való részesezés nyújt. S a tudás és szépség ez esztétikai örömehez méltán járul itt egy másik nemes kielégülés is: a jogos nemzeti büszsége: mert éreznünk kell, hogy e mű nemzetünk multjának történetében a szellemi honfoglalás egy jelentős részének tekinthető. Ennek a multnak egy egy kiemelkedő hegyiségét eddig is láttuk, több ere és forrása bugyogását eddig

is hallottuk, sőt egy-egy folyamának hol eltűnő, hol felszínre törő hullámzását s végül a 18-ik századba torkolását eddig is sejtítettük: de a magyar humanizmus egész tartományának elfoglalását Horváth János műve képviseli előttünk s így nevéhez fűződik irodalom- és művelődéstörténetünk egy fényes fejezettel történt gazdagodása.*

Ki kell emelnünk a mű esztétikai szépségeit is: egy-egy költői lelkületű méltatást s mély tekintetre valló emberi ábrázolást. Horváth János az ilyenekben is mindig új vonásokkal egészíti ki a régi képet s igazabbá téve, közelebb hozza az olvasóhoz. Janust pl. megvédi az obscenitás vádjá ellen. „Jól jellemzi felfogását egy Petrushoz írt epigrammája, aki *beszédében* igyekezett szebbnek, jobbnak mutatkozni magánál: „aminők a te szavaid — úgymond a költő —, olyanok Péter, az én erkölcseim; ahogy te élsz, én csak *beszélék* úgy“. Pajkos, sikamlós verseit csak játéknak, haszontalankodásnak tekintette maga is; nem mogorva szemű olvasóknak szánta... Ugynevezett obscenitásaiban valójában fölötte áll az obscénnek, csak tárgyul használja, hogy legyen mit kinevetnie, tudósan, szellemesen, vagy csúfondárosan kfiguráznia.“ A szerző tárgykörük szerint foglalkozik a versekkel, elemzésükben ihletforrásukig megy vissza, s méltatásuk tán legvonzóbb része a könyvnek. Töviről-hegyire menő taglalásaival, friss megfigyeléseivel, meleg stílusával és életteljes, modern szempontjainak üdeségével ez a fejezet mint egy virágos ág hajlik felénk a hatalmas tanulmány terebélyéről. Vagy hogy a sok közül (Hunyadi János, Mátyás, Beatrix, Galeotto, Brodarice stb.) más példát ragadjunk ki: ott van Werbőczy István jellemképe. Horváth János szerint fejlődéstörténeti jelentősége abban áll, hogy „a jog területén is végrehajtotta azt a felemelkedést a szóbeli hagyományozásból az írásbeliségbe, mely az irodalom más ágaiban már korábban végbement; meg hogy humanista létére bizonyos nemzeties visszahatást indított meg a nemzetközi humanizmus ellen“. Werbőczy a magyar nemesség műveltségbeli mulasztását oly érvvel (a keresztyénység védpaizsa volt a török ellen) védi meg, amelyben „éppen az újabb humanista műveltség szerette látni a magyarság európai küldetését. Magyarán mondvá: barbárságot humanista érveléssel ment“. Ime, 421 évvel a Hármas-könyv megírása után, azt hinné az ember, hogy új vonással nem lehet megvilágítani Werbőczynek oly sokat magyarázott egyéniségét.

Horváth János irodalomtörténeti működésében általában megfigyelhető, hogy akár kort rajzol, akár egyént: annak homályos mélyeit, emennek titkait fölfedi s rég feleleteket váró kérdéseket old meg. Hogy csak emlékezetből utaljak egy-két példára: gazdag Petőfi-irodalmunkban előtte senki sem látta meg, hogy Petőfi színész-hajlamában már ott csirázik költői jellemének leggyénibb sajátsága: népdalainak játékos volta, szereplő taglejtése s általában egész lírájának cselekvő ereje, drámaisága. A középkor irodalmát — mint egy bírálója hangsúlyozta — jórészen fölfedezte számunkra. A középkor verseléd

* Kétségtelen, hogy a magyar humanizmusnak eddig is voltak érdemes munkásai. A szerző rendre megnevezi forrásait s a művével párhuzamban haladó kutatás eredményeit. Hogy csak a legfontosabb, magasabb szempontokat is érvényesítő műveket említsük: Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában c. művére, Kasztner Jenő és Kardos Tibor értekezéscire utalunk. Egyébként a szerző egyetemi előadásai az ifjabb nemzedék körében a humanizmussal foglalkozók egész kis táborát teremtették meg.

séről alapvető tanulmányt írt, a barokk szerepét irodalmunkban ő vette észre; ő tárgyalta először ennek az irodalmi iránynak gyökereit és kibontakozásának fokozatait. S hány új állásfoglalást és termékenyítő észrevételt tartalmaznak kisebb tanulmányai, Adyról írt könyve, folyóiratokban megjelent s összegyűjtésre igazán méltó cikkei és emlékezései! Mindez arra mutat, hogy Horváth Jánosban született irodalomtörténetírót kell ünnepelnünk. A kitűnő tudós teljes készségén kívül a ritka adománnyal rendelkezik, melyet ösztönösségnek, divinációnak lehet nevezni. Titkos erő sugallata irányítja szellemét a közönséges szem előtt rejtve maradt dolgok feltárására, éles tekintete oszlik a kétség, fény ömlik a vak ürbe s a mult vallomást tesz. Innen van, hogy kritikai megállapításai egy föllebbezhetetlen ítélet erejével és tekintélyével hatnak s könyve eredményei véglegeseknek tűnnek fel.

S amilyen önálló és eredeti mint tudós és gondolkodó, oly egyéni és nyomatékos nyelve és írásmódja is. Az előbbi helyenként ódon színekben csillog: az író nem riad vissza mély zengésű régi szavak fölevenítésétől, hogy a mult hangulatát árnyalja. Izes, gyökeres magyar nyelv ez; gazdagsága nemcsak tanulmányon nyugszik: Bihar szülőltére vall. Előadása tárgyának megfelelően inkább folyamatosságra, mint lendületre törekvő, de ez az elbeszélő, ismeretközlő stílus velős és tömör (nem találkozik szó, melyet le lehetne nyesni mondatairól), s egyszerűsége mellett is élénk, fordulatos. Oly helyeken, ahol nem ismeretközlésre szorítkozik, hanem a szerző gondolatainak áramába kerül, átizzik s érzékeltető ereje ilyenkor különösen szuggesztív.

Felidézve s mérlegelve e kitűnő könyv nagy értékeit, büszkén és boldogan állapíthatjuk meg, hogy oly művet ismertettünk, mely előtt messze jövőben is mélyen hódol — az Idő.

Keményfy János.

Két új regényes életrajz Csokonairól. *Nagy Sándor: Egy fiatal élet rapszódája.* Csokonai Vitéz Mihály legifjabb éveinek regényes rajza. Debrecen, 1935. Nagy Károly és Társai. 8-r. 255 lap. — *Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó...* Csokonai Vitéz Mihály életregénye. Budapest, (1935), Rózsa-völgyi. Nagy 8-r. 316 lap.

Csokonai halálának százharmincadik évfordulója már az év közepéig is két új írói alkotásnak lett ihletforrásává, vagy legalább megjelenési alkalmává, meggyőző jelül annak, hogy a tragikus életű debreceni poeta emlékét menyire nem fenyegeti az elfelejtődés veszedelme.

Mind a két szerző tanárember, s egyéniségük kifejlődésében több-kevesebb szerepet játszottak az olyan szellemű iskolaéleti hagyományok, amelyek tudatunkban elválaszthatatlanok a Csokonai pályájától. Különösen Nagy Sándorról mondhatjuk el ezt, aki a debreceni ref. kollégiumnak egykor diákja, most tanára, az Alma Máter multjának buzgó kutatója. Tudományos búvárlatai közben annyira beledolgozta magát a debreceni kollégium többévszázados történetének ismeretébe, hogy a sok adat bármikor kész megelevenedni s valami érdekes főalak köré csoportosulni. Mostani regényszerű munkájában is főként a korrajzi háttér vonja magára figyelmünket; mindenütt érezzük, hogy a debreceni kollégium életének, szellemének egyik legilletékesebb szakértője beszél hozzánk. Igyekszik is minél több alkalmat lelni a debreceni társadalmi és egyházi élet különféle oldalainak, jelenségeinek (keresztelő, temetés), de különösen a kollégium sajátos világának bemutatására (kántus, Sedes, electio,

preces, — apparitor, vigil, préceptor, kontraskriba, szénior, professzor, rektor stb., stb.). A sok korfestő ecsetvonás közt csak egy van hamis, illetőleg ríktívó túlozott: szerzőnk a 36. lapon Szilágyi Sámuel szuperintendenst, a Henriás egyik magyar fordítóját, Voltaire ellen mennydörögteti. — Minthogy a kortörténeti tény-adatok és az ezeknél is jellemzőbb anekdoták bőségesen kezeügyében vannak szerzőnknek, a költői lelemény szabadságát néha még olyankor sem veszi igénybe, mikor ez joga vagy talán éppen kötelessége volna; pl. a debreceni Rozália, Csokonai első múzsája közvetlenül, a maga személyében egy pillanatra sem jelenik meg előttünk, bizonyára azért, mert sem pozitív adatok, sem anekdoták nem maradtak fenn róla.

Nagy Sándor munkája befejeződik Csokonainak a debreceni kollégiumból való kicsapatásával, Mészöly Gedeon regénye feléleli Csokonai egész pályafutását. Ennek a könyvnek is megvan a maga sajátos, érdekes főjellemvonása. Mészöly Csokonaiában főként a költőt igyekszik ábrázolni. Kétségtelen, hogy ennél jogosabb fókuszpontot nem lehetne választani, s éppen bennünket közelről érdekelhet a regénynek ez a — hogy úgy mondjuk — irodalomtörténeti jellegű elgondoltsága. Csakhogy az is kétségtelen, hogy az ilyen feladat a legnehezebbek, sőt talán az alig megvalósíthatók közé tartozik. Minél *közelebb* hozza a regényíró hozzánk egy költő emberi egyéniségét, rendszerint annál kevésbé tudjuk benne kellően méltányolni a közülünk *messze* kiemelkedő költői lángelmét. Mészöly Csokonainak egész sereg költeményét idézi, még pedig többnyire egész terjedelmükben, úgyhogy ez a „regény“ inkább Csokonai-antológiának mondható, melyben a költeményeket szépirodalmi modorban megírt kommentár hidalja át egymással és adja meg hozzájuk a szükséges életrajzi felvilágosításokat. Az ilyen „breviárium“-szerű munka bizonyára olyan olvasókat is rácsábít Csokonai legszebb verseinek elolvasására, akik másként nem igen vették volna maguknak ezt a „fáradságot“, s gyakorlati vonatkozásban ez elismerésre méltó sikere lesz szerzőnknek, — de művészi szempontból mégis csak szervesetlen betétek maradnak ezek a szép költemények. Sokkal művészebb eljárás az, mellyel Mészöly pl. Csokonai *dramáiból* nemcsak egy-egy alakot beiktat a regény szereplői közé, hanem magukat a dialógusokat is, néhol szó szerinti, értékesíti, annak a helyes meg gondolásnak az alapján, hogy Csokonai a drámáiban is lírai élményeket dolgozott fel. — Egyébként ez a munka minden lapján mutatja a szerző közismert finom stílrzékét s egészséges, jóízű humorát, mellyel sűrűn, de mindig izlésesen fűszerezi előadását. Míg a Nagy Sándor előadásmódját egészében a kollégiumi anekdotázó diákhagyomány determinálja s ezúton Komáromi Jánossal, a sárospataki kollégium hűséges öregdiákjával éreztet közeli atyafiságot, Mészölyt zárójelekbe bújtatott szellemes megjegyzései inkább Mikszáth tanítványának mutatják.

Végeredményként örömről fejezzük ki mind a két regényes Csokonai-életrajz megjelenésén.
Zsigmond Ferenc.

Gárdonyi József: Az élő Gárdonyi. I. kötet: Az ólombetűk felé 1—312 l.; II. kötet. Tolla a csillagokig, 1—320 l. Budapest, Dante kiadás. Sok képpel, rajzzal, facsimilével. A címlapon s az első lapon Gárdonyi Géza arcképeivel.

Irodalmunkban eddig kétszer fordult elő, hogy nagy író személyes és irodalmi adatait családjának egy hozzá közelálló tagja állította össze a leg-

hitelesebb följegyzések és élmények alapján. Özv. Mikszáth Kálmánnénak férjéről s Ady Lajosnak bátyjáról, Ady Endréről írt könyveire gondolunk. E művek hőseik ismeretéhez alapvető források. Megbízhatók, új anyagot nyújtottak, elfogulatlanok, illetve természetes elfogultságuk nincsen sehoh az igazság rovására.

E két könyvhöz méltán csatlakozik a fent írt mű, melyben a kegyelet és az adatbeli gazdagság vetekszik egymással. Legfeljebb annyit megállapíthatunk, hogy a szerző, aki maga is jó, bár néhol kissé műkedvelő-ízű stilisztá, apró képekben tárja elénk nagynevű atyja életét és irodalmi munkásságát s ez mozaikszerűvé teszi az egész munkát. Könyve így is alapvető fontosságú. Gárdonyi ismeretéhez, tengernyi új adata a Gárdonyi-művek keletkezéséhez, forrásaihoz nélkülözhetetlen minden ezután következő Gárdonyi-kutatás számára.

Az első kötet Gárdonyi életét, munkásságát 1897 február 10-ig mondja el (igen, pontosan február 10-ig, mert e műben napok, órák, sőt percek szerint is pontos idő-megállapításokat találunk!). Ekkor kezdődik az „egri fészek-rakás“, e napon vette meg Gárdonyi édesanyja az egri házat 750 forintért. A második kötet e naptól fogva 1922 október 30-ának estéjéig festi a költő pályáját, amikor Gárdonyi elhunyt. Közli még ezután a kegyeletes fiú atyja végrendeletét, utolsó feljegyzéseit hasonmásban s „Az egri csillagok“ első lapjának kéziratát is ugyanígy. Közben telve a két kötet szebbnél-szebb, érdekesnél-érdekesebb képekkel, kiadatlan levelekkel. A könyv nyomtatott forrásokon, Gárdonyi szóbeli közlésein, családi hagyományokon kívül egy rendkívül érdekes és fontos kézirati munkát használt: Gárdonyi *naplóját*. Gárdonyi *egész életén át*, első tollpróbálgatásaitól szinte haláláig naplót vezetett s e naplóból vett bő idézetek a könyv legérdekesebb részei.

A műből elénk tárul Gárdonyi családjának, őseinek, szüleinek története, Gárdonyi iskolázása, tanítói pályája. Közlebbi, bár még, érthető okból, nem tartózkodás nélkül való közléseket találunk Gárdonyi szerencsétlen házasságára vonatkozólag. Gárdonyi mint katolikus kántortanító, plébánosának befolyására, ennek egyik rokonát vette nőül s rövid együttlét után különváltak s csak évtizedek múlva váltak el törvényesen. E sikertelen házasság a családban némi házassággellenes hangulatot teremtett s egyben lélektanilag nem *indokolja*, hanem *meglepően magyarázgatja* azt az átmeneti elhidegülést, mely néhány évig Gárdonyi lelkében keletkezett a papsággal szemben s mely nem múlt el nyomtalanul Gárdonyi irodalmi munkásságában sem. Nagy részletességgel kapjuk a kezdő író rettenetes vergődéseit, sok-sok eredménytelen próbálgatását. Valóban Gárdonyi is, mint a legtöbb nagy prózaíró, valóságos kis könyvtárt ír össze, míg országos jelentőségre emelkedik. A mű néhol azt a hatást teszi, mint valami nyersanyaggyűjtemény, néhol viszont novellisztikus rajzok gyönyörködtetnek bennünket. A fiú ízlése s az a bámulatosan gondos odaadás, mellyel atyjával foglalkozik, műveit, hagyatékát sajtó alá rendezi, kiadja: minden lapon ránkmosolyog.

Az eddig ismeretlen, vagy csak kevésbé ismert kísérletek után bő részletességgel kapjuk a híressé vált művek keletkezését. Különösen érdekes a Göre-mű története. E kötetek nagy anyagi sikere tette lehetővé Gárdonyi irodalmibb műveinek megírását. Érdekesek Gárdonyi vergődései a cím-adásnál. Egy-egy híres művének kéziratban 8—10 címe volt, míg egynél megállapodott. Gárdonyi barátai közül a szerző sok levelet ad ki teljes szövegében *Szaboleska*

Mihálytól (kivel mindvégig igaz magyar hűségű barátságban élt a költő), *Tóth Bélától* (Gárdonyi egyik legelső s mindvégig mellette kitartó, hű barátjától) s *Bródy Sándortól* (kinek ismeretes megrendítő nyílt levelét teljes terjedelmében kiadja a szerző). Érthető az is, ha Gárdonyinak régi kiadójával való pörében, a fiú — *nem* a kiadó eljárását helyesli. Akad a műben elég tollhiba, elírás. Például a szerző Herczeg Ferenc nevét következetesen *gh*-val írja. „A Szegedi Napló babéros multja“ — írja Gárdonyi József — Mikszáth Kálmánnal kezdődik (1878—1881). Mikszáth a „Tót atyafiak“ és a „Leláncolt Prometeuszok“-kal országos hírt teremtett az Iskola-utca 21, I. emeleten lévő két börtönszoba kinézésű szerkesztőségnek (182—183. l., I. k.). Ez a mondat jól jellemzi a mű előnyeit és gyöngéit. Az az adat, hogy a híres szoba, hol Mikszáth s utána Gárdonyi dolgozott Szegeden, mely utcában, mely házban, sőt mely emeleten volt: érdekes. Okos dolog, hogy Gárdonyi József feljegyezte. De ugyane mondatban ezt írja: „börtönszoba *kinézésű szerkesztőség*“. Ez már nem illik az ő néhol oly izesen Gárdonyias stílusához. A Tót atyafiakat is ismerjük. De Mikszáthnak „Leláncolt Prometeuszok“ című műve, mely a Tót atyafiakkal együtt lett országos hírű: egyelőre lappang. Amit ezután Gárdonyi József e szerkesztőség egy asztaláról elmond (melyen Mikszáth után Gárdonyi s utána Móra Ferenc dolgozott), azt már szebben, izesebben megírta Móra Ferenc (többször is, I. A Daru-utcától a Móra Ferenc-utcaig, I. kötet, 180—185. l. stb.). Ezt a szállóigét, hogy „Szeged szebb lesz, mint volt“, I. Ferenc József király mondotta 1879 március 7-én, Szegeden. Hogy ezt Mikszáth Kálmán találta volna ki, az nem olyan bizonyos, mint azt Gárdonyi József hiszi.

A rengeteg érdekes anyagban akad hát pelyva is. De valahogy nem is esik jól az embernek erről beszélni. Ez a munka nem esztétikai méltatás és formája miatt nem is irodalomtörténeti alkotás. Számunkra felbecsülhetetlen értékű anyaggyűjtemény, a rendkívül tehetséges fiú kegyeletes közlése halhatatlan édesapja emberi és irodalmi pályájáról, oly mű, melyre minden ezután következő Gárdonyi-kutatásnak vissza kell térnie.

Rubinyi Mózes.

Kárpáti Aurél: A menekülő lélek. Kiadta a Vajda János Társaság. 1935. 174 l.

Kárpáti Aurél, e kötet szerzője, már meglepett egyszer egy kritikai kötettel, mely a Franklin-Társulat Kultúra és Tudomány című, sajnos, megszűnt, vagy szünetelő sorozatában jelent volt meg (*A kételkedő kritikus*). Már abban a kötetében, melyben azt az érdekes meghatározást adta, hogy: „a kritika a kételkedés művészete“, sokat foglalkozott a kritika elméleti alapvetésével. Most is, az előttünk levő kötetben, a szerzőt a kritika nagy problémái izgatják; ezúttal a színészet kritikai problémái, az üzlet szerepe a színházvezetésben, a színház a cirkusz porondján és főleg Shakespeare, az örök Shakespeare, ahogy írt, ahogy játsszák stb. (Shakespeare-rel foglalkoznak *Négy Shakespeare-szerep, Örök Shakespeare* című tanulmányai, 118—138. és 166—174. l. Az előbbiben *Kiss Ferenc* művészetének beható méltatása. A kötetben ezenkívül még egy kitűnő „portré“ van, *Gál Gyuláról* 139—144. l. Minket azonban e helyen főleg öt tanulmánya érdekel: a *Katona Józsefről* (93—98.), *Kisfaludy Károlyról* (99—105.), *Kazinczy Ferencről* (105—112. l.) szólók s a *Tévedő kritikus* című (113—117. l.). Az előbbieket eredetileg alkalmi cikkek voltak, de anyaguk, megírásuk indokolttá teszi kötetbe való átmentésüket. Csak az a furcsa, hogy pél-

dául az érdekes Kisfaludy-tanulmány így kezdődik: „Talán épp *ma* száz éve...“, *A tévedő kritikus* című tanulmány azokat az eseteket idézi, mikor a kritikus tévedett. (*Kölcsey—Csokonai, Greguss—Petőfi, Vörösmarty—Katona, Gyulai—Jókai.*) Helyesen mutat rá a külföldi irodalmak hasonló, még súlyosabb eseteire. Két goromba sajtóhiba (132. és 151. l.) zavarja a szép kiállítású kötet élvezetes olvasását.

(yi.)

Mohácsi Jenő: Lidéreke. (Madách Imréné Fráter Erzsébet életének és halálának regénye.) Bp., é. n. (1935.) Nyugat-kiadás, 188 l.

Nem regényes életrajz, hanem a költő boldogtalan hitvesének lelki rajza, novellisztikus képek sorozata. Nem is afféle „Ehrenrettung“, bár a nagy költő egyéniségének járó hódolat minden kisebbitése nélkül, magyarázni próbálja a szerző Fráter Erzsébet szörnyű eltévelyedését. A *Lidéreke* megjelölés Madáchnak abból a beszédéből származik, amelyben a költő leírja első találkozásánál későbbi feleségével. Jellemző, érdekes szó ott, bár kevésbé megfelelő könyvcímnek. A néhol verizmusba csapó realizmussal megírt képek döbbenetes fényt vetnek e beteg lélek vergődéseire és bizony érthetően rosszul jár benne a költő édesanyja, aki a házasságot ellenezte s vas-lelkével nem tudott megbocsátani az eltévelyedettnek. A szerző kitűnően ismeri Madách és felesége történetét, szépen, érdekesen, illetve érdekfeszítően ír, stílusának jellemző sajátossága, hogy a szerző elbeszélése gyakran átszap a szereplő személy monológizálásába. Hangsúlyozni kell, hogy a könyv *nem ifjúsági irodalomba való*, mert e szegény nő testi és lelki lezülése szinte pathológikus hűséggel van megrajzolva. „Vérgyújtó éjszakák“-ról van benne szó, „...olyan leszek hozzád, hogy ezt az éjszakát nem fogod soha elfelejteni“, — mondja Fráter Erzsébet a szeretőjének (19. l.). 71. l.: Erzsit „vagy kínozza a régen nélkülözött férfiölés után“. Hasonló verista leírások: 73. l., 77. l. stb. Új és eredeti benne a korrajz és Margitta, meg Nagyvárad leírása, a házak, amelyekben Fráter Erzsébet élt, a korabeli ruházatkódás, az emberek, az akkori kozmetikai szerek stb., Madách Aladárnak, a költő spiritiszta fiának szereplése anyja tragédiájában nagyon ellenszenves, de úgy látszik, a szerző az írott forrásokon kívül a család személyes hagyomány- emlékeket is felhasználhatta. Alapos ismerettel, kiváló írói készséggel készült munka, melynek utolsó fejezetei, a testileg is teljesen tönkrement Madáchné életének borzalmait itt-ott népballadai hangon közlik a sokszor már a rémségekbe belefáradt olvasóval. Súlyosabb sajtóhibák a könyv 56. és 107. lapjain.

R. M.

Nagy Sándor: Arany Toldija. Irodalomtörténeti és széptani tanulmány. (Magyar Írók. Szerkeszti: Vajthó László. 2. szám. Bp., év n. (1935). 119 lap. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

A Toldi-ról szóló tudományos irodalom mellett főleg Lehr Albert magyarázatok kiadásai tettek eddigelé legtöbbet ennek a műnek helyes megismerésére és megértésére. Most Nagy Sándor tollából olyan kiváló tanulmánnyal gazdagodott Toldi-irodalmunk, amely szinte kimerítő alaposággal tárja elénk annak minden értékét és szépségét. Nagy Sándor ennek a témának a specialistája. Tanulmányán nemcsak az érzik meg, hogy tárgyát mennyire ismeri, de az is, hogy mennyire szereti. Évtizedes bűvárkodás eredménye ez a könyv. Innen van, hogy a legkülönbözőbb vonatkozásban rá tud mutatni szépségeire, sajátosságaira.

Munkája első részében a költemény irodalomtörténeti ismertetését adja keletkezésétől, tárgyától, forrásaitól különböző korok és írók rávonatköző megítéléséig és véleményéig. — A második, esztétikai, részben elbeszélő művészet, előadása, stílusa, nyelve, verselése, különös sajátosságai, értéke és a róla szóló irodalom találnak hivatott ismertetőre. A maga egészében: Lehr kiadásával együtt könnyűvé és teljessé teszi Toldi megismerését s valóban gyönyörköd-tetővé olvasását. Ez egyik nagy érdeme. A másik, hogy Toldinak eddig még meg nem látott szépségeire mutat rá több helyen s ezzel helyes értékeléséhez visz közelebb. Mindent összefoglalva, olyan munka, amelyet szakember, tanár, tanuló egyaránt nagy haszonnal forgat, sőt Toldi tanulmányozásánál nem nélkülözhet.

Csak érdemeiről lehet szólni. — Kár, hogy egyhelyütt ilyen budapesties kifejezés került a szövegbe: „... hasonlít Jancsiéra“ (19. l.).

Dicséret és a legnagyobb elismerés illeti az író munkájáért és köszönet Vajthó Lászlót, hogy a Magyar írók sorozatába beiktatta ezt az értékes tanulmányt.

Ványi Ferenc.

Jancsó Elemér: Az erdélyi magyar líra tizenöt éve. Kolozsvár, 1934. 128 l. Grafica nyomda.

Jancsó Elemér kolozsvári református líceumi tanár évek óta dolgozik az elcsatolt részek modern magyar irodalmának történetén. Az 1919 óta rohamosan fejlődő erdélyi szellemi élet jelenségeit már többen ismertették (Bitay Árpád, Chinezu János, György Lajos, Kristóf György, Szondy György, Tolnai Gábor és mások), Erdély legutóbbi tizenöt évének magyar irodalmi képe eléggé kialakulva áll előttünk, de azért Jancsó Elemér könyve számos új megfigyeléssel gazdagítja tudásunkat. Írói seregszemléje gondos, kritikája komoly, stílusa a hivatásos értekező. Kifogást csak az ellen lehetne emelni, hogy egyes kétséges értékű pályakezdeőkkel bőven foglalkozik, holott egyelőre még neviük említése is kitüntetés volna számukra. Ha Reményik Sándor részére hét lap jut a könyvben, N. N. és X. Y. nyugodtan megelégedhetnek két sorral. A szerző, úgy látszik, Aprily Lajost kedveli legjobban: írói jelentőségét tizenhat oldalon tárgyalja. Az értékes irodalomtörténeti áttekintést a kérdésre vonatkozó könyvek és tanulmányok jegyzéke fejezi be.

P. J.

Turóczi-Trostler József újabb tanulmányai. *A magyar nyelv felfedezése.* Két tanulmány az európai s a magyar humanizmus kapcsolatairól. Budapest, 1933. Ranschburg. 98 (2) l. 8°. — *Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitsdichtung.* Valentin Balassa u. das deutsche Gesellschaftslied des XVI. Jahrhunderts. Pécs. 1933. 12 l. 8°. (Sonderabdruck aus der Festschrift für Gideon Petz.) — *Die Anfänge der ungarischen Geschichtsprosa.* Berlin u. Leipzig, 1934. Walter de Gruyter & Co. 116—134. l. (Sonder-Abdruck. Ungarische Jahrbücher, Band XIV. Heft 1—2.) — *A magyar irodalomtörténetírás és Pintér Jenő.* Budapest, 1934. Ranschburg. (Kny. a pesti izr. hitközs. leánygimnáziumának 1933—34. évi értesítőjéből.) 24 l. 8°.

Turóczi-Trostler a magyar irodalomtörténetírás egyik legelhivatottabb munkása. Tevékeny és elmélyedő kutatásainak bizonyítéka ez a négy tanulmánya is, amelyről most beszámolunk.

Az első a magyar nyelv „belső“ és „külső“ fölfedezésének irodalomtörténeti vonatkozásait tárja föl. Rámutat Sylvester nyelvtanának eddig ismeretlen

forrására. Donatus és Priscianus mellett ugyanis hangsúlyozza Melanchton szerepét. Sylvester maga nevezi Melanchtont „praeceptor noster“-nek s bár csupán görög nyelvtanára hivatkozik, „kétségtelen, hogy latin nyelvtanát is ismerte“. Ez 1534-ben, tehát akkor jelent meg, amikor Sylvester Wittenbergben járt. Melanchton szerepét bizonyítják egyébként a párhuzamosítható eszmék és szövegrészek is. — Am e nyelvtanítás kapcsán módja volt a szerzőnek arra is, hogy tágabban is értelmezhesse a nemzeti nyelv fölfedezését. Bár az anyanyelv előbb csak eszköz a latin nyelv elsajátítására, hogy e feladatát teljesíthesse, nyelvtanilag azt is ki kell értékelni. Az anyanyelv illetén „grammatizálódása“ messzemenő távlatokat nyit, amikor az ősrökség kérdéséhez közelít. Ez utóbbi pontot a szerző érinti, de nem vizsgálja tovább, pedig valószínű, hogy értékes mozzanatokra hívhatná föl kutatóink figyelmét.

A magyar nyelv „belső fölfedezői“ közé tartozik Dévai Biró Mátyás a maga Orthographiájával. A szerző kifejti, hogy milyen elvek szerint készült e kis mű s különösen Ickelsamer egykorú példaadó törekvéseire utal. Végül megvilágítja XVI. századi szótáraink irodalomtörténeti jelentőségét, hogy mennyiben járultak hozzá magyarnyelvű irodalmunk fejlesztéséhez.

A tanulmány második része filológiánk, sajnos, legelhagyatottabb felé vet világot, amikor a feledés homályából előhossa azokat a külföldi magyar-érdekű műveket és sorokat, amelyek fényes bizonyosságai egykori irodalmi életünk különféle vonatkozásainak. Esztendőkön át számos kutatóra vár még itt feladat! Turóczy-Trostler dolgozata hasznos útbaigazító lesz e téren. S hogy ezeknek a kutatásoknak milyen jogosultságuk van, azt bizonyítják a szerző Bornemisza Péter működésének külföldi vonatkozásairól írt sorai.

Nem kisebb jelentőségű az a két dolgozat, amelyben a szerző egyrészt a magyar egyéni költészet, illetőleg történetírásunk XVI. századi a'apvetéseit állítja be az európai irodalom humanista összefüggéseibe. — Az első Balassa Bálint költészetének osztrák „közvetítő“-mintáit elemzi, kiemelve Schallenberg Kristóf hatását. A szerző egyben kísérletet tesz az úgynevezett Balassa-strófa megoldására s Herbertus Péter egy rímképletére hívja föl a figyelmünket.

Ugyancsak a XVI. század irodalmának néhány kérdésére ad feleletet a szerző, amikor Székely István „világkrónikáját“ és Heltai Gáspár történetírói munkásságát viszonyítja a korabeli német történetíráshoz. Kétségtelen, hogy a reformáció új történet szemléletet alakított ki s hogy nálunk is munkára serkentette az írókat.

Ha most számbavesszük Turóczy-Trostler kisebb-nagyobb egyaránt értékes tanulmányait, úgy véljük, fölösleges külön is kiemelnünk, hogy az a szemle, amit Pintér Jenő hatalmas irodalomtörténeti rendszerezésének megjelenésekor írt, méltán sorakozik a szerző előbbi dolgozataihoz. Kevesen ismerték fel és látatták meg úgy Pintér Jenő irodalomtörténetírásának történeti jelentőségét, rendszerének hazai előzményeit és időtálló értékét, mint Turóczy-Trostler.

Clauzer Mihály.

Batizi László: Vályi András élete és munkái. Budapest, 1935. 42 l. Sárkány-nyomda.

„A budapesti Pázmány Péter tudományegyetem első magyar nyelv- és irodalomtanáráról mindezekig csak rövidebb alkalmi megemlékezések és szétosztott adatközlések jelentek meg. Ennek az életrajznak az a célja, hogy egybegyűjtse a különböző helyeken eléggé elfeledve lappangó adatokat, másrészt új

anyagot is hozzon, azonkívül ismertesse Vályi András munkásságát.“ A szerző tárgyilagosan megfelel kitűzött céljának. Ismerteti Vályi András ifjúságát, működését a pesti egyetemen, utolsó éveit, tudományos könyveit és füzeteit, szemelvényeket ad az érdeemes egyetemi tanár munkáiból, végül egybeállítja a tárgyára vonatkozó eddigi irodalmat. Vályi András írta az első magyarnyelvű levelező könyvet s ezzel nagy szolgálatokat tett a kereskedelmi életnek. Tőle való az első magyarnyelvű földrajzi lexikon is: Magyarországának leírása. X.

Balogh Károly: Madách, az ember és a költő. Bp. é. n. (1934.) 368 l. Vajna Gy. és tsa.

A szerző édesatyja, Madách nővérének, Máriának korán árvaságra jutott fia, szülei tragikus halála után a nagy költő házában nevelkedett. Az ő írásban fennmaradt emlékezései és az idők folyamán hatalmas könyvtárrá bővült Madách irodalom felhasználásával készült a címben jelzett könyv. A szóbanforgó emlékezések hiteles tájékoztatást nyújtanak a nagy költő környezetéről személyi és tárgyi vonatkozásban egyaránt. Ily módon igen érdekes kép alakul ki Madáchról, mint emberről. Megtudjuk belőle, hogy külsejében cinizmusra hajlott. Szabója rossz volt; kalapjára, lábbelijére nem sokat tartott. De testtartásában, gesztusaiban mindig valami előkelőség volt...; ha sokszor csalódott is a népben, mindig népbarát maradt. Alkalmazottai közül említést érdemel hűséges inasa, Pass András, a filozófus, a költő bizalmasa s utolsó óráinak szemtanuja. Az állatvilágból sok kedves percet szerzett a költőnek Gioco, a „tigrisszőrű“ kis bulldog. Mikor ez elpusztult, egy csókát szerzett magának, s ezt tartotta szobájában, mert általában nagy állatbarát volt.

Idejét főképp „Oroszlánbarlang“-nak nevezett dolgozó szobájában töltötte, de télen szívesen szánkázott „törökös szállal nyakában, bojtos fezzel fején, prémes bekecsben“. Az egyébként zárkózott természetű költő azonban a család egyik nőtagja, Huszár Anna kedvéért még a losonci bálba is elment, bár a szabadságharcot követő gazdasági helyzet nehézségeit ő is nagyon érezte. Lát-szólagos vagyona ellenére — állítólag — mindinkább eladósodott. Ez a körülmény bizonyára kedélyére is nyomasztólag hatott. Magányában az írás mellett néha rajzolásal, festéssel szórakozott, vagy legalább is igyekezett feledni testi és lelki fájdalmát, melyek 1864 okt. 5-én, 41 éves korában kioltották életét.

Ennek az immár világirodalmi jelentőségűvé nőtt életnek főképp emberileg jellemző mozzanatai tárulnak fel előttünk — aprólékos részletességgel — a könyv első feléből, míg a második rész a költő szellemi arcképét mutatja be a legjobb forrás, az eredeti alkotások megszólaltatásával. A mű anyaggyűjtéséből, szerkezetéből és a szerző céljából kifolyólag az első rész újszerűben hat mint a második. Ez inkább az eddigi irodalom eredményei szerint hat, de — bár olykor vitás pontokat is érint — a kiművelt ízlésű szerző tárgyszeretete sehohsem téved túlzásba. Az egészében kellemes előadású s főképp Madách feleségét illetőleg hiteles adatokban bővelkedő, nagyrészt kevésbé ismert kép-anyagával is érdekeltő, szép könyv kétségtelen gazdagodását jelenti az ide-tartozó hatalmas irodalomnak.

M. F.

Viszota Gyula: A Széchenyi-híd története az 1836: XXVI. t.-c. megalkotásáig. Budapest, 1935. 144 l. M. T. Akadémia kiadása.

A nagyszabású és széleskörű tudományos kutatás páratlan felkészültségével megírt kötet a magyar reformkor leggazdagabb lelkű és teremtő agyú

főhősének, gróf Széchenyi Istvánnak a Lánchíd megalkotására vonatkozó fáradságtalan tevékenységét tárja fel. Csaknem elképzelhetetlen, hogy minő nehézségek, sokszor kétségbeesetten keserves harcok árán tudta elérni Széchenyi István, hogy az állandó híd megépítését célzó törekvéseit törvénybe foglalják. Maga írja a cél közvetlen megvalósulása előtt naplójába, hogy most érzi csak, lelkileg mily fáradt és hogy Isten tudja, mily becsületesen dolgozott. A sokszor átláz harc minden mozzanatának mesteri ismertetése után értjük meg igazán Széchenyi lelkét, hogy mennyire kitartó, szívós és határozott tudott lenni, ha valamelyik célját meg akarta valósítani... Ilyenkor a legnagyobb magyar nem ismert ingadozást, fáradságot.

A reformmunka, a nemzetépítő, a messze jövődönék alkotó elme célra törekvésének nagyszerű ívelésű grafikonja ez az értékes kötet. Klasszikus példája annak, hogy nem szorosan vett irodalomtörténeti, hanem gyakorlati vonatkozású kérdés tárgyalását hogyan lehet vonzóvá, érdekessé tenni. Szinte egy hatalmas, nemzeti gondolatokat hőmpölyögtető eposz magaslatain járunk, a főhős isteni akarat fanatikus megvalósítója, aki öntudatosan tör hivatásának betöltése felé. Kemény ellenfelek, félelmetes nagyok az eszme ellenzői, de győz a szívós kitartás: az eszme testet ölt, a Széchenyi-lánchíd megépül.

Ebben a drámai feszültségű, lüktetően eleven előadásban van a kötet irodalmi becsé. Tudományos értékét pedig a szöveg ezernyi apró, szorgos kutatást, utánjárást igénylő tárgyi és személyi adatainak felderítése s a Széchenyi-irodalmi hagyaték teljes ismeretén alapuló feldolgozása adja. Nem kétséges, hogy tudós szerzőnk részlettanulmányaiból megszületik hamarosan Széchenyi István terjedelmes kritikái életrajza.

Hallász László.

Zolnai Béla: Irodalom és biedermeier. Szeged, 1935. Szeged Városi Nyomda. 4^o. 135. l.

Zolnai legújabb könyvében a magyar ízlésfejlődésnek egy eddig figyelmen kívül hagyott fejezetét világította meg: a biedermeiert. Mélyreható alaposággal kutatta ki ennek a kezdetben humoros jelentésű elnevezésnek irodalmi gyökereit. A „stíluskeresés“ bizonytalansága távolállott ettől a hálióspakás iránytól: gondolati és érzésszerű adottságát már maga a kor, melyben megjelent, szolgáltatta. A rokokó és a romantika határán, a Jungdeutschland és a Vormärz között virágzott s „fejlődési“ lehetőséget az almanachokban és chanson-gyűjteményekben talált. Zolnai elsősorban az elvi kérdéseket tisztázza, német és francia elméletírók fölhasználásával, majd a francia szellem életében vizsgálja (Sainte Beuve, Lamartine, Béranger) jelentőségét. Természetesen a koráramlatokat sem hagyja figyelmen kívül s ezért az irodalmi kép történelmi aláfestést is kap. A magyar biedermeiert az osztrákkal hozza kapcsolatba (Stifter, Grillparzer) s életkorát a 20—40-es évekre lokalizálja, bár annak egy utókorát is megkülönbözteti: Gyulain, Lévain keresztül Krúdy, Surányi neobiedermeier felfogásáig. Részletesen feldolgozza Vörösmartyt és Petőfit s megállapítja, hogy mindkettő költszetében döntő jelentőségű a biedermeier, bár éppen Vörösmartyt nehezen tudjuk elképzelni, mint ennek képviselőjét. Petőfi többértű egyéniségében pár vonás mutat erre, de ő is, mint minden zseni, nem szorítható *egy-és* ízlésáramlat Prokrustes-ágyába. A kisebb egyéniségek sokkal jobban beleillenek a biedermeieri fejlődéstörténetébe. Mellettük Garay, Tompa költszetének mutat rá kétségtelenül biedermeier elemére. A szellemes könyv értékét nagyban emeli a francia- és németnyelvű összefoglalás.

Kozocsa Sándor.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Pintér Jenő.)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1935. évf. 5. sz. Méhely Lajos: *Magyar trók — zsidó trók.* Vita egy meg nem nevezett „héber bulvárlap“-pal, amely A Cél áprilisi kisebb cikkeit — állítólag — hazugságnak nyilvánította.

Akadémiai Értesítő. — 1935. évf. Jan.—március. Lukinich Imre: *A M. T. Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése.* Irodalomtörténeti vonatkozású utalásokban is gazdag közlemény.

Budapesti Szemle. — 1935. évf. 4. sz. Csiszár Béla: *Ambrus Zoltán.* (I.) Ambrus még alig 18 éves, mikor a Fővárosi Lapoknál egy színkritikájával jelentkezik. Pályája elején, mintegy öt évig, kizárólag novellákat ír, szerencsésen elegyítve bennük a mese naív hangját a modern ember irónikus elbeszélő modorával. E mesékben azt hirdeti, hogy az élet nem más, mint állandó boldogtalanság, kirívó kételyek forrása. A szkeptikus életfelfogás e kijózanításra törekvő tanulmányai mellett ezek a művek rámutatnak az emberi lét kötelességeire is. Ebben rejlik mély erkölcsi értékük. A meséken kívül, bizonyára francia minták hatása alatt, Ambrus szeretettel ír meg egyes, életnézetének ábrázolására alkalmas, történeti képeket. E pályakezdő szépprózai dolgozatokban csak az általános emberi problémákra figyel fel. Őt is érdeklik ugyan a magyarság vajdó kérdései, de a kor liberális felfogásához illeően állást nem foglal velük szemben; szelíd mosollyal vagy óvatos tartózkodással átsiklik felettük. Regényeit könnyen vissza lehet vezetni egy közös alapképletre; ez a közös alap: az egyén és a társadalom viszonya egymáshoz. Hősei emelkedett szellemű, többnyire erős erkölcsi érzékkel felruházott, bonyolult lelkialkatú emberek. Becsvágyára jellemző, hogy az egyszerűbb lelkeknél inkább érdeklí őr a művészberek élete; e világ akkortájt még érintetlen terület a magyar irodalomban. Első regényében, a Midás király-ban, egy magyar festő életpályáját mutatja be. E tragikus életsorsot Ambrus művészi realizmussal rajzolta meg. Lélektani jellemzését sokszor teszi változatossá azzal, hogy megszemélyesíti az emberi lelkiismeretet, amely aztán a hőssel szellemes párbeszédet folytat. Emberábrázolásának másik sajátossága, hogy hősei külső alakjáról alig szól. Részletes lélekrajzai olykor a cselekvény egységét veszélyeztetik; a művészi szerkesztés különben sem tartozik erős oldalai közé. A mű zavartalan élvezését gyakran megakasztják elnyújtott elmélkedései. A szerkezeti egység fogyatkozásait azonban feledtetni az író művészi jellemző ereje, lélekábrázoló képessége és szellemes elbeszélő készsége. — Kornis Gyula: *Apponyi világnézete.* (I.) A világnézet a filozófia magaslatára akkor emelkedik, ha tudatos, egvetemességre törekvő és kritikai. Apponyi világfelfogására valóban ráillenek ezek az ismeretető jegyek. — 5. sz. Kornis Gyula: *Apponyi világnézete.* (II.) Apponyi híve volt a liberális világnézet alaptételeinek: a jogállam, jogegyenlőség, a személyes és politikai szabadság elveinek. Ezeket az elveket bátran vallotta akkor

is, amikor a kor szelleme a liberalizmus ellen fordult. — Csiszár Béla: *Ambrus Zoltán*. (II.) Az értékes és súlyos tartalomnak megfelelő művészi külsőt, fejlett és hozzáillő stílusformát akart adni. Akkor azonban a magyar olvasóközönség műveltségi és ízlésszínvonala még jóval alacsonyabb fokon állott, semhogy érdemlegesen méltányolni tudta volna törekvéseit. Ebben az összegegyeztetetlen ízléskülönbségben rejtett valószínűleg annak magyarázata, hogy olvasótáborra oly szűk körre korlátozódott. — Hajdú Zoltán: *Irodalmunk torzított képe egy pályanyertes munkában*. Szerb Antal kétkötetes Magyar Irodalomtörténetének tanulmányszerű bírálata a kifogások részletes felsorolásával. — 6. sz. Kornis Gyula: *Apponyi világnézete*. (III.) Apponyinak különös érzéke volt a lét időbeli oldala iránt. Transzcendens világfelfogása feltétlen módon hisz az isteni elvek és abszolút értékek örök megmaradásában, időtlen érvényében. — Csiszár Béla: *Ambrus Zoltán*. (III.) Művészi realizmus, színszerűség és valóságosság, egységes szerkezet, hű jellemrajz, az élőbeszédet visszaadó nyelv, a mondani-való művészi formában való közlése stb., ezek voltak kritikájának legfőbb kánonpontjai. Alkotásai mind az elbeszélő irodalomban, mind a színírálatban el nem múló értéket jelentenek. — Kornis Gyula: *Gombocz Zoltán ravatalánál*. A nemrég elhunyt európai hírű egyetemi tanár tudományos jelentőségének és lelki alkatának tömör jellemzése. — —s.: *Irodalomtörténeti dolgozatok*. A Császár Elemér-emlékkönyv bíráló ismertetése. — 7. sz. Kornis Gyula: *Apponyi világnézete*. (IV.) Apponyi világnézetében a három alapérték: igazság, jóság, szépség egymásba olvad. Ezeket s a negyedik alapértéknek, a vallásos értéknek metafizikai erejét is viszonyba hozza a művészettel. Apponyi egész személyisége a lelki egyensúlyra való törekvés szimbóluma. Erthető tehát mély vonzalma a zenéhez, mely lelki életének egyik legszemélyesebb eleme.

Debreceni Szemle. — 1935. évf. 3. sz. Kardos Albert: *Hogy végződik az ember tragédiája?* — még egyszer? Válasz Tolnai Vilmos ugyanily című cikkére. Kardos szerint Madách nagy művének végsora így irandó: „Mondottam, ember, küzdj és bízza bizzál.” — Tolnai Vilmos: *Hogyan végződik az „Ember Tragédiája”* (II.)? Tolnai Mohácsi Jenővel szemben azt hangsúlyozza, hogy Madách művében „az utolsó sor szükséges és szerves része a könyvnek”. — 5. sz. Gianola Alberto: *A magyar lelkület elemei „Az Ember Tragédiájá”-ban*. A szerző szerint Az Ember Tragédiájában egyesítve találhatók a magyar lelkület lényeges elemei: 1. a hősi-fatalista elem, melyet a faj keletéről hozott magával s amely egész történelmén keresztül egyfelől mint szabadságserzetet, másfelől mint az embernek a végzet és a természet erőivel szemben kényszerű hódolása nyilatkozik meg; 2. a keresztény elem, amelynek eredőjeként a végzet és a természet erői azonosakká válnak az Isten akaratával, s ennek folytán a balszerencsét a magyar lelkület aláztatosan fogadja és a szenvedés előtte nem más, mint a megpróbáltatás eszköze.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1935. évf. 1—3. sz. Alszeghy Zsolt: *Ismeretlen magyar dráma a XVII. század elejéről*. (Adatközlés.) A bibliának két parabolája hódított leghatalmasabban a keresztény drámában: Lázárnak és a tékozló fiúnak története. Amaz a Névtelen Comico-tragédiájába olvadt belc, emennek első magyar drámai feldolgozása az újabban felfedezett darabban maradt reánk. A magyar, verses szövegű Filius Prodigus kézírata egy vegyes tartalmú köteggben maradt ránk, mely ezt a címet viseli: Mis-

cellanea Fris Valentini de Nádasd. A darab a salvatorianus ferencesek káptalani ünnepélyének emlékeként maradt ránk. Az írás és nyelv a XVII. század mellett dönt. Maga a magyar szöveg négy részből áll: 1. Prologus; 2. a Frigyszekrényoltáriszentségdráma töredéke; 3. a Tékozló fiú drámája, intermediumokkal; 4. Enekek a hét szentségről. — Király Iona: *Egy XVIII. századi Szent Erzsébet-legenda*. A franciaországi Valenciennes-i könyvtárban őrzött kéziratos Sz. Erzsébet-legenda szerzője valószínűleg ferencendi szerzetes, aki a XIII. század közepe táján írta művét. Forrása a Libellus de dictis quatuor ancillarum S. Elisabeth confectus. — Fábíán István: *Gustave Lanson*. (1857—1935.) Megemlékezés a nemrég elhunyt jeles francia irodalomtudósról. — Révész Mária: *Andreas Pannonius és Bornio da Sala*. Adat a magyar humanizmus történetéhez. — Zoványi Jenő: *Két Bogáthi Fazekas Miklós*. Valószínű, hogy a XVI. században két író szerepelt egyidejűleg e néven: az ismert költő és egy prózaíró. — Timár Kálmán: *A Bánk bán-monda landaui változata*. Adatközlés a müncheni állami könyvtár egyik, 1453-ból származó latin kézirata nyomán. — Kastner Jenő: Emerico Várady *La letteratura Italiana et la sua influenza in Ungheria*. Részletes bírálat. — 4—6. sz. Fest Sándor: *Anonymus angol forrásai*. Névtelenünknek ismernie kellett az 1154 előtt élt walesi Geoffrer of Monmouth *Historia Regum Britanniae* c. művét, mert másképp nem volna érthető a kimutatható hasonlóságok és egyezések nagy száma. Történeti, kritikai érvekben és felfogásban Anonymus magasan fölötte áll az angol gestairónak. Azonban e hatások megállapításából önként következnek, hogy a Névtelen aligha lehetett II. Béla király jegyzője, valószínűbb, hogy III. Béláé volt.

Erdélyi Helikon. — 1935. évf. 5. sz. I. Szemlér Ferenc: *Br. Kemény Zsigmond*. Kemény egész munkássága az európai szellemközösségbe tartozik, regényírói és politikusi pályáján nemzetét és önmagát mindig Európához mérte és európai méretűt is alkotott. — 7—8. sz. Tamási Aron: *Levél édesanyámhoz Mikes Kelemenről*. Életrajz levélformában: Mikesére emlékeztető, régieskedő nyelven. — Kovács László: *Erdély*. Móricz Zsigmond regénytrilógiájának bíráló ismertetése. „Az a nyelv, melyet Móricz használ nagy történelmi regényében, a mai népnyelvből és régi irodalmi emlékekből komponált magyar nyelv, . . . olyan magyar beszéd, amelynek illúziója teljes, a gondolatokhoz könnyű mozgékonyssággal hajló nyelv.“ — Vita Zsigmond: *A nemzetnevelés eszménye és feladatai Makkai műveiben*. „Makkai eszményei a történelemből nőttek ki, de messze vezetnek az 1920-as évek multba néző, lírikus erdélyi magyarságának felfogásától. Makkai magáévá tette a jövő évtized sarjadjó erőt, kibontva és meghatározva azokat. Munkáiban már egy új erdélyi magyarság lelkülete él.“

Erdélyi Múzeum. — 1935. évf. 1—3. sz. Tavasz Sándor: *Tudományos feladataink* (tekintettel az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetvenöt éves múltjára). Követelnünk kell, hogy biztosítsassék annak lehetősége, hogy az egyetemes magyar szellemi léttel való politikamentes egység fenntartható és ápolható legyen. Lehetővé kell tenni tudományos művek megjelenését. Elkészítendő Erdély monografiája. Keresni kell a román tudományossággal való kapcsolatokat. Öröködni kell az Erdélyi Múzeum-Egyesület hagyományainak megőrzésén. — 4—6. sz. Rajka László: *Jókai román tárgyú novellái*. Jókai román tárgyú novellái a romanticizmus hamisítatlan termékei, amelyekben elsősorban

a mese fontos, azután a népiesség, s ezek mellett az adatok igazsága elhalványodik. Közöttük a „Jordaki feje“ a heroikus, a „Fejedelem és Fra Diavolo“ pedig a humoros nembn Jókai legkiválóbb alkotásai közé tartozik.

Erdélyi Szemle. — 1935. évf., 5. sz. Járosi Andor: *Petelei István emléke*. Petelei mint íróművész realista volt. A formának igazi mestere. Röviden ír, meseszövése biztos s története végén fűzi hozzá a maga megjegyzését, mely mindig frappáns, rövid s kis tragédiáit csodálatos finomsággal, sokszor bájjal kíséri. — 6. sz. Gyalui Farkas: *Akaratlan, de érdemes vita Petelei Istrán életrajzáról*. A szerző Peteleiről közölt adatai hitelességének igazolása. — Petur bán: *Egy budapesti egyetemi tanár plágiummal vádolta meg Katona Józsefet, a Bánk bán hírneves szerzőjét*. Waldapfel József jeles forrástanulmányának félreértésen alapuló támadása. — 7. sz. Szabó András: *Egy tragikus sorsú székely tudós élete és halála*. Emlékezés Benkő Józsefre.

Győri Szemle. — 1935. évf., 1—4. sz. Kristóf György: *Dunántúli írók — Erdélyben*. (I.) Kisfaludy Sándort Erdély, a transzilvánizmus közvetlen és személyes szemlélete avatta magyar íróvá! Széchenyi István 1821 július 13—augusztus 3 a között három hetet töltött Erdélyben. Az ő útjának végső indítéka Zsibón, az ifj. báró Wesselényi Miklóssal való ismeretségben található meg. Széchenyi erdélyi utazásának tapasztalatait részletesen megörökítette naplójában. Megállapítható, hogy ő az erdélyi viszonyokat éles látással figyelte meg és sívárnak látta. Erdély bizonyos tisztelettel tekintett a nagy államférfiúra. A Széchenyi-kultuszban a magyarság és románság — annak idején — egymással baráti kezet fogva tüntetett Ausztria ellen és a magyar alkotmányos élet helyreállítása mellett. — Lám Frigyes: *A győri német színészet története 1821—1849*. (I.) Történeti áttekintés a következő anyagcsoportosítás szerint: 1. Német színészek 1821—1827. — 2. A Dunántúli Játsszótársaság. — 3. Német színészek 1829—1833. — 4. 1834—1840. — Klemm Antal: *Szedes Fabián nyelv-művelő működése*. Mutatvány annak bizonyítására, mily gazdag anyag hever kiaknázatlanul Szedes szépirodalmi műveiben a magyar nyelv szókészletének történetében. — Gálos Rezső: *Egykorú gúnyversek II. Józsefről és magyar munkatársairól*. Adatközlés.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1935. évf., 2. sz. Vizsota Gyula: *A kortársak Széchenyi Hiteléről*. (I.) Részletes tanulmány a címben írt kérdésről a következő csoportosításban: 1. Hogyan nyilatkozik maga Széchenyi a Hitelről?; 2. A cenzúra és a Hitel; 3. Kik nézték át a Hitel kéziratát? Feltűnő, hogy Vörösmarty Mihálynak nincs nyilatkozata a Hitelről. Ezzel szemben mesterien fejt ki a könyv hatását a Szózat-ra Gyulai Pál a Vörösmarty-életrajznak abban a jellemzésben, amelyet a Hitelről ad. — Alszeghy Zsolt: *A XVII. század úrai költészete*. (II.) A latin himnusz-költészet volt a XVII. század katolikus egyházi lírájának leggazdagabb forrása. Vitatkozó és tanító vers aránylag kevés e gyűjteményekben. Az ősi hit büszkesége azonban gyakran szóhoz jut. Ebből a lelkiségből születnek a kor Mária-dalai. A naív bájnak meglepően tarka virágai e dalok; nyelvük a latin volt, de szeretettel és áhítattal formálták a XVII. század énekesei magyarrá. Nemcsak hangban új ez a líra, formában is nem egy új kezdeményre kényszeríti az idegenből átvett dallam. A kor vallásos énekmondói közül a legkedveltebb Nyéki Vörös Mátyás volt. Beniczky Péter Magyar rithmusainak egy része imádság. Nemes

költői egyéniség Koháry István. Stílusának néhány barokk furcsaságával vonja magára a figyelmet Kopcsányi Márton. A két Illyésnél (István- és Andrásnál) értékesebb a Rimay-stílust lendülettel követő Derkay György. Ha a XVII. század magyarságának erkölcsi képét Rimay János oktató versei alapján rajzolnók meg, igen sötét képet kapnánk. A nemzet erkölcsi romlása feletti jajszó szinte minden egyebet túlharsog e korszak irodalmában. Viszont a bűn útjáról is csak egy kivezető utat látnak: a vallásos életet. Az oktató vers bizonyos mértékig függetlenül a vallásos poézistól: érdeklődésének köre tágabb. A legtöbb panasz a paráznság ellen hangzik el. Gyakori a figyelmeztetés, hogy a gazdagság nem boldogít. A megrótt hibák közt egy névtelen a táncot ostorozza. Az általános oktatások mellett egyes foglalkozások is kapnak dicséretet vagy intést. Mindezek inkább művelődéstörténeti becsüek. A kompozíciók között van néhány érdekes (párbeszédés; álomkompozíció; képmagyarázat). A XVII. század politikai küzdelmeinek, a két ellenség közt való hányódásnak is gazdag visszhangja e kor lírája. — Hankiss János: *Jókai forráshasználat*. (I.) A Névtelen vár forrása Friedrich Bülow Geheime Geschichten u. räthselhafte Menschen című művének Die Geheimnissvollen im Schlosse zu Eishausen felírású része. — Adattár: Waldapfel Imre: *Irodalomtörténeti adatok Rákóczi emlékének történetéhez*. — Gálos Rezső: *Adatok XVIII. századi költészetünk német forrásaihoz*. — U. a.: *Amor és a méhek* (adat Verseghy munkásságához). — Csűry Bálint: *Aranka Györgyhöz írt ismeretlen levelek*. (II. és bef. közl.) Levelek Dessewffy Józseftől, Révai Miklóstól, Perecsényi Nagy Lászlótól, Döbrentei Gábertől, Molnár Borbálától. — Bánrévy György: *A Lear király alaphelyzete Fáy András Bélyeky-házában*. — Gulyás József: *Horatius hatásának legkorábbi nyoma*. A Postumushoz intézett óda előfordul a bártfai énekeskönyvben is (381. l.) s ez 1593-ban jelent meg. — Császár Elemér: *Szabolcska Mihály levelesládájából*. (I.) Benedek Elek, Beöthy Zsolt, Endrődi Sándor, Gárdonyi Géza levelei Szabolcskához. — Könyvismertetések. — Kozocsa Sándor: *Irodalomtörténeti repertórium*. Az 1934. év irodalomtörténeti munkássága. (II.)

Juventus. — 1935. évf. Május. *Eugenius Pintér professor Universitatis*. Latinnyelvű üdvözlő megemlékezés abból az alkalomból, hogy a Kormányzó Úr Öfömlétsága Társaságunk elnökét, Pintér Jenőt az egyetemi tanári címmel tüntette ki.

Kalangya. — 1935. évf., 3. sz. Kohlmann Dezső: *Szerb-magyar irodalmi kapcsolatok*. Mladen Leskovac „Vitkovics Mihály élete és működése a szerb és magyar irodalomban“ (1934) című, szerb nyelven írt munkájának ismertetése és egyik fejezetének közlése egy-két érdekes adattal Kazinczy és Vitkovics barátságára. — 4. sz. Arató Endre: *Seregszemle*. A vajdasági költők közül egy sem bányászik a fekete föld és homokréteg alatt elterülő aranyerekig... Fiskálisok és orvosdoktorok, nyafogó patikusok nem sajátították ki a vajdasági lírát; a Duna—Tisza köze várandós még az igazi nagy lírikussal. — 5. sz. Szabó Lőrinc: *Németh László és szerepe*. Németh Lászlónak „Ember és szerep“ című könyve „végeredményben annyira csak függvénye egy jelentős multnak és egy remélhetőleg még jelentősebb jövőnek, hogy azok számára, akik sem rajongani, sem szörnyűködni nem akarnak, az egész mű tulajdonképpen kívülesik az értékelés határára“.

Katolikus Szemle. — 1935. évf., 4. sz. Pitroff Pál: *A lélek szerepe Petőfi titoklásában.* Petőfi költészetében nincs semmi, ami okkultnak vagy rendellenesnek volna mondható. Ihlete azonban olyan rendkívül mély, hogy titokzatosnak látszó esztétikai szépségeket tár fel. — Alszeghy Zsolt: *Szépírodalmi szemle.* Pekár Imre: Attila, — R. Berde Mária: Szentségvivők, — Székely Mózes: Csüttörtök című regényének s az újabb lírai köteteknek — köztük Bárd Miklós újabb költeményeinek — bíráló ismertetése. — Eröss Alfréd: *Scheeben és Prohászka, két modern misztikus.* A német és magyar katolikus egyházi férfiú párhuzamos jellemzése születésük százéves fordulója alkalmából. — 6. sz. Alszeghy Zsolt: *Szépírodalmi szemle.* Váth János: A déli harangszó, — Szentmihályiné Szabó Mária: Emberé a munka, — Rédey Tivadarné: Kassai ifasszony, — Kemény János: Kutyakomédia, — Arkossy Károly: A tömegek golgotáján című szépprózai művek bíráló ismertetése. — 7. sz. Szabó Zoltán: *A könyv és a falu.* A Fialat Magyarország Szociográfiai Munkaközösségének keretében végzett kutatások alapján készült, érdekes észrevételekben gazdag, hiteles adatokra támaszkodó tanulmány a falusi olvasó és az irodalom viszonyáról.

Képes Krónika. — 1935. évf., 15–16. sz. Boldizsár Iván: *Pintér Jenőnél, a magyar irodalomtörténetírás művésznél.* (Két képpel.) „Ha egy író vagy tudós neve még életében fogalomná emelkedik, az dicsőségesebb minden dicsőségnél. Pintér Jenő elérte ezt.“

Koszorú. — 1935. évf., 3. sz. Pekár Gyula: *Rákóczi és Petőfi.* Alkalmi megemlékezés. — Hegedűs Loránt: *Petőfi és Kossuth.* „Petőfi és Kossuth lengik körül a szabadságnak azt a kis mécsesét, amelyet minden mást felretéve és minden káros divatot elvetve a magyar költőknek kell ápolniok.“ — (G. J.): *A rádió irodalmi politikája.* A cikkíró felhívja a figyelmet Németh László irodalompolitikájára s tiltakozik az ellen. „... a rádió irodalmi műsora... határozott baloldali betörés..., amely a közönséget baloldali irodalmi szemlennel telíti meg... Vajjon nem volna-e helyes, ha a rádió nem pusztán a kereskedelmi minisztérium hatáskörébe tartoznék, hanem szellemi részére felügyeleti jogköröt kapna — természetesen — a kultuszminisztérium is?“ — (l. b.): *A Baumgarten-díj sorsa.* „Akik eddig a Baumgarten-díjban részesültek, egy-két kivétellel szinte mindnyájan annak az iránynak egyoldalú képviselői, melyet a díjkezelő kurátor szolgál, a Nyugatnak..., nem volna-e itt az ideje, hogy az alapítványt ellenőrző magas minisztérium... arra szorítsa a kuratóriumot, hogy nézzen körül... valahová oda, ahol a nyugati eszméket magyar elmével bírálják és magyar szívvel értékelik.“ — 4. sz. Lázár Béla: *Az amazonkirálynő.* (Részlet egy Pekár-tanulmányból.) Mikor 1920-ban ez a regény megjelent, a világ kaotikus zajában senki sem hallotta meg csendes hangját. Itt az ideje, hogy feléje forduljon a figyelem. A költői álom szépségeit az idő foga nem kezdi ki. Ma vagy később, üde szépségében gyönyörködni fognak benne a tiszta lelkek. — Gáspár Jenő: *Lemegy a nap...* Novella Mikes Kelemenről. — Vályi Nagy Géza: *Petőfi.* Vers. — (G. J.): *Atértékelés az irodalomtörténetben.* Szerb Antal kétkötetes magyar irodalomtörténetének elítélő bírálata. — Babay József: *Móra Ferenc emlékezése.* Székfoglaló megemlékezés az elhunyt jeles széprőről. — N. N.: *Petőfi kultusza.* Adatközlés. — *Felhívás Csegey Gusztáv szobra ügyében.* A Petőfi-Társaság 1935. április 14-én mozgalmat indított a Fogoly lengyel című ballada szerzője emlékének a miskolci Népkertben szoborral való megörökítése érdekében.

Literatura. — 1935. évf., április 15. *Az Új-Oroszország magyar írói.* Az összes hosszabb idő óta kint élő magyar írók írásaikban egy rendkívül érdekes jelenséget vetítenek ki magukból: a tudatalattiságukban mélyen legyökerezett nosztalgiát. Tragikumuk a tehetségtelenségükön kívül az, hogy ott állnak az új orosz élet előtt, amelyet az oroszok náluk jobban meglátnak és ott állanak elhagyott hazájuk élete előtt, amelyet már nem is látnak. — V. 1. Holló Magda: *A magyar irodalomtörténet atyjáról — a léánya.* Apróságok Toldy Ferencről. — VI. 1. Rónay Mária: *Kosztolányi Dezső beszél önmagáról.* — Gosztonyi Lajos: *Madách Imre — könyvei között.* Rövid tájékoztató a Nemzeti Múzeumban Kozocsa Sándortól Madách Imre könyveiből rendezett kiállítás alkalmából. — Marek Antal: *Komlós Aladár jubileumára.* (Arcképpel.) Alkalmi megemlékezés.

Magyar Könyvszemle. — 1932—34. évf., 1—4. sz. Pálffy Ilona: *A politikai szempontból veszélyes Anonymus.* Adatok a bécsi politikai körök idegességéről (1814-ből) arra a téves hírre, hogy Frankfurt am Mainból Anonymus Gesta-jának egy másodpéldánya került elő. Még az esetleges lemásolást sem tartották ajánlatosnak magyar tudósokra bízni.

Magyar Nyelv. — 1935. évf. Losonczy Zoltán: *Nyelvrünk korszakainak kérdése.* Nyelvrünk korszakfelosztási kísérleteit kezdetben történetbölcseleti szempontok irányították. Később, főképp a hangtörténeti kutatások fellendülésével egyre jobban kezdtek jelentkezni azok az erők, melyek már magában a nyelv fejlődésében nyilvánulnak. Az irodalomtörténeti szempontból idegen mintára alkalmazott ómagyar, középmagyar, újmagyar elnevezések is ily módon megfelelőbb tartalmat nyertek.

Magyar Szemle. — 1935. évf., XXIV. köt., 2. sz. Keresztúry Dezső: *Erdély.* Móricz Zsigmond regénytrilógiájának tanulmányzerű ismertetése és bírálata. Móriczot alkotó erőinek három jelentős összetevője mentette ki a naturalizmus reménytelen vállalkozásából: áradóan gazdag nyelve, ösztönös megfigyelő szenvedélye s letörhetetlen vágya a monumentalitás után. Erdélyt nem ő fedezte fel irodalmunk részére. Ez a nagy realista a történelemből csak az embert látja; szép és nemtelen indulatainak és ösztöneinek kibontakozásában. Divatos szóval élve: demitológizálja a történelmet azáltal, hogy az események, erők és értékek forrásait csaknem kizárólag az ember testi-lelki valóságában keresi s mutatja meg. Nem magyaráz, hanem ábrázol. Az igazán nagy történelmi távlat hiányzik a főhősök képéből. A kor embertenyészetének látványa meglepően élettelen, de a vezéregyéniségek századformáló nagysága nem teljesen meggyőző. Móricz könyvei nagyrészből hiányzik az öntudatos nagy műveltség ízléskontrollja, rostáló, építő, arányosító ereje. Ha van valami, ami irodalmi elméletek hatása alatt szabadult fel Móriczban, akkor az elsősorban „szabadszájúsága” és „sűrűvérűsége”. A beszéddel való jellemzésnek nincs irodalmunkban még egy ilyen mestere. „Erdély”, ez a nagyvonalú és gazdag alkotás Móriczot írói erőinek teljében mutatja. — Eckhardt Sándor: *Egy nagy tudós halálára.* Megemlékezés Gombocz Zoltánról.

Napkelet. — 1935. évf., 4. sz. Galamb Sándor: *Rákóczi a magyar költészetben.* A nagy fejedelemmel szemben a magyar irodalom megtette a maga kötelességét. Alakját nem rajzolta túlságosan differenciálnak, de a nemzet tudatába és képzeletébe egy nemes lélek arcvonásait kitorólhatlenül bele-

égette. — 6. sz. Rédey Tivadar: *Péterfy Jenő és a huszadik század*. Péterfy azok egyike, akiknek olthatatlan szomjúsága az örök forrásvidékre talált rá a görög kultúra talajában, melyben a századvég fennhőjázó korszellemé hovatovább egyebet sem akart látni klasszikus-temetőnél. — Moravek Endre: *Az elszakított magyarság és mi*. Tizenöt év alatt még oda sem jutottunk, hogy legyen egy alaposan kiépített tudományos intézetünk, mely komoly anyagi eszközökre támaszkodva, rendszerezze és gyűjtse mindazt az anyagot, mely a magyar kisebbségek helyzetére, életére, jelenére és jövőjére vonatkozik! — Sötér István: *Gombocz Zoltán (1877—1935)*. — n.: *Kádár Lehel: (1888—1935)*. — R—r.: *Szászay Gyula (1861—1935)*. — K. S.: *Kenedi Géza (1883—1935)*. Nekrológok. — 7. sz. Baráth Tibor: *Rákóczi alakja a mai magyar közvéleményben*. Legyen értékmérőnk akár a politikai függetlenség eszméje, akár a teljes nemzeti gondolat, akár a dunavölgyi szempont, vagy a szent ember eszméje, mindig az igazi Rákóczi-lélek egy darabját látjuk. A nagy Rákóczi azonban e négy portré szintézise; ez az igazi hős, ez a magyar történelem legnemesebb alakja. Sajnos, ma sincs megfelelő Rákóczi-életrajz. Pedig nagy szükség volna arra, hogy a négy Rákóczi kép a közvéleményben szintetizáltassék.

Nemzeti Figyelő. — 1935. évf., 16. sz. (IV. 11.) Sassy Csaba: *Hegyaljai Kiss Géza 25 éves trói jubileuma*. Részletes tudósítás a miskolci Léway József Közművelődési Egyesülettől rendezett ünnepélyről.

Néptanítók Lapja. — 1935. évf., 7. sz. Gárdonyi József: *Gárdonyi Géza ábécéje*. Adatközlés.

Népünk És Nyelvünk. — 1935. évf., 1—3. sz. Moór Elemér: *Latinbetűs helyestrásunk eredete*. Melich János legújabb elmélete szerint a latinbetűs magyar helyesírás megeremtójeként Miklós püspököt, a tihanyi alapítólevél szerkesztőjét kell tisztelnünk. Melich szerint Miklós püspök saját latinnyelvi kiejtéséből indult ki, amely viszont a latinnak északfranciaországi kiejtésén alapult, ebből az északfranciaországi kiejtésből származott aztán a latinnak középkori magyarországi ejtése. Ezzel szemben Moór szerint „Ha az oklevelekben és egyéb emlékekben a régi magyar írási sajátosságok alakulásait és változásait vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy az általunk olaszosoknak mondott írási sajátosságok többségükben lassankint kinemnek a használatból, míg a németes írási sajátosságok általában megmaradnak.“

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1935. évf., 9. sz. (május). Pintér Jenő: *A magyar Tranoscius*. Tranovszky György: *Cithara Sanctorum*. Régi és új egyházi énekek című munkája Vektorisz Józseftől származó fordításának bíráló ismertetése. „A költői értéken kívül nem közömbös e gyűjtemény nemzeti fontossága sem. Németajkú és tótajkú honfitársaink immár hozzájuthatnak a Magyar Tranosciushoz.“

Pannonhalmi Szemle. — 1935. évf., 2. sz. Bánhegyi Jób: *Szerb Antal Magyar Irodalomtörténete*. „Művének a régi magyar irodalmat tárgyaló része a maga egészében tartalmasabb és gondosabb munka, mint a második rész, amely sok részletében e-nagyvolt, felületes, elfogult és felelőtlen.“

Pannónia. — 1935. évf., 4—6. sz. Kardos Tibor: *Janus Pannonius bukása*. A humanista Janus egyetlen háborút tartott igazságosnak: azt, amely a török kiűzését tűzte céljául. Mátyás király sem szívesen háborúzott. Az élet-

nek két teljesen különböző pontjáról közeledtek egymás felé. Mátyás a tett felől az ékeesszólás felé, Janus a virtuális életből a kancellárnak tettekhez simuló levelei felé. Mátyás viágbirodalmat akart teremteni, viszont a humanista a szűk látókörű nemzeti párttal, az országon kívül hadakozni nem akarókkal jutott önkénytelenül összhangba, pedig azok sokkal távolabb estek tőle műveltségben, mint a király. A király nem vérrel, hanem ésszel győzte le a pártütöket és hódította vissza országait. Már ez maga is a legmélyebb szégyennel kellett, hogy eltöltse Janust. Nagy lélek volt, de virtuális életet élt. Azonban a valóság, melyet semmibe vett, végül mégis összeroppantotta. — Kastner Jenő: *Magyar humanizmus*. Horváth János *Az irodalmi műveltség megoszlása* című munkájának bíráló ismertetése. „Módszerének tárgyhoz szabott hajlékonyságával tökéletesen összhangban él együtt ebben a könyvben; szellemtörténet, vágy, história, materialista magyarázat, stílustörténet, filológia és bibliográfia.“

Pásztorú. — 1935. évf., 8. sz. Járosi Andor: *Petelei Istrán*. Meleghangú megemlékezés a jeles erdélyi szépprózairóról, halála 25 éves fordulóján. (Mutatóba: A dudásfalvi pap című Petelei-novella.) — 10—11. sz. Vita Zsigmond: *A megráddolt erdélyi irodalom*. Hitet, életcél, hivatást mutatott az erdélyi irodalom a magyarságnak, még akkor is, ha sokszor nem ismerte fel a ma kérdéseit. A hatás értékét és eredményeit nem mérhetik fel a statisztikák, mert azt a lelkek őrzik, de bizonyosság rá az egész közszellem változása. — Reischel Arthur: *Pázmány Péter főiskolája*. A Pázmány Péter Egyetem tudománytörténeti jelentőségének rövid ismertetése. — Gyalui Farkas: *Petelei küldetése*. Meleghangú megemlékezés a néhai jeles, erdélyi íróról halála huszonötödik évfordulóján. (Petelei István és felesége arcképevel.) — Janovics Jenő: *Hogyan került a mozgófénykép vásznára Bánk bán?* A film scénaáriumát a szerző írta. A külső felvételek színhelye gróf Kornis Károly Dej melletti, XII. században épült szentbenedeki várának és kastélyának környéke volt. A belső felvételek a kolozsvári színház műtermében készültek. A kommunizmus idején a filmtkeercsek elpusztultak. — 12. sz. Tavasz Sándor: *Kovács Dezső* (1866—1935). Nekrológ.

Protestáns Szemle. — 1935. évf., 5. sz. Karácsony Sándor: *Makkai Sándor két regénye*. A Táltoskirály és a Sárga vihar című regények bíráló ismertetése. „Makkai Sándor legújabb regényei... nem történeti regények, nem is regények; ha nagyon pontosak akarunk lenni, még azt is meg kell vallanunk, hogy nem szépirodalmi írásművek.“ — Fest Sándor: *Két angol lelkész útletrása hazánkról* (1736). Richard Pococke (1701—1765) és Jeremias Milles (1714—1784) úti emlékeink ismertetése.

Századunk. — 1935. évf., 4—6. sz. Szent-Iványi Béla: *A pietizmus Magyarországon*. (II.) A kérdés tanulmány szerű, részletes kifejtése. A városok elsősorban iskolákban látták szívesen a pietista pedagógia képviselőit. Ezek legnagyobb részét Pozsony felvilágosult, fejlődésre kész, hajlékony szervezetét és módszerét juttatták a Felvidék valamennyi jelentős protestáns iskolájába. A pietista Hallét látogatók harmadrésze Pozsonyból származtatja magát, a többiek jobbára a bányavárosokból s a Szepességről és Gömör megyéből kerülnek ki.

Szegedi Füzetek. — 1935. évf., 1—4. sz. Sik Sándor: *A középkori magyar Szent László-himnusz eredetiségének kérdéséhez.* A Peer-kódexbeli Szent László-himnusz latin és magyar szövege közül az utóbbi eredetiségét bizonyíthatja. — Mészöly Gedeon: *Stflustörténeti módszerű szövegmagyarázat az Ó-magyar Mária-siralomhoz.* Mutatvány egy kéziratban levő műből. — Zolnai Béla: *Szóhangulat és kifejező hangváltozás.* (I.) Nyelvesztétikai tanulmány számos utalással a magyar költői irodalomra. — Baróti Dezső: *Estike.* Jegyzet Csokonai Vitéz Mihály Az én poézisem természete című verséhez. „Az estike, ez a néptől tanult egyszerű virágnév, ... az európai irodalom egyik jelentős áramlatának kifejezőjévé növekedett a kozmopolita író tolla alatt.“

Szociálizmus. — 1935. évf., 5. sz. Fejtő Ferenc: *Bacsányi János.* A tiszta esztétikai szempontból mérlegelve, Bacsányi legtöbb verse határsérellem, mert azt mondta versben, amit más műfajban, értekezésben, szónoklatban, vagy levélben hibátlanabban mondhatott volna el. De az esztétikai ízlésnek akkori fokán Bacsányi és társai nem vették észre, hogy amit művelnek, nem költészet, hanem színes gondolkodás.

Társadalomtudomány. — 1935. évf., Szent-Iványi Béla: *Bél Mátyás és a magyar társadalomrajz.* A Notitia Hungariae Novae Historico-Geographica (1735) című műben jelentkezett nálunk először a tervszerű társadalomvizsgálatra irányuló törekvés.

Theologia. — 1935. évf., 2. sz. Hermann Egyed: *Százéves katolikus magyar bibliafordítási kísérletek.* 1834—36-ban új bibliafordítás került a magyar katolikus közönség kezébe báró Szepesy Ignác pécsi püspök szerkesztésében és neve alatt. E fordítást évtizedekre visszamenő kísérletek előzték meg, de Szepesy fordítása sem elégítette ki az igényeket. A közkívánat Káldi megszokott szövegéhez tért vissza. Ezt dolgozta át és látta el jegyzetekkel később Tárkányi is.

Új Szivárvány. — 1935. évf., 5. sz. Palásti László: *Tanár úr lett a tanár úrból.* Meleghangú megemlékezés Pintér Jenőről egyetemi tanári címmel való kitüntetése alkalmából.

Vasárnap Arad). — 1935. évf., 6—7. sz. Sik Sándor: *Arany János stílusművészetéről.* Arany a művészi forma teremtő erejével, az ihlet pillanatában mindent meg tud csinálni, amit akar. — 7. sz. Gáldy László: *Mécs László Párizsban.* Az ismert költőnek március 23, 26, 29-én, a párizsi Magyar Házban, az Institut Cathologique-ben és a Sorbonne Richelieu-amfiteátrumban tartott nagyszerű előadójáról szóló részletes tudósítás. — 3. Szele Károly: *Erdekes, alig ismert magyar-angol vonatkozások a Szentek életében.* Az állítólag Szent István udvarában nevelkedett skóciai Szent Margitra vonatkozó — nyomtatott forrásra utaló — ismeretterjesztő adatközlés. — György Lajos: *Egy regényfordító aradi minorita.* Mateo Alamán spanyol szépprózáiró Guzman de Alfarache címen ismert világhírű kóperegénye (1599) — latin szöveg nyomán készült —, 1822-ben Miskolcon megjelent magyar fordításának tanulmányoszerű ismertetése.

Vasi Szemle. — 1935. évf. 3. sz. Kallós Zsigmond: *Regős dalaink rejtélye.* I. (A nyugati székelység a dunántúli regősénekekben.) „A székely ifjak közül igen sokan találtak szerető marasztalást és családi fészket Dunántúl. Nincs kizárva, hogy olykor ilyen új családok csoportosultak és Dunántúl

székely telepeket alapítottak.“ — Makkai Lajos: *Regöls Karakón és Kissomlyón*. Adatközlés. — Bencze József: *Szelestey László pályafutása*. Az 1821–1875-ig élt vasmegyei származású költő életrajzának rövid áttekintése (két képpel). — 4. sz. Kallós Zsigmond: *Regös dalaink rejtélye* (II). Ősjogi és továbbíi ősvallási vonatkozások a regösénekek motívumaiban. — Jacobi Lányi Ernő: *A regös ének ritmusának néhány tulajdonsága*. Belső tagozódás tekintetében a regös énekek sorai páros szerkezetűek, vagy két-két egyenrangú fősorra tagolhatók. Ezek a fősorok, ha rövidek, egy-egy versütemnek felelnek meg. Az izületszaporodásnak, fősortoldásnak nem mindig van szövegtartalmi oka. A dallam is a fősorok izületei szerint tagozódik.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1935. évf. IV. 21. Mohácsi Jenő: *Nógrádban, ahol Fráter Erzsí járt*. Mutatvány a szerzőnek Madách Imrénéről készülő új regénye anyaggyűjtéséből. (Idézzel Viassnyovszky Rezsőnek „Pihenek a megvert álmok“ c. Madách-vonatkozású szép verséből.) — V. 16. *Kenedy Géza meghalt*. Hosszabb napihír. — VI. 9. Szombathy Viktor: *Mennyit kerestél és mennyit költöttél Jókai*. Adatközlés.

Esi Kurir. — 1935. évf. IV. 25. Zsemley Oszkár: *„Buenos Airesben megtalálták br. Eötvös József egyik eredeti levelét első szerelméről.“* Br. Eötvös J. 1839 ápr. 19-én Egerből Markos Péterhez írt, — Györfly Fáni iránt érzett vonzalmáról tájékoztató levelének közlése. A levelet Ács Péter buenosairesi magyar hírlapíró találta meg az 1849-es délamerikai magyar emigráció iratai közt.

Magyar Hírlap. — 1935. évf. febr. 10. Móra Ferenc emlékének szentelt cikkek: Móra István: *Edesapánk*. — Pálffy József: *Móra Ferenc hagyatéka*. — Magyar László: *Szeged Móra nélkül*. — Rónai Mária: *Kotormány János emlékei arról, aki huszonnégy éven át volt a gazdája*. — Góth Sándor, Re'le Pál: *Részlet a Móra-drámából*. — Supka Géza: *Az „Aranykoporsó“ titka*. — (r. m.): *Móra Ferenc elárult irásztala*. — Balla Jenő: *Móra Ferenc aranykában*. — Sz. Szígethy Vilmos: *Móra Ferenc legboldogabb évei*. — Kún Andor: *A magyar Recamier asszony regénye*. Tárca Tóth Kálmán feleségéről, a sorsüldözött Majthényi Flóráról. — Márc. 3. Ács Tivadar: *B. Eötvös József levele első szerelméről*. Adatközlés (Eötvös br. levele Markos Péterhez. Eger, 1839 ápr. 13). A levélben említett hölgy: Györfly Fáni, egy poroszlói birtokos leánya. — Kemény István: *A nagyváradi szerkesztő és újságíró*. Adatok Ady Endréről. — Barta Erzsébet: *Két ismeretlen Ady-levél*. Adatközlés. — Márc. 10. Károlyi Sándor: *Megszólal a költő öccse*. Adatok Csiky Gergelyről. — Móra István: *Feri öcsém ifjúsága*. Adatok Móra Ferencről. — Márc. 22. K. J.: *A Himnusz költőjének leszármazottja...* Adatok Kőlcsey Ferencről. — Ápr. 16. Jónás Károly: *Kozma Andor*. A költő egy 1929 I. 23-án kelt levelének közlése. — Június 29. Ifj. Hegedüs Sándor: *Jókai 72 millió betűje*. Érdekes, többnyire ismert adatok a nagy regényíró életéből. — (—m—): *Kericzky Hugó Móra emléktáblája* (képpel). 1935 júniusában leplezték le Kisküfélegyházán Móra Ferencnek — a gimnázium falába illesztett — emléktábláját, annak emlékére, hogy a jeles író 38 évvel ezelőtt ott tett érettségi vizsgálatot.

Magyarság. — 1935. évi febr. 1. (k. i.): *Költők, szerelmek.* Tárcaszerű cikk Balassa, Bacszányi, Csokonai, Kisfaludy S., Petőfi, Tompa és Vajda János szerelmi költészetéről és műzsáikról. — Febr. 17. (N. N.): *Szájról szájra.* Vegyes tárgyú verses adatgyűjtemény a következő címek szerint csoportosítva; történelmi gúnyversek, — régi pajzánversek, — tréfás sírfeliratok, — kortesnóták, — népdalok, — Löwy Árpád versek, Szemere Bertalan gúnyversei stb. — 99. sz. Katona Jenő: *Gombocz Zoltán meghalt.* Nekrológ az 1935 május 1-én, 58 éves korában váratlanul elhunyt jeles tudósról. — 100. sz. *Meghalt Szávay Gyula.* Napihír arról, hogy Szávay Gyula költő, a Kisfaludy-Társaság tagja 1935 május 1-én, 74 éves korában elhunyt. — V. 8. (N. N.): *Petőfi Csapó Etelkéjének sirjéről.* Csapó Mária és Csapó Etelke neve a Kerepesi-úti temető nyilvántartó könyveiben sem szerepel, ebből nyilvánvaló, hogy őket nem a Kerepesi-temetőben temették el. — V. 12. Károssy Pál: *Hol van a tévedés?* Figyelmeztetés a síremlékek és lexikonok életrajzi számadatai közti eltérésekre. — 152. sz. (k. i.): *Ez mind kimaradt az irodalomtörténetből.* Adomaszerű történetek.

8 Órai Ujság. — 1935. évf. V. 2. H. A.: *Gombocz Zoltán halála.* Hosszabb napihírszerű tudósítás az európai hírű, tudós budapesti egyetemi tanár elhúnytáról.

Oedenburger Zeitung. — Friedrich Lám: *Ladislaus Torkos,* Bartmann György, Torkos László (Bp. 1934. 98 l.) c. doktori értekezésének bíráló ismertetése és Torkos Dongó c. versének sikerült német fordítása.

Pesti Hírlap. — 1935. évf. IV. 21. Kosztolányi Dezső: *Vörösmarty.* Rövid írói arckép. „Mit csodálunk ebben a költészetben? Mély szellemiségét és lelkiességét.“ — VI. 16. Pekár Gyula: *Justh Zsigmond.* Meleghangú megemlékezés az 1894-ben Párizsban elhunyt jeles szépprózairól.

Pesti Napló. — 1935. évf. IV. 14. Török Sophie: *Az irodalom tündérkéje* (Tóth Kálmán, Majthényi Flóra és Szemere Pál arcképeivel). Adatok Tóth Kálmán feleségének, Majthényi Flórának szomorú élettörténetéhez.

Szegedi Friss Ujság. — 1935. évf. 102. sz. Szegzárdy József: *Tömörkény István.* Megemlékezés a jeles szegedi író halálának 18-ik évfordulója alkalmából. „Tömörkény bemutatja a paraszttársadalom minden rétegét és szeretettel tárja fel előttünk az egyszerű és igaz magyar lelket.“

Új Magyarság. — 1935. évf. IV. 26. Zoltán János: *Amikor Petőfi apja mészáros volt Kiskőrösön.* Adatközlés.

Ujság. — 1935. évf. IV. 14. Szűcs Nándor: *Toldi — németül.* Tárcaszerű híradás arról, hogy Engel Gusztáv 75 éves bpesti orvos lefordította német nyelvre és nyomtatásban is kiadta Arany János Toldi-ját.

Új egyetemi tanárok A Hivatalos Közlöny 1935. évi ápr. 15-i számában megjelent híradás szerint a Kormányzó úr ő főméltósága *dr. Pintér Jenőt*, Társaságunk elnökét, a M. T. Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság r. tagját a magyar irodalomtörténetírás terén szerzett érdemei elismeréséül az egyetemi rendes tanári címmel tüntette ki. — A Hivatalos Közlöny 1935. évi későbbi tudósítása szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter *dr. Alszeghy Zsolt* állami középisk. r. tanárnak, a M. T. Akadémia I. tagjának, Társaságunk titkárának a *Magyar lírai költészet története* c. tárgykeréből a bpesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán, — és *dr. Vajthó László* áll. középisk. tanárnak, Társaságunk választmányi tagjának a debreceni Tisza István Tudományegyetem bölcsészeti karán „*A XIX. és XX. század magyar irodalma, különös tekintettel a verses műfajokra*” c. tárgykeréből egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és őket e minőségükben megerősítette.

Irodalomtörténeti tárgyú előadások a budapesti Rádióban. 1935. ápr. 8. *Rákóczi*. Irta: Telekes Béla. Személyek: II. Rákóczi F., Mikes Kelemen stb. — Ápr. 10. *Benedek Elek*. Benedek Marcell előadása. — Ápr. 13. Kosztolányi Dezső: *Fanny hagyományai*. — Ápr. 14. *Prohászkaról*. Sík Sándor előadása. — Május 14. *Clement Mikes et ses lettres de Turquie*. Zolnai Béla elődása. — Május 15. Schöpflin Aladár: *Gárdonyi A bor c. darabjáról*. — Május 17. Babits Mihály: *Vörösmartyról*. — Június 25. *A karthauzi*. Hangjátékdramája három felvonásban, epilógussal. Br. Eötvös József regényéből írta: Szendrői Kovách Aladár. A zenei részeket szerezte és a kórust vezényli: Endre Béla. Rendező: Odry Árpád. Személyek: Gusztáv — Uray Tivadar; Júlia — Tökés Anna; Armand — Timár József; Dufey — Perényi László; Henriette — Medgyaszay Vilma; Az öreg gróf — Odry Árpád; Werner — Toronyi Imre; Lafarel — Tarján György; Artúr — Apáthy Imre; Krupie — Timár József; Betti — Agai Irén. — Július 18. Schöpflin Aladár: *Arany László Délibábok hőse c. művéről*. — Július 19. Lavotta Rezső: *Drámai irodalmunk és a zene*.

A „September végén“ keletkezéséhez. Sándor István ilycímű kisebb közleményében (Irodalomtörténet, 1935. 66. l.) Bajza József költeményeinek a September végén létrejöttében való szerepéről szólva, megállapítását — tudomása szerint — „eddig sehol sem nyilvántartotti“-nak mondja. A cikkében foglaltak igazolására a szerző Bajza négy költeményéből, köztük az *Esthajnal* címűből is közöl párhuzamos idézeteket. E ponthoz kiegészítésként érdemes megemlíteni, hogy a párhuzammal szemléltetett egyezést jóval előbb *Szücsi József* is észrevette s éppen a Sándor Istvántól idézett szakokat is közölve a két vers rokonságára vonatkozó nézetét így fejezte ki: „Ez a rész mintha Petőfi September végén-jének alap gondolatát pendítene meg.“ (L. Szücsi J.: Bajza József. Bp. 1914. 185. l.)

Elhúnytak.

ACZÉL ENDRE, hírlapíró, szül. Ungvárt 1865-ben, meghalt Budapesten 1935 június 11-én. — Allandó munkatársa, majd szerkesztője volt a *Borsszem Jankó* c. élcslapnak, amelynek Mucsá c. rovatát ő teremtette meg. 1894—97. főmunkatársa volt a *Főv. Lapoknak*, a XIX. sz. kilencvenes éveiben szerkesztette a *Honvéd* c. napilapot; 1896. fel. szerkesztője volt a *Rendőri Lapoknak*; 1901/2. szerkesztette a *Közélelmzés* c. szaklapot, 1901. Ney J. Jenővel a *P. Újságot*, s végül szerk.-tulajdonosa volt az *Uj Hírek* c. boulevard-lapnak. Írt Potifárné címen egy operett-librettót, amelyet 1890. fogadott el s adott ki megzenésítésre Major J. Gyulának a bpesti Népszínház s két humoros regényt, amelyek azonban könyvalakban nem jelentek meg. Álnevei: Alter, Alter ego; Mucsai; Szekant.

ANGHI ERNŐ (szentmiklósi), ny. Máv. felügyelő, szül. Kolozsvárt 1874 április 12-én, megh. Budapesten 1935 június 20-án. — 1891 óta írt verseket fővárosi és kolozsvári lapokba; a kolozsvári *Újság*-nak 1899/900. belmunkatársa is volt. — Munkája: *Prologus*. Bp., 1903. (A Tisza Kálmán-téri polg. leányisk. felavató ünnepélyére.)

ASZTALOS KÁLMÁN (zilahi és szikágyfőkeresztúri) dr. jur. ügyvéd, szül. Kolozsvárt 1878 július 15-én, megh. Nagyenyeden 1935 június 20-án. — Kolozsvári jogász korában (1898/902) tárcákat, riportokat és színi kritikákat írt az ottani Egyetemi Lapokba és az Ellenzékbe. 1903. Nagyenyeden főszerkesztője lett az *Erdélyi Hírlapnak*, 1906—18. pedig fel. szerkesztője volt az *Alsófehér* c. hetilapnak.

BAKONYI MIKSA, hírlapíró, szül. Dunaföldváron 1862 augusztus 23-án, meghalt Budapesten 1935 április 15-én. Eredetileg orvosnak készült, de a *Magyarország és a Nagyvilág* 1884. évfba írt tárcáinak sikere után a hírlapírói pályára lépett. 1885-ben a *M. Föld*, majd a *M. Újság* s.-szerkesztője, később a M. Nemzet s 1904-től haláláig *Az Újság* vezércikkírója és közgazdasági szerkesztője volt.

BALLA ALADÁR (ireghi), dr. jur. ügyvéd, szül. Újvidéken 1867 április 4-én, megh. Budapesten 1935 március 28-án, hajnali egy órakor. — Újvidék főügyésze, majd a koalíció alatt főispánja volt. 1917. megválasztották függetl. párti képviselőnek s 1918. okt. 31. belügyi államtitkár, majd zágrábi magyar követ lett, de 1919 elején lemondott. Az 1919. tanácsköztársaság idején belügyminiszterséget vállalt a szegedi ellenforradalmi kormányban. 1920/22. kisgazdapárti programmal nemzetgyűlési képviselő volt. Cikkei a *Magyarországban* (1909—14).

BALLA JENŐ (bátsi). hírlapíró, szül. Budapesten 1877 június 17-én, megh. Szegeden 1935 június 18-án. Főleg vidéki lapokba dolgozott, legutóbb a *Szegedi Naplóba*, amelynek 1908 táján színi kritikusa is volt. E lapba írt humoros karcolatait Bill álnévvel jegyezte.

BÁNYASZ ENDRE, r. k. esperes-plébános, szül. Harakócon (Szepes vm.) 1870 november 4-én, megh. Szetén 1935 május 7-én. — Szentbeszédei a *Hit-ésónoklati Folyóiratban* (1904), cikkei az *Alkotmány*, *M. Allam*, *Magyarság* és szepesi lapok hasábjain.

BARD REZSŐ, a Pesti Izr. Hitközs. oktatásügyi előadója, szül. Pesten 1868 június 18-án, megh. Budapesten 1935 június 16-án (temetés napja). — 18 évig szerkesztette az *Izr. Tanügyi Értesítő*-t. Több tankönyvet írt.

DUDITS PÁL (horechoviczei), ny. árvaszéki ülnök, megh. Budapesten 1935 május 20-án 66 éves korában. — Főszerk. volt *A Vármegye* c. lapnak.

EBER LASZLÓ, dr. phil., volt egyet. m. tanár, a Műemlékek Orsz. Bizottságának ny. előadója, szül. Pesten 1871 május 28-án, megh. Budakeszin 1935 március 28/29. éjjelén. — Művészettörténeti tanulmányai főleg az *Archaeol. Értesítő*ben és a *Művészetben*. — Munkái: *A művészi ábrázolás az olasz és a németalföldi festészetben*. Bp., 1894. — *Donatello*. (Művészeti Ktár.) U. o., 1903. — *Művészettörténeti olvasókönyv*. U. o., 1909. — *Michelangelo élete*. Irta: Romain Rolland. Ford. (Mesterművek. 7.) U. o., (1920). — *Vörösek és fehérek*. Irta: Ulrico Arnaldo. Ford. (Politika és Társadalom. 4.) U. o., [1920]. — *Önéletrész*. Irta: Benvenuto Cellini. Ford. Szana Tamás. 2. kiad. Átdolg. (Mesterművek.) U. o., (1921). — *Előadások a művészetről*. Irta: John Ruskin. Ford. (Mesterművek. 14.) U. o., (1923). — *A homályos ügy*. Reg. Irta: Honoré de Balzac. Ford. U. o., (1923). — *Daniele de Cortis*. Irta: Antonio Fogazzaro. Ford. (Klasszikus Regénytár.) U. o., (1924). — *Tyl Eulenspiegel*. Reg. Irta: De Coster. Ford. Bálint Lajossal. (Klasszikus Regénytár.) U. o., (1924). — *Vincent Van Gogh levelei*. Ford. U. o., 1924. — *Cézanne*. Irta: Klingsor. Ford. U. o., 1925. — *Gauguin*. Irta: Rey. Ford. U. o., 1925. — *Wagner drámája*. Irta: Burkhart. Ford. (A Kultúra Iskolája.) U. o., 1925. — *A mestermű*. Reg. Irta: Émile Zola. Ford. U. o., 1925. — *Yesilise*. Reg. Irta: Guido de Verona. Ford. U. o., (1926). — *A művészet története*. Irta Barát Bélával és F. Takács Zoltánnal. U. o., 1926., (2. kiad. 1934). — *Művészeti lezikon*. Szerk. U. o., 1926., (2. kiad. Gombosi Györggyel, 1935). — *Goriot apó*. Reg. Irta: H. de Balzac. Ford. P. o., 1929. — *A nyomorultak*. Reg. Irta: Victor Hugo. Ford. többekkel. U. o., 1929. — *Egy bűn története*. Irta: V. Hugo. Ford. U. o., 1929. — *Hölgyek öröme*. Reg. Irta: É. Zola. Ford. U. o., 1929. — *Nantas*. Irta: É. Zola. Ford. U. o., 1929. — *Aranyvarázs és más görög legendák*. Irta: Nataniel Hawthorn. Ford. U. o., (1932).

EGLER DÓZSA, bencés gimn. tanár, szül. Szakálházán 1880-ban, megh. Győrött 1935 április 16-án. — Munkája: *Ibsen drámaköltészete*. Győr, 1930.

FÉNYES LAJOS, dr. hírlapíró, megh. New Yorkban 1935 áprilisában 51 éves korában. 1910 táján vándorolt ki az Északamerikai Egyesült Államokba, ahol az Amerikai M. Népszava munkatársa volt.

FERENCZY PÁL (id.), a P. M. Keresk. Bank cégvezetője, megh. Budapesten 1935 májusában 59 éves korában. Szerkesztette a *Postás Szaknaptárt*.

FREY MELANIE (özv. Brandeis Ferencné, nemes), megh. Budapesten 1935 június 21-én 58 éves korában. — Kötteményeket írt kül. lapokba. 1935-ben *Láncszem* *vagyok* c. versciklusával elnyerte a Petőfi Társ. I. díját.

FUTÓ JENŐ, dr. phil., ref. gimn. tanár, szül. Hódmezővásárhelyen 1886-ban, megh. u. o. 1935 márciusában. 1908—18. Pápán, azontúl szülővárosában működött. — Munkái: *Az idill eredete, fejlődése, elmélete és magyar irodalma*. Pápa, 1912. — *Herczeg Ferenc*. Bp., 1927.

GARAMI ERNŐ, műszerészsegéd, hírlapíró, szül. Budapesten 1876-ban, megh. u. o. 1935 május 28-án. Mesterségét Budapesten és Berlinben folytatta, majd 1898. hazatérvén, a *Népszava* c. szociáldemokrata ujság fel. szerkesztője lett. 1918 okt. 31-én a Károlyi-kormány kereskedelemügyi minisztere lett s állását a Berinkey-kormányban is megtartotta. A proletárdiktatúra alatt Svájcban tartózkodott s csak a Peidl-kormány megalakulásakor tért vissza Magyarországra igazságügyminiszternek. Friedrich hatalomra jutásakor Bécsbe költözött, ahol Lovászy Mártonnal megindította a *Jövő* c. napilapot, amelyet Magyarországról kitiltottak. A *Jövő* bukása után egy bécsi kereskedésben vállalt alkalmazást, majd Párizsban hírlapíróskodott, végül ismét visszatért Magyarországra s újból átvette a *Népszava* szerkesztését. 1906-ban megalapította a szociáldemokrata párt *Szocializmus* c. havilapját. Eredeti és fordított szocialista írásai mellett, mint irodalmi jellegűek említhetők: *A megváltás felé*. Színmű 3 felv. Bp., 1909. (Bemut. a Vígszínház.) — *Forrongó Magyarország*. Leipzig—Wien, 1922.

GERGELY SAMUEL, dr. phil. volt egyetemi m. tanár, szül. Lukafalván (Maros-Torda vm.) 1845 április 2-án, megh. Hosszúfalun 1935 márciusában. — 1876—86. a gr. Teleki-családnál nevelősködött, majd a család hosszúfalusi levéltárában dolgozott. Történelmi cikkei és adatközlései a Tört. Tárban (1882—) és az Erdélyi Múzeumban. Kiadta Alvinczi Péter okmánytárának III. kötetét (Bp., 1887) Petkó Bélával s egymaga Teleki Mihály levelezése I—V. kötetét (U. o., 1905/10).

GOMBOCZ ZOLTAN, dr. phil. egyet. ny. r. tanár, az Eötvös-Kollégium igazgatója, a M. Tud. Akadémia r. és ig. tagja s I. osztályának elnöke, szül. Sopronban 1877 június 18-án, megh. Budapesten 1935 május 1-én, a Pázmány-Egyetem bölcsészeti karának ülésén, amelyen mint dékán elnökölt. — Főiskolai tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1900-ban sub auspiciis regis avatták doktorrá. Ezután Párisban, Lipsében és Helsinkiben képezte tovább magát. Hazatérve, az Eötvös-Kollégium tanára lett, majd a kolozsvári s végül a budapesti tud. egyetem r. tanára volt. Nagyszabású irodalmi munkásságából az irodalomtörténetet érdeklő művei: *Lazarillo Tormes élete*. Spanyolból ford. (Olcso Ktár, 1055/6.) Bp., 1898. — *A jelenkori nyelvészet alapelvei*. U. o., 1898. — *Nyelvtörténet és lélektan*. Wundt néplelektanának ismertetése. U. o., 1903. — *Honfoglalás előtti török jövevényszavaink*. (A Nyelvtud. Társ. Kiadványai. 7.) U. o., 1908. — *Képzettársítás és jelentésváltozás*. (A M. Filozófiai Társ. Kiadványai. 1911 : 1.) U. o., 1911. — *Magyar etymológiai szótár*. U. o., 1914-től (Melich Jánossal). — *Nyelvtörténeti módszertan*. (A M. Nyelvtud. Kézikönyve. I : 1.) U. o., 1922. — *A m. őshaza és a nemzeti hagyomány*. U. o., (1923). — *A m. tört. nyelvtan vázlata*. IV. Jelentéstan. (Tudom. Gyűjtemény. 16.) Pécs, 1926.

HORVATH KALMAN, ny. számvevőségi tanácsos., szül. Tiszavezsényben 1884 április 2-án, megh. Budapesten 1935 március 28-án. — Nyugalomba vonulása után mint hírlapíró a *Nemz. Ujs.*, *Magyarság* és *Új Magyarság* cikkírója volt.

KADAR LEHEL (borosjenői), szerkesztő, szül. Temesvárt 1884 január 18-án, megh. Budapesten 1935 április 8-án. — 1903 óta irogatott novellákat kül. lapokba. 1909. lett hivatásos újságíró. Előbb a *P. Hírl.*,

majd a *B. Hirl.* s végül *Az Est* munkatársa volt. *Az Esttől* 1919 őszén vált meg s az *Uj Nemzedék* munkatársa, majd a *Nemz. Ujs.* fel. szerkesztője lett. 1934. a *Magyarság* kötelékébe lépett, de betegeskedése miatt élete utolsó éveiben már csak keveset dolgozhatott. — Munkái: *A három galamb.* Reg. Bp., 1918. — *A bagdadi vasút.* Reg. U. o., 1918. — *A máriás tallér.* Reg. U. o., 1920.

KENEDI GÉZA, dr. jur. ügyvéd, hírlapíró, a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Padén (Torontál vm.) 1853 november 25-én, megh. Budapesten 1935 május 15-én déli fél 1-kor. Már pécsi jogász korában, 1876. Karay Lajossal megalapította a *Pannónia* c. társadalmi és szépirodalmi lapot. 1877. felköltözvén Budapestre, a *Közvélemény* c. mérsékelt ellenzéki lap belmunkatársa lett. 1881. belépett a *P. Hirl.* kötelékébe, amelynek 1903-ig fel. szerkesztője volt. Ekkor Tisza István új lapja, *Az Ujs.* főmunkatársa lett. 1910—18. a dárdai kerület országgyűlési képviselője volt nemz. munkapárti programmal. 1926-tól a *B. Hirl.* munkatársa volt. Álnevei: Geicha és Quintus. — Munkái: *A Quarnero, Fiume és Abbázia.* Bp., 1884. — *A Dunától a Quarneróig.* (Magyarorsz. Utirajzokban. V.) U. o., 1890. (Németül is megj.) — *Szénrajzok.* (Tárca-cikkek.) U. o., 1894. — *A világ vége.* Írta: Camille Flammarion. Ford. U. o., 1894. — *Problémák.* U. o., 1899. — *Gyarlóságok.* U. o., 1899. — *Három elbeszélés.* (M. Ktár 174.) U. o., (1899). — *Deák Ferenc emlékezete.* (M. Jogászegyl. Ertekezések. 228.) U. o., 1903. — *A m. sajtójog, úgy, amint életben van.* (Országgyűlési Ktár. I—II.) U. o., 1903. — *A m. szerzői jog.* (A M. Jogászegyl. Könyvkiadóvállalata. I. 2.) U. o., 1908. — *Kriminális történetek.* (M. Ktár. 556.) U. o., 1909. — *Védőbeszéd a Zsilinszky-fiúk pörében.* U. o., 1909. — *Az élet könyve.* U. o., 1910. — *Szociológiai nyomozások.* U. o., 1910. (2 köt.) — *Száz eset az életből.* U. o., 1911. *Anekdóták a m. közéletből.* U. o., 1912. — *A m. sajtójog.* <1914 : XIV. t.-c.> U. o., 1914. — *Írások és tanulmányok.* U. o., 1916. — *Natv emlékiratok.* (M. Ktár. 809.) U. o., 1916. — *A hodsá meséi.* U. o., 1924. — *Isteni színijáték.* Írta: Dante. Ford. U. o., 1925. (É két utóbbi Kenedy Géza néven.)

KOVACS DEZSÓ, ny. ref. kollégiumi igazgató, szül. Magyarlaponos (Szolnok-Doboka vm.) 1866 december 29-én, megh. Kolozsvárt 1935 június 17-én. — 1896-tól a kolozsvári ref. kollégiumnak* tanára, 1911—23. igazgatója volt. Novellái, színi kritikái és cikkei az erdélyi lapokban, továbbá a *Hazánk*, *A Hét*, *Ország-Világ*, *Uj Idők* és *M. Szalon* hasábjain. 1899. szerkesztette a *Kolozsvári Lapok* c. szépirodalmi folyóiratot, majd Kiss Ernővel az *Erdélyi Lapokat*. — Munkái: *Trifolium.* Elbek. Kolozsvár, 1890. (Bede Jóbbal és Fekete Nagy Bélával.) — *A dráma és regény határai.* U. o., 1894. — *Apró komédiák.* Elbek. U. o., 1900. — *Apostolok és csarargók.* U. o., 1924. — *Ballag már a vén diák.* Elbek. Berlin, 1924.

KURY KLÁRA, operettszínésznő, szül. Pesten 1870 március 27-én, megh. Budapesten 1935 április 27-én. — 1893-tól több tárcát és visszaemlékezést írt a *B. Hirlapba*, *Egyetértésbe*, *M. Ujságba*, *Háztartásba* s más lapokba.

MARTON LAJOS, ny. ref. teológiai tanár, szül. Lovasberényben 1870-ben, megh. Budapesten 1935 június 19-én. — Főleg egzegetikával foglalkozott.

Említhető bibliafordításai: *Ruth könyve*. Bp., 1896. (Bevezetéssel és magyarázattal.)

MATTYASOVSKY KASSZIAN (KAZMÉR), bencés gimn. igazgató, szül. Esztergomban 1879-ben, megvilkolták Budapesten 1935 május 22-én. — Fizikai és matematikai tankönyveken és pedagógiai értekezéseken kívül, útirajzokat és tárcacikkeket is írt az *Alkotmány, Esztergom és Vidéke, M. Kultúra* c. lapokba. Eredeti és fordított szentbeszédei: *Sz. Gellért* 1902/17), *Borromaeus* (1910/11), *Isten Igéje* (1903/04); megírta több matematikus-fizikus rendtársa életrajzát. Hitbuzgalmi munkái: *Vigilate et orate!* Pannonhalma, 1907. (3. kiad. Bp., 1913.) — *A lelki élet könyve*. Serdültebb ifjaknak. U. o., 1909. (Mindkettő Nagy Balázssal.) — *Ifjúsági lelki gyakorlatok*. U. o., 1909.

RACZ SOMA (parasznyai), ny. áll. gimn. tanár, szül. Losoncon 1861-ben, megh. Budapesten 1935 június 27-én. — Az 1880-as évek elején verseket és tárcákat írt a *Kép. Családi Lapokba* és az *Ország-Világba*. Latin tankönyveket is szerkesztett.

SCHÖNFELD JÓZSEF, dr. jur. ügyvéd, szül. Tiszapéterfalván 1884 december 4-én, megh. Budapesten 1935 június 17-én. — Többekkel megalapította a Makkabea cionista ifjúsági egyesületet. Kisebb megszakításokkal 25 éven át szerkesztette a *Zsidó Szemlét*. — Munkái: *Vissza a gettóba!* Bp., 1919. — *Hareban a zsidóságért*. U. o., 1928.

STRAUSZ ANTAL, r. k. kanonok, szül. Nagylengyelen (Zala vm.) 1872 április 2-án, megh. Veszprémben 1935 július 5-én. — Cikkei az *Alkotmányban* s más kat. lapokban. — Munkái: *A veszprémi Sz. László templom története*. Veszprém, 1902. — *Szent beszéd, melyet 1904 júl. 3-án mondott*. U. o., 1904. — *A veszprémi káptalan könyvtárának betűsoros szakértője*. U. o., 1904. — *A veszprémi nagyrépostok. 1630—1930*. U. o., 1930.

SZABÓ BÉLA (negyedi), ny. szföv. főszámintanócsos, szül. 1879 augusztus 30-án, megh. Újpesten 1935 május 18-án. — Megalapította az *Újpesti Naplót*. — Munkája: *Borús napok*. Tárcák. Bp., 1906.

SZANTÓ SOMA, ny. főgimn. tanár, szül. Szeghalmon (Békés vm.) 1864 december 8-án, megh. Budapesten 1935 májusában. — 1898—1903. szerkesztette a *Munkács* c. hetilapot, amelybe verseket s főleg vezércikkeket írt.

SZAVAY GYULA, m. kir. kormányfőtanácsos, a Kisfaludy- és Petőfi-Társ. r. tagja, a budapesti keresk. és iparkamara ny. főtítkára, szül. Zentán 1861 augusztus 29-én, megh. Budapesten 1935 május 1-én. — A jogot Győrött elvégezvén, Győr város szolgálatába lépett s előbb közigazgatási gyakornok, majd rendőrfogalmazó, alkapitány, községbíró, aljegyző s tb. főjegyző volt. 1890-ben megválasztották az akkor alakult győri keresk. és iparkamara titkárává s e minőségben 1899 őszén részt vett a philadelphiai nemzetközi kereskedelmi kongresszuson. 1905-ben hasonló minőségben a debreceni keresk. és iparkamarához került. 1916-tól 1920-ig a Kamarák Orsz. Irodájának igazgatója volt. 1920-ban a budapesti keresk. és iparkamara főtítkára lett. 1894—1919. elnöke volt a Vidéki Hírlapírók Orsz. Szövetségének, 1920—25. főtítkára a Petőfi Társaságnak, amely 1924. költészetét nagydíjjal tüntette ki. —

Úságírói pályáját Győrött kezdette, ahol alapítószerkesztője volt a Garabonciás Diák c. élelappnak s a Győri Hirlap c. napilapnak, majd főszerkesztője a Debreceni Magyarorságnak. — Költeményei, tárcái és közgazdasági cikkei: Győri Hirl. (—1915), A Hét (1891—94, 99, 902, 1904—05), Föv. Lapok (1892, 1897—98, 1902), Kép. Családi Lapok (1892, 1905—06), M. Génius (1892—93, 97, 1901—02), Nemzet (1892), P. Hirl. (1892, 908—10), Uj Idők (1895—99, 1904, 906, 1911—15), M. Lányok (1896, 910), Tanulók Lapja (1896—97), B. Hirl. (1898—99, 902, 913—15, 17, 19), Hazánk (1899—900, 903—05), M. Ipar (1899—900, 903, 905, 15, 17), M. Pénzügy (1899, 904), P. Napló (1899—911), B. Napló (1900—05), Magyarország (1900), Ország-Világ (1902), Az Ujság (1904—14, 17), Polit. Hetiszemle (1905—06), Debreceni Függetl. Ujság (1906—07, 10, 912—13), Debrecen (1907), A Polgár (1908), Vas. Ujs. (1908, 10), M. Hirl. (1909—10), Itoni Ipar (1910—12, 915—17), Debreceni Szemle (1912), Szegedi Napló (1915) stb. — Szépirodalmi és fontosabb egyéb munkái: *Költemények*. Győr, 1884. — *Győr*. Monográfia a város jelenkoráról, a tört. idők érintésével. U. o., 1885. (2 köt.) — *Költemények*. Bp., 1892. — *Bosporus*. Vigj. Győr, 1896. — *Újabb verses könyve*. U. o., 1897. — *A hírlapíró*. Prológ. U. o., 1897. — *Eleven újság*. Prológ. Szeged, 1897. (2. kiad. Győr, 1897) — *Március 15.* Ünnepi előjáték. Győr, 1898. — *Az első lépés*. Verses színj. 1 felv. U. o., 1897. (A bpesti M. Szính. megnyitására.) — *Amerikáról*. U. o., 1900. — *Túl a tengeren*. Tanulmányok, karcolatok Amerikáról. Bp., 1900. — *Dramolettek* I. A munka. II. Parnasszus pusztulása. (Egyetem Ktár. 106.) Győr, é. n. — *Jucikától a lobogóig*. Újabb versek. U. o., 1902. — *Ünnepi versek, apró színjátékok*. U. o., 1902. (Igy Szinnyei; Petriknél: Ünnepi verses játékok c.) — *Csokonai köszöntése és 12 más beszéd*. Debrecen, 1905. — *Vitézi énekek és más újabb versek*. U. o., 1905. — *A regéci kis harang*. Ünnepi színj. 2 képb. U. o., 1906. — *Szép Ilonka*. Daljáték 3 felv. Vörösmarty költeménye nyomán. Írta Vágó Gézával. U. o., 1906. (Szabados Béla, s nem mint Szinnyei állítja, Vágó Géza zenéjével. Bem. bpesti Kir. Szính. 1906 X. 20.) — *Vidéki Hírlapírók Orsz. Szövetsége. 1896—1907*. Palócz Lászlóval. Szeged, 1907. — *Az ezüst pohár és más újabb versek*. Debrecen, 1908. — *Világosság*. Mesejáték 3 felv. Írta Géczy Istvánnal. U. o., 1908. — *A két leander és más újabb versek*. U. o., 1910. — *Mikszáthfalva*. Ünnepi tréfa 1 felv. U. o., 1910. — *Elet és iskola*. Alkalmi játék. (Fiatallányok Színműtára. 30.) Bp., 1914. — *Orszem a táborban*. Színpadi költemény prólóggal. Debrecen, 1914. — *Petőfi. Alomjáték a kis katonáról*. Bp., 1923. — Kéziratban: Dózsa György. Akad. jutalmat nyert tört. tragédia; A Martinvicsok. Dráma Géczy Istvánnal (akad. jutalommal kitüntetve, 1916), Lavotta. Színmű Géczy Istvánnal (bemut. Föv. Nyári Színkör, 1923. IX. 15.).

SZENES ANDOR, kuplíró, szül. Budapesten 1899 ben, megh. u. o. 1935 július 11/12. éjjelén. Eredetileg orvosnak készült, de már húszéves korában számos, népszerűvé lett kuplészöveget írt, amelyeket maga zenésített meg. Sok zenés újdonság verseit is ő írta; így az Andrássy-úti Szính. francia újdonságainak strófái is javarészt az ő tollából kerültek ki. Unokaöccse volt Szenes Béla kabaréírónak.

VADAY JÓZSEF (vadai), ny. ref. ig.-tanító, szül. Szatmárt 1863 március 23 án, megh. Budapesten április 25-én. — Számos el. isk. tankönyvön

kívül említhető munkái: *A magyar tanférfiak és tanítónők ezredéves albuma*. Békéscsaba, 1896. (2. kiadást ért.) — *A madarak és ják napja*. Nagyvárad, 1907. (2. kiad. U. o., é. n.)

VARANNAY SANDOR, ref. lelkész, meghalt Alsóhegyen 1935 júniusában, 42 évi lelkészi szolgálat után. A B. Hirl. (1935. VI. 25. sz.) szerint állítólag verskötete is megjelent.

ZELENKA LAJOS, dr. jur. ítélőtáblai tanácselnök, felsőházi tag, ev. egyházker. felügyelő, szül. Miskolcon 1867-ben, megh. Budapesten 1935 március 22-én. — 1899-ben lépett a bírói pályára; 1906-ban lett táblai tanácselnök. — Szépirodalmi jellegű munkája: *Egyes rajzok a Szentföldről*. Miskolc, 1899. G. P.

Társasági ügyek.

Titkári jelentés.

Felolvastattott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1935. évi március 9 i közgyűlésén.

Minthogy az egyes művészetek fejlődésében eltagadhatatlanul van valami összefüggés, akár csak a divat szeszélyes iránya hozza azt magával, akár a kor uralkodó eszméjének parancsoló kényszere, talán szabad e beszámoló elején néhány szóban választ adnom egy, irodalomtörténeti studiumunkkal szemben elhangzott alkalmi panaszra, az úgynevezett östehetség irodalomtörténeti megbecsüléséről. A képzőművészeti kiállítások újdonságai között a magát furcsaságával modernnek igazoló napikritika néhány esztendeje különös érdeklődéssel tünteti ki azt a művet, amely a klasszikus szépséggel már úgy látszik nagyon is betelt műértő szemet nem bosszantja a színek és vonalak kezelésének gyakorlott technikájával, hanem vagy szándékosan, vagy a mesterségbeli tudás hiánya következtében primitív ábrázolást ad. A szándékos primitívkedés két magyarázó okra vezethető vissza; az egyéniség keres benne valami ősbib, elődök által még meg nem kötött megnyilatkozást, vagy abban a hitben él, hogy ősbib, azt mondhatnám talajérzéseket könnyebben tud ezen az úton a nézőben felkelteni. A tudatos primitívégnek ez a divatja az irodalmat sem hagyta érintetlenül; a prózában Balzac Contes drolatiques-ja és France Anatole fabliaux-utánzásai ösztönözték a stíl primitívkedésének próbájára néhány írónkat, de figyelemreméltó termést csak egyet regisztrálhatunk: Laczkó Géza Zrínyi-regényét, amelynek szerzője azonban a primitívkedésből éppen a tudatos stílművészet mesteri fokára emelkedett, amikor XVII. századbeli hőseit a XVII. század gondosan rekonstruált nyelvén beszélteti. A vers primitívkedőjét, Keleti Arthúrt már képzőművészeti alkotások ihlete viszi ebbe az újdonságkeresésbe. Padovában, a Capello Giotto félhomályában a késői középkor világába álmolta magát s onnan, mint egyik méltatója írja: egy misericordianus arkifejzéssel s fél életre való impresszióval érkezett vissza. Csakhamar megtalálja azt az idegen költőt is, akiben a maga újságának rokonát ünneplheti, Bodenbachot. Elkezd gyűjteni a régi könyveket, s azoknak fakó könyvtábláit csodálgatja. Szobáját is e könyvtáblák stílusához akarja hangolni; íme egy jellegzetes

sarka: a középen primitív, színezett faszobor, Jézus orra nagyobb rajta, mint a sirató Mária feje, mely régi velencei bálból való fekete álarccal van könnyedén borítva. Egy kis kékszalagos vatta bárány apró Nero-hermát béget meg. Ezüsttel hímzett, megfakult lila stólára egyiptomi kanopus van helyezve, a Nilus szent vize helyett levendulacsomó s elrágott lúdtollpennák búslakodnak benne. (Roboz: Az irodalom Boudoirjában, 137. l.) Csakhogy a beteges lélek modernsége sehogy sem tud összhangba verődni a középkor stíljével és gyermekjátékos verselgetésével; a középkort tisztelő katolikus világ blasphémiát lát benne, a saját fajtestvérei pedig nyersebb érzékiséget kívánnának. Mellette egy pap-költő is a középkor franciskánus poétáinak nyomába szegődött: Kocsis László. Másutt is van az ilyen stílkövetésnek nyoma a katolikus lírában; a legtöbb szépséget talán egy belga költő kötetei tárnak elénk: Thomas Braun versei (*Georgiques chrétiennes, Livre des Bénédictiones*). Kocsis lelkében megvan a középkori szerzetes áhítata és megvan a Szent Ferenc követőiben hódító alázat is; de a naivság nagyon sokszor mesterkéltnél marad, a csilingelő forma kínrímek jajongásán épül; a képzelet szegénysége pedig nagyon hamar egyhangúságba kergeti. Más természetű primitívseget, a gyermeklélek naivságát ölti magára Szép Ernő. Gyermeki érzékenysége, ebből fakadó gyermeki szentimentalizmusa valóban jellegzetes, de valami groteskséget azért érez verseiben az olvasó, s ez megzavarja. A gyermeki impresszionizmus művészté nem is emelkedett nála; ezt csak Kosztolányi tudta elérni. Nála azonban a stíl és hang már nem primitívkedő; a lélek kifejezésének tudatosan finom művészete teremti meg azt.

A képzőművészeti kritika másik modern divatja az őstehetség-keresés. És éppen erről az oldalról érte vád az irodalomtörténetet, mintha az az őstehetséget nem becsülné meg. Amennyiben ez a vád irodalmunk multjának megvilágítását illetné, arra a legilletékesebb, Horváth János felelt meg, amikor a Magyar irodalmi népiességről írt munkájában megállapítja annak a népknek a társadalmi körét, amelyből az úgynevezett népköltészet termékei reánkmaradtak. De a mult század harmincas éveitől kezdve a szépirodalmi orgánumok nem egyszer tetszelegnek abban, hogy igazi „pór“ költőtől hoznak verses megnyilatkozást. De rendesen kitűnik a következő számok valamelyikében, hogy a pór költő a műveltebb osztályba tartozik. Farkas Gyula a Fialat Magyarország korában megállapítja, hogy a kor első nemzedéke csak a papság révén engedi be az irodalomba a jobbágyot, csak a második nemzedék sorában tűnik fel Erdélyi, Kunoss és Vajda Péter. Csakhogy ezek is intellektuális pályákon érvényesülnek. A szabadságharcot követő időről nincs ilyen társadalmi cenzus egybeállítva, de az őstehetségnek azt a fajtáját, amely a maga kora divatjától érintetlenül szólal meg, hiába keressük. Nem véletlen, hogy a népszínmű-írók javarésze színész; a kultúra nyugozó hatását távortartó boltospulttól vagy gyalupadtól hamarosan a színházi kultúra jármába lépnek. A mult század végén mégis tagadhatatlanul a legtöbb „őstehetség“ itt, a színműírók között kerül elénk; de az is kétségtelen, hogy a népszínmű realizmusának uralomra-juttatásában nem sok részük van. A drámánál nem is igen lehet őstehetségről beszéni, ha a szót ebben a modern értelmezésben vesszük; a dráma már bizonyos formák ismeretét követeli meg, formákét, amelyeket a színi kultúra teremtett meg. De felvetődhetik talán az olyan pályák emléke, mint Palágyi Lajosé, aki nyomdászából, Varsányi Gyuláé, aki boltossegédből lett költővé. Csakhogy éppen ezek mutatják, hogy tehetség hamarosan magáévá teszi azt

a kultúrát, amit a kor közönsége megkövetel. Mert az író mindig közönséghez szól; mivel pedig ez a közönség eddig teljesen a műveltebb osztályból rekrutálódott és ma is ez a könyvvásárló, tehát ehhez illeszkedik, hogy olvasója, vevője legyen. Az irodalomtörténet tehát nem foglalkozhatik külön az úgynevezett őstehetségekkel, mert igazibb őstehetség, mint Petőfi és Arany aligha képzelhető, s mégis mind a kettő a magyar irodalom klasszikusává emelkedett. Mert az őstehetség nem fajta, hanem a fejlődésnek egy foka, alapfoka, amelyről a művelődés minden poétát magasabbra emel, ha egyáltalán van benne tehetség. Alapjában minden meginduló tehetség őstehetség, viszont a fejlődésben megakadt őstehetségből az hiányzik, ami nélkül e nevet meg nem követelheti: a tehetség. Amikor az irodalomtörténetíró egy-egy egyéniség kifejlődésének képét megrajzolja, rámutat a megindulásra is, s ott a talajra, amelyből az író fakadt. Ebben az értelemben az irodalomtörténet mindig számontartotta a magyar őstehetségeket is. De, ha elfogulatlan szemmel nézzük a manap oly nagy számmal felfedezett őstehetségek útját, nagyon ritka az Erdélyi József fajtából való, aki megmaradt annak a földízü frissességnek, akinek első versei adták; a legtöbb nagyon is mohón akar a korizléséhez hozzásimulni, s hamarosan arról tesz bizonyosságot, hogy nem a tehetsége, hanem első műveinek furcsasága irányította reá a figyelmet. Az értékelő és megértető esztétika viszont nem hagyta soha figyelmen kívül az egyéniség és a költői megnyilatkozás természetes összefüggésének törvényét, hiszen az igazság mindig erre utalta. Ennél többet a jelszavakkal játszó napikritika sem követelhet tőlünk.

De kötelességem itt egy másik dologról is megemlékezni.

Az irodalomtörténetírók munkáját nagyon megnehezíti az, hogy nem áll a rendelkezésünkre az újabb tudományos termésről áttekintő bibliográfia. Id. Szinyei József tizennégykötetes műve húsztizedeje, hogy befejeződött, az első kötet pedig még a múlt század kilencvenes éveiben jelent meg. Hogy az ilyen segédkönyv mennyire nélkülözhetetlen, azt mindenki érzi, aki valami tudományos kérdéssel foglalkozott. De nemcsak a mi stúdiumunk szempontjából fontos az ilyen regisztráló munka, minden tudomány, amely a maga tételeit történeti alapon építi fel, lépten-nyomon reászorul. A magyar tudományosságnak, de magának a magyar szellemnek arzenálja az a mű, amely a magyar szellemnek minden írásos megnyilatkozását számon tartja. Köztudomású, hogy tagtársunk, Gulyás Pál évtizedek óta dolgozik ennek a rengeteg munkát igénylő életrajzgyűjteménynek összeállításán. Azt hiszem, a magyar irodalomtörténet minden munkása egyetért velem abban, hogy nemzeti feladat lenne ennek a készülő hatalmas műnek sajtó alá juttatása. És ha ez így van, akkor ennek a közgyűlésnek is kötelessége belekiáltani a magyar életbe, hogy a magyar szellem fölényének igazolására meg kell hozni az áldozatot, amely a Magyar Írók új köteteit végre megindítja. Hiszen fegyver ez a munka, fegyver a magyar szellem öntudatosságának védelmére, fegyver a magyar szellem határonfelülvalóságának megerősítésére, fegyver a magyar szellem gúzsbakötőinek erőszaka ellen. Hangsúlyozzuk tehát innen, hogy a magyar tudományosság követeli e munka kiadását, sürgeti megindítását, elvárja a kulturális tőkének erre a fontos nemzeti célra való felhasználását.

Ami most már Társaságunk 23. esztendejének életét illeti, megállapíthatja folyóiratunk minden olvasója, hogy elsősorban folyóiratunkkal akarunk a magyar irodalomtörténet művelőinek munkás összetartói maradni, és hogy

ez a törekvésünk szerkesztőnk, Baros Gyula körültekintő figyelme következtében eredményesen meg is valósult. A közölt tanulmányok irodalmunk múltjának egész területét felölelik, nagy gonddal összeállított folyóiratszemplénk pedig regisztrál minden irodalomtörténeti ténymegállapítást, ami ma annyira felszaporodott folyóiratainkban napvilágot látott. Ez a kettős érdeme tartja egybe tagjainknak számát (272) és előfizetőinket (196). Az egymással való érintkezés vágya hozza egybe gyűléseinek hallgatóságát; e gyűléseken az elmúlt esztendőben négy értekezés hangzott el: Horváth Jánosé Janus Pannoniusról, Pintér Jenőé az elnöki megnyitóról, Kerecsényi Dezsőé Humanizmusunk helyzetképéről Mátyás után és Alszegehy Zsolté egy XVII. századi verses magyar drámáról. E jelentésben is köszönettel kell megörökítenem azt az érdeklődést, amelyre e gyűlések tagtársaink, de a nagyközönség részéről is találtak; a M. Tud. Akadémia főtitkárának pedig e gyűlés is hálaival tartozik azért a szíves vendéglátásért, amellyel e termet mindig rendelkezésünkre bocsátja. Amikor e jelentés szíves tudomásulvételét kérem, egyben indítványozom, hogy e köszönetről Balogh Jenő kegyelmes urat jegyzőkönyvi kivonatban értesítsük. Végül még kötelességem kérni a közgyűlést, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az 1934. évre Társaságunknak juttatott 350 pengő segélyért köszönetet mondjon.

Alszegehy Zsolt.

Új könyvek.

Verses művek:

- Rimaszombati Szombathy Ilona: Kaleidoszkop. Versek. Bp., 1934. 64 l.
 Kúnyszery Gyula: Vegyének és igyátok. Bp., 1932. 80 l.
 Bárd Miklós: Újabb válogatott költemények. Bp., 1935. 112 l. Akadémiai kiad.
 Tiboldi József: Dalos zsebkönyv. Népdalok és indulók gyűjteménye. (Hangjegyekkel.) Pestszenterzsébet, 1935. 86 l.
 Falu Tamás: A délutánból este lesz. H. és é. n. (Bp., 1935.) 129 l.
 Német költőkből. Lírai antológia. Ford. Bakóczi Károly. Odorhei—Székelyudvarhely, 1935. 22 l. (Bp., Studium-bizomány.)
 Horatius Flaccus: Versek. Fordította: Trencsényi József. A költő életének két-
 ezredik évében. 1935. H. n. (Bp.), 36 l.
 Orosz Iván: Pán hétágú sípján. Versek. Szarvas, 1935. 62 l. A Szentesi Köz-
 löny kiadása.
 Harsányi Lajos válogatott költeményei. Összeállította: Bánhegyi Jób. Bp.,
 1935. 224 l. Sz. István-társ. kiadása.
 Berzsenyi Dániel költeményeiből. Bp., é. n. (1935.) 36 l. (A bp. Berzsenyi D.
 reálgimn. 1933/34. évi IV. o.-nak ritmustanulmánya.)

Elbeszélő művek:

- Kodolányi János: Fekete víz. H. és é. n. (Bp., 1935.) 255 l. Athenaeum-kiad.
 Lelkes Nándor József: Nagy idők nyomán. Bp., é. n. (1935.) 135 l. Az Orsz.
 Rákóczi Szövetség kiadása.
 Váth János: A déli harangszó. Történeti regény. Kalocsa, é. n. (1935.) 457 l.
 (Árpád-könyvek. Szerk.: Erdey Ferenc. 48—51. sz.)

- Móra Ferenc: Parasztjaim. Bpest, 1935. 289 l.
- Szántó György: Aranyágacska. B., é. n. (1935.) Révai-kiadás, 408 l.
- Kovács Ferenc: Delibáb. (Mesék és versek.) Bp., é. n. Fráter és Társa. kiad.
- Both Andor: Mérgezők és mérgezettek. Regény. Debrecen, 1934. 168 l. Tiszántúli könyvkiadó r. t.
- Szentmihályiné Szabó Mária: Emberé a munka. Regény. Bp., é. n. (1935.) I. k. 263 l., II. k. 278 l.
- Csabai István: Fakeresztek mentén — népek országútján. Élmények, tanulmányok az 1914—18. évi világháborúból. Bp., 1935. 434 l. Egyetemi-nyomda.
- F. Szabó Géza: A tekintetes vármegye környékéről. Bp., 1933. 199 l. Bp. Hírlap kiadása.
- Vass Albert: Farkasverem. Regény. H. és é. n. (Bp., 1935.) 227 l. Révai-kiad.
- Babay József: Rózsafabot. Regény. Bp., é. n. (1935.) 207 l.
- Lévay József: Visszatekintés. Sajtó alá rendezte: Balázs Győző. Miskolc, 43 l. (Kiadta a miskolci ref. gimn. VIII. osztálya.)
- Nagy Sándor: Egy fiatal élet rapszódíája. (Csokonai Vitéz Mihály legifjabb éveinek regényes rajza. Debrecen, 1935. 255 l. Nagy Károly és társai-kiadása.
- Mohácsi Jenő: Lidércke. (Madách Imréné Fráter Erzsébet életének regénye.) H. és é. n. (Bp., 1935.) 190 l. Nyugat-kiadás.
- Molnár Akos: A császár dajkája. Regény. H. és é. n. (Bp., 1935.) 592 l. Dante-kiadás.
- Csanády Sándor: Apró kalászkok. Bp., 1935. 156 l. Az Orsz. Gárdonyi Társ. kiadása.
- Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó... Csokonai Vitéz Mihály életregénye. Bp., é. n. (1935.) 316 l.

Színművek:

- Böngérfi János: Testvérviszály. Történelmi színmű, öt felv. Sümeg, 1935. 92 l. Sarlai-nyomda.
- Berczeli A. Károly: Sámson és Delila. Szeged, 1935. 104 l. Prometheus-kiadás.

Tudományos művek:

- Sárkány Oszkár: A tájéskönyv változásai a magyar költészetben, Petőfiig. Bp., 1935. 96 l.
- Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok. Cluj-Kolozsvár, 1934. 106 l. + 15 lev.
- Türmezei László: A Turán Sajtóiroda és története. Bp., 1935. 80 l.
- Willer József: Byron és a modern magyar éposz. Győr, é. n. (1935.) 64 l.
- Kuzsinszky Valentin: Aquincum-Ausgrabungen und Funde. Bp., 1934. 234 l.
- Némethy Károly: A Székesfőváros kultúrpolitikájának nemzeti jelentősége. Bp., 1935. 29 l.
- Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums. Nr. 1. München, 1935. 172 l.
- Balogh Károly: Egy pillantás a stregovai oroslánbarlangba. Bp., 1935. 16 l.
- Kozocsa Sándor: Az 1934. év esztétikai munkássága. Bp., 1935. 8 l.

- Révész András: Bartók Béla útja. Bp., 1935. 16 l. (Különlenyomat az Apollo 1935. évf.-ből.)
- Kardos Tibor: Reneszánsz-királyfiak neveltetése. Bp., 1935. 48 l. (Apolló-könyvtár 3. sz.)
- Louis Sipos: Soldats français dans la guerre de l'indépendance hongroise de 1848—49. H. és é. n. (Bp., 1935.) 6 l. Athenaeum. Société Anonyme et editrice.
- Prónai Lajos: A magyar nyelvi olvasmányok módszeres tárgyalása. Bp., é. n. (1935.) 29 l. Egyetemi-nyomda.
- Merényi Oszkár: Irodalomtanítás a középiskolákban. Bp., é. n. (1935.) 30 l. Egyetemi nyomda. (A tanítás problémái. Szerk.: Vajthó L.)
- Losonczy István: Bél Mátyás tudomány- és neveléstörténeti jelentősége. Mezőtúr, 1935. 11 l.
- Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében. Cluj-Kolozsvár, 1935. 11 l. (Erd. Tud. Füzetek. Szerk: György Lajos. 73 sz.)
- Előd Géza: Zilahy Károly, a hatvanas évek irodalmi ellenzékének vezéré. Pécs, 1935. 187 l. (A pécsi Erzsébet Tud. Egyetem Magyar Intézetében készült dolgozat, 75. sz.)
- Szakácsi Csorba Ferenc: Nyelvünk és a nemzeti szellem. Bp., 1935. 39 l. May-nyomda.
- Fináczy Ernő: Didaktika. Sajtó alá rendezte: Balassa B., Nagy J. B., Prohászka L. Bp., 1935. 168 l.
- Kárpáti Aurél: A menekülő lélek. Bp., 1935. 175 l. A Vajda J.-Társaság kiad.
- W. v. Hevesy: Osterinselschrift u. Indusschrift. Leipzig, 1934. Sonderdruck aus Orientalische Literaturzeitung. 1934. 666—674. l.
- Guillaume de Hevesy: Sur la non-existence la famille des langues Austriques et sur le Finno-Ougrien dans l'Jnda. Paris, 1934. 3 l. Libraire P. Geuthner.
- Wilhelm v. Hevesy: Neue finnisch-ugrische Sprachen (Die Mundarten Indiens). Firenze, 1935. 12 l. Tipografia E. Ariani.
- Guillaume de Hevesy: Reponse à une critique de M. Aurelien Sauvaget. Le Mans, 1935. 6 l. Imprimerie Ch. Monnoyer.
- Guillaume de Hevesy: Du danger de l'emploi des termes „langues Austro-Asiatiques“ et „langues Austriatiques“. Firenze, 1935. 8 l. Tipografia E. Ariani.
- Imre Sándor: A neveléstudomány magyar feladatai. Szeged, 1935. 136 l. (Értekezések a m. kir. Ferenc József Tud. Egyetem Pedagógiai Intézetéből. 1. sz.)
- Imre Sándor: A család békéje. Bp., é. n. (1935.) 56 l. (Szülők Könyvt. 17. sz.)
- Földes Károly (és mások): Szórványainkról. (Tanulmányok az erdélyi ref. egyház szórványairól.) H. n. Cluj-Kolozsvár, 1935. 152 l. „Kialtó szó“ kiadása. 3. sz.
- „Péntek esték“. Hat előadás (Az Ady-probléma stb.) Sárospatak, 1935. 59 l.
- Nagy Sándor: Arany Toldija. Irodalomtörténeti és széptani tanulmány. Bp., é. n. (1935.) 119 l. (Magyar írók. Szerk.: Vajthó L.) Egyetemi-nyomda.
- Eugenius Pintér: Literatura Wegierska. H. és é. n. 785—818. l. (Különlenyomat egy lengyel nyelvű nagy képes világirodalomtörténetből.)
- Murarik Antal: A szabad rendelkezési jog Sz. István törvényében. Bp., 1935. 15 l. (Különlenyomat a Századok 1934. évi pótfüzetéből.)

- Csűrös Ferenc: Debrecen város és a tiszántúli ref. egyházkerület tulajdonát tevő könyvnyomda fejlődésének rövid története. Debrecen, é. n. (1934.) 22 l.
- Zoltai Lajos: Debrecen város könyvnyomdájának XVIII. sz.-i működése, termékei. Debrecen, é. n. (1934.) 36 l.
- Szalai Emil: Előadóművész, gramofónlemez, rádió. Szerzőjogi tanulmány. Bp., 1935. 115 l. Dante-kiadás.
- Soltészné Szilárd Kató: Arany János a magyar képzőművészet tükrében. Bp., 1935. 49—85. l. (Különlenyomat a Bp. Szemle 1935. évf.-ból.)
- Baránszky-Jób László: Irodalomtörténet és esztétika. Bp., 1935. 18 l. (Különlenyomat az Esztétikai Füzetek 1935. évf.-ból.)
- Bartmann György: Torkos László. Bp., 1934. 97 l.
- Németh Gyula: Thury József emlékezete. Bp., 1934. 31 l. Akadémiai kiadás.
- Kéky Lajos: Jánosi Béla emlékezete. Bp., 1935. 31 l.
- Incze Gábor: Szemelvények (a XVI—XVII. prot. egyházi írásból. Bp., 1935. 96 l.
- Molnár Frigyes: A szociális egyház az emberért. Bp., 1935. 216 l. Korda-kiad.
- Csipkay Sándor: Magyar-Holland irodalmi kapcsolatok. Bp., 1935. 32 l.
- Nyelvművelő Füzetek. Akad. kiadás. Szerk.: Zsirai Miklós. 1. sz.: Szinyeyi József: Jó magyarság. Bp., 1935. 20 l. — 2. sz. Zolnai Gyula: Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására? Bp., 1935. 59 l.
- Kastner Jenő: Pázmány Péter gráci évei. Bp., 1935. 15 l. (Különlenyomat a Kat. Szemle 1935. évf.-ból.)
- Ongrádi József: A piaristák irodalomtörténeti munkássága. Bp., 1935. 96 l. Élet-nyomda. (A piaristák doktori értekezései az 1932. évből. 8. sz.)
- Oszetzky Dénes: A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlaskor. Bp., 1935. 137 l. Egyetemi Nyomda. (A Pázmány P. Tud. Egyetem Tört. Szemináriumának kiadványai. 3. sz.)
- Lósy-Schmidt Ede: A foszforos gyujtók. Bp., é. n. (1935.) 39 l. Stádium.
- Várady József: Mit kíván a falu a tanítóképzéstől? Bp., 1935. 23 l. Sárkány-nyomda.
- Méhely Lajos: Nemzeti lelkiismeretünk válsága. Bp. 1935. 14. l. Held-nyomda.
- Papp István: A magyar nyelvtan nevelő ereje. Bp., é. n. (1935.) 0 l. (A tanítás problémái. Szerk. Vajthó L. 3. sz.)
- Alszeghy Zsolt: Az élet kérdése a XIX. század magyar irodalmában. Arad, 1935. 16 l. Különlenyomat a „Vasárnap“ 1935. évf.-ból.)
- Vajthó László: Két költőnemedék arca. Bp. (1935) 80 l. Stádium-kiadás.
- Elekesné Wéber Edit: Magyar táncok. Vezérkönyv a magyar tánc tanításához. Bp. 1935. 195. l. LXVIII.
- Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei. Cluj-Kolozsvár 1935. 21. l. (Erdélyi Tudományos füzetek. Szerk. György Lajos. 74. l.)
- Viszota Gyula: A Széchenyi-híd története az 1836 : XXVI. t.-c. megalkotásáig. Bp. 1935. 144 l. Akadémiai kiadás.
- Szabó T. Attila: Kézírásos énekeskönyveink és verses kéziratunk a XVI—XIX. században. Zalau-Zilah. 1934. 223 l.
- Heinrich Réz: Bibliographie zur Volkskunde der Donauschwaben. Bp., 1935. 146. l. (Schriftenreihe der Deutsch-ungarischen Heimatsblätter. Geleitet von. F. Basch.)

- Papp László: Futó Jenő emlékezete. H. és é. n. Debrecen. (1935.) 4 l. (Különnyomat a Prot. Tanügyi Szemle 1935. évf.-ből.)
- Domanovszky Sándor: Békefi Remig emlékezete. Bp. 1935. 18 l. Akadémiai kiadás.
- Martonyi János: A közigazgatási bíraskodás rendszere Franciaországban, Bp. 1934. 24 l. (Különnyomat a Jogászegyleti Értekezések 1934. évf.-ből.)
- Langenscheidts Universalwörterbuch. Ungarische Teil I., deutsche Teil II.; Deutsch-Ungarisch. Beide Teile im Ganzleinenband 1.80 Mark Langenscheidtsche Verlagsbuch (Prof. G. Langenscheidt) G. m. b. H., Berlin-Schöneberg.
- Kallós Zsigmond: Regősdalaink rejtélye, I. A nyugati székelység eredete a dunántúli regősdalokban. Szombathely, é. n. (1935) 129—153 l. (Különnyomat a Vasi Szemle 1935. évf.-ből.)
- Sik Sándor: Egyetemesség és forma. (A kat. irodalom problémájához.) H. és é. n. Bp. (1935) 21 l. (Különnyomat a Vigila 1935. évf.-ből.)
- Magyar Horatius. Szemelvények Horatius verseiből magyar költők átültetésében. Kerényi Károly bevezetésével. Összeállította Waldapfel Imre. Bp. 1935 172. l.
- Bakos József: Martiális a magyar irodalomban. A magyar epigramma forráskutatásának egyik fejezete. Debrecen. Dr. Bertók Lajos kiadása. 1935. 61 l. (Dolgozatok a Tisza I. Egyetem görög-latin phil. szemináriumából. I. f.)
- Vetéssy Géza: Antik eposzi hagyományok Vörösmarty Mihály kisebb eposzaiban, különös tekintettel Vergilius Aeneis-ére. Debrecen. 1935. 18 l. Dolg. a Tisza I. Egyetem görög-latin szemináriumából. 2. f.)
- Szekfi Gyula: A mai Széchenyi. (Eredeti szövegek Széchenyi I. munkáiból. Bp. 1935. Révai-kiadás. 488 l.)
- Makkai Sándor: Az élet kérdezett. Tanulmányok. Bp. 1935. Révai-kiadás. F. k. 25; II. k. 255 l.
- Batizi László. Vályi András élete és munkái. Bp., 1935. 42 l. Sárkány nyomda.
- György Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Brassóban, 1934 VIII. 26—28. tartott XIII. vándorgyűlésének emlékkönyve. Cluj-Kolozsvár, 1935 145 l.
- Palóczy Edgár: Lengyel királyok Magyarországon. Bp., 1935. 19 l. A M. Mickevicz Társaság kiadása.
- Fest Sándor: Anonymus angol forrásai. Bp. 1935. 21 l. (Különnyomat az Egyet. Phil. Közöny 1935 évf.-ből.)
- Némédi Lajos: A németiség magyar szemmel. Debrecen, 1935 108 l.
- Ember Gyula: Arany gondolatvilága. Pécs, 1933 66 l.
- Koszterszitz Géza: A feddő költészet régi irodalmunkban. Bp., 1935. 48 l.
- Bada Gyula: Úti levelek a magyar irodalomban Mikestől Petőfiig. Bp. 1935 47 l.
- Forhécz József: Tolnai Lajos. Bp., 1935. 116 l.
- Erdélyi csillagok. Arcok Erdély szellemi multjából. Szerk.: Kovács László. H. n. 1935.

Dudith András.

Írta: KERECSENYI DEZSŐ.

Dudith András¹ (1533—1589) alakja nem tartozik irodalmi multunknak azok közé a tényei közé, melyeket a multismeret állandóan és egyforma jelentőségben számon tartott. A részletesebb reá való emlékezés csak a XIX. századig volt folytonos. Bár a gondolat, különösképen pedig a vallási felfogás, melyet Dudith képviselt, nem illeszkedhetett bele büntetlenül XVI. és XVII. századunk eszmevilágába, az eszméket képviselő ember e két évszázadban ismert és nem egyszer emlegetett. Művei közül éppen a legtöbb ellenzést felidézők, a hit dolgairól vitázó levelek több kéziratban másolatban terjedtek,² mások a rejtett nyomdákban készült és fiktív nevű városokból keltezett unitárius nyomtatványokban voltak olvashatók; nevét a külföldi kortársak vagy szellemi rokonok életrajzi művei elevenen tartották s a XVIII. századdal nálunk is meginduló polihisztori érdeklődés a magyar műveltség folyamába is visszavezette.³ A mult századdal azonban irodalomszemléletünk természetes és szükségszerű „nemzeti“ megszűkítése következtében neve egyre halványult s pusztán csak az adatbeli teljességre való törekvés hajlott feléje. Irodalomismeretünknek újabb formája és egy a Dudithéhoz hasonló imbolygó világnézetű idő kellett hozzá, hogy az irodalomtörténeti adattá vékonyult név ismét reliefet kapott s mint a magyarországi erasmikus törekvések egyik képviselője fordította magafelé a korszerű figyelmet.⁴ Azóta nem egy látható jele van annak, hogy e figyelem immár maradandó s együtt jár irodalomismeretünk teljesebbé válásával.⁵ Alig lehet véletlennek

¹ A reá vonatkozó irodalom egybeállítva *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete II. köt. 502—503. l. és *Faludi János*: A. Dudith et les humanistes français. Szeged, 1928. c. értekezésében.

² A ma ismeretes kéziratok valószínűleg közös forrásra mennek vissza. It. K. 1901. 189. l.

³ *Sámuelffy*: Andreae Dudithii orationes quinque in Concilio Trident. habitae. Halae, 1743. — *Hrabovszky*: Horehovicai D. A. élete. Tud. Gyűjt. 1817.

⁴ *Thienemann T.*: Mohács és Erasmus. Minerva, 1923.

⁵ *A. Eckhardt*: A. Dudith. Revue d. Etudes Hongroises. 1924. — *Juhász Kálmán*: D. A. tanulóévei. Tört. Szemle, 1926. — *Faludi János*: D. A. és a francia humanisták. Minerva, 1928.

nevezni, hogy ugyanebben az időben ébredt fel iránta a külföld érdeklődése is⁶ és ezzel alakjának továbbélésében megismétlődik az az út, melyet a XVIII. századig bezárólag végigjárt. Szerteágazó, sokfelé megkapaszkodni igyekvő szelleme a XVI. századi középeurópai humanizmustól elválaszthatatlan s kapcsolatai még a távolabbi Európára is kiterjednek. A reá vonatkozó tudnivalók összegyűjtése, írásainak egybeállításása és vizsgálata valóban nemzetközi feladat is lehet. Az a francianyelvű nagy monográfia, mely talán máig már el is hagyta a nyomdát, bizonyára meg is hozza majd a tudnivalók e várt teljességét s ezeknek az emberi és írói arcképhez szükséges együttlítását. Kétségtelen, hogy majd tanulni fogunk belőle, de e tanulás nem ment fel az oly feladatok megoldása felé igyekvéstől, amely feladatok csak magyar szemmel láthatók meg.

Tekintetünk nem is irányul most kizárólagosan Dudith András felé. Nem arckép-rajz a célunk. A hitelesség kockáztatása nélkül alig lehetne e munkára vállalkozni. Írásainak igen tetemes része, főként levelei, megközelíthetetlen számunkra s ennek a folytonos formálódásban levő szellemnek nem egy redője homályban van előttünk. Alakja azonban, még mostani szakgatott körvonaláival is, kikerülhetetlenül útjába áll annak, aki Mohács utáni irodalmi műveltségünk egy-egy kibogozható szálát követi. Éppen az ő arcára való pillantás adhat némi alkalmat arra, hogy e műveltség-vonalak egyike-másika megvilágosodjék. Állandó gyorsulással lefolyt élete nem egy tekintetben magában hordja bizonyos műveltségi rétegnek két évszázadra elosztható alakulási mozzanatait.

Dudith András 1533-ban született Budán. E harmincas években született Forgách Ferenc, Sámibuky János, Istvánffy Miklós és Berzeviczi Márton is. Észrevehető jelekkel összekapcsolt nemzedék tagjai. Életútjaik nemcsak alkalmilag kereszteződnek, hanem néha együtt is haladnak. Oly nemzedék ez, mely ambíciótól és tudásvágytól fűtve fut ki az életbe. Az egy Istvánffy kivételével — az ő élete a legkiegyensúlyozottabb is — műveltségüknek eredő helyét Európának több fontos kisugárzó pontján találjuk meg. Nagy utazásokat tesznek, kezdték légyen tanulmányukat Páduában vagy Wittenbergben. Majd mindegyiknek

⁶ *Pierre Costil: La figure morale d'André Dudith, humaniste hongrois. Revue d. Etudes Hongroises, 1934.*

van valami hatalmas műveltségi élménye: itt a párizsi egyetemi tanulmányok, amott egy találkozás Medici Cosimoval, másutt a műveltségi és politikai nagyság felé első lendületét megtevő angol Erzsébet-korszak szemlélete. Az itthoni idő kedvezni is látszik szellemük igényeinek. Mire felnőnek, a politikai élet legzavarosabb évei már mögöttük vannak. Szervezés és építés indul meg a megmaradt keretekben védekezésre, megállásra s elmult nagy hagyományok restaurálására. Magában a műveltségben is, úgy tetszik, éppen ő előttük volt egy a katasztrófa következtében létrejött szünet. A szervezésben, védelemben és új hódításokban nagy szükség van a kiművelt főkre s Oláh Miklós személye az a középpont, mely körül ez a nemzedék csoportosul. Hármukat, Dudithot, Forgáchot és Istvánffyot ő küldi ki Olaszországba, Berzeviczi az ő kancelláriájában teszi meg az önművelés első lépéseit. Életük kezdetben úgy irányul, hogy mindvégig hűséges szolgái lesznek a Habsburg-királyságnak. Valóban az egyenesebb életút csak azok számára biztosított, akik e kiszabott keretben meg tudtak maradni. Az ebből a keretből való kilépés, legyen bár ennek oka a megsértett becsvágy, vagy a szellem magyarázatot nem tűrő kielégítetlensége, együttjárt oly ingadozásokkal, melyek az idő legkényesebb kérdésében, a hitvallás dolgaiban nyertek kézzelfogható kifejezést.⁷

Az irodalmi műveltség, melynek részesei vagy továbbépítői, teljesen a latin nyelvűséghez tapad. Ha egy-egy magánlevélben megszólalnak is magyarul, irodalmi munkásságuktól, akár költészetről, profán tudományról vagy a hit kérdéseiről van szó, távol van tőlük minden leereszkedő célzat vagy vulgarizáló törekvés, noha az új szükségletek nyomását ők is érzik. Sámbugy egyik latin dialógusában kel védelmére a már nem egy oldalról támadott latinságnak. „Sokann vannak már — mondatja párbeszédbeli fiktív, de nagyon is eleven érvekkel dolgozó ellenfelével —, akik a mai korban („nostra aetate“) haszontalannak tartják a beszédnek ama régi ragyogását és ennek művelését, sőt azt vélik, hogy ez egészen hiábavaló és méltóságukhoz nem illő... állítom, hogy az a latinság nem is olyan szükséges számunkra („eam latinitatem haud ita necessariam“), hiszen a lati-

⁷ A felsoroltak életrajzait és a róluk szóló irodalmat l. *Pintér Jenő* i. m. II. köt. 518—519., 527—528. l. — *Veress Endre*: Berzeviczi Márton. Budapest, 1911. (Tört. Életrajzok.)

nok és görögök is anyanyelvüket művelték...⁸ Egy új írótypus hangja ez, új etikai tartalom és a gyakorlati hasznosság megszólalása. Mit felelhet erre a régi irodalmi gyakorlat embere? „Nem minden — mondja —, ami nem szükséges, nevezhető azért haszontalannak vagy kárhóztatandónak“ („... non cuncta, quae non necessaria sunt, illico esse inutilia aut vituperanda“)⁹ — ez az 1561-ben már eléggé nepszerűtlen tartalmú mcndat visszamatat korábbi időkre és emel magasra zászlót, melyhez hűnek maradni az aktuális célok sem egyik, sem másik oldalán nem tartozik a hálás feladatok közé. De visszamatat ez a nyilatkozat magára ennek a nemzedéknek külföldi tanítómesterére, az önmagát a tudományosság korlátai közé mentő utóhumanizmus képviselőjére, Paulus Manutiusra, aki ugyanezekkel a szavakkal próbálja védelmezni több esetben is az egyedül való uralmában megrendített latinság ügyét.¹⁰ Nálunk a Mohácsot követő harmadik évtizedben ez a nemzedéki réteg veszi át, mintegy Oláh Miklós kezéből, a latinságnak még a katasztrófa előtti időből származó hagyományát s mint ilyen az 1530-as években megszólalt magyarító erasmistákkal szemben a politikai-egyházi restaurációs törekvéseknek irodalmi kíséretét adja.

Magának Dudithnak is egyik első munkája olaszból, tehát egy nemzeti nyelvből való átdolgozás. A Reginaldus Polus-életrajzra célzunk. „Latinis coloribus“ dolgozik — olvassuk az előszóban —, mert ezek „Italicis gratiores ac multo illustriores“.¹¹ Törekvései így láthatóan visszafordítanak egy, éppen az ő gyermekkorában megindult irodalmi folyamatot. Ebben az érezhető nyelvi reakcióban lehetetlen nem gondolnunk az öreg és mindenünnen támadott vagy magát támadottnak vélt Erasmusra, aki az 1520-as évektől kezdve már majdnem bizonyos elégtétellel veszi tudomásul, hogy némelyik művét vulgáris nyelvre is lefordítják, mert ezzel ellenfeleinek igaztalansága, rosszakarata széles körökben nyilvánvalóvá lesz.¹² Dudith még a legszemélyesebb támadtatás idején sem appellál az erőt és védelemt kínáló

⁸ J. Sambucus: De imitatione Ciceroniana dialogi tres. Paris, 1561.

⁹ U. o.

¹⁰ „... non, quaecunq; necessaria non sint, propterea spernanda esse omnia, atq;e explodenda...“ Pauli Manutii Epistolarum Libri XII eiusdem Praefationes... Lipsiae, 1669. 697. l.

¹¹ Vita Reginaldi Poli... Venetiis, 1563. (Ajánlás.)

¹² Levele Kassai Joh. Antoninushoz. Desiderii Erasmi Rotterdami Epistolarum selectiores... Wratislaviae, 1752. 397. l. és levele Aemilius Brixianushoz. U. o. 558. l.

közvéleményre. Idegesen tiltakozik az ellen, hogy levelei, melyekben hitbéli álláspontját megjelöli, védekeznek és vitatkoznak, másnak, mint a címzettnek kezébe kerüljenek. Akkor, midőn megnősülésének híre már szélkében elterjedt, még mindig ellene van, hogy a nőtlenség ellen írott véleményét terjesszék. Nem bánta meg — mondja —, amit írt, de ezek nem úgy vannak írva, hogy a tömegeknek valók volnának.¹³ Az egyéni szellem dolgai ezek: kicsiny, válogatott baráti kör, esetleg az országok sorsát intéző nagyok vannak hivatva arra, hogy ezeket a dolgokat megértsék és tudomásul vegyék. E nemzedék írói és emberi magatartásának lényegéhez tartozik, hogy ők az utolsók, akik még fenn tudják tartani az összeköttetést a szellemi érintkezés hagyományos formái alapján a legkülönbélebb vallási meggyőződést, tudományos érdeklődést képviselő emberekkel, bel- és külföldön egyaránt. Ők azok, kik az egymással való érintkezésben utolsónak ragaszkodnak — már a korellenesség gyakori hangsúlyaival — a „lenitas“, a „candor“, a „comitas“, az „amicitia“ szavak előbbi évtizedekben oly sok stílárius szenvedéllyel megtöltött tartalmához. „Szeliden és barátilag légy útbaigazítóm“ — írja Dudith Bèze-nek —, ő ahhoz van szokva, hogy a „charitas“-ban és a „mansuetudo“-ban legkitűnőbb emberekkel társalkodjék.¹⁴ A legszemélyesebb gyönyörűségért, „*privatim* ad voluptatem“¹⁵ keres levélbeli érintkezést messze lakó kiválóságokkal, mindazokkal, akiknek hangja, stílusa a legbiztosabb hitelesítője a vonzó és ama régi humanitást sugárzó belső életnek. „Ne gondolja őt senki olyan embertelennek — írja Károli Péternek —, hogy ő talán kerüli a barátkozást és érintkezést azokkal, akik a vallás kérdéseiben más véleményen vannak: minden jóakaratnak szabad útja von hczzá.“¹⁶ Írói kifejezés és személyes magatartás oly azonosítása ez, mely Erasmus legzavartalanabb napjaiban találta meg a maga mintaadó formáját.

Mindeme inkább visszapillantó, mintsem a jelen követelményei felé forduló hajlamok mellett Dudithon és társain is észrevehető a változás egynémely jele. Megmutatkozik ez a

¹³ Levél Simlerhez és Wolfhoz. Kiadva: *Socini Fausti Opera Omnia*... 1656. 531. l. V. ö. *Stieff*: Versuch einer Geschichte v. Leben und Glaubensmeinungen A. Dudith. Breslau, 1756. 70. l. (Idézett levélrészlet.)

¹⁴ Levél Bèzehez. *Socini Opera* 517. l.

¹⁵ Levél Abraham Orteliushoz. *Ecclesiae Londino-Bataviae Archivum*... edidit *J. H. Hessel*. I. Cantabrigiae, 1887. 273. l.

¹⁶ *Socini Opera Omnia*. 532. l.

változás abban a módban, ahogyan az örökségül kapott irodalmi formákat tartalommal megtöltik. Sámbukynak huszonnég éves korában, 1555-ben Páduában jelenik meg egyik műve, egy verseskötet.¹⁷ Az egyik, akinek ajánlja, kortársa, Istvánffy Miklós (a másik a fiatalon elhalt Bona György) s az ajánlásban nagy tisztelettel emlékezik meg Oláh Miklósról is. Az első vers neki is van ajánlva, a nagy pártfogónak, a tudományos és politikai tekintélynek. A második vers azonban már az „Ad Christum” címet viseli s nem más, mint könyörgés, hogy Krisztus legyen segítségére Magyarországnak. A harmadik vers „De conversione Pauli Oda” s a kegyelmes Istent dicsőíti. Mindez, valamint az egész kötet vallásos alaphangja, egyáltalán nem jogosít fel arra, hogy Sámbukyt vagy akár a hozzá közel álló kortársakat egyszerre hitben erősebbeknek és buzgóbbaknak jelentsük ki, mint az előttük járókat, kik éppen a poézis területén mutatták magukat a legpogányabbaknak: de az kétségtelen, hogy most a költő szükségét érzi annak, hogy ismét a vallás szókincsével és lírai attitűdjével egészítse ki a készen kapott irodalmi stílust és műformát. Nem is tehetünk fel róluk valami különösen erős, konzervatív és konfesszionálisan építő vallásos zélust. Egész életútjuk bizonyítja ezt. Semmi más ez, mint a már nehezebb levegőben felnövekedő ifjúság alkalmazkodása a környezethez, vállalása, egyelőre inkább szavakban, mint tettekben és életbizonyosságban, a megtérés-gondolatnak. A szavakban pogánykodó humanista költészet Sauljai térnek meg, stílusban, Pálokká. Van egy vers Sámbuky kötetében, mely a maga naiv formájában még pontosabb felvilágosítást adhat. A vers vége prózai fordításban így hangzik:

Minden elmúlik, csak a Múzsák dicsősége él,
Semmi sem állandó a földön . . .
De Pallas és a nagy férflak megmaradnak,
Ők nem járják a pusztulás útját . . .

Eddig a részig így írhatta volna meg akár Janus Pannonius, így írhatta volna meg minden utóda (amint írták is!), mindenki, akiben élt az eternizáló írás, az egyedül halhatatlanná tevő költészet szerepmámora. A fiatal Sámbuky azonban itt nem áll meg. Még két sorral megtoldja a verset:

Sed magis alma fides at amor prodesse valebunt:
Gorgoneo semper quae potiora lacu.¹⁸

¹⁷ Poemata Quaedam Joannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii Patavii conscripta. Patavii, 1555.

¹⁸ Id. verskötet. (Varia esse dona e. vers.)

Az édes hit és szeretet az igazi maradandó haszon: ezek időállóbbak, mint a „Gorgoneus lacus“ a Pegasus patkója nyomán fakadt Hippoérene forrása! A megbillent versszerkezet a korhoz simuló gondolat elárulója.

Hasonló idomulást az időhöz, bár az írói kifejezésnek egészen más síkján, tapasztalhatunk Dudithnál is. Verseiből alig egy-kettő maradt meg, az ő irodalmi indulásának jeleit egy ugyancsak hagyományos formában, a történetírásban kereshetjük. Két műve ez, mindegyik fordítás. Az első Thucydides-kommentár, a másik tanulóévei nagy barátjának, Reginaldus Polus bíborosnak az életrajza. Nincs még egy tanulmányi ág — mondja Dudith a Thucydides-kommentár Oláh Miklóshoz intézett ajánlásában —, mely az egyén számára („ad privatas res“) nagyobb dísszel és haszonnal járna, mint a történettel való foglalkozás. Ez a haszon az élet minden viszonylatára kiterjed, annál is inkább, mert az egyén kielégítésén kívül a közjót is szolgálja. Itt lehet megtanulni az élet helyes berendezésének módját, a közösség kormányzásának formáit és lehetőségeit. Jellemző azonban, hogy Dudith e másunnan is eléggé ismert elvek felsorolása közben mily következetes gyakorisággal kanyarodik vissza a történettel foglalkozás egyéni életet támogató és hatalmasító erejéhez. Aki nem ismeri a múltat — veti közbe —, örökké gyermek marad, aki azonban a multismeretből fakadó tanulságokat „ad usum suum“ fordítja, csodálatos hatalom birtokosának érezheti magát. Ismeri a legnagyobb dolgok kezdetét, fejlődését, végcélját; az ilyen ember „nonne non medioerem sibi in omni genere sapientiam comparat?... nonne actiones hominum prospicit?“ És mindezt az egyéni és közösségi életet a legbelsőbb rúgóig megértő, átfogó bölcsességet minden fáradság, veszély és kellemetlenség nélkül, sőt a lehető legkellemesebb módon, „in otio sedentes“, olvasással, tanulmányozgatással szerezhetjük meg. Következőleg mindenkit felülmúlnak azok, akik a történelmet írják.¹⁹ Bár a fiatal Dudith itt erősen Oláh Miklós felé fordított arccal ír (a nagy pártfogó ugyanis ebben az időben Magyarország története megírásának tervével foglalkozott), mindent összevéve, nyilvánvaló, hogy a humanista történetírói fölény szavait ismétli meg. A történetíró adja meg a gyakorlati tanácsokat a cselekvés embereinek, de

¹⁹ Dionysii Halicarnassei... De Thueydidis Historia Judicium... Venetiis, 1560. (Ajánlás.)

ugyancsak ő gondoskodik a cselekvés embereinek írás által való megörökítéséről is. E hagyomány később sem sokat veszített erejéből, de Dudith másik történeti munkája a hagyomány aktuális és személyes célokhoz való simulását sejteti. Mint említettük, egy olasz írónak Reginaldus Polusról szóló panegirikus életrajzát ülteti át latin nyelvre. Az életrajz hőse diplomata-bíboros, aki főként a pápa és Angolország között felmerült egyházpolitikai kérdések megoldásában fáradozott. A közelmúlt embere, Dudithnak személyes barátja is és első-sorban az a művelt pap-típus, akire egyházi és világi fejedelmek bízzák rá ügyeik vitelét, egyszóval olyan, amilyenné maga Dudith is akar lenni. Új hérosz ez, a megingott egyház és a bizonytalan politikai élet megerősítője, kinek láttára „incredibilem imitandi voluptatem“ (Dudith szavai)²⁰ érezhet az ember. Renaissance-individualitás és szervezőerő, a dolgok lényegének fölényes ismerete és az egyházi-politikai építmény buzgó szolgálatára teszi össze ezt az új hőst, aki méltóképpen és az új idő követelményeinek is megfelelően áll a Mátyás királyok és az Attilák, a humanista történetírás nagy ábrázoltjai mellé.

Paulus Manutius egyik levelében ezt írja az akkoriban Páduában tanuló Dudithnak: „Látom, miben fáradozol. Az üres ékesszólást megveted és az ügyetlen szavú bölcsességet nem szereted: a kettőt össze akarod egymással kapcsolni.“²¹ Az etikai igényességgel magát kiegészítő, vagy legalább is a szó okozta botránkozást messze kerülni akaró humanizmus maga is hozzálátott, hogy egy újabb embernevelési eszményt tüzzön ki maga elé. Eppen Paulus Manutius idézett levelezése mutatja azt a tetemes változást, mely e tekintetben történt. Leveleinek nagy része nem a „laudatio“, az előbbi kor e leggyakoribb fajtájához tartozik. „Adhortatio“-k és „admonitio“-k ezek, az állás, a méltóság, a közösségi célokért vállalt feladat felelősség-terhének ismétlődő rajzai, felhívások a feladatérzés ébrentartására és a vállalkozásban való hűséges megállásra. Ezzel a délről terjedő, inkább katolikus értelmezésű, pedagogizáló humanizmussal egyidejűleg a protestantizmus is megkezdte az új típus, a „kegyes és művelt tevékenység“ emberének a megformálását.²² Mindkét

²⁰ Vita Reginaldi Poli... 1563. (Ajánlás.)

²¹ Id. Manutius-féle levélgyjűtemény 229. l.

²² E nevelési eszményt l. J. Maassen: Drama und Theater der Humanistenschulen in Deutschland. Augsburg, 1929. 31–32. l.

szárny kereste magában a műveltségben is az előzményt és e keresés eredménye az volt, hogy az egyoldalú és éppen erkölcsi tartalmában sokszor kifogásolt latinitás mellé a komolyabb görögség tanulmányozását helyezték. A korábbi humanizmus is foglalkozott görög tanulmányokkal, de ezeket úgy tekintette, mint újabb, egy fokkal magasabbra vivő lépcsőket a szellemi előkelőségben. „Ne dicsekedjék tudós voltával az, aki nem ismeri a görögséget“ — írja egyik versében a fiatal Sámbugy is.²³ Paulus Manutius azzal ajánlja tanítványát, Dudithot, egyik barátja figyelmébe, hogy pártfogoltja igen kiváló eredménnyel foglalkozott a bölcseséggel, „praesertim quae de Graecis fontibus hauritur“.²⁴ Ő biztatja a Thucydides-kommentár lefordítására is, maga Dudith pedig e mű előszavában különösen kiemeli, hogy a történetismeretben a görögök sokkal jelesebbek, mint a rómaiak. A század ötvenes éveiben észrevehető nálunk is egy kisebb görög hullám s ez egyképen eredhetett a Manutiusok régiebb, Melanchton újabb graecizmusából, valamint Erasmus közöttük folyó és őket át is ható hasonló törekvéseiből. Mindenesetre ez utóbbi volt az, aki a görög írókat legközelebb vitte a keresztyén erkölshöz, sőt magához az evangéliumi kinyilatkoztatáshoz is és így már önmagában is előkészítője volt az egyensúly megtalálásának. Bornemissza Péter Elektra-fordítása, Gyalui Torda Zsigmond Euripides Orestesének latinra való átültetése lehet számunkra ismertebb emlékeztetője a nálunk is jelentkező ethizáló görögségnek. Magának Torda Zsigmondnak a fordítása ez érdeklődésnek mintha mind a három említett tényezőjét mutatná. Melanchton kívánságára vállalkozik a fordításra, mint multbeli tekintélyre Erasmusra hivatkozik s a könny, amelyet használ, egy Aldus-kiadású kommentár.²⁵ Velence és Wittenberg humanizmusa együtt formálja a szóban is erkölösebbé válni akaró nemzedéket. Bár az emberi magamutatásnak most is nem egyszer inkább csak takarója, mint leleplezője a leírt szó, innen kezdve lehetünk tanui az újlatin nyelv oly átalakulásának, mely jelentések eltolódásával, új szavak belépésével adja tudtunkra a szellem éghajlatváltozásait. A gazdag sokféleséget, a felszabadult ember végtelenbe

²³ Id. verskötet. (Graecae literae c. vers.)

²⁴ Id. Manutius-levelezés 212. l.

²⁵ Euripidis Orestes... edita Sigismondo Geloo Pannonio interprete... Basel, 1551. (Ajánlás.)

tágulását jelentő „studia humanitatis“ azon az úton van, hogy átadja helyét a szűkebb, de kétségtelen bizonyosságot ígérő, „sana doctrina“-nak, a hideg és haszontalan fényességű „elegantia“ a nehezkesebb járású, de tartalomban mélyülő „pulehritudo“-nak. A könyvkuháúra nem régen még oly nagy mohósága is fékező erők hatása alá kerül:

Copia librorum non est spectanda magistri,
Sed potius quantum creverit arte puer,
Utile selectos paucosque videre magistros...
Et nocet auctorum et nocuit variatio crebra,
Ingeniumque turbat iudiciumque rude...²⁶

– mondja intő-óvó bölcsességgel Sámbugy verse. Nem hirdendő eszmény többé a világ küzdelmei elől való okos félrehúzódas sem. Még 1540-ben Sadoletus Frangepán Ferenének azt ajánlja, hogy költözzék hozzá, mert ő olyan helyen lakik, hol a világ zavarai nem háborgathatják. Menedéket készített mindazok számára, kik „a bonis diliguntur“.²⁷ Az új költő más arc-képet rajzol a „vir bonus“-ról:

Vir bonus haud unquam refugit commune periculum
Curritur ardentis interdum sponte sub igitur:
Proque fide cupidus spiritus astra petit.²⁸

A sokat követelő időhöz idomult, kétségtelen célok felé irányított élet megvalósítása lett volna Dudith nemzedékének szavakban is rögzített feladata, a hitteljesen és művelten tevékenykedő ember számukra az olvasmányaikból kivont és írásaikban is hirdetett életeszmeny. Egy pillantás életük végére érezteti, hogy a kijelölt útnak együtemű tempóban való végigjárása egyikük számára sem volt könnyű feladat. Az egyik Bécsbe menti a maga okosan körülbástyázott tudományosságát, a másik beteg testének és elégedetlen lelkének legvégső nyugal-mát Páduában találja meg, a harmadikat egy lengyel kisvárosig kergeti a politikai tevékenység, Dudith pedig Boroszlóban hal meg. Mestere, Paulus Manutius, egyik 1565-ben kelt levelében kiközösít barátai sorából egy nevén meg nem nevezett valamikori jóbarátot, mert ez elhagyta a katolikus egyházat.²⁹ Valószínűleg még nem Dudith rejlik e névtelen mögött, de ő is így járhatott. Élete tíz utolsó évének írásjában egy szó buk-

²⁶ Id. verskötet. (Libri c. vers.)

²⁷ J. Sadoleti Epistolarum Libri... Coloniae Agrippinae, 1572.

²⁸ Id. verskötet. (Vir bonus c. vers.)

²⁹ Id. Manutius-levelezés 439. l.

kan fel többször, mely majd csak két évszázad múlva kezdi el a maga irodalmi pályafutását és amely leiratása pillanataiban egyformán messze lendít humanista együttlét-kultusztól és reformációs közösségi tevékenységtől. Ez a szó: a „solitudo“.

Pedig nyilvános élete valóban a közhasznú tevékenység jegyében kezdődik. Családi hagyományai is erre utalták. Oly családnak a tagja, mely a délről feláramló renaissance-műveltség sodrában jutott el az ország szívéig és ezzel a közéleti tevékenységig. Két tanulmányút is van mögötte s a másodikat már különösképen arra használta fel — főként jogot tanult —, hogy a világ dolgaiban eligazodhassék. Hamar kapott egyházi javadalmakat. Látszik, hogy itthon nagyra értékelik s a pálya nyitott a tanultság és a tettvágy előtt. 1562-ben, huszonkilencéves korában, másodmagával mint császári követ jelenik meg a tridentinai reformzsinaton. Ekkor már egészen a politikai gyakorlat embereként jelenik meg előttünk. Az útról még verset ír ugyan Oláh Miklósnak a humanista költői póz minden jelével és regényes részletekben bővelkedő levelet a télvíz idején megtett út fáradalmairól és nehézségeiről, de ugyanakkor gondja van arra is, hogy Tridentbe kellően méltóságteljes külsőségek között vonuljanak be, hogy a levélben megesillogtassa saját találékonyságát és követtársát a levelet olvasó előtt egy kissé víz alá buktassa.³⁰ Az az öt beszéd is, melyet Tridentben mondott, kétségtelenné teszi, hogy a maga munkáját teljesen politikai értelemben fogta fel. Négy beszédében (az ötödik Miksa császár koronázását ünneplő dics-beszéd) voltaképpen csak két kérdés megoldását sürgeti. Az egyik, szerinte a pacifikálás egyetlen eszköze, a kehelyhasználat megengedése, a másik annak a szabadságnak a fenntartása, hogy a főpapoknak ne kelljen állandóan székhelyükön („residentia decreta“) lakniuk. A politikus Dudith elhitte, hogy külsőleges engedmények a lélek szükségleteit kielégíthetik s a humanista Dudith a vezető elme mozgási szabadságát látta veszélyeztetve az erkölcsi és kormányzati gyeplőket szorosabbra fogni készülő egyházi megmozdulásban. A saját korával való ellentétbe kerülésnek itt van a kezdete. A hiten politikát ért és szabadságot hirdet a hatalom alá kerülés idején.

Négy tridentinai beszéde alkalmas arra, hogy szerzőjük arca

³⁰ Hegedüs István: D. életéhez. It. K. 1900. 474. l.

előtt egy pillanatra megállapodhassunk. Az első beszéd formás bemutatkozás, hódolat megbízói és a nagy elhatározásokra készülõ zsinat előtt. Nagy részét elfoglalja a magyar- és németországi egyházi-politikai helyzet rajza. A kép sötét, hogy Dudith annál ragyogóbbra festhesse a magyarság régi vallásosságát és a nyugat védelmében fáradó vitézségét.³¹ Csak a második beszédben áll elő konkrét javaslatával, tudniillik, hogy a zsinat tegyen engedményeket. „Misericordiae nunc tempus est“³² — mondja, érzelmi hatásokra törekszik, akár midõn az elszakadni kívánó németséget szólítja fel a visszatérésre, akár saját hazájáról emlékezik. „De te vero, quid dicam, opibus olim virisque florens, infelix mea patria!“³³ Szó és forma egyaránt hatalmában van s az idõnkint felhullámzó lélek még pontosan elfér a humanista retorika fegyelmezõ kereteiben. Az utolsó két beszédben már erõtlenek ezek a keretek. Maga mondja, hogy „sane, nude et simpliciter atque aperte“ beszél s mintha latin-ságában, hangsúlyaiban és mondatainak vonalaiban ugyanaz a változás történnék meg, mint ami a XVI. századi magyar prózastíl naturális erejét hozta magával. A kérdések, a felkiáltások halmozva üzik egymást, a stílus szinte csak egyetlen embert lát már maga előtt, akit a hûvösen formált szó nem tud meghatni, közel kell hozzá lépni s arcába kell kiáltani: „Miért adott az Isten nektek észet, miért áldott meg szemetek szép világával?“ („Cur deus vobis mentem dedit? cur pulcherrima vor oculorum possessione ditavit?) Únja a végnélküli vitákat és a dogmatikai disputációk e virágkorában azt a veszélyes kijelentést teszi, hogy mindezt utalják „ad scholas et otiosos doctores“, az iskolákba és a ráérõ tudósokhoz, mert itt most azonnal dönteni kell, az emberek a rögtõni igazságra éhesek, „omnis veritas hoc tempore est declaranda!“³⁴

Ezt a rögtõni és teljes igazságot azonban akkor már a *másik* oldalon állók kínálták. Dudith életrajzából ismeretes, hogy a zsinatot ott is kellett hagynia. Közvetlen feljebbvalói kegyét nem érintette tridenti szereplése. Amit ott képviselt, nem is állt nagyon ellentétben az itthoni politikai gondolkozással s bizonyára magán a zsinaton is sokan, elsõ helyen az északi orszá-

³¹ *Sámuelffy* id. kiad. 8. l.

³² U. o. 25. l.

³³ U. o. 24. l.

³⁴ U. o. 59. l.

gok kiküldöttei, lehettek vele azonos nézetben. Dinasztikus hűsége is egész életén át megingathatatlan volt. Hazatérése után pécsi püspök lett s újabb hivatalos megbízatást kapott. E megbízás már tisztán világi természetű volt: a lengyel király és felesége, Miksa császár nővére, közötti ellenségeskedés likvidálása. Később a császár állandó lengyelországi követévé nevezte ki. 1567-ben megnősült és kilépett egyházból. Regényes élete több mint tíz elkövetkező esztendejének színhelye most már Krakkó.

Házasságkötésével és az egyházból való kilépéssel fordítja maga felé a protestantizmus figyelmét. Bármelyik ág számára nagy nyereség lett volna a művelt, a császár bizalmát élvező pécsi püspök nyílt színvallása. Magában Dudithban is végbenment az a változás, mely a régibb humanizmusnak antik világnézetet és keresztyén kinyilatkoztatást egygyémósó, mondjuk, éppen erasmikus irányától lassanként elválasztotta és a dogmatikai szilárdulás útján járó protestantizmushoz közelítette. A pogány írók szerinte sem adnak felvilágosítást a vallás dolgairól, ő is azt vallja, hogy a vallás eddigi életében sok az emberi hozzátevés s a pápaság intézményében egyáltalán nem látja azt az egységesítő és összetartó erőt, mely a Lutherrel még szembenálló humanistákat a régi egyház mellett megtartotta. A vélemények egységének biztosítékát nem intézményben vagy az intézmény valamely legfőbb személyében találja meg, hanem a bibliában. Pozitív igazságra való szomjazása, melyet előbb említett tridenti beszédében szinte önmagából vetített ki Európa népeire ugyancsak protestáns élmény.³⁵ Th. Bèze és Károli Péter joggal remélhette, hogy a volt pécsi püspök egyik erőssége lesz a megreformált egyháznak.

Tudva van, hogy a protestantizmus egyik tételes ágához sem csatlakozott, igazában még a legszélsőbb formához, az akkor szintén egyházzá szerveződő antitrinitarizmushoz sem. Emberei-nek, Socinusnak, Blandratának, Dávid Ferencnek mintegy szellemi minőségét, a sajátjával azonosnak tetsző racionalizmusát csodálja, de mihelyt arról van szó, hogy tételeik fogalmilag megszilárdíttassanak, ellentáll, kitér vagy vitatkozik. Hitbéli álláspontjának megállapítása nem feladatunk, bennünket szellem-

³⁵ A. Dudithii Excusatio ad Maximilianum II. *Reuter*-szövegkiad. Offenbach, 1610. 35–41. l. — Dudithii Demonstratio matrimonium... permis-sum esse. U. o. 52. l. — *Steff* id. m. 172. l. — Levél Bèze-hez. *Socini* Op. omn. 515., 518., 524. l. Levél Károli Péterhez. U. o. 532. l.

alkatának néhány olyan eleme érdekel, mely éppen irodalmi műveltségének eredménye.

„Desine cum vulgo sentire“ — írja Th. Bèzenek³⁶ legerősebb vitái idején. Szellemének ez az elhárító mozzanata, a nála teljes valósággá vált humanista életforma, eleve lehetetlenné tette, hogy a vallás ügyében bármelyik terjeszkedni kívánó egyház reá számíthasson. Akkor, amidőn tömegek megnyeréséről van szó, ez a magatartás hasznavehetetlen. Nem gőg ez, amint a korábbi humanisták untalanul emlegetett elkülönülése sem intézhető el ezzel a könnyű szóval, hanem valami összeegyeztethetetlen kétféleségnek a tudata. Távol van tőle Erasmus minden profánsága és előkelő közömbössége, az istenélményhez való ragaszkodása kétségtelen, de az ő vallása, helyesebben az ő egyháza éppúgy két ellemből áll, mint maga az egész műveltségi élet. A tömeg számára biztosítani kell egyértelmű, lapidáris igazságokat, az árnyalatok megbeszélése, az ellentétek elsínitása azonban kizárólagosan az előkelő szellemek dolga. Az ő kezükben ott van a különbözőségeket egy szintre emelő, kétségtelen tartalmú szó, magatartásukban pedig a műveltségbiztosította megértés, a „mansuetudo“, a „moderatio“ és a „placabilitas“.

Elvlasztotta a protestantizmustól történetiszemlélete is. A reformációs műveltségi területen a század második felére már egyetemessé válik az a valószínűleg Zwinglitől kiindult vélemény, mely a „renascentes litterare“ és a hitbéli reformáció kezdő dátumait az utóbbiiban egyesítette és a XVI. században még élő megújhodástudat sajátságos, egyidőben vallásos és profán színét biztosította. Az új világosság, a „nova lux“ így már csak a Luther utáni időkre vonatkozott s a „sötétség“, a „tévelygés“ kora az ő idejéig hosszabbodott meg.³⁷ Dudith éppen az Isten állandó világbeli munkálkodásának meggyőződéséből kiindulva tagadja ezt. „Hogy mondhatják azt — kérdi —, hogy az egyszer kigyúlt evangéliumi világosság valamikor kialudt s az emberek a legsűrűbb sötétségbe vettek s aztán valaki jött és ezt a rút ködöt az emberek szeméről elfújta? Hát ez a világosság megszakított életű, néha megmutatja magát, néha megtűnik a szem elől? Miféle játéka volna ez Istennek?“³⁸ Ugyanúgy

³⁶ U. o. 521. 1.

³⁷ *Petrus Lascovius* (Laskai Csókás): *De Homine Magno*... Wittenberg, 1585. (Ajánlás.)

³⁸ Levél Bèze-hez. Id. Socinus-kiad. 517. 1.

szembeszáll a század zord bűn-élményével és haragvó Istenének fogalmával. Itt történeti tanulmányainak relativizmusra nevelő ereje munkál benne. „Melyik kor — kiált fel mindig inkább kérdező, mint feleletet adó szelleme —, mely nemzet, melyik nép volt valaha is bűn nélkül való? Hiszen akkor mindig csak haragvó és soha meg nem békélt Isten (semper iratum nunquam placatum Deum) kell magunknak elgondolnunk!“³⁹ Az ő Istene, ha megérezzük a jelző akkori teljes jelentését: „Deus humanus“. A humanista „homo divinus“ következetes kiegészítése.

Ennek a közösség legnagyobb gondjaitól és gondolkodási módszereitől elkülönülő szellemnek már csak egy kifejezési formája van: a levél. Utolsó nagyobb művét (az üstökösök jelentőségéről) is levélalakban, a legnagyobb szellemek irodalmi szentesítésű formájában írja. Levélben védelmezi hitbéli álláspontjának összetevő elemeit Th. Bèze, Károli Péter, Wolf és mások előtt. A szép semmitmondás, a bókoló elegancia zárt műfaja volt valaha a levél, most pedig mértéktelenül megdagadt értekezés, vitairat, mely érvek és cáfolatok alaktalan tömegét cipeli és a gondolat sebhelyeit mutogatja. De a vitatkozó levél Dudithnak nemcsak utolsó irodalmi formája, hanem tér, melyen szemében az örökölt irodalmi műveltség végérvényesen csatát is veszít. Itt derül ki, hogy a büszke latinság szokínese elégtelen s a dogmaszervezés egy újabb stíláris skolasztika szörnyszavait kényszeríti rá a gondolkodó elmére.⁴⁰ A megreformált szó, mely valamikor egymástól messze levő főket képesített össze a legteljesebb egyértelműségben, csak arra jó, hogy még áthidalhatatlanabbakká tegye a mélységeket. Emberséges szó és embertelen tett harcában az előbbi hatástalan fegyver.

Eletének utolsó szakaszáról kevés a mondanivalónk. Báthory István lengyel királlyá választásával el kell hagynia menedéket adó második hazáját. Páduai tanulmányaiban riválisa és dinasztikus politikájának ellenfele került a trónra, hiszen Dudith a trónbetöltés zavaaraiban azon fáradozott, hogy a Habsburg-ház nyerje el a lengyel királyságot. Birtokán, Paskowban, való rövid tartózkodása után Boroszlóban telepedik le. Még paskowi magányában írja meg ez évek legnagyobb munkáját, a

³⁹ De cometarum significatione... Basel, 1579. 39. l.

⁴⁰ „... communicatio idiomatum, circumincessio, identitas, relatio, consubstantialitas et sexcenta alia hoc genus verborum... ex humanis ratiocinationibus deprompta...“ D. levele J. Lasicius lengyel lovaghoz. Id. Socinus kiad. 510. l.

„De cometarum significatione“ címűt és ez egyúttal utolsó kiállása a vulgáris vélekedések, ez esetben az asztrológikus babonáság ellen. E műve megnyitja előtte az utat a kétségtelen igazság ama végső reménysége felé, mellyel a matematika és a természettudomány kecsegteti. Azt reméli, hogy itt nem kell találkoznia Isten tanácsosaival, akik felfűtt képpel, „inflatis buccis“, mintha a triposzon ülnének, úgy jósolgatnak. Költők és történetírók sem eszményei többé. Ők „non ex veritate, aut animi sui sententia“ írnak, hanem „ex vulgi atque imperitae multitudinis opinione, populatirer“.⁴¹ Bár szórványos levélbeli érintkezései Johannes Brutuson át Magyarorszáig, így például a Báthoryak tanácsosaig, Gyulai Pálig és a körülötte levő művelt világiakig is lenyúlnak,⁴² egyre szűkebbre szorítja azt a kört, melyben élete és szelleme mozoghat. Főleg orvosokkal, természettudósokkal levelez,⁴³ házáat alig hagyja el, városának még utcáit sem igen ismeri, az írás teher számára, „malo legere“ — írja —,⁴⁴ inkább csak olvas. A családjában előforduló betegségek alkalmat adnak nek, hogy orvosbarátaival orvosságok hatását, érdekes eseteket, az emberi test titkait megbeszélhesse. Ismeretükre büszke, új barátaival együtt vallja, hogy mindenben a természetet kell utánozni, „naturam, ut dominam et magistram, in omnibus imitari studiose oportet“.⁴⁵ A humanizmus életformáló szava, az „imitatio“ ennél nagyobb utat már nem tehetett meg. „Humanitas mea nimia“ — mint egyszer jellemzően írta magáról⁴⁶ — addig a pontig vitte, hol ennek a humanitásnak már csak egy tárgya van, a műveltségétől megszabadított „homo“, a testi ember.

Szellemének útja a XVI. századi több változatú utóhumanizmusnak egyik alakulási módját jelöli meg.

⁴¹ De cometarum significatione. 22. l.

⁴² *Gárdonyi Albert*: Abafáji Gyulai Pál. Századok, 1906. 894. l.

⁴³ E levelei kiadva: *Scholz*: Epistolae medicinales et chym. c. és *H. Hessel* id. gyűjteményében.

⁴⁴ *Scholz*: Epist. medic. 24. l.

⁴⁵ U. o. 313. l.

⁴⁶ Idézi *Stieff* i. m. 171. l.

Arany Rákóczi-költeményeiről.

(*A rodostói temető. Rákócziné.*)

Írta: TOLNAI VILMOS.

Irodalomtörténetünk, mely szinte ízekre szedte Arany valamennyi művét, aránylag kevésbé foglalkozott Rákóczi-költeményeivel. *A rodostói temető*nek Riedl Arany-könyvében egy jegyzetet szán (IV. fejj.). Voinovich az életrajzban bővebb fejtegetés nélkül a nyomasztó „Álom-való“ mellé teszi (I. 223.); a Kisebb Költemények kiadásában Váczy János véleményét idézi s a költőnek „magának írt“ versei közé sorolja, melyekben aggodalmát fejezi ki. Dombi Márkot és Barabás Ábelt valójában csak a Rákóczi-tárgy érdekli (Gulyás P.: Magy. Életr. Lex. I. 616.). Arany maga ezt mondja Rákóczinééről: „... még 1848-ban írtam, csupán népdalunk nyomán indulva, előbb mint csak egyet is láttam az éjszaki balladákból. A forma tetszett nekem is, másnak is...“ (Elegy. darabok, előszó). Rokon még a negyvenes évek történelmi balladáival, de szónokiasságtól mentes volta és a finom lélekrajz már magasan valamennyi korabeli ballada-féle költemény fölé emeli. Mellőzve Greguss iskolának szánt magyarázatát (Jel. Írók Isk. Tára), Császár Elemér tanulmányát kell említenünk (Rákóczi-Emlékkönyv, 1935. II. 136.), mely a két költeményt a Kölcsey—Petőfi-féle Rákóczi-ihlet sodrába állítja. Valóban *A rodostói temető* továbbfejlesztője Kölcsey (Fejdelmünk haj!), de főleg Petőfi (Szent sír, A majtényi síkon, Rákóczi) költeményeiben, előbb halkán, majd egyre erősödő, Rákóczit idéző esdeklésének:

Szállj le hozzánk hősi szellemeddel...
Vedd a zászlót, vedd szellemkezedbe...
S másvilági hangon lelkesítve
Erősítsd meg seregünk szívét!

Az akkord, melyet Petőfi megütött, Arany kezében többtétéles szimfóniává bővül; belefoglalnak még Berzsenyi-, Kisfaludy Károly-, Bajza-, Széchenyi-féle elemek is. Aranynak első költeménye, melyben lélekjárás van, de nem félelemgerjesztőleg, hanem szinte olyanképen, mint ahogy a Csaba-mondában haza-

jönnek az elhúnyt hősök lelkei. Ezek még nem a feldúlt lélek mélyéből kivetődő rémek, hanem a romantikus költészetben nem ritkán előforduló ősök szellemei, melyek a hívó szóra, vagy nemzeti veszélyben megjelennek; van bennük némi Osszián-szerű hangulat is. — Érdekes a költemény kerete, mely a költőnek bevezető és záró versszakából alakul: „Vess lángot előttem, éjjeli szövétnek, Képzelet! s világíts éjek éjjelébe.“ Rokon ez Aranynak több előhangjával és költői mozzanatával, melyben a *képzelet látomást* varázsol lelki szeme elé: „Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem...“ „Néztem a sötétbe, sötét éjszakába... A ködök országa ím, megelevenül...“ (Csaba, előhang). De rokon ez Vörösmarty látomásaival is, nagy elbeszélő költeményeinek előhangjaiban: „Látom, elől kaczagányos apák...“ Ez nem Buda Halálának hagyományokra támaszkodó bekezdése: „Egy régi levélen ezt írva találtam“, hanem a teremtő képzelet szeme, mely Vörösmartyként: ezt írva találta lelke asztalára. — Rákóczi. „a szabadság lelke“ hőseivel éjjeli útnak indul Ős Buda fele, lebegve megáll a magasban a vár fölött s a szellemkar innen hallatja az ébredő nemzettel biztató, ujjongó, aggódó, átkos és végre mégis áldó énekét, a „szabadság dalját“. A kelő nap, a kakasszó elől elenyészik a „kísérteti tánc“, de mint álom

.. nyomát bevési a lélekbe mélyen,
Oda, honnan a vágy, a sejtelmek jőnek.

Ez a költői helyzet némi módosítással újra előkerül Buda Halála VIII. énekének végén. Hogy a szellemek éneke voltaképen a költő szívének szózata, világos, ha az akkori körülményeket tekintjük.

Említettem, hogy a romantikus költészetben akadnánk hasonló példára; de nem lehet a „jelenetet a *danse macabre* csoportjába sorolni — ez a gondolat felvetődött —, mert a haláltáncban a halál mint a földi élet lezárója jelenik meg, akár Holbein képein, vagy a Példák Könyvében: „Elmegyek meghalni“ (NyE-Tár, VIII. 113.), melyet Riedl Frigyes annakidején olyan szívbe markolóan idézett Katona Lajosról mondott emlékbeszédében, vagy Heltai Gáspár haláltáncában (RMKT, VI. 110.) — akár Madách Ember tragédiája londoni színe záróképében; vagy Arany Hídavatásában; vagy Ady Lédával a bálban és a Halál lovai című költeményeiben. Ezek valóban haláltáncok, míg *A rodostói temető* kísértet-táncának és énekének éppen buzdító, életmentő célja van.

Különben nem céloim Arany Rákóczi-verseinek elemzése, hanem hogy a szakemberek figyelmét fölhívjam két irodalomtörténetileg homályos pontra.

Az egyik „A rodostói temető“ keletkezésének időpontja. A kiadások és a fejtegetések ezt mind 1848-ra teszik; Arany maga nem jelzi évszámmal sehol. Kisebb Költeményeinek 1856-i és 1860-i kiadásából a Rákóczinéval s több mással együtt hiányzik; nem, mert a költő nem tartotta magához méltónak (mint Zlinszky véli, Irod. K. 1900. 271.), hanem a cenzúra miatt: „Rákócziné még most sem «opportunistus»“, írja az Elegyes darabok előszavában, még 1867-ben is. „A rodostói temető“ az Életképek 1848 július 16-i számában jelent meg, röviddel utána az augusztus 20-iban a „Rákócziné“ ballada. Ám az a bökkenő, hogy „A rodostói temető“ címe alá 1847 évszám van nyomtatva. Mármost az a kérdés, ki keltezte *vissza* a költeményt (mert keletkezésének körülményei, hangulata mind 1848-ra vallanak): maga a költő-e, aki a közzététel idején nem volt Pesten, vagy a szerkesztők egyike, Jókai vagy Petőfi? Mi célja volt ennek a szinte tüntető visszakeltezésnek? Talán hogy jóslatszínben láttassa a Rákócziak kísérteties megjelenését és buzdító éneküket? Bár a kérdést minden kétségen fölül csak külső bizonyíték: a keltezett kézirat döntheti el, a tartalmi érveken kívül akad néhány útbaigazítás Arany levelezésében. Petőfi 1848 július 14-én írt leveléhez Arany ezt a jegyzetet írta: (az Életképek szerkesztésében Petőfi) „csak a verses részre ügyelt, a többit Jókai vitte“. Továbbá Petőfi július 1-én ezt írja Aranynak, aki májusban egy hétig vendége volt dohányutcai lakásán: „Az a Rákóczi-féle versed itt maradt; elküldjem vagy otthon is megvan?“ Ez a vers pedig nem lehet más, mint „A rodostói temető“, mely két hét múlva meg is jelent. 1848 mellett szól az is, hogy a másfél évtizede kísértő orosz veszedelem ebben az évben többször is felbukkan Arany írásaiban. „Nem szeretném, hogy (Toldi Estéje) kéziratul jusson a *muszka* örökkévalóság fénycsarnokába.“ (P.-hez, június 27.) „A rodostói temető“ 4 szellem dalában: „Úgy jőjön az *éjszaki orkán*“, s az „Álom-való“ 16. szakában: „...elszórnak majd az *éjszaki vad szelek*“. Így valószínűnek vehető, hogy mind a két Rákóczi-költemény 1848-ban keletkezett s a visszakeltezés — talán szóbeli megbeszélés alapján — Petőfi műve.

*

A másik nem tisztázott pont, honnan vette Arany Rákóczi-költeményeinek tárgyi elemeit. Általában sincsen még teljesen kiderítve, milyen úton kerültek a Rákóczi-hagyományok költőinkhez. A XVIII. század egészben véve nem volt valami kedvező véleménnyel Rákócziról, s kivált a száműző 1715 : XLIX. t.-cikk után, III. Károly és Mária Terézia „enyhe“ uralma alatt elfelejteni igyekezett a fejedelem eszményi alakját és szabadságharcáról többnyire *rebellió* néven emlékezett meg; a XIX. század eleje is örökölt valamit ebből a fölfogásból. Szinte önmagától értetődőnek látszik a válasz erre a kérdésre: mikor kezdődik Rákóczi egyre magasztosabb fényben tündöklő alakjának tisztelete? Kultsár Istvánnak 1794-i Mikes-kiadásával. De vannak költőinkben olyan tárgyi elemek, melyeket Mikesben hiába keresünk. Így Arany Rodostói temetőjének 11. versszakában:

Szótlan seregelnék fejedelmük mellé...
 Kikben a mult század lelke megismerné
 Csákit, Zait, Mikest, Pápaít, és többet;
 Radalovics papot, kinek, míg napja múlt,
 Nem a neve hangzott — szíve vert magyarúl.

A pap nevét hiába keressük Mikesben, éppen így a *Mármora-tengert* sem említi leveleiben. Én azt hiszem, hogy Horváth Mihály A magyarok története című művében (Pápa, 1844) találtam meg Arany forrását. 1847 január 31-én írja Szilágyi Istvánnak: „Horváth Mihályt is meg akarom venni...“ Horváth a régibb történetíróktól eltérően, igen melegen szól Rákócziról és szabadságharcáról; arcképének megrajzolásában erősen érezzük a Mikes-levelekből áradó, odaadó szeretet hatását; hivatkozik is rá. Horváth idevonatkozó szövege így szól (III. k. 412.): „...a szultán meghívására 1718-ban (!) Konstantinápolyba, onnan két év múlva Csáky, Zay, Sibrik, Mikes, Radalovics apát s több másokkal Rodosztóba (!), a Marmora (!) tenger mellé költözött...“ Arany a Kultsár-féle kiadást is ismerte, mert ott olvashatta a Csáki, Zai, Pápai neveket *i*-vel is; de hatással lehetett 1848 tavasza is ebben, mikor sokan levetették a nemesi *y*-t s fölvetették a demokratikus *i*-t. (Ez is korhatározó adat lehet a költemény keletkezésének időpontjára.) A szövegben lévő Zsibriket is Mikesből cseréli föl Pápaival, talán idegen hangzása miatt. Különösnek tarthatnók, hogy Mikes Radalovicsot nem nevezi nevén, csupán hivatásánál fogva említi a CXII. levélben Rákóczi haldoklásakor: „*A pap* kérte tőle... *a pap* szép intéseket mondván néki...“ ámde az alkalom szerint a pap hivatása volt itt fontos; másrészt Mikes igen sok más sze-

mélyt sem nevez meg Rákóczi környezetéből, akit igen jól kellett ismernie. Névvel említi a papot Szirmay Antal is (Notitia Comitatus Zempleniensis, Buda. 1804. 303.): „Dein Nicolao Zibrik de Szarvaskend Aulae Praefecto, Stefano (!) Mikes Camerario, Abbate Radalovich Aulae Capellano... primum Parisios, dein anno 1717 Constantinopolim profectus Rodosti (!) in Bessarabia (!) die 8. April, anno 1735. supremum vixit.“ Innen idézi ugyanezekkel a hibákkal Fessler is (Geschichte der Ungern. IX. 647.), kinek könyvét Arany akkor még nem ismerte. Hogyan jutottak Szirmay, Horváth tárgyi adatikhoz, ez már kívül áll irodalomtörténeti feladatunkon.

Hogy Arany Horváth Mihálynak 1844-i kiadását használta, biztossá válik azzal a körülménnyel, hogy a „Rákócziné“ balladának forrását is megtaláljuk szövegében. (Erről nem szól sem Greguss, sem Zlinszky Arany ballada-forrásai című tanulmányában. Irod. K. 1900. 271.) Két helyen is van szó Rákóczi feleségének a ballada tengelyéül szolgáló szerepléséről: „Ez alatt a király Rákóczy nejét, az Ujvárnál (Érsekújvár) táborozó férjének látogatására bocsátotta. Meglátogatta őt ugyanazon időben József (császár) meghagyásából gróf Wratislaw is, hogy véle a békéről személyesen értekezék (III. 383.). ... Neje, ki egykor Bécsből, hol fogva volt, hozzá bocsátatott, hogy őt békére bírja, de háborút javasolt...“ A forrásszöveg elemeiben világosan ráismerünk a ballada tárgyi mozzanataira, melyek nemcsak jelentőségben, hanem számban is egyeznek. Arany a sovány adatokból elevenen pergő kis drámát alkotott.

•

Még egy kis könyvészeti helyreigazítást kell csatolnom e megjegyzésekhez. Szerb Antal A kuruckori költészet című tanulmányában (Rákóczi-Emlékkönyv, 1935. II. 275.) azt írja, hogy Thaly halála után három évvel indult meg a bevallott kételkedés a kuruc balladák eredetiségében s hogy Eckhardt Sándor volt 1912-ben az első, aki felhívta a figyelmet a valószínűtlennek látszó szövegegyezésre Csínom Palkó és Apáti Feddő éneke között. Ezt úgy kell helyesbítenünk, hogy még Thaly életében Riedl Frigyes volt az első, kinek kétségei támadtak (l. A m. irod. története Zrínyitől. Egyet. előadásainak könyvatos ívei, 1908). Először a „Bujdosó Rákóczi“ ébreszti fel kételyét: „... a ki ezt a költeményt írta, már ismerte Rákóczi sorsát. Erre a költeményre nézve bizonyos kételyeim támadtak; úgy látszik előttem, mintha ebben a

költeményben, melyet a kuruc költészet koronájának tartanak, sok modern elem volna..." (aztán kifejti a folklorisztikus, nyelvészeti és stilisztikai okokat. 210.). Majd alább: "...említettem, ezen régi népballadák közt szerepel egy, A Bujdosó Rákóczi című, melyre nézve az a nézetem volt, hogy talán a XIX. sz. terméke". (221.) ...Esztergom megvételéről: „Érdekes találkozás, hogy két sor egészen hasonlóan előfordul Arany egy balladájában is“ (222.). Riedlnék az egyetemi katedráról elhangzott észrevételei és a kuruc vita megindulása közt (1913 április 9) már többen kifejezték kéttségüket a közölt kiseptikai és néhány lírai szöveg hitelessége iránt (v. ö. EPhK. 1913. 409.).

Pontos tájrajz egy Petőfi-versben.

Petőfi költészetének kétségkívül egyik legmaradandóbb s a magyar élet hű tükrözése szempontjából legértékesebb részét azon költemények alkotják, melyekben az Alföldet, annak életét, tájait, azoknak szépségeit látja és rajzolja meg. Valahányszor képzelete az Alföldön jár, lelke egyszerre tele lesz a rajongás, a féktelen szabadságvágy érzéseivel, melyek nagyszerű hangulati háttérét alkotják azoknak a pompás képeknek, melyeket hű, szinte a legapróbb részletekre kiterjedő pontossággal rajzol elénk. Ilyen különösen pontos, szinte topográfiai hűségű tájrajz van a Kiskunság című költeményében is.

Petőfi a márciusi napok izgalmainak lecsillapulása után jár a Kiskunságban. Meglátogatja Félegyházát is és itt írja a Szülőföldemen című költeményét. Gyermekéveinek boldog emlékei zsongnak lelkében, ezekből szövődik a költemény. Pestre visszatérve, Félegyházán szedett benyomásaiból szövi a Kiskunság című költeményét is. Érdekes vonása Petőfi leíró költészetének az, hogy rengeteg tájképe közül egy sem a közvetlen szemlélet eredménye, hanem valamennyit emlékezetből, a nem sokkal előbb látott tájak magábaszedett emlékképeiből alkotja meg. Így készül a Kiskunság is „a nagyvárosi élet örökös zajában“. A költő testével Pesten van, de lelke még ott jár az Alföld rónáin. „Testi szemeimet behúnyom, és lelkem szemeivel nézek, S előttem lebegnek szépen gyönyörűn az Alföldi vidékek.“ Ugyanígy ír Az Alföld című költeményében is, midőn „gondolatban“ röpül „Tul a földön, felhők közelébe“ s „mosolyogva“ néz rá a róna képe. Az Alföld és a Kiskunság című költeményei között tájrokonosság van; mindkettő a Kiskunság képe. Szemléleteti elemeik is közösek: a tanyák világa és a városhatár. De míg Az Alföld című költeményben a költő a tájnak mintegy fölötté lebeg, madártávlatból nézi, addig a Kiskunságban közvetlen szemléllőjeként hat, mintegy maga is benne él. Az első költeményben látszik a hely általános, bizonytalan voltából, hogy a már régen lelkében élő sokféle benyomásból szövődik a költemény, egy olyan „eszményi“ Alföld az, mely tipikus voná-

sai miatt igaz, de nem köthető bizonyos tájhoz, még kevésbé egy szűkebb, meghatározott helyhez. Nem így azonban a Kiskunság, mely véleményünk szerint, minden vonásában határozottan Félegyházához köthető.

Tudjuk, hogy Petőfi 1848 júniusában járt Félegyházán. Visszatérve Pestre, első költeményei között van a Kiskunság. Hogy hány napot töltött ott, bizonytalan, de hogy az ott töltött napok mlékeiből fakadt a költemény, azt az alábbi következő néhány helyi adattal való összevetése igen valószínűvé teszi. Az egész költemény elsorolásszerű. Amit a költő utazása közben lát, sorrendben leírja. Egész tartalma egy napba vonható össze. Reggel indul, estére hazaér. Kézenfekvő a gondolat: a költő valami kiránduláson volt a környéken. Most indul hazafelé. Amit lát, leírja, s ez annyira pontos, hogy még a sorrend is ugyanaz a valótságban, ami a költeményben. Vegyük sorba az egyes részleteket.

A költemény világosan említi a „pusztát“, ahol a költő jár. Ezt a pusztát Félegyháza helyrajzával ismerős ember rögtön megjelölheti a városnak ma is meglévő úgynevezett ferencszállási pusztájában. Miért éppen ez? Azért, mert a költeményből világosan látszik, hogy a költő valami ismerős pusztán jár, hol már azelőtt is megfordulhatott párszor, hová talán gyerekkori emlékek is fűzik. Ilyen puszta pedig csakis a ferencszállási lehet. Itt volt ugyanis az öreg Petrovicsnak, mint egykori városi székárendásnak, a várossal kötött szerződése értelmében 120 ökör, megfelelő számú juh és bárány részére legeltetési joga. Ugyancsak itt volt 85 hold kaszálója és 25 hold szántóföldje is. A városnak ferencszállási csordájában tartotta az öreg Petrovics levágásra szánt jószágait, feltehető tehát, hogy a kis Sándor egyszer-kétszer megfordulhatott itt, s mikor a költő 25 éves korában újra ezen a vidéken jár, mi sem természetesebb, minthogy a régi helyeket keresi fel, melyek vele és családjával összefüggésben voltak, hová talán gyermekkori emlékek is húzták. Aki a Szülőföldemen című költemény hasonló érzéseket eláruló helyeire gondol itt, annak igen könnyű belátni okoskodásunk helytálló voltát. A Kiskunságot mi a Szülőföldemen című költemény kiegészítésének gondoljuk. Amíg ebben a „szülővárosában“ magábaszedett gyerekkori emlékeket újítgatja fel, emebben a város környékét írja le. A leírás kristálytiszta képeit a mögöttük meghúzódó érdeklődés és szeretet teszi meleg tónusúvá.

Derűs nyári reggelen indul útnak a költő. A nap „kapaszkodik“ fölfelé s „égető özönnel“ szórja sugarait a pusztára. Ez a puszta a fentiek szerint a ferencszállási. Ha megállunk a közepén, még ma is a bugaci puszta benyomását kelti. „Széles, hosszú puszta... hol a lehajló ég a földdel olvad össze.“ Gazdag legelő-kön kanyarog a kocsiút. Kétoldalt itt-ott heverő csordák. Dél felé járhat az idő, mert már pihennek. A gulyás is szundikál a subán, csak lusta kutyái kullognak egyik helyről a másikra, nem ugatják meg az utazót, lusták arra is. Ez a kép a Szentkút¹ felől jövet a csólyosi és majsai út két oldala lehet. Megerősíti ezt a „lapály“ emlegetése is, melyet az útban lát a költő s a lapályon áthúzódó ér. Aki ezen a vidéken járt, tudja, hogy az úgynevezett Mihalovits-féle tanya körül kiinduló „Kővágóér“² húzódott itt egy lapályon át a halasi út felé és tartott a Péteritónak. Ezen az éren kellett átmennie a költőnek, ha Félégyháza felé tartott. Nemcsak átment rajta, hanem úgy látszik el is álldogált mellette, mert pontosan megfigyelte a benne nyüzsgő életet. Pontosán le is írja:

Szép fővény az alja,
Egészen lelátni sárga fenekére,
A lusta piócák s futó bogarak
Tarka seregére.

Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyujtogatja
Közbe hosszú orrát üti a víz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel, és aztán
Főlemeli fejét s körülnéz kényesen,
A vízparton pedig töméntelen bibic
Jajgat keservesen.

Az érnek és környezetének ez a leírása tökéletesen ráillett akkor a Kővágóérrre. Ugyanitt lehetett tanuja a délibáb játéknak is, mely egy csárdát emelt a föld fölé. A délibáb úgy látszik a város és a költő között lebegett s a benne felemelt csárda nem más, mint a ferencszállási csárda, melyet egyszer 1827-ben az ő apja is kivett bérbe a várostól. Igaz, hogy egy-kettőre meg is vált tőle „ütött-kopott“ volta miatt talán, vagy inkább azért,

¹ Félégyháza határában levő kegyhely. Ma is igen látogatott búcsújáróhely. Csólyos puszta volt, ma tanyasor. Majsja nagyközség; mindkettő közjagazgatásilag Félégyházához tartozik.

² Félégyháza első telepesei ásták ezt a meglehetősen széles csíkot, a benne található nagy darab úgynevezett „terméskövek“ miatt. Ezekből építették a város sok régi házát s a főtemplomot is. Innen a „Kővágóér“ elnevezés. — A Péteri-tó, egy nádassal szegélyezett halastó, szintén Félégyháza birtoka.

hogy a városban bentlevő sokkal jövedelmezőbb „Hattyú“-kocs-mát vegye ki.

Közeledik a költő a város felé. Gyérül a legelő, sárga homokdombok sora vonul fel a szemhatáron. Mintha csak a selymesi szőlők³ vidékén járnánk, annyira ismerős ez a kép. Ma szőlők borítják ezeket a dombokat, melyeket a költő idejében még szabadon „épített és döntött“ a szélvész. A dombok mögött kezdődik az első tanyasor, böglyák, kazalok s „tenger“ szántó-földek jönnek sorba ma is. Ez a városnak 510 hold szántóföldje, körülötte a kisebb gazdák földjeivel. A szétszórt tanyák között esendesen folyik a tanyai élet. Így ér a költő a búzatáblák közé, hol „piros pipacsok s kék virágok nyílnak“ az áldott búza lefeléhajló kalászaik között. Közeleg az este. Az égen úszó felhőket megaranyozza a lenyugvó nap sugara. Feltűnik a város, közepén a templom komoly tornyával. Ez a mai főtemplom. Ma már két templomot lát az utazó, Petőfi idejében még csak ez az egy volt. Ott állt mögötte a ház, melyben gyermekévei legszebb napjait élte, hol mint apró legényke játszogatótt a „régii játszótársakkal“, a Fazakas- és Móczár-gyerekekkel. A templom mellett még ott a nagy fehér iskola, hol mint „benevolus auditor“ szedte magába a tudomány első morzsáit.

Megérkezett az utas. Ott áll a város végén, előtté szélmal-mok vitorláii hányják a cigánykereket. Ezek a szélmal-mok is tipikus épületei voltak egykor a régi Félegyházának. Petőfi útjában a város felé hármát is láthatott, el is kellett mellettük haladnia.

Végre ott a város,
Középen a templom, nagy komoly tornyával,
Szanaszét a város végén a szélmal-mok
Széles vitorlálakkal.
Úgy szeretek állni
A szélmal-mok előtt! elnézem ezeket,
Amint vitorlájuk hányja, egyre hányja
A cigánykereket.

A költeménynek ezen befejezése egyik legnagyobb reme-kelése Petőfi leíró költészetének. Horváth János hatalmas mun-kájában ezt olvassuk róla: „E mesteri vázlat elegendő a meg-érkezés jelzésére; ... mindössze annyit jelent, hogy: itthon va-gyok. Annál érdekesebb és kedvesebb hatású a szélmalomvitor-

³ Buckás homokvidék a város határában, ma végig szőlők borítják, szin-tén Félegyháza tulajdona.

lák játékában való gyönyörködésnek ily nyomatékos helyen, a költemény legvégén való kinyilvánítása, mintha a szemlélet összes lírai eredménye ennyi volna! Bajos is megmondani, mi köt le úgy e semmiségen, miért illik oly fölöttébb az egész képsorozat végére s milyen hangulatnak felel meg voltakép? Jelképez valamit szüntelen forgásával? Csak mint jellemző különlegesség akar-e a tájmeghatározás többi festői elemei után sorakozni?... A fáradt, célhoz ért utast fogadja-e a fáradhatatlanság friss benyomásával?... Az az érdektelen, a neki tetszőn minden további cél nélkül elgyönyörködő passzív lélekállapot jellemzi-e általa magát, mely az egész tájszemlélet alapja volt? Van valami mind e feltevésekben s érzésem szerint a legtöbb az utolsóban“. (Horváth J.: Petőfi S. Bp. 1922. 408. 1.) Mi úgy érezzük, hogy az előbbi versszakban megkezdett esti hangulatkép kikerekítése ez, s a lassan forgó vitorlák az esti esendben pihenő város hakuló életütemének hű kifejezői, hasonlatosak az elfáradt utas elcsendesedő lépéseihez, amint céljához érve lassan pihenni tér. A költő hangulatának nagyszerű összeolvadása ez a tájjal, egyetlen mesteri képben kifejezve. A Kiskunság egyik legobjektívabb s leghűbb tájrajza Petőfinek; hű voltát csak így, a táj képének ismeretéből tudjuk megállapítani igazán. A kép annyira hű, hogy nem lehet se Szabadszállás, se Kunszentmiklós, hol ugyancsak megfordult ez időtájt a költő, csak Félegyháza, mert a költeményben feltüntetett képek olyan sora egyiknek tájrajzában sem található fel így, csak Félegyházán.

Szirák Ferenc.

Rosty Kálmán s az eperjesi Magyar Társaság.

Néhány évvel ezelőtt mult száz éve, hogy a gömöri bérecek közt napvilágot látott Rosty Kálmán Jézus-társasági tanár, a jónévű költő. 1832 július 1-én született Rozsnyón. Történelmi családból származott. Atyja nemes Rosty Imre táblabíró, ügyvéd s megyei főpénztáros, édesanyja Nagytoronyai Marikovszky Emília, Györgynek (1771—1832), a hírneves vármegyei főorvosnak s külföldön is becsült természettudósnek leánya.

A XIX. századnak legnagyobb magyar jezsuitája evangélikus családból született s 20 éves koráig maga is szüleinek vallásában nevelkedett. Nagyon gondos nevelésben részesült a családi körben. A családi nevelés irányítói voltak a tudós nem-

zetségből származó édesanya s a fiatal Greguss Ágost, ki édesanyja, Farkas Lívia révén — úgy látszik — távoli rokonságban is állt a családdal.¹

A rozsnyói Rosty-kúriát a költő gyermekkorában két testvér: Rosty Imre és Rosty József pelsőcjárásai főszolgabíró családja lakta édesatyjuk patriarkális kormányzásával. A Rostyak jogásznemzetség volt, a Nagytoronyai Marikovszky-család tudós orvosokat adott a hazának.² Mikor a pályaválasztásra került a sor, Rosty Kálmán az atyai ősök példáját követte s már a szülői házban, mint a püspöki líceum bölcselethallgatója, tanult magánúton jogot Pelech Jánosnak, a rozsnyói ev. gimnázium igazgatójának vezetésével. E tárgyakból utóbb vizsgát is tett Eperjesen.³

A bölcseleti tanulmányok elvégeztével Eperjesre ment Rosty. 1850 szeptember 15-én iratkozott be jogásznak az evangélikus kerületi kollégiumba. Egy iskolai évet töltött itt, kitűnő eredménnyel végezte tanulmányait. 1851 őszén a pesti tudományegyetem jogi karára ment át.

Rosty mint eperjesi jogász belépett a kollégiumban 1843 óta működő Magyar Társaságba s élénken résztvett annak életében, sőt a társaságnak pénztárosa is volt. Mentora, Greguss Ágost nyomdokaiba lépett. Greguss annak idején éppen az eperjesi Magyar Társaságban aratta első írói sikereit.⁴

Rosty *Vörös barátok* című költői beszélyével lépett föl először a társaságban s kitüntetést nyert vele. Közreműködött a főiskolai hallgatók műkedvelői előadásain, aminek később mint drámaíró és rendező nagy hasznát vette. Egyik műkedvelői előadás alkalmával a hadsereget sértő rögtönzésről vádolták be, amiből nagy kellemetlensége támadt a katonai hatóságokkal, de a vád alaptalannak bizonyult.⁵

¹ Farkas Horác kúriai bírót, akinél Pesten maga is joggyakorlaton volt, Rosty távoli rokonának vallja. Farkas Horác és Rosty Imre osztálytársak s az osztály első tanulói voltak a rozsnyói ág. ev. gimnáziumban. (Tud. Gyűjtem. 1817. X. 131. l.)

² Rosty ősei közül Rosty József, Marikovszky Márton (1728–72), György és Gusztáv (1806–92) nevét említi Szinnyei írói névtára.

³ Az eredeti bizonyítványok a kalocsai Jézus-társasági rendház irattárában. L. Timár Kálmán: Rosty Kálmán S. J. élete és műfordításai. Kalocsa, 1932. 22. l. Matkovics László: P. Rosty Kálmán S. J. születésének százados évfordulója, életrajza és költészete. (Kalocsai gimnázium Ertesítője. 1932. 13. l.)

⁴ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. III. k. 1433.

⁵ Részletesebben l. Gulyás Ferenc: P. Rosty Kálmán S. J. hármas öröminnepe. Kalocsa, 1904. — Matkovics i. m. 14. l.

Év végén (június 28-án) elismerő oklevéllel tüntette ki a Magyar Társaság buzgó tagját és pénztárosát. Rosty élete fogytáig kedves emlék gyanánt őrizte az oklevelet. Az oklevél nyomtatott formula, közbül üres helyvel. Keret szegélyezi, a keretből fent lant emelkedik ki. Az oklevél szövege:

Mi az eperjesi kerületi ev. Collegiumban fenálló *magyar társaság* elnöke, tisztjei, 's minden rendes munkás tagjai bizonyítjuk ezen levelünk rendében, hogy⁶ rendes tagtárs Rosty Kálmán — 's a' helybeli Collegiumban 2od-évi Joghallgató — tellyes megelégedésünket, dicséretünket és ajánlatunkat megérdemlette.⁷

Minnek nagyobb hitelességeül adjuk fennevezett barátunknak ezen nevünk aláírásával és szokott pecsétünkkel megerősített bizonyosságlevelünket.

Költ Eperjesen, Nyárelő 28k 1851 esztendőben.

A' társaság nevében:

Herfurth József m. k.	(P. h.)	Szontagh Kálmán
elnök		Titoknok

Az eredeti oklevelet a kalocsai Jézus-társasági rendház irattára őrzi. A szép kivitelű s a magyar címerpajzzsal is díszített pecsét körirata: *Az Eperjesi Magyar Társaság pecsétje 1843.* Az oklevél hátlapjára Szontagh kézírásával rávezetve: Rosty Kálmán pénztárnok. Innen tudjuk meg, hogy Rosty volt a társaság pénztárosa az 1850—51. iskolai évben.

Zabari Szontagh Kálmán is Rozsnyóról származott. Édesatyja, Lajos (1793—1862) Rozsnyón ügyvédkedett s a Kóburg hercegek murányvölgyi és garami uradalmának ügyésze volt. Lajosnak édesöccse, Imre (szül. 1798), szintén rozsnyói ügyvéd, tartotta 1832 július 2-án keresztvíz alá Rosty Kálmánt.⁸ Rostyt régi barátság fűzte Szontagh Kálmánhoz. Utóbbi később mint jogtudor pesti ügyész lett.⁹

Herfurth József utóbb Eperjesen működött mint jogakadémiai tanár s egyben a tiszáninneni református egyházkerület levéltárosa.¹⁰

Az eperjesi Magyar Társaság egykori tisztikara az életben

⁶ Eddig nyomtatott szöveg.

⁷ A hátralevő sorok a keltezés beírásain kívül ismét nyomtatott szöveg.

⁸ A keresztlevelet a kalocsai Jézus-társasági érseki gimnázium történelmi szertára őrzi.

⁹ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1863. X. k. 833—836. l.

¹⁰ Hof- u. Staats-Handbuch. Bécs, 1876. és 1879. évre.

is díszére vált az ősi kollégiumnak. Hármuk közül azonban csak Rosty Kálmán számára termett írói babér. Herfurth és Szontagh nevét Sziunyei írói névtára sem ismeri.

Timár Kálmán.

Tarnóci Sára története novellairodalmunkban.

A Budapesti Szemle 1932. évfolyamában egy kis cikkben rámutattam arra, hogy a Mikeseknek és Tarnóci Sárának Szalárdi krónikájában feljegyzett regényes történetét már Kemény Zsigmond előtt feldolgozta két elbeszélőnk: Pálffy Albert *A szebeni házban* (1853) és Halmágyi Sándor a *Szívek harcában* (1855). Akkor azzal végeztem cikkemet, hogy Kemény remekműve *Özvegy és leánya*, 1855—7) elhallgattatta a kísérletezőket. „Ki merete volna utána — mondtam — ugyanezt a tárgyat másképen megírni?” Azóta további kutatásaim meggyőztek arról, hogy bizony akadt egy merész fiatalember, aki ezt meg merete tenni két évvel K. regényének megjelenése után. Udvardy Vince (családi nevén Cserna Vince) 1859-ben a *Hölgyfutárban* (25—9. március 1—10.) kiadott egy *Tarnóczy Sára* című novellát, melyben — immár negyedszer — feldolgozta Szalárdi elbeszélését. A tizenkilencéves jogász novellájának irodalmi értéke természetesen alig van. Szerinte Tarnócziné azért kosarazza ki Mikes Jánost, mert hallotta, mikor az kétszáz aranyban fogadott egyik vetélytársával, hogy egy év múlva elveszi Sárát. János a kikosarazás után rabolja el, hogy megnyerje fogadását. Különben szereti is a leányt, de az nem viszonozza szerelmét. A mese további folyásában ragaszkodik Sz. elbeszéléséhez, melyből sűrűn idéz szószерint. Sára öngyilkosságát Haller féltékenységével okolja meg, mint Pálffy és utána Halmágyi. Kemény regénye alig hatott rá.

Mint látjuk, a műkedvelő író semmi sem akadályozza felelőtlen munkájában. Akárhányszor írnak meg előtte valami témát és akármilyen jól, ő megírja még egyszer és rosszul.

Szinnyei Ferenc.

Euripidesi hatás Bogáti Fazekas Miklósnál.

1575-ből való Bogáti Fazekas Miklósnak „Az tökéletes asszonyállatokról“ írt széphistóriája. E mű forrásai iránt nincsen kétség. A pusztá anyagot Bogáti nagyobbrészt Plutarchos

„Γυναιχῶν ἀζευταί“ című munkájából merítette, a Lucretia történetét pedig Ovidius „Fasti“-jából vette.

A bevezető erkölcsi oktatást, az egyes példákhoz fűzött elmélkedő részeket és az ugyancsak elmélkedő epilógust azonban teljesen a Bogáti szülöttének tartották és a benne kifejtett nézetein meglehetősen meg is ütköztek. Dézsi Lajos szerint (Bogáti Fazekas Miklós élete és költői működése. Bp. 1895. 20 l.) ezekben a részekben „a költő a nőkről táplált meglehetősen bizzar nézeteinek ad kifejezést“. Szemléltetés céljából idéz is néhány részletet. Például:

„Vajha pedig nálad nélkül lehetne,
Boldogabb állat férfinál nem lehetne.“

Bodnár Zsigmond (A magy. irod. tört. 1891. I. k. 452 l.) is kissé tanácstalanul áll e részekkel szemben. Idéz is az általa kissé zavartnak tartott epilógusból. Lássunk ebből egy részletet:

„Ezt akarnám istenem megbocsássad,
Hogy rendezed ember szaporodását,
Nem teremtesz vala asszonyállatot,
Ennek te találtad volna más módját.“

Bodnár különösnek találja, hogy Bogátit nem ragadja el a házasság eszméje, mint a század közepén virágzó reformátorokat. Tehát Bodnár is Bogáti teljesen egyéni felfogásának és eredeti gondolatának tartotta a fentebb idézett részletet. Pedig csak a Phaedrától zaklatott Hippolytos monológjának a visszhangja ez, amelyet Euripidesből fordít Bogáti. Alljanak itt bizonyosságul a nagy görög tragikus sorai:

„ὦ Ζεῦ, Τί δὴ κίβδηλον ἀνθρώποις κακὸν
γυναϊκας ἔς φῶς ἡλίον κατώκισας ;
εἰ γὰρ βρότειον ἠθελες σπεῖραι γένος,
οὐκ ἐκ γυναικῶν χρὴν παρασχέσθαι τόδε,“ (Hipp. 616—619 s.)

(Miért is hozád világra, Zeus, a nők nemét?
A férfiakra mért zúdítál ily csapást?
Ha emberi nemet vágytál teremteni,
Nem asszonyoktól kellett vón születnie.) Csengeri J. ford.

Az egyezés nagyon is szembetűnő. Azonkívül Bogáti epilógusának egyéb gondolatai és képei is emlékeztetnek a Hippolytos monológjára. Például: A nőt — mint valami bábót — felcifrazzák, csakhogy Euripides szerint a cifrázó a férj, Bogáti szerint pedig a férjet fogni akaró hozzátartozók,

Helmeczi István.

Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században. Zilah, 1934. 8-r. 223.

Erdélyi Pál 1899-ben állította össze a magyar énekeskönyvek jegyzékét a XVI. és XVII. századból; azóta a kéziratok és nyomtatott anyag a kutatások nyomán gazdagabb képet mutat, mindenképen szükséges volt tehát a ma ismert énekgyűjteményekről pontos jegyzéket tenni közzé. Szabó T. Attila, aki az Erdélyi Múzeumegylet verses kéziratainak regisztrálásával szerzett nagy érdemeket, most új kötetében e teljesebb jegyzék összeállítására vállalkozott.

Erdélyitől eltér abban, hogy a nyomtatott énekgyűjteményekre nem vet figyelmet. Sajnáljuk ezt, mert amíg Szabó Károly első kötetének új kiadása el nem készül, ennek a speciális szempontú felsorolásnak sokszor látjuk a hiányát.

A kéziratos anyagot két részre bontja: egyházi és világi gyűjteményekre. A tájékoztatás kedvéért teszi ezt, bár maga is tudja, hogy sok számbavett gyűjtemény mind a két csoportba beleillik. A kutatónak tehát mind a két felsorolást végig kell néznie, ha vegyes gyűjteményt keres a kötet összeállításában.

Anyagának legmegbízhatóbb része az erdélyi kéziratok új számbavétele. Másutt maga is utalásokra volt rászorítva, amelyeket nem ellenőrizhetett vagy hamari munkát kellett végeznie, ami bő alkalmat adott az általa is bevallott „futó átvizsgálás” hiányaira.

A jegyzék nemcsak hogy nem teszi feleslegessé, de egyenesen sürgős feladatnak igazolja a közkönyvtárak ilyenfajta tartalmú kéziratainak a könyvtári tisztviselők által való mielőbbi pontos regisztrálását. Ennek bizonyosságul csak azoknak a kéziratoknak pótló felsorolását közlöm, amelyeket az epigon lírikusokról írt tanulmányom készülvése közben kellett a Nemzeti Múzeum könyvtárában átnézni. A Fol. Hung. csoportjából itt hiányzik: 31 (Mátyási), 127, 128 (Miscellanea), 135 (Jankovich-gyűjt.), 152 (Kovachich-gyűjt.), 295 (Alkalmi versek), 357 (Alkalmiak), 569 (Vegyes), 688 (Költ. a XIX. sz. első feléből), 726 (Cseh László), 759 és 809 (Kis K.), 893 (Csokonai), 926 (Gyöngyösi J.), 1058 (Magyar versek), 1133 és 1195 (Diétai versek), 1330 (Csipkebokor); Quart. Hung.: 152 (Carmina Hung.), 154 (Coll. poet.), 180 (Elegy. versek), 201 (Kreskay), 204 (Lázár), 205 (Madarász), 206 és 207 (Mátyási), 210 (Nagy János), 211 és 228 (Perecsenyi N.), 227 (Rövid magyar versek), 230 (Berei Farkas), 239—40 (Különf. versek), 554 (Vegyes költ.), 735 (Munkácsy J.), 807 (Töltényi), 842 (Hoblik), 856 (Szenvey), 958 és 969 (Amadé), 1058 (Coll. poet.), 1089 (Misc. poet.), 1258 (Költ. régiségek), 1380 (Búcsúztatók); Oct. Hung.: 37 (Aranka), 46 (Endrődy), 47, 48, 357 (Faludy), 49 (Énekes gyűjt.), 56, 340, 590, 595 (Kovács J.), 58 (Mátyási), 74 (Jankovich), 144 (Balogh László), 152 (Sombori), 238 (Vegyes), 308 (Magyar népdalok 1809-ből), 383—84 (Berei Farkas), 387 (XVIII. sz. töredékek), 395, 565 (Költ. gyűjt. a XIX. sz. elejéről), 579 (Magyar versek a XVIII. sz.-ból), 432 (Révai), 452 (Ujvári), 518 (Danyadi), 574 (Költ.

misc.), 685 (Régi magyar népdalok); Duod. Hung.: 32 (Sombori). — Szabó összeállítása tehát a Nemzeti Múzeum anyagából csak kis részt vesz fel; mivel sehol sem magyarozza meg még az itt felsorolt elhagyásoknak okát sem (— pedig az én pótlásom csak egy alkalmi tanulmány anyagára terjed ki —), féltő, hogy a többi közkönyvtár anyagát sem volt módjában pontosan jegyzékbevenni. Az Akadémia kéziratok anyagából is volt a kezemben versgyűjtemény, amely itt nincs megemlítve; régi száma: M. irod. Oct. 56.; pedig abból nem sok kézirat fordult meg a kezemen.

Az is kétségtelen, hogy rejtőző kéziratok is bőven vannak. A kegyesrendiek budapesti könyvtárában az 1719-es Kájoni-kiadás mellett van például Nemes György katolikus egyházi énekgyűjteménye; végén az évszámjelzés: 1822.

Néhol az irodalmi hivatkozás újszerű; bizonyára azért nem találok a Tullok-gyűjteményt, amelyről az EPhK. 1901. évf. szólt. Az Erd. Múz. 1906 évf.-ban említett Barcsay-versekre, az ugyanott 1910-ben közölt Cserei-versekre sincs utalás. Az irodalmi hivatkozás nem törekszik teljességre; különben nem maradt volna el a Gyöngyösi Toldalék mellől Könignek a szécsényi zárda történetéről írt könyvére, a Bűnbánati zsoltárok mellől Kömives Nyéki Vörös életrajzára való figyelmeztetés. Sokszor a csak megtekintett, de át nem tanulmányozott kézirat kormeghatározása kelt ellenmondást (például a Turóczy Cantionale). Máskor a különböző hivatkozások nincsenek összeegyeztetve.

A kötet végén közölt dalkezetek értéktelenek, mert a csak véletlenül megemlített, nem pedig teljes felsorolássá épülő dalkezeteket közli.

Es hiányai ellenére csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok Szabó Attila munkájáról. Nem a hiányok alapján kell megítélni, hanem azt a nagy gazdagodást kell figyelembe venni, amit dalgyűjteményeink összeállításában jelent. Azzal a nyugodt pontossággal, amellyel az erdélyi kéziratokat leltározta mindent át nem kutathatott, de így is rengeteg kéziratra hívja fel a figyelmet, s ezzel megjelöli a további munkaterületet. Kétségtelen, hogy e további munkára senki sem hivatott annyira, mint éppen ő. S mi azt szeretnők, ha az egyes könyvtárak anyagának átvizsgálása mentől előbb módot adna egy teljesebb jegyzék kibocsátására. Addig ez az összeállítás — a benne előkerülő gazdag anyaggal — minden irodalomtörténeti kutatónak nélkülözhetetlen. S ami nélkülözhetetlen, azért hálával és elismeréssel tartozunk.

Alszeqhy Zsolt.

„Régi és új egyházi énekek“. Összegyűjtötte *Tranovszky György*, magyarra fordította: *Victorisz József*. Budapest, 1935. 944 l. Magyar Luther-Társaság kiadása.

A „Tranoscicus“ néven ismert hatalmas énekgyűjtemény szinte fogalom a tótnyelvű evangélikus gyülekezetekben. Háromszáz esztendővel ezelőtt Tranovszky György német, lengyel, tót és cseh szerzők énekeit a mai gyűjtemény egyharmad terjedelmében adta ki. Ez a gyűjtemény az idők folyamán kibővült 1157 énekre és 150 lapnyi terjedelmű imádságra. Ezeknek az énekeknek a lefordítására vállalkozott a jeles tehetségű Victorisz József. Az imádságokat dr. Geduly Henrik püspök fordította le, de így is nagy munkát végzett Victorisz. 1157 éneket lefordítani, melyekből nem is egy a 30—40 vers-

szakot is meghaladja, nagy teljesítmény. Ezúttal azonban nem a fizikai munka dicsérete a fontos, hanem a művészé, aki költői lendülettel, az eredetihez való ragaszkodással szálaltatta meg a tranosciusi énekeket. Mert a fordítás legnagyobb próbája itt nem a formában van, hanem abban a lelkiségben, amit neki a jó formákon keresztül vissza kell adnia. A tranosciusi énekeknek külön lelkük van. Olyan biblikus lélek sugárzik az énekekből, amely az e részben eléggé gazdag egyházi költészetben is feltűnő. Vietorisz művészi fordító itt nyeri a legnagyobb elismerést, mert ezt a bibliai lelket nem szintelenítette el, nem racionálta és nem sekélyesítette el kegyes szólamokkal.

Danhauser László.

Timár Kálmán: Árpádházi Boldog Margit legendája. (*A breviáriumi legendák.* Pannonia, 6. sz. Kalocsa, 1934. 48. l. — *A breviáriumi Margit-legendák.* A legendák szövege. Pannónia, 7. sz. Kalocsa, 1934. 34 (2) l.)

A szerző, középkori irodalmunk ismertnevű kutatója, áldozatos buzgalommal adja ki „Pannonia“ c. sorozatának immár 6. és 7. számát. A két füzet szorosan összefügg s mind szövegkiadásai, mint értelmezései miatt alapvető lesz kódexirodalmunk filológiai vizsgálatakor. Az egyik a kérdés irodalomtörténeti megvilágítása (szövegkritika és összehasonlítás), ezt gazdag repertóriumra teszi nélkülözhetetlenné. A másikat különösen értékesíti teszik a szövegkiadások, így például a Gömör-kódexből közölt latin szöveg, amit *Volf György* kihagyott a Nyelvemléktárból!

S amikor ez utóbbi füzetben a szerző beszámol nagy szorgalomról tanuszkodó munkásságának tíz esztendejéről, örömmel emeljük ki, hogy Timár Kálmán Társaságunk régi érdemes tagja. *Clauser Mihály.*

Vetéssy Géza: Antik eposzi hagyományok Vörösmarty Mihály kisebb eposzaiban, különös tekintettel Vergilius Aeneisére. Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem görög-latin filológiai szemináriumából. II. füzet. Debrecen, 1935. 48. l.

Vetéssy Géza tanulmánya a Vörösmarty-irodalom újabb termései között egyike a legsikerültebbeknek. Azzá teszik egyrészt minden tekintetben megnyugtató módszere, mely egyesíti magában az analízis és szintézis egymást kiegészítő és teljessé tevő munkáját, másrészt probléma-látó eredetisége, filológiai gondossága s főleg az a rendszerező készsége, mellyel kis adatok lelkiismeretes munkájával megoldott eredményeit Vörösmarty epikai költészetének egész értékrendjébe tudja beilleszteni, s így arról való tudásunkat biztosabbá és pontosabbá teszi. Tulajdonképpen az egész dolgozat nem más, mint Gyulai Pál egy értékítéletének rendkívül gondos clemzésen alapuló revideálása. Amit Gyulai Pál Vörösmartynak a görög és római klasszikus eposzírókhöz viszonyuló kapcsolatáról mond, az csak formai hatásokra szorítkozik. Vetéssy ezzel ellentétben, főleg Vörösmarty kisebb eposzainak az ókori, nevezetesen Homeros és Vergilius epikai költeményeihez való összehasonlításából, arra az eredményre jut, hogy e hatások a versformai elemen kívül a szerkezetben, stílusban, tartalmi rokonulásokban is erősen, sőt állandóan megnyilatkoznak. A szerző részletekben rendkívül gondosan elmerülő filológiával építi fel ezt a megállapítását s a szövegek párhuzamos igazolásával vet alapot ítéletének.

A szövegátadás tényén kívül igyekeznek a lelki okok azonosságára is ráutalni, amelyek belső magyarázatát adják annak, miért követte Vörösmarty Vergilius epikai módszerét. Amit itt Vetéssy mond, az igen finoman hat, s az adatok és szerkezeti részek rideg mechanizmusát magasabb összefüggések távlatába állítja bele, s eleveníti meg.

Az természetes, hogy az antik nyomok feltárása nem fejt meg az epikus Vörösmarty egész jelentőségét. Gyulai értékelésének éppen az volt a célja és érdeme, hogy arra mutatott rá, hogy válik el az antik klasszicizmustól s hogy változik át a romantika módjára Vörösmarty elbeszélő művészete, általában egész ars poeticája. Ennek az átváltásnak értékét most még jobban látjuk magunk előtt, amikor Vetéssy tanulmánya megvilágította, mily mélyen nyúlnak el Vörösmarty lelkében az antik világ irodalmi és műformai hagyományai.

Brisits Frigyes.

Schneider Miklós: A Vörösmarty-család multja. Székesfehérvár, 1934. 86. l.

Schneider Miklós alapos tanulmánya Vörösmarty életének arra a területére hoz megvilágító adatokat, amelyről úgyszólván alig van ismeretünk: a Vörösmarty-család származásrendjére. Gyulai Pál e kérdést egyáltalában nem érinti. A Vörösmarty-irodalom érdeklődése sem törekedett ennek az életrajzi szempontból éppen olyan fontos, mint kényes problémának teljes megoldására. Legutóbb Dormuth Árpád foglalkozott *A Vörösmarty-család multja Fejér megyében és Székesfehérváron a XVIII. és XIX. században* című értekezésében (Székesfehérvár, 1934) a költő családfája nemzedéksorának felkutatásával. Közlése nyomán vita alakult ki közte és Schneider Miklós között s tulajdonképen ennek köszönhető, hogy Schneider Miklós közzébochtotta e tanulmányát, melyben állásfoglalását igazoló okiratait s a lefolyt vita adatait perrendszerűen hozza nyilvánosságra.

Az irodalomtörténet csak hálás lehet, hogy Vörösmarty genealógiája ilyen avatott és tudós vita középpontjába került. Az esetleges félreértéseknek és tévedéseknek enemű harcok során szintén fontos jelentőségük lehet és van, hiszen közvetve így is hozzájárulnak a vitatott kérdésanyag teljesebb és megnyugtatóbb tisztázásához, újabb, megszilárdított erejű adatok felhajtásának kényszerűségéhez. S ha minden ponton nem derül is ki a probléma óhajtott világossága, már az maga is nagy tény, hogy a kérdés — különösen pedig ilyen elfelejtett kérdés! — a tudományos nyugtalanság körébe került, s úton van a megoldás felé. A tudós kutatás nemes munkájának kijáró ilyen tisztelet-érzéssel tekintünk a vita lefolyására és Schneider Miklós igen értékes munkájának most nyújtott eredményeire.

Schneider Miklós szigorú módszerességgel foglalkozik a kérdéssel. Tanulmánya elején adja a fejérmegyei Vörösmartyakhoz tartozó költő leszármazásának rendjét, a nemességszerző Vörösmarty Jánostól kezdve. Számunkra ez a fontos. Amit még szerzőnk ezenkívül a Vörösmarty-család származásfájáról mond, az tulajdonképen annak a tisztázása, hogy hogyan kerülhettek be más Vörösmartyak — hat ágról van szó! — részint nem törvényes úton, részint pedig azon a feltett jogcímen, hogy az 1749 ben Tolna megyében kihirdetett nemességszerző Vörösmarty Jánostól származtatják magukat, a költő Vörösmarty őseinek családjába. A családfának ez a része egyébként is bonyolult

és még sok kívánatos adat híján megoldásra vár. Schneider azonban már itt is több részletet tisztázott, s helyesbített Dormuthtal szemben. A vita lényegének magva most már az, hogy Dormuth a költő családját a levélben szereplő Andrásnak — János fiának — nem György, hanem Gergely nevű fiától származtatja, Schneider pedig Györgytől. E részben Schneider álláspontja, melyet írásbeli adatokkal támogat, teljesen meggyőző Dormuthnak minden ponton meg nem nyugtató felfogásával szemben. A kérdés végleges eldöntése akkor lesz teljes, ha előkerülnek a Vörösmarty-család minden írásai. A Schneider közölte okiratok azonban arra engednek következtetni, hogy nem valószínű, hogy a családfa rendjén változtatást kelljen eszközölnünk.

Schneider Miklós munkája, a benne foglalt adatok nélkülözhetetlen forrásul szolgálhat Vörösmarty életének feldolgozásához. Kár, hogy tanulmánya csak a szorosan vett családfa elszigetelt kérdésével foglalkozik, s nem terjeszkedik ki — úgy, mint Dormuth Árpád szintén értékes értekezése — bővebben a Vörösmarty-család helyi kapcsolatainak szélesebb vonatkozásaira. Munkája azonban így is rendkívül értékes és fontos jelentőségű állomása a mindinkább fejlődő és mélyülő Vörösmarty-irodalomnak. *ss.*

Bada Gyula: Úti levelek a magyar irodalomban Mikestől Petőfiig. Budapest, 1935. 45 l.

A szerző nem szorítkozik a levélformában írt útirajzok áttekintésére, hanem kiterjeszkedik itt-ott a rendes formájúakra is, továbbá némi szellem-történeti képet akar nyújtani a külföldnek és Magyarországnak fokozatos felfedezéséről. Így nagy anyagot zsúfol rövid dolgozatába, s kissé vázlatossá válik. Mikés, Sándor István, Kisfaludy Sándor, Kazinczy és Petőfi úti leveleit jelentőségükhöz képest bővebben tárgyalja, a többiről pedig általános áttekintést és jellemzést ad, s csak egyeseket emel ki néhány ismertető sorban. Noha nem volt célja, mint maga mondja, az összes levelek bemutatása, megemlíthette volna Frankenburg Adolfnak és Petrichevich Horváth Lázárnak efféle munkáit, s ha már említi br. Lakos János könyvét (*Vándor szünőrái*), írhatott volna valamit erről az érdekes munkáról. Ebben az esetben is érezzük, úgy, mint dolgozata sok más helyén, hogy szerző túlságosan kevészavú. Ha már ilyen gonddal felkutatta az útirajzokat, írhatott volna valamit mindegyikről. Így is derék és úttörő munka, s kívánatos, hogy idővel nagyobb tanulmánnyá bővüljön. A szerző akkor az én munkámat is elolvashatja (Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. I—II. 1925—26), melyben több adatot fog találni tárgyára vonatkozólag. *Szinnyei Ferenc.*

Juhász Gergely: Klopstock magyar utókorá. (Minerva-Könyvtár, 48. köt.) Budapest, 1935. 127 l.

Az alapos elmélyüléssel készült tanulmány írója érdekesen mutatja ki a magyarországi Klopstock-kultusz mozzanatait. Mint minden külföldi, így főleg a német, irodalmi befolyás akkor Bécsen keresztül jutott el hozzánk. Ennek a preromantikus irodalmi kapcsolatnak már csak közvetett képviselői: Michael Denis, Charoline Pichler és a „bécsi Sappho“, Batsányiné Baumberg Gabriella. Klopstocknak és az utána következő bárdlírának hatása elsősorban az antik versformák intenzív használatában érvényesült, különösen Ráday Gedeon, Szilágyi Sámuel, az első magyar Klopstock-fordító munkásságában. A klasszikus triász, Baróti Szabó, Révai Miklós és a derék jezsuita papnövendék, Rajnis

József vezet át ennek a kulturális érintkezésnek a költészet belső lényegét is megértő felfogásához, amelynek csúcspontján Virág Benedek és Berzsényi állanak. Kazinczy elragadtatása már nyelvújítási törekvéseiben is mintaképet talál, bár a szerző túlnagy szerepet tulajdonít Klopstock Kazinczy nyelvújítására tett hatásának. Kazinczy kongeniális ellenfele, Batsányi is lelkesedik a klopstocki költészetért, de mindenek fölött Kölcey kultusza a legmélyebb irodalmunkban, mert ő „elsősorban a lírikust látta Klopstockban s kultusza sokkal realisabb, mint Kazinczy szertelen rajongása“. A nemzeti epika kialakulásában is lehet klopstocki nyomokat találni, így főleg Csokonai, Aranyosrákosi Székely Sándor, sőt még Vörösmarty költészetében is. A hazai németnyelvű költészet is bátorhangú propagálója volt a nagy német költő eszméinek. Ennek a jelentős szellemi együttműködésnek az állomásait rajzolta meg Juhász Gergely nagy tárgy-szeretettel és hozzáértéssel.

Kozocsa Sándor.

Lévay József: Visszatekintés. H. és é. n. (Miskolc, 1935.) 43 l. Sajtó alá rendezte *Balázs Győző*. Kiadja a miskolci ref. reálgimn. VIII. osztálya. — E füzet előszavából kitűnik, hogy sajtó alá rendezője annak idején megbízást kapott Lévay életrajzának megírására s adatgyűjtés közben, egyebek közt a költőnek 1899-ből származó, saját pályautjára vonatkozó kéziratok főljegyzéseit is sikerült megszereznie. A tervbevett Lévay-életrajz állítólag elkészült ugyan, de anyagi okok miatt nem jelenhetvén meg, a szerző az említett becses kéziratot átengedte közlésre a miskolci reálgimnázium irodalomkedvelő, ouzgó diákjainak. Ez a rövid története a Visszatekintés c. munka kiadásának. A kis mű megjelenése örvendetes, mert mint leghitelesebb forrás lehetővé teszi a költőt illető adatok könnyű ellenőrzését.

Egyebekben a rendkívül közvetlen előadású önéletrajz nem sokat változtat a *Zsigmond Ferenc* 1906-ból való Lévay-monografiája és Folyóiratunk 1918. évf.-ban megjelent kitűnő tanulmánya nyomán kialakult írói arcképen; mindössze a köztörténeti háttér részletei gazdagodnak s Lévay — indíték dolgában — eddig ábrándszerűnek vélt szerelmi költészete nyer realisabb alapot. A személyi vonatkozásban is meglepően őszinte vallomások kétségkívül növelik a posthumus mű érdekességét, melyet hangulatilag Balázs Győzőnek Lévay tiszteletére készült verse is fokoz.

B. Gy.

Boross István: Regényirodalmunk nőirói. Irodalomtörténeti tanulmány. Kiadja a Gyóni Géza Irodalmi Társaság, Budapest (1935). Nagy 8-r. 139 lap.

Nagy olvasottság és buzgó igyekezet nyilatkozik meg szerzőnk részéről ebben a munkában, de a siker nem áll arányban a szép célú igyekezettel. Nem csoda, hogy a feladat meghaladta a szerző erejét. A legutóbbi két emberöltő magyar regényirodalmáról történeti, azaz genetikus összefüggésű méltatást adni ma még igen nehéz, nem is tudunk idevonatkozólag komoly értékű kísérletől. A *nőiróink* ismertetésére szorítókozó feladat csupán része ugyan az előbbinek, de nem kevésbé nehéz, mert lehetetlen kiszakítani a regényirodalmunk egészével való szerves összetartozásból, viszont mindmáig nincs eléggé tisztázva, hogy irodalmi-művészeti szempontból lényegileg miféle különbségi alapot is jelent a szerzők nőneműsége. Boross István hozzá-hozzányúl az ilyen alapvető elvi kérdésekhez, de az eredmény az egész vonalon: *zavarosság*.

A bevezető és berekesztő két rövid fejezetet nem számítva, a könyv két

főrésze tagolódik: háborúelőtti és háborúutáni nőíróink ismertetésére, s ezt a felosztásmódot a 44—54. lapokon világirodalmi széttekintéssel igyekeznek igazolni, de ez a szemle rendkívül zavaros. A két főrészt mindegyike alsóbb csoportokra osztják, de heterogén szempontok szerint, úgyhogy mondanivalóját ez az eljárás is zavarosá teszi. Például vannak „konzervatív szellemű írónők“, illetőleg „a régi hagyományok őrzői“ és vannak „az úgynevezett modern írónők“, — de Tormay Cécile egyik csoportba sem tartozik, mert ő „a nemzedék-regény“ képviselője. Vagy például vannak „naturalisták“ és vannak „fiatalok!... Az egyes írónők jellemzése is zavaros. Hatvany Lili bárónő színdarabokat is írt, ezért ezekről többet hallunk, mint elbeszélő műveiről; Bródy Lili egyik regényéről megtudjuk, hogy lélektani megfigyelése felszínes, stílusa sokszor magyarul, a végén ellaposodik, befejezése siettetett, — s aztán következik „másik nagyszerű regénye“, melyben „nemcsak nő-, de férfialakjait is tűrhetően jellemzi“ (!) . . . Mikor forrásművekre hivatkozik szerzőnk, néha megjelöli a helyet és az időt, néha egyáltalán nem; az írónők egy részénél könyörtelenül kiírja a születési évszámot, másoknál ez hiányzik; némelyikkel kapcsolatban helyet ad a róluk keringő pletykászerű állításoknak is . . . A nyomdai szedés mód is megnehezíti a tájékozódást, mert az egyes írónők méltatását nem választja el egymástól sem üresen hagyott hely, sem nagyobb betűjű névjelzés.

Ismételjük, a szóbanforgó feladat sikeres megoldása a legkiválóbb tehetséget is kemény próbára tenné. Talán helyesebben cselekedett volna szerzőnk, ha néhány nevezetesebb regényíróknak külön egyéni arcképet rajzolt volna. De az ilyen témában is egységesebb szemléletre és világosabb fejtegetésmódra kell törekednie, mintsem eddigi műveiben tette. Zs. F.

Halmi Bódog: Kóbor Tamás, az író és az ember. Budapest 1935. 128 l. A szerző kiadása.

Halmi Bódog méltán keltett figyelmet írói arcképeivel mindazok között, akik szeretik az eredeti észjárását, eleven szellemű, őszinte hangú bírálatokat. Molnár Ferencről, Móricz Zsigmondról, Herczeg Ferencről írt kötetei mellé most odacsatolta Kóbor Tamásról szóló könyvét is. Esztétikusi jellemvonásai ebben a tanulmányban még jellegzetesebbek, mint régebbi kötetekben. A megfigyelések önállósága lép meg legjobban bennünket. A szerző nem a sablonok embere, nem követi mások felfogását, nem is szorul rájuk. Örül, ha a maga bőséges anyagú észleléseit bele tudja foglalni zárt keretébe. Szabadon csapongó szelleme kerüli a rendszerességet, ezért igen közel hozza olvasóit témájának rapszódikus módon fölépített részeihez. Sok igazságra tapint rá, sok elfeledett mozzanatot kelt életre életírásában. Könyvének megvan az az érdeme is, hogy témáját tekintve úttörő munka. Eddig még senki sem foglalkozott behatóbban Kóbor Tamás munkásságával, ezután már könnyű lesz vele szemben megtalálni a helyes ítékezés szempontjait. A szerző szerencsésen oldotta meg nehéz problémáját. P. J.

Vajthó László: Két költői nemzedék arca. Bp., 1935. 80 l. (Hankies János: Kortársaink. 10. szám. Studium.)

Az Aranytól Adyig élt és Adytól napjainkig élő két költői nemzedék életkörülményei, műveltsége, művészi felfogása és világnézete közti különbségek feltüntetését tűzi ki célul e vázlatos kis tanulmány. Természetes, hogy már keretnél fogva is csak egy-két vonás rajzának adhat helyet (így például

az egyik nemzedéket anyagi jóléténél fogva derűsebbnek, a másikat „megpróbáltatása“ miatt szomorúbbnak látja; az egyikben nagyobb tudásszomjat fedez föl, mint a másikban stb.), fejtegetései közben azonban több érdekes adattal és megállapítással kelt figyelmet. Bizonyára nem könnyű feladat két nemzedéknek az említett szempontok szerinti megkülönböztetése, hiszen egyazon nemzedéken belül is igen eltérő az egyes költők életsorsa, kedélye, költői stílusa stb., s ha a szerző e vázlat alapján „tervezett könyvét“ meg fogja írni s még jobban behatol a részletekbe: szemébe tűnik majd, hogy csaknem minden folyóiratnál más és más a költők stílusa s a folyóiratokon belül is (Napkelet, Nyugat, Új Idők stb.) mily ellentétes költői egyéniségek mutatkoznak be „napjainkban“ is, ellentétes hit, életsors, születés, hajlam és tehetőség bélyegét árulva el ihletforrásaikon és stílusaikon. Mindez tény, de épp ez teszi érdekessé Vajthó László kísérletét, mely a távlatot be sem várva, máris szorgosan kutatja a sok eltérő vonásban az egyezőt, az egyesben az általánost. Nem egy észrevétele és ítélete találkozik ellenmondásunkkal, ezzel szemben azonban kellemesen hat a szerző megértő szelleme: a legellentétesebb egyéniségek és irányok költői megnyilatkozásai iránti fogékonysága s ezt mintegy nyomon követő tárgyilagosságra törekvése. Anyaggyűjtését igen érdekes a már részben elfelejtett adatokkal fűszerezi s ezzel kis művét nemcsak tanulságossá, hanem szórakoztatóvá is teszi.

K. J.

Zsoldos Jenő: Jób könyve a XVIII—XIX. századforduló magyar irodalmában. (Kny. a Hevesi-emlékkönyvből.) Bp., 1934. 16 l.

Kevés bibliai könyv ragadta meg annyira a romantika jegyében alakuló századfordulót, mint éppen Jóbé. Akik a figyelmet ráterelték, idegenek: *Lowth* (De sacra poesi Hebraeorum... Goettingae, 1770) és *Herder* (különösen Vom Geist der Ebräischen Poesie, Leipzig, 1787. c. műve), — de csakhamar szerephez jut nálunk is. Így Szerdahelyi György Aesthetica-jában, majd Rájnis Józsefnél (1781), azután Földi Jánosnál, Csokonainál, Verseghynél stb.

A dolgozat természetesen értékes figyelmeztetés, hogy milyen örök folytak be népköltészetünk megvilágításába és műköltészetünk kialakulásába.

Cluser Mihály.

Két Horatius-tanulmány. (Hegedüs Zoltán: *Horatius szőlőkincse és a magyar költészet.* Győr, 1935. 18 l. Kny. — Zsoldos Jenő: *Horatius születésének 2000. évfordulójára.* Bp., 1935. 8 l. Kny.)

Középiskolai értesítőink programmértekezései a „Horatius noster“ kétezereves emlékének áldoznak. Szempontjaik eredetisége miatt hívjuk e két tanulmányra föl a figyelmet. Míg Zsoldos a költő *szellemképét* rajzolja meg avatott tollal, addig Hegedüs annak *kifejezéseit* kutatja fel költészetünkben. Mindkét tanulmány értelmét adja az „élő“ Horatiusnak.

ry.

„Péntek esték“. Hat előadás. Sárospatak, 1935. 59 l. Főiskolai nyomda.

Ez a kis füzet azokat az irodalmi, művészeti, közéleti stb. tárgykörű tartalmú előadásokat közli, melyeket a sárospataki ref. főiskola Novák Károly és Mátyás Ernő vezetésével 1934 novemberétől 1935 áprilisáig a művelt közönség tájékoztatásául vitaestélyek módjára rendezett. A *Dosztojevszkij*ről Újszász Kálmántól, — *Stefan Georger*ől Képes Gézától, — a *Modern Krisztus-*

képekről Szabó Zoltántól, — *Sinclair Lewis*ről Molnár Benjámintól és *Kodály Zoltán*ról Szabó Ernőtől tartott fölolvasások mellett folyóiratunk olvasóit közelebről érdekelheti Harsányi Istvánnak *Az Ady-problémát* ismertető fejtetése.

Az irodalmi előzményekre vetett pillantás után a kérdés körüli vita okát a szerző Ady költői egyénisége, mondanivalói és kifejezőmódja feltűnő újszerűségében látja. A nemzeti klasszicizmus harmonikus költészetének híveit — úgymond — méltán döbentette meg az új költő egyéniségének nyugtalan-sága, ösztönihleteinek forradalmisága, valamint életszemléletének, Istenhez való viszonyának és fajkritikájának a művészi tárgylagosságtól eltérő különös-sége. Kifejezőmódjának főujtása, a szimbolizmus meg éppen a homályosság vádját támasztotta ellene. E pontok szemléletes megvilágításának záradéka az a megállapítás, hogy „bizony nem derűs, könnyed olvasmány Ady költés-zete... Értékét a bennefoglalt életvalóság határozza meg.“ Arra a kérdésre, hogy pedagógiai szempontból értékes élet-e az Adyé, a szerző felelete: „hogy mint negatív mintaképnek még nevelőreje is van... Nem egészséges, de szín-pompás, öserdőbujaságú, egyéni költészet... Okulhatunk belőle, gyönyörköd-hetünk benne“.

A kiadvány tárgyilag megbízható, formailag vonzóan érdekes közlemé-nyei igazolják az Előszó írójának abbéli hitét, hogy a „Péntek esték“ folyta-tásra érdemes, életrevaló vállalkozása a buzgó kezdeményezőknek. K. G.

Irodalomtörténeti tárgyú értekezések az 1934/35. évi közép-iskolai Értesítőkhben. *Boross István: Horatius és Petőfi.* (Párhuzam és ellentét. A mezőtúri ref. gimn. Értesítője, 5—24. l.) Plutarchos párhuzamos életrajzainak példájára párhuzamba állítja az idén világszerte ünnepelt Hora-tiust Petőfivel. Egymás mellett tárgyalja a két költő származását, nevelé-dését, tanulmányait, líráját, de természetesen a kettő között kevés az egyező vagy rokon vonás, így a párhuzamból csak az a közönséges tanulság, hogy más tehetség, ízlés és kor más költészetet is termel. Nem is egészen szerencsés dolog Vörösmarty szerényebb támogatását Maecenasával párhuzamba vonni, vagy Horatius dicstelen futását Petőfi hősi halálával. Ama menekülés nélkül nem volna Horatius s az emberiség szegényebb volna egy nagy szellemmel. Sokkal tanulságosabb lett volna Horatius szellemi hatását nyomozni Petőfi jellemében és költészetében. Minden magyarázó megjegyzi, hogy Petőfi: „Ha férfi vagy, légy férfi...“ című költeménye Horatius hatása alatt készült. Petőfi jellemerejében, életszeretében is megállapíthatni Horatius-hatást. — *Mály Ferenc: Horatius magyar hatásaihoz.* (A szegedi áll. reálgimn. Érte-sítője, 6—7. l.) Annak a (különben közismert) ténynek megállapítása, hogy Zrínyi Szigeti veszedelmének utóhangja (Peroratio) nem közvetlen Horatius III., 30. ódája, hanem Ovidius Metamorphosisának epilógusa után készült. Hozzátehetne volna, hogy Ovidius szemmeláthatólag Horatiust követi s így az utóhang közvetve mégis Horatius-hatás. — *Galgóczy János: Méliusz Péter.* (A csurgói ref. reálgimn. Értesítője, 17—18. l.) Inkább egyházas jellegű rövid megemlékezés Méliusz Juhász Péterről azon alkalomból, hogy mint Somogy megye szülöttének álló szobrát a somogy megyei csurgói ref. reálgimnázium épületében 1934 szeptember 8-án felállították. (A szobor Füredy Richárd szob-rásművész alkotásának gipszmásolata, melynek bronz eredetije Debrecenben

van.) — *Bán Aladár: Emlékezés Anyos Pálra.* (Felolvasás a Veszprémi Piarista Diákszövetség Anyos-ünnepélyén. A veszprémi kegyesrendi gimn. Értesítője, 7—17. l.) Kegyeletes megemlékezés Anyos Pálról halálának 150 éves fordulóján. Amint az idő halad, Anyos költői egyénisége annál tisztábban bontakozik ki. Az előző költők közül csak Balassival hasonlítható össze, ki szintén való érzéseit zengte. A szerzetesi életpályát hivatásérzetből választotta, melyhez hozzájárult az a meggyőződése is, hogy e pályán tudja legjobban művelni a költészetet. Verseiből maga az élet szól hozzánk, a korhoz képest csiszolt versekben és fejlett nyelvhasználattal. Egyénisége nagyon rokonszenves. Mély családi érzés jellemzi, szereti a barátságot, ragaszkodik a kies Bakonyhoz, hol született s mindenkifölött tüzes magyar. A verselésben Gyöngyösit követi, szereti az alliterációt. Befejezésül öt versét közli, melyek más és más irányban szemléltetik tehetségét. — *Hein Tádé: Harsányi Kálmán.* (A soproni benedekrendi gimn. Értesítője, 3—27. l.) Beható és elismerő összefoglalása Harsányi Kálmán sokoldalú írói munkásságának. Rendre jellemzi mint kritikust, újságíró, regény-, dráma- és meseíró s lírikust. Harsányi mint kritikus az élő szép rajongója. Követelése, hogy a művész mentül teljesebben s mennél függetlenebbül minden idegen hatástól a maga lelkét fejezze ki. Mint újságíró, rendkívül fogékony az életbevágó kérdések iránt. Nagyon szereti magyar fáját s a nemzet gerincét képező középosztályt s működése eleven tiltakozás a nemzetköziség ellen. Regénye, a *Kristálynézők*, nem egészen sikerült, mert alakjai nem a maguk életét élik, hanem az író eszméit, célzatát hordozzák. Annál sikerültebb tragédiája, *Ellák*, mely szimbolikusan a magyar faj drámája. Lírájában sok a reflexió. Összefoglalva: „Harsányinál a próza és költészet tökéletesen kiegészíti egymást. Az előbbi alkotó nagy célkitűzéseit körvonalazza meg nem alkvó elvekkel, az utóbbi pedig művészi megoldása élete nagy eszményeinek.“

N. S.

Beszámoló a szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1932—3. évi működéséről. Szeged, 1935. 264 l.

A nagyrészt hivatalos adatokat tartalmazó kiadvány közleményei közül magyar irodalomtörténeti szempontból figyelemre méltók: Imre Sándor, Bartók György, Banner János és Schmidt Henrik meglehangú búcsúztató megemlékezései néhai *Dézi Lajos*ról (1868—1932), továbbá Imre Sándor és Schmidt Henrik előterjesztései *Móra Ferenc* díszdoktorrá avatásakor és az akkor ünnepelt, azóta elhunyt jeles írónak köszönete az oklevél átvételekor. Az érdekes önjelmező válasz szerint a szegedi múzeum nagyhírű igazgatója „félbenmaradt egzisztenciá“-nak mondotta magát, de egyúttal magyarázatát is adta pályatörésének. E szerint az ő „bűné“ tudásszomja volt, „amellyel nem tudott egy kútnál megállapodni, hanem mindig másik után rohant“.

X.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XIII. vándorgyűlésének Emlékkönyve. Szerk. György Lajos. Cluj-Kolozsvár, 1935. 145. l.

A gróf Mikó Inrétől 1859-ben alapított s most a 81 éves gróf Wass Béla elnöklete alatt működő Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűléseinek kettős célja van. Az egyik: Erdély történelmi nevezetességű helyeinek megismerése és jelentőségüknek a helyszínen való ismertetése; a másik: a tudomány fontosabb eredményeinek érdekkeltő módon való népszerűsítése. Ily meg gondolás alapján

és az arra illetékes tényezők meghívására jött össze báró Jósika János alelnök vezetése alatt 1934 augusztus 26., 27., 28. napján, Brassóban az E. M. E. XIII., az uralomváltozás óta ötödik vándorgyűlése. Az összejövetel iránti érdeklődést ezúttal fokozta az a körülmény, hogy egyidejűleg tartotta az Egyesület orvos-tudományi szakosztálya harmadik orvoskongresszusát.

A címben írt, értékes tartalmú Emlékkönyv a jelzett alkalomból elhangzott s az Egyesület (bölcészeti, nyelv- és történettudományi, természet-, orvos-, jog- és társadalomtudományi) szakosztályai szerint csoportosított előadásait foglalja magában. Közülök tárgyuknál fogva irodalomtörténetileg is figyelemre méltók br. Jósika Jánosnak *Honterus szobra megkoszorúzásakor* mondott szép beszéde, — Maksay Albertnek *Kőrösi Csoma Sándor tibettudományi munkásságáról* szóló értékes tanulmánya, — Márkos Albertnek *A nyelvtisztaságra való nevelés* fontosságát hangoztató becses fejtegetése, valamint Koleszár Lászlónak és Tusa Gábornak gr. Mikó Imre szellemét méltóképen ünneplő megemlékezése

V. M.

Soproni Katholikus Almanach. (V. évf. Szerk. Gábor Géza. Sopron. 1935. 135 l. Székely-nyomda.)

A soproni katolikus polgárság hivatástudatának, de egyben a nemzeti műveltség hódítóerejének is szép bizonyága ez az évkönyv. Tartalmas közleményein kívül egész szellemével azt példázza, hogy néha egy nem nagyszámú közösség hithűségéből eredő célkitűzése országos viszonylatban sem kicsinylendő szolgálatot jelenthet. A soproni kath. kört 1865-ben egy németországi, donzdorfi származású karkáplán, *Hummel Vilmos* alapította, aki a rottenburgi egyházmegyéből Simor János egykori győri püspök meghívására jött Magyarországra s itt mindössze 1866-ig tartózkodott. A körben a társalgás és az előadások nyelve elcinte kizárólag német volt. „Az előadásokban 1897 óta kezd föl-tűnni a magyar nyelv szerény szavalatok alakjában, de a jegyzőkönyveket (az 1893. évet nem számítva) csak 1900-tól írják magyar nyelven... 1904-től már uralkodó nyelv lesz a magyar, s ettől kezdve a legkritkább esetek közé tartozik a német nyelv használata.“ Ily előzmények után elképzelhető, mily lankadatlan buzgósággal kellett fáradoznia az érdemes vezetőségnek, míg 1930-ban azt is keresztül tudta vinni, hogy céljaik érdekében Évkönyvet adhassanak ki s a Gábor Gézától kezdeményezett Szabadegyetem is megkezdhette működését. Az így csoportosult munkaközösség szellemi termésének az Almanachban közölt szemelvényei (versek, elbeszélések, értekezések) között szaktudományokat érdeklők: Gábor Gézának *Aranytól Adyig* c., jó forrásokon alapuló derék tanulmánya, továbbá Halász Gyulának *Finta Sándorról*, Hain Tádénak *Gáspár Jenőről*, Magasi Artúrnek *Harsányi Lajosról* és Solt Andornak *Móra Ferencről* írt, az alkalmisághoz igazodó, de a kritikai szempontokat sem mellőző tömör irodalmi arcképei.

A kötet tartalma igazolja a történeti visszpillantás szerzőjének szavait, valóban „a Kör multja és jelene összeforrott a Civitas Fidelissima életével és tagjainak törekvése, áldozatossága, magyarsága kultúrköldetését teljesít e magyar végvárbán“.

A. B.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Timár Kálmán.)

I. Folyóiratok.

Budapesti Szemle. — 1935. évf., 8. sz. Kornis Gyula: *Apponyi világnézete.* (V. és bef. közl.) Rákóczi, Széchenyi és Apponyi világnézetének centruma az Isten: mindhárom a maguk életét e földön csak előkészületnek tekintik az örök életre. Kossuth és Apponyi egyformán retorikai tömegbűvölők: szuggesztív erejük ellenállhatlan. Apponyi politikai pályáivének jelentékeny szelvénye párhuzamba esik Tisza Istvánnak működésével. A nemzet örök kárát látja annak, hogy ez a két nagy ember, a magyar talajnak két legszebb virága, lelki alkatuk elütő volta miatt az eszközökben és taktikában nem értették meg egymást, jóllehet a végső célban: a nemzeti lét és hatalom megtartásában és fejlesztésében, egyek voltak. Apponyit valóságos, az igazság végső diadalában hívő világnézete a megváltó szenvedések történeti szerepére különösen alkalmassá avatta. — Kéky Lajos: *Irodalmunk kezdetei.* Horváth János A magyar irodalmi műveltség kezdetei és Az irodalmi műveltség megszólása c. könyveinek tanulmányserű, bíráló ismertetése. „Bizonyára lesznek még eredményes kutatásai a magyar irodalomtörténetírásnak erre a korra vonatkozólag, megoldásra fogja juttatni számos ma még eldöntetlen kérdését, de lényegében aligha fog változtatni azon a képen, amelyet Horváth János festett róla ebben a két kötetben. Horváth János kritikai felülvizsgálat alá vette az eddigi eredményeket, de férfias felelősségérzettel teljes bírálat alá. A magyar tudományosság legszebb hagyományának alapjain áll: keressük az újat, de becsüljük meg a régít is.“ — 9. sz. Balogh Jenő: *Német köztűró a legnagyobb magyarról.* (Zarek Otto Kossuth-könyve és Széchenyi.) Zarek Otto regényes Kossuth-életrajzának részletes, tanulmányserű elítélő bírálata. — 10. sz. Vajda László: *Első polgári drámánk.* Gorove Lászlónak az „Érdeemes Kalmár“ c. 1807-ben kiadott színdarabja, a magyar polgári irodalom ez első alkotása, nem lévén magyar polgárság, azokkal akarja megbecsültetni a polgári élet-eszményeket, akiket ostoroz: a nemességgel.

Egyetemes Philológiai Közlöny. — 1935. évf., 7—9. sz. Giuseppe Huszti: *Lettere inedite Di Giorgio Valagussa a Janus Pannonius.* Georgius Valagussa Janus Pannoniusához intézett négy latin levelének közlése és jelentőségének ismertetése olasz nyelven. — Machovich Viktor: *A magyar-francia cisztercita kapcsolatok történetéhez.* A ciszterciták a francia mintára berendezkedő magyar lovagkor kedvelt szerzetesei voltak, mi sem természetesebb tehát, ha a francia lovagkori történetírás első magyar zsenigéjét, a somogyvári bencéseknél őrzött Gesta-maradványt Troisfontaines-i Alberic számára lemásolták és kézbesítették. Cisztercitáink virágkora a tatárjárásig terjed. A tatár-dúlás után szépen induló francia kapcsolataik meglazulnak, szerzetesi életük hanyatlík és királyaink rokonszenve is inkább a kolduló-rendek felé fordul. — Málly Ferenc: *A „Szigeti veszedelem“ forrásaihoz.* Delimán szereplésének több mozzanata Ariosto Orlando Furiosójának hatására vall. Zrínyi ismerte Ariosto eposzát.

Erdélyi Helikon. — 1935. évf., 7—9. sz. Maksay Albert: *Kovács Dezső*. Kovács Dezső már akkor fogékonyságot áruolt el a szociális témák iránt, amikor a magyar irodalomban ezen a téren alig mutatkoztak még kezdeményezések. — Illyés Gyula: *A népdal jelképvilága*. A magyar népdal kezdőképe eredetileg jelképes értelmű lehetett. Az az ősi szellem, mely ennek a virágnyelvnek egész rendszerét diktálta, idővel feledésbe ment.

Erdélyi Múzeum. — 1935. évf., 7—9. sz. Pálfi Márton: *Cseresi Mihály történeti adomái és apothezmái*. A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában fennmaradt Plutarchus Moraliáinak Xylandertől készített latin fordítása. E könyvben Csereinek számos adomaszerű és egyéb tárgyú füljegyzése található. (A cikk a lapszéljegyzeteket is közli.) — Rajka László: *Jókai és a Rajnai Antikvárius*. Kiegészítés a szerzőnek Jókai Egy hirhedett kalandor a tizenhetedik századból c. regénye forrásáról szóló tanulmányához.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1935. évf. 3. sz. Viszota Gyula: *A kortársak Széchenyi Hiteléről*. (II.) Széchenyi eszményképe, gr. Seilern Crescentia észrevételeinek s a kortársak bíráló megjegyzéseinek részletes ismertetése. Crescentia lapszéljegyzetei mellett érdekes Rothkrepf (Mátray) Gábor barátainak véleménye, mely szerint nincs megokolva, miért ajánlotta Széchenyi a Hitelt a nőknek, akik sem magyarul nem tudnak, sem a tárgyhoz nem értenek. Az olvasók bizonyos rétegei szempontjából az is kifogásolható, hogy a könyv első fele tömört és új formastílusú, a második viszont mérsékeltlen érthető. — Alszeghy Zsolt: *A XVII. század lírai költészete*. (III. bef. közl.) Thököly bukása nyomán a búsongó énekek új szaka fakad: a szegénylegények dalaiban. A küzdelmek és szenvedések e világában a lírai költészetnek még két ága fejlődik ki: a történelmi énekek és a siratóversek. Ha a XVII. századi politikai lírában uralkodó marad is a XVI. század jeremiádjainak a hangja, mégis megállapítható, hogy még tartalmi elemekkel is bővül. A szerelmi ének megítélése a XVII. században ugyanoly kemény, mint volt a XVI.-ban. De bár az ének-szerző büszke a maga énekére, az mégsem marad az ő tulajdona; még a versfők megköthető név-vallomása sem tudja ezt biztosítani. Hogy mennyire köztulajdonnak tekintette ez a kor a virágéneket, biznyság rá Eszterházy Pál, aki a maga mulatságára 12 darabból egy dalfüzért állít össze, de Zrínyi és Lisztius versszakaiából. Szembetűnően egységes a dalstílus. Ez magyarázza meg, hogy irodalmunk több kutatója a XVII. század énekeskönyveiből gyakran eredeti Balassa-verseket akart kimutatni. A figyelmes vizsgáló azonban észreveszi, hogy a Balassa-tanítványok már csak Balassán keresztül ismerik a barokk világi líra világirodalmi termését és divatját. A Balassa-típustól a kor lírikusai közül csak kettő tér el lényegesen. Ezek: Petrőczy Kata Szidónia és Zrínyi Miklós. A XVII. század lírája nem termelt oly lírai egyéniséget, mint a XVI. század Balassája, de azért korántsem lehet elintézni azzal, hogy ének-szerzői szinte céhszerűen őrzik Balassa hagyományait. Új mozzanat például, hogy a hazánkban élő nemzetiségek dallamkincsét szívesen tanulják el, versformában és szerkezetben átveszik újságát és vele a magyar dalt gazdagítják. Ugyaníly irányú az egyházi ének formái megújulása is. Az allegóriakedvelés, főképp a tankölteményekben, a lírai stílusnak új világirodalmi divatját mutatja: a barokk ízlést. Ez líránkba több forrásból került, de legerősebb közvetítője a germán műveltség volt. — Fejér Adorján: *Horatius a magyar irodalomban*. (I.)

Részletes tanulmány a következő fejezetek szerint: 1. Horatius a magyar költők szellemvilágában. 2. Horatius hatása a magyar költészetre: a) Szabad utánzatok. — Waldapfel József: *Katona József mint történetíró*. Kiegészítő adatok Balanyi Györgynek ily című, folyóiratunkban (1934. évf.) megjelent dolgozatához. — Császár Elemér: *Szabolcska Mihály levelesládájából*. (II.) Heinrich Gusztáv 2, — Justh Zsigmond 20, — Kiss József 1, — Kozma Andor 7 levele. — Gálos Rezső: *Adatok Barcsay Abraham életrajzához*. Katonai pályájáról és házasságáról. „Nem kétséges, hogy Barcsay Abraham 1791 januárjában vette feleségül Lajos öccsének reá már két esztendő óta váró özvegyét, Bethlen Zsuzsanna grófnőt.“ — Zsoldos Benő: *Petőfi melegsztvű barátja*. Emödy Dánielre, a sárospataki főiskola tanárára vonatkozó adatok. — Gulyás József: *A keresztény Herkules népszerűségéhez*. — U. az: Gyulai Pál: *Egy régi udvarház utolsó gazdája*. — Kristóf György: *Gróf Fekete János költői levele gróf Teleki Lászlóhoz*. — Waldapfel József: *A kolozsvári Katonakéziratok*. — U. az: *A Ziska második részéhez*. — Jenei Ferenc: *Adalék Balassa-Rimay és Beniczky Péter könyvészetéhez*. — Könyvismertetések. — Korocsa Sándor: *Irodalomtörténeti repertorium*. Az 1934. év irodalomtörténeti munkássága. (III. közl.)

Katolikus Szemle. — 1935. évf., 8. sz. Kállay Miklós: *A magyar társadalmi regény*. A magyar irodalomban soha nem állt erős lábbon a társadalmi regény. Regényirodalmunk még Herczeg Ferencnél is a romanticizmusnál tart s ez a levegő nem kedvez annak a tárgyias szemléletnek, amelyből a társadalmi regény gazdag szövevénye megszülethetik. A társadalmi regény nem egyéb, mint a regény elképzelt, de mégis élő tulajdonságokkal felruházott alakjainak szellemtörténeti elhelyezése megillető környezetükbe. Minél jobban közeledünk a legfiatalabb irodalmi nemzedékhez, annál inkább eltűnik a széles társadalmi rétegekbe ágyazott regény típusa. Megjelenő regényeink jórésze beéri a pusztá szórakoztató mesével. — Barta János: *Horváth János könyve a magyar humanizmusról*. Reneszánsz-egyéniségek, humanista központok és e kettő hatástovábbításai, kisugárzásai: ezekről szól tulajdonképen Horváth műve, s fénypontjait éppen az egyéniségrajzok adják. — 9. sz. Alszegey Zsolt: *Szépirodalmi szemle*. Kosztolányi Dezső lírájában a magyar hangulati lírának legszebb termését nyújtja, a forma és nyelv legfejlettebb művészetével. Költészetének leggazdagabb ihletője a saját életének emlékvilága és a magyar táj. Egy nemzedék beteges lelkének megrázó megnyilatkozási lírája, ezé a betegség, amely méléző hangulatba fullasztja bele a cselekvés felé törő egészséges vágyat. — Harsányi Lajos verseinek egyik finomsága mesteri rimpingetése, — de kár, hogy ezzel néha visszaél, s a verselő elgyönyörködése legyőzi a poeta önkéntelen művészetét. Művészetének legsajátabb értéke az a költészet, amit a Napkirály rokona álmodik a hét szentség misztériumáról és a halál utáni óra válságáról.

Korunk Szava. — 1935. évf., 13. sz. Agoston Julián: *A katolikus irodalom problémái*. Más irodalom és katolikus irodalom közötti eltérés az író világnézetéből érthető. Ha van és lesz itt katolikus irodalom, akkor annak misztikus irány éppúgy hajtása, egyik ága leszen, mint a realizmus vagy a szimbolizmus. A katolikus irodalom minden eszközzel dolgozhat, ami nem ütközik erkölcsökbe, nem piszkítja be a célt, tehát minden eszközzel, mely önmagá-

ban véve megengedett. — 15. sz. Ágoston Julián: *A katolikus irodalom problémái*. A katolikus irodalom jelszavának hangoztatása után fölburjάνzik a vallásos ponyva. Érdekes megfigyelni a katolikus költészet párhuzamos haladását a magyar litteratúrával. A századfordulón új színeket öltött a magyar irodalom Ady és társainak föllépésével. Ady nem vallásos verseket írt a szó megszokott értelmében, s ebből a szempontból éppúgy nem protestáns, mint ahogy nem katolikus. Ady Isten-verseket írt. Egész magatartása a vallási kötöttségektől menekülni akaró ember rángatózása a magafaragta Isten-szobor előtt. Istenhez személyes élmény kötötte. Egész élete hánykolódás a szeretett és gyűlölt Isten között. Ezért nem nevezhetjük őt legnagyobb vallásos költőnknek, bár a legmegragadóbb Isten-verseket ő írta a magyar irodalomban. Harsányi Lajos erősen rokona a Kosztolányi—Juhász—Tóth Árpád rokonzenves dekadenciájának. Nála indul meg legegységibben az eddig retorikába merevített vallásosság. Sík Sándor új színeket hozott modern stílusú irodalmiságával. A „Fekete kenyér“ nem egy darabja a modern magyar katolikus költészet legszebb alkotásai közül való. Mécs László érdeme, hogy közönséget teremtett a katolikus lírának akkor, amikor nem volt olvasó. Sajnos, a szereplés neki is megártott. Divattá lett. Nem utánozták verseit, hanem valósággal másolták. — 16. sz. Ágoston Julián: *A katolikus irodalom problémái*. (Bef. közl.) Minden művészet a lélek egyik életeleme, — s a lélek nem bírja a szűklátókörűséget. A lélek szárnyalni akar; érzi, hogy csak a földi harmóniátlanyságot fájlaló, de azért örök harmóniát szomjazó vágy lendíti föl oda, ahonnan már nincsen elvagyódás... Viszi el a végtelenbe, viszi el a személyes Istenig. Csak így képzelhető el igazi katolikus irodalom, mely minden ízében művészet.

Könyvtári Szemle. — 1935. évf., 12. sz. Kozocsa Sándor: *Kisfaludy Sándor könyvtára*. Rövid tájékoztató a költőnek jelenleg a Nemzeti Múzeumban levő, 2149 kötetből álló könyvgyűjteményéről. Könyvei alapján is megállapítható, hogy Kisfaludy Sándornak nem volt valami nagy klasszikus műveltsége, de mindig korának színvonalán állott. — 14. sz. Kozocsa Sándor: *Tóth Béla könyvtára*. Attekintő ismertetés a Nemzeti Múzeum birtokában levő kéziratok jegyzék alapján. Hogy a több mint 1850 műből álló nagyértékű gyűjtemény az író halála után hová került: nem ismeretes. A jegyzékből kitűnik, hogy Tóth Béla minden iránt érdeklődött a filozófától a repülésig, sőt a labdarúgásig. Könyvtárpolitikai értéke azonban nem volt; ezt rengeteg másodpéldánya bizonyítja. — Trócsányi Zoltán: *Lenézett könyvek*. A magyar irodalomtörténetírás a XVI., XVII. században a vallásos műveket befogadta a magyar irodalom területére, a XVIII. századot pedig kinevezte nemzetietlen kornak, üres századnak, holott ekkor sokkal több vallásos és egyházi mű jelent meg, mint az előző századokban és kétségtelen, hogy a magyar nemzeti lélek ezekben... legalább oly erővel nyilatkozik meg, mint a további századok vallásos és egyházi műveiben. Ez az üres század nálunk a barokkos magyar irodalom százada. Különösen érvényesülhetett a pap stílusművészete a halotti beszédekben, melyekben már világi témákat is vetettek föl és fejtegettek. — Tolnai Gábor: *A Vasárnapi Újság és a modern magyar irodalom*. Nagy Miklós szerkesztősége idejében a kilencvenes évek elejétől 1901-ig a Vasárnapi Újság Irodalom és Művészet-rovatát Vargha Gyula, a költő vezette. Ő majd-

nem minden számban írt egy konzervatív szellemű verskötet-ismertetést. Vargha után Schöpflin Aladár vette át a rovat intézését s tervszerűen törekedett arra, hogy a hetilap olvasóközönségét megnyerje az új ízlés számára. (Ez azonban aligha járt az óhajtott sikerrel, mert a folyóirat 1921-ben megszűnt.) — 15. sz. Ortutay Gyula: *Stílus- és fejlődésproblémák népköltési kiadványainkban*. Népköltési kiadványaink anyaga szépen mutatja azokat a stílusokat, ízlésáramlatokat, amelyek népivé váltak a történet folyamán. A históriás énekek, virágénekek, a népi barokk, biedermeier, ponyvatörténetek, moralitások stb. különböző stílusrétegei világosan kiolvashatók az idetartozó kiadványokból. — Horváth Margit: *Mátyás Flórián könyvtára*. A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárában őrzött gyűjtemény ismertetése. Az egykori tulajdonos érdeklődési körének megfelelően a könyvek többsége nyelvtudományi és történelmi tárgyú. Közülük 35 a XVI. és 117 a XVII. századból való. — Asztalos Miklós: *Tudományos élet a wittenbergi magyar társaságban a XVI. században*. Az idetartozó emlékekből kitűnik, hogy a wittenbergben tanuló magyar ifjak társaságában a XVI. században élénk és sokoldalú tudományos élet folyt. (Külön is megemlítték érdemel a szerzőnek az a közlése, hogy 1928 őszén Wittenbergben az Augusteum könyvtárában 92 eddig nem ismert 1711 előtti, magyar szerzőjű nyomtatványt fedezett fel.) — Kozocsa Sándor: *Justh Zsigmond könyvtára*. Levelki és följegyzései alapján megállapítható, hogy Justh Zsigmond nem volt szenvedélyes könyvgyűjtő. Csak azokat a könyveket őrizte meg, amelyeket művész-író barátaitól kapott azok meleghangú ajánlásával. Ily könyvei 43 kötetet tesznek ki s ezeket végrendeletileg a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta. (A cikk az ajánlások szövegét is közli.) — 16. sz. Trócsányi Zoltán: *A „Boldog halál szekere”-nek sorsa a XVIII. században*. Áts Mihály Boldog halál szekere c. művének harmadik kiadása a címlap szerint 1751-ben, Jénában jelent meg. A szerző a nyomdahely megjelölését hamisnak találja. — Kozocsa Sándor: *Horánszky Lajos könyvtára*. Ez a nagy gonddal összeválogatott könyvtár 1772-től 1910-ig felöleli a magyar irodalmi mult minden költői termékét első kiadásokban.

Literatura. — 1935. évfolyam, júl. 15. (v. m.): *A reformnemzedék irodalompolitikája*. Makkai János szerint a reformnemzedék a tehetség szabad érvényesülését akarja kivívni irodalmi téren is, és amit az új magyar irodalomtól vár, az a magyar problémák és a magyar társadalom új szemlélete, az országok egymáshoz való viszonyának tisztázása, a speciális magyarság és a belénk nevelődött európaiság összefüggésének magyarázata, valamint az új kulturális közösség kialakulásáért való harc. — s. g.: *Magyar-zsidó „szürke eminenciák”*. (Fejezet egy megíratlan magyar kultúrhistoriából.) „Tévedés lenne azt hinnünk, hogy csak a magyar politikusoknak... voltak házi zsidai”, az irodalom és művészet érdekében sáfárkodó zsidók is szép számmal akadtak. (Reményi Ede, Révai Mór János, Wolfner József, Hatvany Lajos, Révész Béla stb.). — (N. n.): *Florilegium leiterjakabianum*. Gyűjtemény az újabb hírlapirodalom írói balfogásaiból. — Aug. 1. s. g.: *Alom Pest jövőjéről*. Nagy Károly Daguerreotyp c. utópiájának, vagyis annak ismertetése, hogy milyennek képzelte el Nagy Károly 1841-ben a főváros ötvenéves kifejlődését. — Wagner Lilla: *Irodalmi álnevéről*. Az álnév bizonyos esetekben rövid foglaltata az író világszemléletének, de néha az író önmagához való viszonyának

is tükre. — Aug. 15. Vajda János: *Négy szemközt a „filléres“ regények tróival*. A Szinetár Györggyel, Görög Lászlóval, Nógrádi Bélával, Nagy Károlylyal, Szeredi S. Gusztávval, Leleszy Bélával folytatott beszélgetés tanulsága, hogy „a ponyva alatt nemes szándékoktól meleg szív dobog. Legalább is önáluk“. — Szept. 1. Kemény István: *Magyar-román kulturális közeledés?* Nagyvárad polgármestere Mosoiu, az újságíró klubban állítólag bejelentette, hogy a város 25.000 lejes irodalmi díjat alapít, amellyel évről-évre jutalmazni fogják a legjobb románból magyarra, vagy magyarból románra fordított munkát. — (N. n.): *Dedk és Eötvös József az olvasmányaik tükrében*. Adatközlés. — Bánáti Oszkár: *Magyar orvosnők a XVIII. században*. Adatközlés.

Magyar Szemle. — 1935. évf. augusztus. Brisits Frigyes: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Horváth János ilycímű könyvének tanulmányserű ismertetése. „Amit... Horváth János anyagilag e könyvével nekünk adott, irodalomtörténetünknek megbecsülhetetlen kincse. Ahogyan pedig ideért, az elvek önállósága és új világitása, továbbá a módszer egészen egyéni útja, az megérdemelné, hogy európai nyilvánosságot kapjon.“ — Szeptember. Tolnai Gábor: *Újabb Ady-irodalom*. Révész Béla: *Ady és Léda*, — Bölöni György: *Az igazi Ady*, — Schöpflin Aladár: *Ady Endre* című művének bíráló ismertetése. Révész Ady emberi és írói arcának alakulását szándékszik megrajzolni az indulástól, Lédával való megismerkedéstől a tízéves szerelem megszakításáig. De Ady belső fejlődésének megrajzolásában még a kísérlet megtételére sem képes. Bölöni György az Ady-filológiának hasznos szolgálatot tett azzal, midőn beszámolt Ady-nak a modern francia kultúrához való viszonyáról, párizsi életformájáról. Schöpflin a költő pályáját mint egy lírai önéletrajzot fogja fel. Ezt a belső önéletrajzot elemzi Schöpflin. A könyv legfőbb értéke inkább egységes lírájában van, mint új megállapításában.

Mult és Jövő. — 1935. évf. szept.—okt. sz. Mohácsi Jenő: *Az Ember Tragédiája és a zsidók*. „Az Ember Tragédiája“ fordítása, magyarázata és rendezése körül a zsidók közül sokan fáradoztak s szereztek érdemeket.

Napkelet. — 1935. évf. 8. sz. Brisits Frigyes: *A humanizmus régleges helye irodalmunkban*. Horváth János *Az irodalmi műveltség megoszlása* (Magyar humanizmus) című munkájának bíráló ismertetése. „Horváth János könyve...: nagy egyéniségű mű, magán hordozza a nagyság ama kivételes vonását, mellyel magunkba és magunkon kívül is igen messze látunk.“ — 9. sz. Juhász Géza: *A teremtő szabadság költészete*. (Néhány vonás a magyar romanticizmus rajzához.)

Neue Heimatblätter. — 1935. évf. 1. sz. Fritz Valjavec: *Der deutsche Kultureinfluss in Ungarn*. (II.) Tanulmány a középkori német műveltség hatásának nyomairól Magyarországon. (Gazdag adatgyűjtés, bő utalással a tárgyjal kapcsolatos hazai és külföldi irodalomra.)

Pannonhalmi Szemle. — 1935. évf. 3. sz. Kocsis Lénárd: *Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása*. „Horváth János rendkívül finom érzékkel van megáldva a pozitív adatoknak szimbolikus, a szellemi élet mélységeire utaló jelentése iránt.“

Pásztortűz. — 1935. évf. 14. sz. Gál Kelemen: *Kriza szellemi iránya*. Kriza János fellépése és működése fordulatot jelent az unitárius hitelvek és káték történetében. Egy egészen más szellemi világ az, melybe az ő vallásos felfogása és angolból fordított kátéja vezet, amelyet kisgyermekök számára fordított s amelyet más felekezetűek is használnak tankönyvül. — Tavasz Sándor: *Az Erdélyi Helikon írói közösségének X. találkozója*. Rövid beszámoló az 1935. évi június havi, marosvécsi összejeveteléről. — Jánosi Andor: *Hegyvidéki bokréta*. A szlovenszkói és ruszinszkói magyar írók — Wallentinyi Samutól összeállított — prózai antológiájának bíráló ismertetése. — 15. sz. Szentimrei Jenő: *Jaj az irodalomnak*. Kérdés: Kötelességül szabható-e az irodalom elé, hogy politikusok célkitűzéseit kedvező és kívánatos színben állítsa oda a közvélemény elé? Az író kötelességének vállalására nagy nemzetársadalmi kérdésekkel szemben Benedek Elek mutatott nagyszerű példát, mikor az összeomlás után hazatérve, a székelység anyavárosában tízparancsolatban szövegezte meg a kisebbségi magatartás törvényeit.

Protestáns Szemle. — 1935. évf., 10. sz. Kerecsényi Dezső: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Horváth János „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ és e mostani műve együtt szerves életrajza irodalmunk életének a mohácsi vészig. Ebben a teljes életrajzban az európai műveltség két összetevőjének, a keresztyén-túlvilági aszkétikus és az antik-világi emberi elemek magyar variánsa rejlik, mint kultúránk éltető és formáló energiája. E tényező fel-táráásával oly alapok rakattak le, melyek a kutatások irányát és a szintézisek elveit hosszú időkre meghatározzák.

Századok. — 1935. évf., 9—10. sz. Ifj. Vayer Lajos: *Pázmány Péter ikonográfiája*. Pázmány Péter művészi képmásainak időrendi részletes ismertetése 14 képmelléklettel. — Szent-Iványi Géza: *A pietizmus Magyarországon* (III.). A kérdés folytatólagos fejtegetése, különös tekintettel a Dunántúl vidékére.

Turul. — 1934. évf., 3—4. sz. Lukcsics Pál: *Kinizsyné Magyar Benigna örökösei*. Családtörténeti adatok.

Vasárnap. (Arad.) — 1935. évf. Gáldi László: *Madách és Eminescu*. Eminescu román költő „Memento mori“ című, Madáchra emlékeztető, prózában írt, világtörténeti háttérű, költői világgépének egybevetése „Az ember tragédiájá“-val. Eminescu felfogása meglehetősen független Madáchétól. A képek megválasztását vehette tőle, de a keret kitöltésén inkább a francia romantikus elgondolás nyomai mutatkoznak.

Vasi Szemle. — 1935. évf., 5—6. sz. Schwartz Elemér: *A Pyrker-család neve és származása*. Hivatalos és okiratszerű adatokból megállapítható, hogy a volt egri érsek, Pyrker János László családja a nyugatmagyarországi (vasmegyei) Felsőőrre való, s itt ősei már Rudolf király (1572—1608) előtt voltak birtokosok. — Hein Tádé: *Székely László*. Az ismertevű papköltő lírai műveinek tanulmányzerű méltatása. Minden versének egyetlen forrása van: a maga egész élete. Sajátos vonása élményvilágának a belső emésztődés. Gyakran visszatérő témája a halál utáni élet, a ma és holnap közti titok. Dúsan patakzó élménytömegéhez hozzááll nyelve, frissen rohanó stílusa van.

Irodalomtörténet

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1935. évf., szept. 29. Mohácsi Jenő: *A Toldi-trilógia első német fordítójának nyomain.* Megemlékezés Kolbenheyer Móricról, az egykori soproni evangélikus lelkészről.

Délmagyarország. — 1935. évf., 228. sz. *Pintér Jenő első előadása a szegedi egyetemen.* A részletes napihírszerű tudósítás közli, hogy Pintér Jenő tankerületi kir. főigazgató, akit a szegedi egyetem ajánlására a Kormányzó úr egyetemi rendes tanári címmel tüntetett ki, 1935. október 11-én, bemutatkozó előadásában az egykori kolozsvári egyetem első magyar irodalom-történettanáráról, Imre Sándorról emlékezett meg. Az előadásból kitűnt, hogy Imre Sándor annak idején (1872) nem pályázott az egyetemi tanári állásra, hanem Gyulai Pál és Csengery Antal javaslatára az akkori közoktatásügyi miniszter, Trefort Agoston előterjesztése alapján nevezte ki a király. Imrét a tervről Gyulai levélben értesítette. Ezt az eddig kiadatlan levelet az előadó egész terjedelmében s igen érdekes, korjellemző széljegyzetekkel kísérve mutatta be a hallgatóságnak. A Zolnai Béla bölcsészeti dékán üdvözlő szavaival kezdődő, ünnepi előadás vendéghallgatói közt jelen volt az előadótól kegyeletesen méltatott irodalomtudósnak azonos nevű unokája, a József Nádor Műszaki Egyetem pedagógia tanára, Imre Sándor is.

Kalocsai Néplap. — 1935. évf., 29. sz. Timár Kálmán: *Palma Károly százados évfordulója.* A történetíró születésének kétszázados évfordulója. — 32. sz. U. a.: *A Palma-család jezsuita tagjai.* Ezek: P. Ferenc Károly, testvérébátyja, P. János Ádám és unokaöccsük, P. János. — 35. sz. U. a.: *Palma Károly Ferenc életének alkonya.* Betegsége és halála.

Kalocsai Ujság. — 1935. évf., 33. sz. Timár Kálmán: *Palma Károly Ferenc történetéről származása.* A családja helyesbítése. Szülei: P. Ferenc Vencel és nemes Zimányi Anna Mária. — 36. sz. U. a.: *Palma Károly Ferenc önéletrajza.* Kivonatol ismertetés.

Magyar Hírlap. — 1935. évf., szept. 29. Ignotus: *Petőfi és Goethe.* Petőfinek Goethe-re vonatkozó ismert, kíméletlen észrevételei végső gyökerükben Börne-hatásból magyarázhatók.

Oedenburger Zeitung. — 1935. évf., 68. sz. Friedrich Lám: *Klemens Mikes (1690—1761).* Meleghangú megemlékezés Mikes Kelemenről — szemelvényekkel a Törökországi Levelekből és Lévay József Mikes című versének sikerült német fordítása.

Pesti Napló. — 1935. évf., okt. 6. H. L.: *Az érminszenti szoboravatás.* Napihírszerű tudósítás arról, hogy Ady Endrének — Tabéry Géza kezdeményezésére — szobrot emeltek Érminszenten, a költő szülei házának udvarán. A szobor Szini-Sebő Zoltán nagyváradi művész alkotása. (A cikk Ady-nak egy 1898. november 24-én édesanyjához írt, jövő terveit ismertető eddig ismeretlen levelét is közli.)

A „Madách“-cég Ember tragédiája. Nem tévedés, amit címül írtam; *Az ember tragédiájának* egy új kiadásáról akarok szólni, melyet a „Madách“-könyvkiadóvállalat bocsátott közre a folyó év elején.

Mióta a Madách-kultusz ez utóbbi 10—12 esztendőben annyira fellendült, egymást érik *Az ember tragédiája* kiadásai. A kiadások mennyiségével azonban nem tart lépést minőségük; a kiadók, illetőleg a sajtó alá rendezők elfeledik, hogy *Az ember tragédiája* tulajdonkép szent könyv, amelyhez csak fedetlen fővel és levett saruval szabad közeledni, kép nélkül szólva, a forgalomban lévő több mint 50 kiadás után új kiadásnak csak akkor van jogosultsága, ha az a szövegkritika teljes ismeretével, alapos tudással, lelkiismeretes gondossággal jön létre. Sajnos, a felkészültségnek ezeket a kellekeit nem találhatjuk meg a jelen kiadás sajtó alá rendezőjében, aki különben nem tartotta szükségesnek magát megnevezni.

A kiadásnak dicséretére szolgál, hogy sorhiányban, mint a Könyvnap-i, a Harsányi Zsolt-féle és mint sok más, nem szenved; szövege a hagyományos 4139 sorból áll. De egy-egy szó többször hiányzik; így a 238, 1163, 1479, 1876, 2936, 3292. sorban, szótag is elég sokszor; nem kisebb baj, hogy felesleges szó és főképp felesleges szótag gyakran előfordul, többek közt a 35, 134, 171, 184, 429, 497, 872, 968, 1379, 1415, 1417, 1451, 1487, 1490, 1589, 1606, 1673, 2238, 2798, 2869, 3010, 3357, 3405, 3683, 4010. sorban. Ezek a hiányok és felesleges, melyek közelebről nézve sajtóhibák, legtöbbször csak a versmenetet rontják, de egyik-másik már az értelmet is homályosítja.

Vannak azonban durvább sajtóhibák is, melyek erősebben beleütököznek az értelemben és így a mű élvezetét is zavarják. Valóban nem tudjuk, mosolyogjunk-e vagy bosszankodjunk, mikor a konstantinápolyi szín a *meztelábos* barátsereget *meztelen-nek* mondja (1493), mikor *melegedjék* helyett *megelégedjék* (446), *jajszó* helyett *jelszó* (2632), *férfi szívem* helyett *férfi szem* (2844) olvasható. A többi hasonló sajtóhibát nem soroljuk fel, legföljebb azt említjük meg, hogy ebben a kiadásban is megmaradt az a tévedés, amely szerint a III. szín *Pálmajás* helyett *Pompás* vidéknek van jelezve, és az a másik, amely szerint a 3959. sor így kezdődik: *Ily eszköz vagy*, holott ennek *Te eszköz vagy*-nak kell hangzania; de ez a két tévedés számos más kiadásnak is sajátja.

A jelen kiadásnak azonban legnagyobb fogyatkozása, hogy egyáltalában nem veszi figyelembe a szövegnek versváltát. Szinte felsorolhatatlan sok, legalább 500, szóval ötszáz esetben sérti meg ezzel a nemtörődomséggel a versmenetét, miközben a szöveg hűségét is megmegtámadja. Jelentésben nem különbözik: *hála és hálá, pillanatot és pillantatot, summát és sommát, ellendíhatlan és ellentállhatlan, gondatlan és gondtalan, végtelen és végetlen, téged és tégedet, számolhatok és számíthatok, szeresz és szeresz, nélkül és ne'kül*, de ha a költő a vers kedvéért vagy csupán kedvtelésből a második helyen levőket használja, akkor a kiadó ne cserélgesse fel őket, mert megrontja a versmenetét és a szöveg hitelét. (V. ö. a 429, 437, 776, 1276, 1668, 2659, 2938, 3054, 3759, 3908. sorokat.)

A verssel való nem-törődés vagy talán a vers nem-ismerése akkor emel-

kedik tetőpontra, mikor a hosszú és rövid magánhangzókat kellene egymástól megkülönböztetni. Legalább száz esetben cseréli fel a kiadás a hosszú *ú-t* és *ű-t*, talán még többször a hosszú *í-t* röviddel, amikor mindannyiszor akadozóvá válik a vers menete. Szinte siketnek mondhatnánk a kiadót, hogy *utat*-ot *sze-dét*, mikor *útat*, *hosszú-t*, mikor *hosszu*, *ül-t*, mikor *ül*, *gyül-t*, mikor *gyül*, *míg-et*, mikor *míg*, *kígyó-t*, mikor *kigyó* kell a vers szerint. Az *e* és *é* hangzók is cserélődnek; így ha a vers *nehány-t*, *velem-t* kíván, a szövegben *nehány*, *vé-lem* található, megfordítva a verskövetelte *légyen* helyett *legyen*. A kiadó különösen az újabban elterjedt *ó-járvány-nak* a betege; rá nézve már nincs is *sohajt*, *ohajt*, *korályg*, még akkor sem, mikor a versbe ezek az alakok illenek; az *ó-járvány* még szóferdítésre is ragadja, a képtelen *ujólag*-ra, holott Madách és kora csak *ujolag*-ot ismert (1445. sor).

A mássalhangzók hosszúságára és rövidségére sem ügyel eléggé a kiadó és ily módon is jó néhányszor megzökkenti a verset, amint az 57, 936, 961. 1035, 1631, 1632, 2316, 2651, 3111, 3677, 3806, 3915, 3919, 3948. sorok bizonyítják.

A helyesírással is meg van akadva kiadásunk. *Az ember tragédiája* kiadásai az elsőtől a legutóbbiig lefolyt 74 év alatt mindig az Akadémiának akkor fennálló helyesírásához alkalmazkodtak; a „Madách“-cég kiadásának az 1929-ben megjelent akadémiai szabályokhoz kellett volna magát tartani. Általában meg is teszi, de elég gyakran, legalább 50 esetben, vét ellenök. A vétségek főképp két forrásból fakadnak. Egyrészt nem írja egybe a személyjeles ragot a személynévással, amikor kell, pl. *őbenne*, *énvelem* helyett írja: *ő benne*, *én velem*, viszont a névutót egybeírja a személy-, mutató- vagy kérdőnévással, amikor nem szabad, pl. *ő ellenek*, *a helyett*, *a nélkül*, *mi végre* — helyett írja *őellenek*, *ahelyett*, *anélkül*, *mivégre*.

Másrészt az idegen szavakat írja igen gyakran szabályellenesen; az Akadémia írja: *Babilon*, *Egyiptom*, *Homér*, *Leó*, továbbá *absztrakció*, *cirkusz*, *erakt*, *falanszter*, *filantróp*, *filiszter*, *himnusz*, *hipotézis*, *konvent*, *matézis*, *nimfa*, *ortodox*, *szibilla*, *szofiszta*, *teória*, stb, míg a mi kiadásunkban ezek és még mások etimológiai helyesírás szerint fordulnak elő. De hibás *jössz* (808), *küzködtem* (1029), *mingyárt* (2662), *kevésbé* (3474), stb., legalább az Akadémia szerint.

Az Akadémia szabályaitól vagy bármilyen helyesírási szabályzattól független sajtóhibákat nem soroljuk fel, pedig ilyen is akad, nem egy-kettő, amint az a 307, 861, 1932, 2029, 2114, 2380, 2551, 2588, 3096, 3353, 3817, 3984. sorokból kitűnik. Azt is csak megemlítem, hogy az írásjelzés sem elég gondos; az idetartozó, körülbelül 50 vétség közt van értelemzavaró is.

Jól tudom, hogy mindezek, t. i. szó- és szótaghiányok, szó- és szótagfeleslegek, kisebb és nagyobb sajtóhibák, helyesírási, írásjelzési, ékezési vétségek nem fekélyek *Az ember tragédiája* szövegének drága testén, hanem csak szeplők és sömörök, de ekkora tömegben mégis elrúttítják és részben élvezhetlenné teszik a költő alkotását. Ennélfogva ne lássék nagyon szigorúnak a „Madách“-cég kiadásáról szóló végső véleményem: kár volt a papirosért és a nyomdafestékekért.

•

Két évvel ezelőtt hatalmas mozgalom indult meg Madách szobrának felállítására; hisszük és reméljük, hogy a magyar társadalom rövid idő alatt

megvalósítja ezt a szép és nemes gondolatot. De a Madách-kultuszról folyik egy másik kötelesség is, amely az előbbi feladattal nem ellenkezik és amely sokkal könnyebben és mindenesetre sokkal kevesebb költséggel teljesíthető; a magyar irodalom, jobban mondva, írók, tudósok, irodalmi társulatok, könyvkiadó és könyvkereskedő vállalatok gondoskodjanak végre-valahára *Az ember tragédiájának* olyan kiadásáról, amely teljes és csonkítatlan, tévedéstől és hibától ment, kritikailag hű és hiteles, a mai helyesíráshoz szabályszerűen alkalmazkodó szöveggel biztosítja e világirodalmi remekművünknek a zavartalan élvezetét.

Kardos Albert.

Kozma Andor síremléke. 1935 október 13-án avatták fel a budapesti kerepesiúti Köztemetőben néhai Kozma Andornak Pátzay Páltól tervezett, művészi kivitelű síremlékét. A kegyeletes ünnepélyen a jeles költő hozzátartozóin s az irodalmi társaságok képviselőin kívül számos érdeklődő vett részt. Az avató beszédet a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság képviselőjében *Berzeviczy Albert* mondotta. A Petőfi-Társaság koszorúját Társaságunk alelnöke, *Szász Károly* helyezte el, lelkes szavakban utalva Kozma Andor nemzeti önérettől sugallt költői hitvallására.

A Salgótarjáni-út közelében levő síremléken az elhunyt költő egyik verséből való következő hatsoros idézet olvasható:

Mert mind, amit a por s a sírhomály von,
Csak porból épült, gyarló földi részünk,
Amelynek veszte túlon túl ne fájjon!

De ami szép, jó — bár e földi lét szűnt,
Az nem vesz el, az szent és halhatatlan.
S lelkünkkel él, míg testileg enyészünk.

Új egyetemi magántanár. A vallás- és közoktatásügyi miniszter *Várkonyi Nándor* egyetemi könyvtári segédtisztnek a pécsi Erzsébet-tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karán „Az újabb magyar irodalom és a külföldi irodalmak összefüggései“ c. tárgykörből magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és őt e minőségében megerősítette.

Pintér Jenő előadása Szegeden. Abból az alkalomból, hogy a szegedi Ferenc József Tudományegyetem javaslatára s a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a Kormányzó Úr Ófőmeltósága *Pintér Jenőt* az egyetemi rendes tanári címmel tüntette ki: az új egyetemi tanár, Társaságunk elnöke, 1935 október 11-én ünnepélyes keretek közt tartotta meg székfoglalóját. Az egyetem rektora, dékánja, tanárai s az ünnepelt tisztelői, barátai és számos közéleti kiválóság jelenlétében megtartott előadását *Pintér Jenő* az őt megtisztelő főiskola, az egykori kolozsvári egyetem első magyar irodalomtörténet-tanára, néhai *Imre Sándor* emlékének szentelte. A tárgyyszerű kegyelet és tudós alaposság jegyeit szerencsésen párosító, nagy tetszéssel fogadott székfoglaló előadás után *Zolnai Béla* bölcsészeti dékán üdvözölte az egyetem új tanárát.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1935/6. tanév I. felében. 1. a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen: Császársz Elemér r. t.: *A magyar irodalom a középkorban.* Heti 2 óra. —

U. a.: *A magyar romantikus dráma*. Heti 2 óra. — U. a.: *A költészet elmélete*. Heti 2 óra. — Horváth János r. t.: *Magyar irodalomtörténet*, I. rész (vége). Heti 2 óra. — U. a.: *Vörösmarty és Petőfi kora*. Heti 3 óra. — György Lajos m. t.: *Az anekdóta és története*. Heti 2 óra. — Kéky Lajos c. rk. t.: *A magyar költészet 1867 után*. Heti 2 óra. — Solymossy Sándor m. t.: *A magyar népdal*. Heti 2 óra. — Szinnyei Ferenc c. rk. t.: *A francia romantika hatása novella- és regényirodalmunkra*. Heti 2 óra. — Zlinszky Aladár c. rk. t.: *Verstan*. Heti 2 óra. — Fest Sándor m. t.: *Angol szellemi hatások a Széchenyi-korabeli magyar irodalomban*. Heti 1 óra.

2. A debreceni Tisza István-Tudományegyetemen: Pap Károly r. t.: *A nemzeties költészet kora. 1825—1867*. Heti 2 óra. — U. a.: *Ady és az új magyar líra*. Heti 2 óra. — Gulyás József m. t.: *A XVIII. század magyar irodalma*. Heti 2 óra. — Vajthó László m. t.: *Vajda János, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő*. Heti 2 óra. — Nyireő István m. t.: *A könnynyomatás a XV—XVI. században*. Heti 2 óra. — Németh Antal m. t.: *Bevezetés a színháztudományba*. Kéthetenként 1 óra. — U. a.: *A magyar színházi kultúra fejlődése*. Kéthetenként 2 óra.

3. A pécsi Erzsébet-Tudományegyetemen: Tolnai Vilmos r. t.: *A XIX. század közepének lírája*. Heti 3 óra. — U. a.: *Ady Endre*. Heti 2 óra. — Vargha Damján r. t.: *Ferences kódex-család és forrásai*. Heti 3 óra. — U. a.: *A hitvitázó Pázmány*. Heti 2 óra. — Gálos Rezső c. rk. t.: *A XVIII. század drámája*. Heti 2 óra. — Holub József r. t.: *A magyar történetírás története*. Heti 1 óra. — Gálos Rezső c. rk. t.: *A magyar irodalom bibliográfiája és a folyóiratok története*. Heti 2 óra.

4. A szegedi Ferenc József-Tudományegyetemen: Sík Sándor r. t.: *A magyar középkor irodalma*. Heti 2 óra. — U. a.: *Aranytól Adyig*. Heti 4 óra. — U. a.: *Bevezetés az irodalomtörténetbe*. Heti 2 óra. — Sulica Szilárd meghívott előadó: *Magyar-román irodalmi kapcsolatok a XVIII. század végén*. Heti 2 óra. — Szentiványi Róbert m. t.: *A gyulafehérvári glosszák eredete*. Heti 2 óra.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú előadások a budapesti Rádióban. 1935 júl. 26. Schöpflin Aladár: *Kaffka Margit „Színek és évek” című regényéről*. — Júl. 31. Jónás Károly: *Apróságok Gyulai Pátról*. — Féja Géza: *Apácai Cseri, a kultúrpolitikus*. — Aug. 1. Kosztolányi Dezső: *Csonkai Vitéz Mihályról*. — Szent-Iványi Béla: *Bél Mátyás*. — Aug. 2. Vass Margit: *Gróf Ráday Gedeon*. — Aug. 4. Waldapfel József: *Hogyan lett Budapest a magyar irodalom fővárosa*. — Aug. 5. Komlós Aladár: *Irodalom és irodalmi élet*. — Aug. 6. Bisztray Gyula: *A Balaton költészete*. — Aug. 7. Gróf Széchenyi István és az Akadémia. — Kozocsa Sándor: *Az első magyar íróndó*. — Aug. 8. Schöpflin Aladár: *Krudy Gyula Sindbad-járól*. — Aug. 9. Nemes Lajos olasznyelvű előadása: *Madách Az ember tragédiája a világirodalomban*. — Aug. 14. Gárdonyi magyar nyelve. Gárdonyi József előadása. — Mohácsi Jenő németnyelvű előadása *Arany Jánosról*. — Aug. 15. Haraszi Emil: *Delaquae operája Rákócziáról*. — Kosztolányi Dezső: *Arany „Bolond Istók”-járól*. — Aug. 18. Rubinyi Mózes: *Egy házasság, amelyet kétszer kötöttek meg* (Mikszáth Kálmánról szóló előadás). — Aug. 19. Benedek Marcell: *A „Falu jegyzőjé”-ről*. — Aug. 21. Budai György: *A könyvtelenség*

— Aug. 24. Bory István: *Író és politika*. — Aug. 25. Rexa Dezső: *A Nemzeti Színház megnyitása 1837-ben*. — Aug. 26. Clauser Mihály: *Mikes Kelemen*. — Szept. 5. Kosztolányi Dezső előadása: *Arany „A nagyidai cigányok” című művéről*. — Szept. 6. Benedek Marcell: *Kisfaludy Károlynak „A kérők” című vígjátékáról*. — Okt. 7. Haraszi Emil: *A Rákóczi-induló*. — Okt. 8. Kosztolányi Dezső: *Kazinczy Pályám emlékezete*. — Okt. 9. Tóth Dénes: *Apponyi és a magyar zene*. — Okt. 11. Bánk bán. Írta Katona József. Rádiószínpadra alkalmazta Márkus László. — Okt. 14. Tolnay Gábor: *Bólyai Farkas*. — Szabolcsi Bence: *Tinódi és kortársai a magyar zenében*. — Okt. 17. (N. n.): *Kis történetek a nagy Jókairól*. — Okt. 18. Joó Tibor: *Tarimenes utazása*. — Okt. 19. Szathmáry István: *Rákóczi*. — Okt. 20. A Nagykőrösi Arany János Társaság irodalmi ünnepének közvetítése Nagykőrösről, Arany J. halála évfordulója alkalmából. — Okt. 21. Fest Sándor: *Az angol műveltség hatása Magyarországon*. — Okt. 23. Kosztolányi Dezső: *Széchenyi „Kelet népe” című művéről*. — *A rózsza, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között*. Vígjáték 3 felvonásban. Írta Katona József. Összevonta és rádiószínpadra alkalmazta: Pataki József. — Füssi-Horváth József: *Dante-kultusz Magyarországon*. (Olaszul.) — Okt. 24. Trencsényi (Waldapfel) Imre: *Gyöngyössy István*.

Elhúnytak.

BIBÓ ISTVÁN (barátosi) dr., min. tan., egyet. könyvtárigazgató, megh. Szegeden 1935 szeptember 10-én 58 éves korában. 1903 óta munkatársa volt az *Urániónak*, szerkesztette 1921-től a *Társadalomtudományt*, majd a *Népünk és Nyelvünket*. Főbb munkái: *Az érzéki megismerésről*. Bp., 1908. — *A megtermés új magyarázata*. U. o., 1914. — *Nietzsche*. (Modern Ktár. 501—4.) U. o., 1916. — *A pszichológia általános elvei*. U. o., 1916. — *A primitív ember világa*. Szeged, 1926. — *Könyvtáraink racionalizálása*. (Széphalom-Ktár). U. o., 1930. — *Földrajzi szempontok a magyar lélek mai megítélésében*. U. o., 1930. — *Nomád népek lángelméi. Géza és Sarolt*. U. o., 1933.

BOROS SAMU, hírlapíró, szül. Vácon 1859-ben, megh. Budapesten 1935 okt. 4-én. — Az 1900. párizsi viláigiállításán a magyar pavillon sajtófőnöke volt. Néhány tárcája és cikke: *Nemzet* (1891), *P. Napló* 1893, 95), *B. Napló* (1897/900, belmunkatárs), *Vas. Ujs.* (1902, 05), *Az Ujs.* (1910, 18).

CSIKY KAROLY, ny. városi tanácsnok, szül. Aradon 1848 július 18-án, megh. ugyanott 1935 július 19-én. — Csiky Gergely drámaíró unokaöccse volt. Az 1870-es években Csibukcsy álnéven több humoros tárcát írt az aradi lapokba.

CSONTOS BÉLA, ref. lelkész, szül. Göncön 1898 körül, megh. Pittsburgban 1935 júliusában 37 éves korában. A teológiát Budapesten és Edinburgban végeztén, püspöki titkár volt Budapesten, majd lelkész Keszthelyen, ahonnan Ohioba (USA) került Lorain lelkészének. Egyik megalapítója volt a *Kálvinista Szemlének*.

DONÁTH BENJAMIN, magántisztviselő, szül. Érsekújváron (a Magyarság szerint Suságban) 1857 november 10-én, megh. Budapesten 1935 október 1-én. Egy ideig a *P. Lloyd* és a *N. P. Journal* munkatársa volt.

FELMÉRI SANDOR, ny. ref. tanító, megh. Kolozsvárt 1935 augusztusában 61 éves korában. Fejes Aronnal ábécés-könyvet és vezérkönyvet írt az írva-olvasás tanításához. (Mindkettő megjelent Kolozsvárt, 1921.)

FERENCZI FRIGYES, színházi rendező, szül. Budapesten 1867-ben, megh. ugyanott 1935 július 24-én. Anyai ágon unokaöccse volt Goldmarck Károly magyarországi származású zeneszerzőnek. Erettségi után elvégezte a bécsi Burg-Theater színi iskoláját s hosszabb ideig volt vidéken színész, majd rendező. 1917-ben a budapesti Operaház rendezője, majd főrendezője lett. Több cikket írt színművészeti kérdésekről vidéki lapokba, pl. *Máramaros* (1909), *Szegedi Napló* (1916). Bohózata: *Krach Móni, az óbudai fenegyerek* (bemut. Kisfaludy-Szính., 1898 VIII. 4.); ő írta *Gajary István Argirus királyfi* című háromfelv. balettjének (bemut. Operaház, 1924 III. 29) a szövegekönyvét. — Munkái: *Színház és rendezés*. Bp., [1916]. — *A színház története*. U. o., 1916.

FÓNAGY BÉLA, az Orsz. Bibliográfiai Központ tisztviselője, szül. Szabadkán 1875 decemberében, megh. Budapesten 1935 július 24-én. Műtörténeti cikkei: *Kut, M. Művészet, M. Művészeti Almanach, A Múbarát, Művészet, Nyugat, Ország-Világ, Tolnai Világlexikon, Eber-féle Művészeti Lexikon, M. Zsidó Lexikon*.

GÁL JÁNOS, dr. phil., polgáriisk. tanárkép. tanár, szül. Zalacsében 1891-ben, megh. Szegeden (?) augusztusában. — Munkái: *Kazinczy Gábor írói és politikai működése*. Bp., 1918. — *Jókai élete és írói jelleme*. Berlin, 1925. (ny. Pozsony). — *Nyelvi és irodalmi régiségek syllabususa*. Bp., 1934. (ny. Szeged).

GYÖRFFY JÓZSEF, hírlapíró, szül. Torockón 1863 március 30 án, megh. Budapesten 1935 augusztusában. 1883-ban lépett a hírlapírói pályára, mint az *Aranyos c.* tordai hetilap szerkesztője. 1886-ban a *Pozsonyvidéki Lapok* 1890-ben az *Egyetértés* belmunkatársa lett. 1878 óta jelentek meg versei budapesti és vidéki lapokban. *Csendes esték* c. költemény-folyóiratot is szerkesztett. — Munkái: *Költemények*. Pozsony, 1888. — *Politikai satirái*. Bartó Lajos előszavával. Bp., 1893. (2 kiadást ért).

HALASI VIKTOR, ny. törvényszéki tanácselnök, megh. Szombathelyen 1935 július 28-án, 61. évében. Az 1890-es évek elején számos tárcacikké a *Győri Hírl.*, *Hazánk, Magyarország és az Ország-Világ* hasábjain.

HANTZ JENŐ, dr. phil., ny. ref. főgimn. igazgató, szül. Kolozsvárt 1864-ben, megh. Szatmárt (?) 1935 júliusában. Munkája: *A humor és Arany János humora*. Kleny. a Figyelőből. Bp., 1888.

INGER SZOLIMAN IBN ABDULLAH, szudáni emir, szomáli alkirály, szül. Temesvárt 1860 körül, megh. Kimpányban (Bihar vm.) 1935 augusztusában, 75 éves korában. Eredetileg Inger Károly néven a közös hadseregben szolgált, majd Gazi Oezmán pasa hívására, akinek Inger nagyapja szárnysegéde volt, Konstantinápolyba költözött. Innen a pasa megbízásából Afrikába utazott, ahol egy vad törzs fogságába esett. Mint hogy beszélte nyelvüket, annyira beleférközött bizalmukba, hogy megtették vezérüknek. Később Szudánba került, ahol emiri rangra emelkedett s mint a szomáli ezredek parancsnoka, oly vitézül küzdött az angolok ellen, hogy megkapta az alkirályi címet. Karthum eleste után Abessziniába ment, ahol a négus modern hadseregének első megszervezője lett. Közben különféle üzleti vállalkozásokon igen meggazdagodott s hazatérve Bihar vármegyében telepedett le, ahol eleinte a

közéletben is élénk részt vett. Cikkei: *Magyarország* (1897, 902/3), *Nagyvárad* (1905).

JASZI ALICE (dr. Madzsar Józsefné), testnevelési tanár, szül. Nagykárolyban 1880 körül, megh. Budapesten 1935 augusztus 24-én 55 éves korában. Munkája: *A női testkultúra új útjai*. Bp., 1926. (2. kiad., 1929).

KALDOR LASZLÓ, író, megh. Budapesten, 1935 szeptemberében, 32 éves korában. Munkáit nem ismerem.

KASSAI LAJOS, tb. kanonok, szül. Gyergyószentmiklóson 1858 január (mások szerint augusztus) 27-én, megh. ugyanott 1935 augusztusában. 1886/92. Székelyudvarhelyt, 1892/98. Csiksomlyón volt gimn. tanár, 1898/904. ugyanott plébános, 1905-től a gyulafehérvári papnevelő igazgatója. Műfordítása a *Szépirodalmi Kertben* (1889), magyar irodalomtört. tárgyú dolgozata a *székelyudvarhelyi r. k. főgimn. értesítőjében* (1889, Br. Orczy Lőrinc emlékezete).

KEMÉNYFY KALMAN DANIEL, r. k. plébános, szül. Esztergomban 1866 augusztus 11-én, megh. ugyanott 1935 augusztusában. 1889/95. ferencs, azontúl világi lelkész, hitoktató, tanítókép. tanár, majd 1907-től főgyűházmegyei könyvtáros és 1912-től esztergom-vízivárosi plébános volt. Történeti és irodalomtört. tárcái, pedagógiai és hitbuzgalmi cikkei 1886-tól fővárosi és vidéki lapokban. Az irodalomtörténetet érdeklő munkái: *Történeti tanulmányok*. Székesfehérvár, 1892. — *Vörösmarty tanító hatása*. Esztergom, 1900. — *Szent beszéd Sz. Adalbert ünnepére*. U. o., 1901. — *Vaszary Kolos*. U. o., 1905. — *Vaszary Kolos mint szónok*. U. o., 1900. — *Magyar olvasókönyv*. Polg. leányisk. I., II. o. sz. Bp., 1909/10. (Ember Károllyal, 2 köt.). — *Stilisztika*. Polg. leányisk. szám. U. o., 1910. — *Költészetten és irodalomtörténet*. Polg. leányisk. szám. U. o., 1912. — *A magyar nemzet története*. Polg. leányisk. szám. U. o., 1911/12. (2 köt.) — Kiadta Vaszary Kolos beszédeit (Esztergom, 1909) és ebből szemelvényeket (M. Könyvtár, 600. sz. Bp., 1910).

KISS SZERAFIN (FERENC), bencés tanár, szül. Kalocsán 1875-ben, megh. 1935 szeptember 19-én. Cikkei komáromi és győri lapokban, szentbeszédei a Szent Gellértben (II. évf.-tól). — Munkái: *Magyar nyelvtan és olvasókönyv*. Középisk. szám. Bp., 1910/12. (3 köt.) — *Előkészítő beszéd sorozat a bérmlás szentségének fölvetelére*. Győr, 1912. — *Acsay Ferenc élete*. Kleny. a győri bencés gimn. értesítőjéből. U. o., 1913. *A katedrakulcs*. (A Zászlónk Diákkönyvtára, 70. sz.) Bp., 1923. — Kiadta Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjét* (A M. Jövő Toldy Ferenc Ktára, 12. Bp., 1923). — Kéziratban: *Pannonhalma*. Isk. színmű 3 részben (bemut. a győri gimn. növendékei az 1901/2. tanévben).

KNER IZIDOR, nyomdatulajdonos, szül. 1860 február 5-én, megh. Gyomán 1935 augusztus 19-én. Első irodalmi kísérlete, egy paródia Petőfi Sándor *Esik esik, esik* c. versére 1881 táján jelent meg Jókai *Ustökösében*. Belső munkatársa volt a *Borsszem Jankónak*. — Munkái: *25 esztendő*. Gyoma, 1899. — *Eszmék és viaskodások*. U. o., 1906. — *Az én könyveimből*. U. o., 1906. — *Agyafúrt alakjai*. U. o., 1914. (2. kiad. u. o., 1915, új kiad. u. o., 1926). — *Aforizmái*. U. o., 1917. — *Keserves kenyér*. U. o., 1928. — *Félszázad mesgyéjén*. U. o., 19311. (németül is u. o., 1931). — *Aforizmák a nemzet nem mondó nemről*. U. o., 1932. — *Apró lurkóságok*. U. o., 1933.

KÖVESKUTHY (Kutyánszky) JENŐ, áll. tanítókép. igazgató, megh. Mátvásföldön 1935 szeptemberében 70 éves korában. Előbb Pápán volt tanár,

1906-ban a lévai tanítóképző igazgatója lett. Cikkei, versei és tárcái 1893 óta különböző lapokban, így: *A Hét, Elet, Magyarország, Ország-Világ, P. Napló, Vas. Ujs.*, stb. — Szépirodalmi munkái: *Mult és jelen*. Versek. Bp., 1907. — *A nép*. Tíz rajz. U. o., [1908]. — *Túl a Dunán*. Elbesz. U. o., 1910. — *Szomorúak és vidámak*. Novellák. U. o., 1911. — *Arnyak*. (Versek.) U. o., é. n. — Irodalomtörténeti tanulmánya: *Nova literatura Wengierska*. Kraków, 1927.

LENGYEL LASZLÓ, dr. jur., hírlapíró, szül. Temesvárt 1883-ban, megh. Budapesten 1935 október 5/6 éjjelén. Hírlapírói pályáját szülővárosában mint a *Délmagyarorsz. Közl.* munkatársa kezdette. Később Budapestre költözött s a *P. Lloyd* politikai szerkesztője lett. Versei, tárcái, politikai cikkei és riportjai 1900 óta különböző lapokban. 1910 I. 1. megindította Temesvárt a *M. Dél* c. szépirodalmi folyóiratot. Egyik szerkesztője volt a *M. nemzetgyűlés, utóbb országgyűlés almanachjának*.

LIPTAI LAJOS, ev. lelkész, megh. Galgalyörkön 1935 szeptemberében 64. évében. Egy ideig Eperjesen volt teológiai tanár. Főmunkatársa volt a *Naša Zastavának*.

LÓRINCZI GÉZA, unit. gimn. tanár, szül. Fogarason 1883-ban, megh. Székelykeresztúron 1935 szeptemberében. — Cikkei: *Székelykeresztúr, Unitárius Egyház* (VIII. évf.).

NAGY ADAM, földbirtokos, megh. Jákfalván 1935 októberében 32, más források szerint 35 éves korában. A lapok állítása szerint néhány héttel halála előtt verskötete jelent meg.

PAL GABOR (bethlenfalvi), kir. tan., ny. r. k. gimn. igazgató, szül. Bethlenfalván 1859 január 19-én, megh. Csíksomlyón 1935 októberében. — Több alkalmi és ünnepi beszéde a *Csíki Lapokban, gyulafehérvári Közművelődésben* és a *Csíksomlyói gimn. értestájéban*.

PALLAY SÁNDOR, dr. med., m. kir. kormányfőtan., Máv. főfelügyelő, szül. Tornyospálcán (Szabolcs m.) 1875-ben, megh. Budapesten 1935 szeptember 30-án. — 1901—14. Kossuth Ferenc magántitkára s az Orsz. Függetl. 48-as Kossuth-Párt vezető titkára volt. 1903-ban főmunkatársa volt az *Orsz. Sajtóiroda* c. nyomatosnak; ugyanez időtájt néhány verse is megjelent, így például a *P. Naplóban*.

RADNAI FARKAS, dr. theol., c. érsek, szül. Kisjenőn (Bihar vm.) 1848 március 25-én, megh. Sümegen 1935 október 14-én. — 1904—1920-ig besztercebányai megyéspüspök volt. Allásáról 1920-ban önként lemondott s ekkor kapta a pápától az érseki címet. Papnövendék korában több verset írt s lefordította Rodwitz Oscar *Amaranth* c. époszát. — Szónoki munkái: *Krisztus hét szava a keresztfán*. Nagybüjti beszédkör. Nagyvárad, 1893. — *A kereszténység és királyság szövetsége Magyarországon*. Egyh. beszéd. U. o., 1900. — *Székfoglaló szentbeszéd*. Bp., 1904.

RUST JÓZSEF (ruszti), udv. tan., vászonnagykereskedő, szül. Budapesten 1860-ban, megh. ugyanott 1935 július 14-én. Gyulai Pál tiszteletére, majd emlékezetére nagy lakomát rendezett az akadémikusok, írók és művészek bevonásával. — Tanulmánya a *B. Szemlében* (1903: 127. köt. A mai színház); a *P. Lloyd*-ba is írt néhány közgazdasági cikket.

TAKÓ JÁNOS, ny. esperesplébános, megh. Vízaknán 1935 augusztusá-

ban 85 éves korában. Az 1890-es években munkatársa volt a gyulafehérvári *Közművelődésnek*.

VARGA MIHALY, apátplébános, szül. Pencen (Nógrád vm.) 1861 szeptember 26-án, megh. Kiskunmajsán 1935 szeptember 28-án. — Elbeszélései *Kép. Családi Lapok, M. Szemle* (1895-ig). Szerkesztette 1897 júniusától 1900 szeptemberéig a *Reménységünk* c. képes havilapot. — Munkái, néhány idegenből fordított hitbuzgalmi íráson kívül: *Borus napok*. Elbek. Bp., 1891. (4. kiadás u. o., 1895). — *Alkalmi beszédek*. U. o., 1895. — *A 28 eucharisztikus nemzetközi nagygyűlésen Amerikában*. U. o., 1926.

VERES LAJOS, nyomdász, megh. Orosházán 1935 szeptember 10 én 77 éves korában. 53 évig szerkesztette és adta ki az *Orosházi Újság*-ot.

VINCZE ELEK, ref. esperes-lelkész, szül. Szatmárt 1887 február 7-én, megh. Budapesten 1935 júliusában. — Legutóbb Siófokon lelkészkedett. Valóságos és társadalompolitikai cikkei: *Debreceni Prot. Lap, Falusi Lelkipásztor* (szerk.), *Prot. Egyh. és Isk. Lap, Reformáció, Ref. Igehirdető* stb. 1915 óta több önálló hitbuzgalmi kötete jelent meg. Szónoki munkája: *Mi láttuk az Ő dicsőségét*. Egyh. beszédek. Kaposvár, 1929.

VIRAGH FERENC, dr. megh. Budapesten 1935 szeptemberében 28 éves korában. Fel. szerkesztője volt a kisvárdai *Felsőszabolcsnak*.

WOLKENBERG ALAJOS, dr. theol., kanonok, egyet. ny. r. tanár, a Szent István Akad. r tagja, szül. Szatmárt 1871 június 17-én, megh. Budapesten 1935 augusztus 29-én. Előbb Szatmárt volt teológiai tanár, 1912 óta egyetemi tanár Budapesten. Jeles egyházi szónok volt. Szatmári működése idején szerk. a *Heti Szemlét*. — Főbb önálló munkái: *A spiritizmus*. Szatmár, 1899. *Nagybőjti beszédek*. U. o., 1900. — *Öntudatos élet*. Szentbeszédek. Bp. 1913. — *Szatmári emlékek*. U. o., 1923. — *Szent beszéd Szent István király ünnepén*. U. o., 1913. — *Gyászbeszéd I. Ferenc József királyért*. U. o., 1917. — *Konferenciák a Miatyánkról*. U. o., (1918). — *A teozófia és antropozófia ismertetése*. Szent István Könyvek. 2.) U. o., 1923. — *Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene*. (Szent István Könyvek. 3—4.) U. o., 1923. — *Katolikus imakönyv*. U. o., 1926. (2. kiadás u. o., 1931.) — *Beszédek doktrínáztatásokon*. 1928—9. U. o., 1929.

G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1935 május 11-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszegehy Zsolt.

Tárgy: Rubinyi Mózes: Huszonöt év Mikszáth halála után c. felolvasás

Jegyzőkönyv.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1935 május 11-én tartott választmányi üléséről.

Pintér Jenő elnök az ülést megnyitja, üdvözlí a választmány megjelent tagjait.

Alszeghy Zsolt titkár jelentést tesz a Társaság helyzetéről. Meleg hangon üdvözlí Pintér Jenő és Horváth János tagokat abból az alkalomból, hogy megjelent kitűnő munkáikkal — Pintér Jenő: A magyar irodalom története. VII. k. Horváth János: A magyar humanizmus — egyrészt irodalmunknak, másrészt Társaságunknak értékét s hírnevét mélyítették, gazdagították.

Oberle József pénztáros a Társaság anyagi helyzetéről tesz megnyugtató jelentést.

Jegyzőkönyv.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak október hó 26 án tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár Alszeghy Zsolt.

Tárgy: Kozocsa Sándor: Históriai ének Bocskairól. — Pitroff Pál: Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferenc Egmont fordításáról.

Jegyzőkönyv.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak október hó 26-án tartott választmányi üléséről.

Pintér Jenő elnök a választmányi ülést megnyitván, üdvözlí a megjelent tagokat.

Alszeghy Zsolt titkár jelentést tesz a Társaság működéséről, a legutóbbi ülés óta történt eseményekről.

«Társaságunk életének regisztrálásában elsőnek legyen szabad megállanom e hó 11-énél, amikor elnökünk a kolozsvári egyetem ősi szokása szerint, mint kinevezett egyetemi r. tanár bemutatkozó előadását tartotta a szegedi egyetemen. Úgy éreztük, kötelességünk résztvenni ezen a meleg ünnepen, kivenni részünket abból a meleg ünneplésből, amelyben elnökünket ez alkalommal a szegedi filozófiai kar részesítette, s jelenlétünkkel dokumentálni azt a tiszteletet és szeretetet, amellyel társaságunk Pintér Jenőnek nemcsak tudományos pályáját, de annak tudományos elismerését is kíséri. Az előadás, amelyen társaságunkat Zlinszky Aladár alelnök úrral képviselni szerencsém volt, stúdiumunk történetének egyik jeles, de elfeledett munkását, Imre Sándort jellemezte és méltatta. Tagadhatatlan, hogy Imre Sándor a magyar irodalomtörténet fejlődésében érdemes szerepet tölt be. Nem volt annyira speciálisan irodalomtörténész, mint Toldy Ferenc, elméleti meggondolása is sokkalta más volt. Világosan mutatja ezt már a stúdium meghatározásában megmutatkozó ellentét is. Toldy szerint „az irodalomtörténet a nyelvben és írott művekben nyilatkozó emberi szellem működésének fejlődését, irányait s annak műveit ismerteti meg, tekintettel azon okokra, melyek azokat határozzák, s azon összefüggésre, mely köztük észrevehető“. Imre Sándor ellenben csak az összefüggés megállapításától független egymásutánt látja feladatul, mondván: „Az irodalomtörténet az írott elmetermékeket időrendben soroljo elő, érintvén azon okokat és körülményeket, melyek az irodalmi munkák megszületésére előmozdítva vagy gátolva hatottak.“ Toldy az irodalmi művek tartalmában megnyilvánuló nemzeti szellem kidomborítására törekedett, míg Imre nagy fontosságot tulajdonít a nyelvtörténetnek is, azt vitatván, hogy a nyelvfejlődés történetének a magyar ifjúság nemzeti képésében nagyon fontos a szerepe. „Feletünk — úgymond — a modern kultúra sokirányú áram-

lása ütközik össze. A különbözőfajta új nyelvek szó- és mondatalkjai, hangzata, hangsúlya sokképen zavarják nemzeties beszédszokásunkat s nem könnyen engedik, hogy nyelvünk saját jelleméhez híven fejlődjék. Ennélfogva csak a mult kor nyelve sajátosságainak megismerése, a jelennek a multhoz hasonlítása, a valóban nemzetiesnek ekképen megválasztása s megtartása óvhat meg a makacs és simulni nem akaró konszerválástól, szintúgy mint az erőtlen engedékenységtől.“ Ennek a szempontnak az érvényesítése ösztönözte arra, hogy irodalomtörténetében részletesebben foglalkozzék a magyar nyelv történetével, s el kell ismernünk, hogy maig az ő könyve a legrészletesebb rajza a magyar nyelv történetének. Természetes, hogy az újabb kutatás rengeteget megcáfolt Imre Sándor nyelvtörténeti fejtegetései közül, de magát a problémát mégis ő kísérelte meg először szerves egységben tárgyalni. Magának az irodalomtörténetnek tárgyalásában Toldynál bővebb a XVI. és XVII. század termékeinek a bemutatása. Jó észrevétel a XVI. század vallási vitáinak vitapontjai között az országekban való ronlások okainak kiemelése és a XVI. század verselésének ritmusekülönítése, ha itt az időmértéknek a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonít is. A XVII. század vallási irodalmában észreveszi a puritanizmus jelentkezésének jelentőségét. A hanyatlás korát 1790 ig tolja ki, szembeszállva a Kazinczy—Toldy féle felfogással, de azért a költészet bemutatásában kénytelen 1772-nél vetni határt, amivel a beosztás egységét megzavarja. De jó megállapítás az, hogy a Bessenyeieék franciás irányát kapcsolatba hozza Lázár János és Haller László, tehát az erdélyi franciás műveltség irodalmi megnyilatkozásával. Csokonait, Kisfaludy Sándort, Szentjóbít, Daykát és Bacsaányit „átmeneti költőknek“ nevezi; velük szemben Kazinczy indítja meg az új klasszikai iskolát. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza, Katona stb. nemzeties műköltészet címen kerülnek ezóba, míg Petőfi, Tompa, Arany „az újabb nemzeties költészet“ munkásai. Tagadhatatlan, hogy ezek nála jelentősebb helyet foglalnak el, mint Toldynál, ahol Garay több teret kap, mint Arany. Érdekes, hogy az 1874. évi kiadás már Madáchtot is megemlíti, mint „Az ember tragédiája korán elhunyt szerzőjét“. Toldy 1873-as kiadásában bizony hiába keresnök Madáchtot, Tóth Kálmánt, Gyulai Pált, „jeles lírai darabok s főkép műbírálati cikkek szerzőjét“. De értékelése is sokszor eltér a Toldy-iskoláétól, mint Petőfi és Tompa megítélésében. Imre Sándor könyve tehát nem olyan rendszeres, mint Toldyé, de nemcsak a multban él, hanem a jelent is meglátja. Ez az érdeme lehetett az, amiért Gyulai a kolozsvári egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékére alkalmasnak ítélte.

Pintér Jenő elsősorban az embert rajzolta meg előadásában, pályája külső képét, s alkalmat talált arra, hogy Gyulai Pálnak egy nagyszerűen jellemző levelével kapcsolatban reámutasson annak a kornak tudománypolitikájára. Magának a kolozsvári egyetemnek alakulási esztendei elevenednek meg adatai alapján, ami külön is öröm és megtisztelés volt a kolozsváriból sarjadt szegedi egyetem számára. A nagy ováció, amely az előadás után és a tiszteletére rendezett vacsorán köszöntötte, azt mutatta, hogy az érdekes előadásban az egyetem tanári kara méltó viszonzását látta annak a megbecsülésnek, amelyvel Pintér Jenőt rendes tanárainak sorába iktatta.

Szegedi élményeink mellett maradva, legyen szabad egy szomorú híradást is tennünk. A nyár folyamán meghalt a szegedi pedagógium szorgai-

mas magyar tanára, Gál János. A könyv szerelmese volt, aki egyenlő érdeklődéssel kísérte a magyar irodalom múlt és jelen fejlődését. Gazdag elméleti képzettség tüntette ki; társaságunkban is a Walzel felvetette Gestalt und Gehalt problémájával foglalkozott egy előadása. Művei közül Jókai könyvvel keltezt feltűnést, eredeti, talán néha merész szempontjaival. Azok közé tartozott, akik inkább gyűjtik magukba az ismeretanyagot; annak tudományos értékesítésében a halál meggátolta. Mint stúdiumunknak egyik nagy reményre jogosító művelőjét, társaságunknak is illik e választmányi ülésen megörökíteni emlékét.»

Pintér Jenő halás megindultsággal köszöni a megemlékezés kereteit meghaladó kitüntető jelentést.

Oberle József pénztáros bejelenti, hogy tíz éven át vitt pénztárosi tisztéről lemond s azt a társaság kezébe adja vissza.

Pintér Jenő elnök méltányolva azokat az okokat, melyek Oberle Józsefet ezen elhatározásra bírják, fájó szívvel hajol meg e tény előtt. Oberle József lemondása fájdalmas veszteséget jelent a Társaság számára, mely éppen Oberle József kivételesen gondos és odaadó működése révén a mai tudományos társaságok közt szinte ritka rendezett anyagi helyzetben van. Indítványozza, hogy Oberle József érdemeit jegyzőkönyvbe iktassa s így is kifejezze a Társaságnak érdemes munkája iránt érzett háláját és nagyrabecsülését. Egyúttal felhatalmazást kér a választmánytól, hogy a pénztárosi állás betöltéséről intézkedhessék.

Új könyvek.

Verses művek.

V. Alecsandri: Emlék. Versek. Fordította, életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bardócz Árpád. Cluj. 1935. 69 l. Az Erdélyi Szépművés Céh 94. kiadványa.

Verseghy Ferenc: Rikóti Mátyás: H. és é. n. (Bp., 1935.) 180 l. (M. Irod. Ritkaságok. Szerk. Vajthó L. 32. sz.)

Sík Sándor: Advent. Oratorium szavalókórusra. Buday György fametszeteivel. Szeged, 1935. 56 l. Szegedi Fiatalok Műv. Kollégiuma.

Elbeszélő művek.

Dénes Gizella: Eliza tündöklése. Regény. H. és é. n. (Bp., 1935.) Révai-kiadás, 224 l.

Gosztonyi Ádám: Miss Aranyásó. Regény. Bp. (1935.) Singer és W. 224 l.

Kerecseny János: Árpád fejedelem. (Verses mű.) Bp. (1935.) 514 l. A „Cházár András” Orsz. Siketnéma Otthon kiadása.

Móra Ferenc: A vadember és családja. Bp., 1935. 263 l. Révai-kiadása

Somogyi Gyula: Az út vége. Bp., 1935. 367 l. Káldor-kiadás.

Mai német dekameron. Fordította és bevezette Turóczi-Trostler József. H. és é. n. (Bp., 1935.) 285 l.

Vitéz Somogyváry Gyula: A Rajna ködbevész. Bp. (1935.) 226 l. Singer és Wolfner.

- Bónyi Adorján: Úri világ. Regény. Bp. (1935.) 136 l. Singer és Wolfner.
 Bónyi Adorján: Elcserélt élet. Regény. Bp., 1935. 112 l. Singer és Wolfner.
 Harsányi Zsolt: Magyar rapszódia. Liszt Ferenc életének regénye. Bp. (1935.)
 I. 312 l., II. 303 l. Singer és Wolfner-kiadás.

Tudományos művek.

- Varga Károly: Szabó Dezső mellett vagy ellene? Debrecen, 1935. 95 l. Bertók L. kiadása.
 Tisza-Évkönyv 1934. Szerk. Nagy Miklós. Bp., 1935. 32 l.
 Haltenberger Mihály: Czirbusz Géza és a magyar geográfia. Bp., 1935. 13 l. Stephaneum.
 Miskolczy István: Emlékbeszéd Aldásy Antalról. Bp., 1935. 16 l. Stephaneum.
 Bíró József: A bonchidai Bánffy-kastély. Cluj, 1935. 36 l. (Erd. Tud. Füzetek, 75. sz.)
 Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközön a törökvilágban. Cluj, 1935. 19 l. (Erd. Tud. Füzetek, 76. sz.)
 Rajka László: Jókai román tárgyú novellái. Cluj, 1935. 17 l. (Erd. Tud. Füzetek, 77. sz.)
 Zsoldos Jenő: Horatius születésének 2000. évfordulójára. Bp., 1935. 8 l. (Különnyomat a Pesti Izr. Leánygimn. 1934/5. évi Értesítőjéből.)
 Zsoldos Jenő: Jób könyve a XVIII—XIX. századforduló magyar irodalmában. Bp., 1934. 16 l. (Különnyomat a Hevesi-Emlékkönyvből.)
 Tóth Ervin: Nyirő József. Hajdúnánás, 1934. 57 l.
 Fest Sándor: Szent Margit skóciai királyné magyar származása. (Bp.) 1935. 276—305. l. (Különnyomat a Bpesti Szemle 1935. évf.-ből.)
 Obermüller Ferenc: A milió-iskola. Gondolatok a tanítás intenzitása fokozásának kérdéséhez. Esztergom, 1935. 59 l.
 Halász Viola: Goethe és Arany. Bp., 1935. 79 l.
 Neményi Imre: A magyar tanítóképzés és tartozékai. Bp., 1935. 31 l. (Különnyomat a Tanítóképző 1935. évf.-ből.)
 Catalogue de l'Exposition jubilaire d l'Université royale Hongroise Pierre Pázmány de Budapest. (1635—1935.) Bp., 1935. 67 l.
 Bognár Cecil: A magyarság jellemrajza. Bp., 1935. 88 l. (Különnyomat a Bpesti Szemle 1935. évf.-ből.)
 Miklós Ráfáel: A „Krisztus követése“ magyar fordításai. Szombathely, 1935. 61 l. (Különnyomat a szombathelyi Szent Norbert-gimn. 1934/5. évi Értesítőjéből.)
 Desider Báder: Metternich und das Junge Deutschland. Bruchstücke aus einem Ideenkonflikt. Pécs, 1935. 44 l.
 Kardos Tibor: Janus Pannonius bukása. Pécs, 1935. 26 l. (Pannonia Könyvtár, 5. sz.)
 Ifj. Vayer Lajos: Pázmány Péter ikonográfiája. Bp., 1935. 54 l. + 12 kép.
 Méhely Lajos: Az ősméhek természetrajza. (60 tábla, eredeti rajzzal. A bpesti kir. m. Pázmány Péter Tud. Egyetem 300 éves fennállásának örömnepére írta. Bp., 1935. 214 l.)
 Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Bp., 1934. 62 l.
 Évkönyv. Kiadja az Izr. M. Irodalmi Társulat. Szerk. Szemere Samu. Bp., 1935. 382 l.

- Weszely Ödön: A korszerű nevelés alapelvei. (Számos képpel.) Bp., 1935. 556 l.
A Kir. M. Egyetemi Nyomda kiadása.
- Bikácsi László: Egy korszak irodalmi élete (1861—67). A kettészakadó irodalom. Bp., 1935. 58 l.
- Matolcsy Mátyás: Az új földreform munkatervc. Szekfű Gyula előszavával. H. és é. n. (Bp., 1935.) 248 l.
- Rózsa Dezső: Országos központi nyelviskola és nyelvakadémia. Tervezet. H. és é. n. Szerző kiadása.
- Bessenyei György: Hunyadi László tragédiája. Három játékban és versekben. Belohorszky Ferenc előszavával. Nyiregyháza, 1935. 33 l. (Különlenyomat a Szabolcsi Szemle 1935. évf.-ből.)
- Belohorszky Ferenc: A magyar középiskola új útjai. Nyiregyháza, 1935. 19 l. (Különlenyomat a nyiregyházi ev. Kossuth Lajos-reálgimn. 1934/5. évi értesítőjéből.)
- Patonai József: Medgyesi Somogyi János államtanácsos és a magyar kegyes-tanítórend. Tata, 1935. 91 l.
- Zsoldos Jenő: A romantikus zsidószemlélet irodalmunkban. Bp., 1935. 256—282. l. (Különlenyomat az Izs. M. Irodalmi Társulat 1935. évkönyvéből.)
- Zolnai Béla: Rákóczi, az író. Bp. (1935.) 294—324. l. Franklin.
- Illyefalvi L. Lajos: A gyermek Budapesten. Bp., 1935. 202 l. A Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása.
- Kertész János: Palóczy Edgár huszonöt éves irodalmi munkássága. Bp., 1935. 48 l. Danubia-bizomány.
- Vajda László: Első polgári drámánk. Bp., 1935. 33 l. (Különlenyomat a Bp. Szemle 1935. évf.-ből.)
- Melich János: Az egyetemi év kezdetén. Tanévnyitó beszéd a bp. Pázmány Péter-Tud. Egyetemen. Bp., 1935. 10 l. (Különlenyomat a Bp. Szemle 1935. évf.-ből.)
- A Gyöngyösi István-Társaság Almanachja. Bp., 1935. 180 l. A Gyöngyösi István-Társaság kiadása.
- Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften: München. Jahrgang 1934. Heft 7. 10. Beneszevicz: Melanchtomana 127 l.; 8: Moriz Wlassak: Konfessio in Jure u. Defensionsweigerung nach der Lex Rubria de Gallia Cisalpina, 93 l.; 9: Paul Lehmann: Das literarische Bild Karl des Grossen, 72 l.; 10: Rudolf Pfeifer: Die neuen Diegesen zu Kallimachosgedichten, 50 l.; Jahrgang 1935. Heft 1.: Julius v. Schlosser: Stilgeschichte u. Sprachgeschichte der bildenden Kunst. 39. l.; 2: Georg Pfeilschifter: Friedrich Nicolais Briefwechsel mit St. Blasien. 97 l.; 3: Georg Leitdinger: Zur Geschichte der Gutstehung von Aventius „Germania-Illustrate“ und dessen „Zeitbuch über ganz Teutschland“. 33 l.; 4: Walther Lotz: Studien über Steuerverpachtung. 33 l.
- Husztli Mihály: Vörösmarty az újabb irodalmi ízlés tükrében (A költői világkép Vörösmarty és Ady költészetében.) Bp. 1935 176 l. Adler-nyomda.
- Hélène Sztankay-Pogány: Jean Lahor, l'homme et l'oeuvre Debrecen, 1935 75 l. (Etudes de Litterature et de Linguistique Françaises de l'Institut Français a l'Université de Debrecen. Cahier V.)
- Rose Bohuss: Victor Tissot. Debrecen, 1935 67 l.

- Marie-Madeleine Gergely: *La Réalité Vecue dans la Romans de Guerre des Combattans*. Debrecen, 1935 106 l.
- Vendel Mészáros: *Le Gamin dans la littérature Française*. Debrecen 1934. 47 l.
- Hegedüs Zoltán: *Horatius szólamkince és a magyar költészet*. Győr, 1935. 18 l. (Különymot a győri Apponyi-leánygimn. 1934—35-i Értésítőjéből.)
- Csapláros István: *Theophil Gautier és a magyarok*. Pécs, 1935 48 l. (A pécsi Erzsébet Tud. Egyetem Francia Intézetében készült dolgozat. 73 sz.)
- Török Gyula: *A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között*. Szeged, 1935. 56 l. + 24 lap képes melléklet. Városi nyomda rt.
- Bach Vera: *Un disciple de Michelet Charles-Louis Chassin (1831—1901)* Szeged, 1935. 113 l. (A szegedi Egyetem francia philologiai intézetének kiadványa 14. sz.)
- Veszelka László: *Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában*. Sopron, 1934. 64 l. Röttig nyomda.
- Nemes Vazul: *Tertullianus görög műveltsége*. Pannonhalma, 1935. 118 l. (Pannonhalmi füzetek. 16. sz.)
- Simon Emil: *A magyar szavak í hangjának története*. Szeged, 1935. 47 l. (Nyelvészeti tanulmányok... Szerk. Horger A. és Mészöly G. IV. sz.)
- Simon János: *Az ugor rokonságnevek alaktanához*. Szeged, 1935. 12 l.
- Holló Katalin: *Tata és környékének földrajza*. Szeged, 1935. 59 l.
- Apró István: *Ambrogio Traversari Magyarországon (1435—36)*. Szeged, 1935. 68 l. Ablaka-nyomda.
- Tomori Viola: *A parasztság szemléletének alakulása*. Szeged, 1935. 123 l.
- Farkas László: *Kézai és a magyar krónikák*. Szeged, 1935. 90 l. (Értekezések a magyar műv. tört. köréből. 28. sz.)
- Gregorich Mária: *A bori és borfői Bory-család és levéltára*. Szeged, 1935. 155 l. (Ért. a m. műv. tört. köréből. 27. sz.)
- Pozsonyi Zoltán: *Árpádkor és Kelet*. Szeged, 1935. 160 l. (Ért. a m. műv. tört. köréből. 29. sz.)
- Lipóty Sándor: *Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi városok kérdése*. Szeged, 1935. 94 l. (Ért. a m. műv. tört. köréből. 30. sz.)
- Szász Pál: *A differenciál- és integrálszámítás elemei*. 2. köt. Bp. 1935. 962 l. Franklin-kiadás. (A M. T. Akadémia támogatásával.)

Egyéb művek.

- Grätzer József: *Sicc. Szórakoztató időtöltések, cseles csalafintaságok*. Első kiadás. Hauswirth Magda rajzaival. H. és é. n. (Bp., 1935.) Színházi Élet kiadása.
- N. Csiko Gábor: *Hűséggel várunk*. Szeged, 1935. 16 l. A Szegedi Szent Korona-Szövetség 1935. évi kiadványa.
- Nagy Karola (1906—1933): *Itt voltam... Egy lélek lángolása és elhamvadás*. Benedek Marcell előszavával. Sajtó alá rendezte Benarny Sándor. Bp. é. n. (1935.) 312 l. Epocha könyvkiadó.
- A M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem 1934/5. tanévi irataiból. III. füzet. Tanévzáró ünnepi egyetemi közgyűlés. 1935. 46 l.
- Sziklai János: *Mit csinált a régi Balatoni-Egylet*. Adatok a Balatonvidék történetéhez. Veszprém, 1935. 87 l.

- Magyar-német és német-magyar általános szótár. (Langenscheids Universalwörterbuch. Ungarisch-Deutsch I, Deutsch-Ungarisch.) Berlin-Schönberg. Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung. E. n. (1935.) I. r. 188; II. r. 190 l.
- Cithara Sanctorum. Jel. 5., 8. Régi és új énekek... amelyeket egykor összegyűjtött és kiadta Tranovszky György, a lipótszentmiklósi egyház lelkipásztora. Fordította: Victorisz József. Bp. 1935. 78 l. A M. Luther-Társaság kiadása. (Függelék: Phiala Sanctorum, vagyis: Szentek kincsébányája. Jel. 5., 8. ... Kegyes imádságok, amelyeket... egykoron I. M. L. adott ki... Fordította Geduly Henrik. 153 l.)
- Soproni Kath. Almanach 1935-re. Szerk: Gábor Géza. Sopron, 1935. 135 l. Székely-nyomda.

Inhalt der selbständigen Artikel. (Jahrgang 1935. Heft 1—8.)

Béla Várdai weist nach, dass Toldis Abend von Johann Arany auf diese Szene der Novelle Paul Gyulais: Der letzte Besitzer eines alten Edelhofes von Einfluss war, in welcher der Held der Novelle sich von seinem sterbenden, trauen Diener verabschiedet. Ebenso verabschiedet sich König Ludwig vom sterbenden Toldi. — Ladislaus Péczely bezeugt in seinem Artikel: Der Rhythmus unserer alten gesungenen Dichtung, dass die ungarischen Verse des XVI. Jahrhunderts eigentlich Sangtexte sind und daraus kann man die Mangelhaftigkeit der Verskunst erklären, wie: die fehlerhafte Zäsur, das Schwanken der Silbenzahl, das schwache Reimen. Die Variation der Versformen im XVI. Jahrhundert erklärt er mit dem Aufschwung der Vokalmusik; führt an und ordnet die verschiedenen Verszeilen der Gesangdichtung. — Josef Waldapfel beschäftigt sich mit dem Fabeldichter und Bibelübersetzer des XVI. Jahrhunderts, Gabriel Pesti und hebt drei Momente seiner Laufbahn und schriftstellerischen Bestrebungen hervor: die Geschichte seines Beitrittes zum Humanismus, die Quelle der äsopischen Fabeln (die zwischen den Jahren 1531—33 in Nürnberg bei Petraus erschienene Ausgabe der Dorpeusschen Sammlung) und die ritmische Abwechslung der ans Ende der Fabeln angeschlossenen dreizeiligen Lehren. — Aladár Zlinszky erweckt in der am 9. März auf der Generalversammlung der ung. literaturhistorischen Gesellschaft gehaltenen Präsidialeröffnungsrede das Andenken des Freiheitshelden Fürsten Franz Rákóczi II. anlässlich der 200-jährigen Jahreswende seines Todes. Eingehender beschäftigt er sich mit den Problemen der Kurutzenpoesie und den hervorragendsten Vertretern des Rákóczi-Kultus mit Koman Thaly und Julius Káldy. Zsolt Alszeghy würdigt die lirische Dichtung Julius Vargas; der düstere Ton seiner Dichtung ist mit dem Leiden des Vaterlandes verbunden. — Desiderius Kerecsényi schildert das Leben und literarische Tätigkeit Andreas Dudiths, eines Vertreters der erasmistischen Bestrebungen Ungarns. Dudith war kaiserlicher Abgesandter auf der Tridenter Synode, bald darauf Bischof von Pécs und Bote von Polen. Später verheiratete er sich, trat aus dem Verbande

der Kirche, aber schloss sich keiner protestantischen Konfession an. Er hat Übersetzungen, Reden und besonders zahlreiche Briefe. In kleineren Mitteilungen eröffnet Franz Zsigmond eine deutsche Variation des Bauernmärchens Jokas Teufel von Johann Arany. (Langbein: Das Teufelsweib.) — Julius Kunzseri vergleicht zwei Gedichte ähnlichen Inhaltes von Petőfi und Ady. (Theaterkritik — im Theater.) — Stefan Sándor teilt einige Strophen Josef Bajzas mit, welche auf einige Gedanken des Petőfischen Gedichtes Ende September von Wirkung waren. — Georg Kristóf würdigt mit warmer Anerkennung die Übersetzung des Madáchschen Werkes: Die Tragödie des Menschen, welche von dem hervorragenden rumänischen Dichter Oktavian Goga stammt. — Michael Clauser teilt die anerkennende Äusserung eines älteren Schriftstellers über die Zrinyiade mit. — Julius Földessy findet das Original eines Ady-Motivums (Gedankenkolbolde) bei Alexander Bródy. — Alexander Kozoesa stellt das Verzeichnis der auf die ungarische Literatur, Literaturgeschichte und kritische Theorie bezüglichen ungarischen Bücher und Artikel 1929—1934 zusammen. — Stefan Helmecki weist die Wirkung des Euripides auf eine schöne Historie des Dichters Nikolaus Wolfgang Bogati aus dem XVI. Jahrhundert nach. — Wilhelm Tolnai teilt wertvolle Notizen über die Entstehung der auf Rákóczi bezüglichen Gedichte Arany's mit. — Moses Rubinyi fasst die auf Andenken Koloman Mikszáth's bezüglichen literarischen Erscheinungen in den 25 Jahren nach seinem Tode (1910) zusammen. Es folgen noch Rezensionen von ungarischen literaturhistorischen Neuerscheinungen. Ferner Artikel mit literaturwissenschaftlichen Beziehungen aus Zeitschriften, sowie Berichte über die Arbeiten der ungarischen Literaturhistorischen Gesellschaft.

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

	Oldal		Oldal
A csökmői sárkány históriája ..	34	Bánffy Miklós	85
A gallicizmus magyarországi visszhangja	87	Bánhegyi Jób	40, 90
„A képmutogató“	88	Bányász Endre	175
A magyar anekdota története ..	26	Barabás Miklós	144
A magyar népszínmű története	32	Barabás Samu	31
A magyar püspöki könyvtárak	35	Barakonyi Kristóf	43
A XVII. század lírai költészete	165, 232	Barcsay Abraham	233
„A rodostói temető“	205	Bárd Rezső	176
„A vándor és bujdosó“	87	Barna János	44, 85
A „változatok“ kérdéséről	88	Barokk zene és kuruc nóta	33
A „zsidó vicc“ről	81	Baros Gyula	74
„Az ember tragédiája“ 29, 69, 85, 86, 89, 163, 238		Báróti Dezső	28, 171
Abel Jenő	10	Bárótzai Sándor	36
Adatok a testőrírókról	86	Barta János	233
Ady Endre 24, 38, 98, 117, 133, 144, 228, 234, 236		Bartalis Ágost	99
— és Petőfi	24	Batizi László	159
Agárdi László	38	Baumgarten-díj	167
Agoston Julián	77, 233	Bécs és a magyar humanizmus	30
Alexander Bernát	81	Bél Mátyás	171
Alszeghy Zsolt 36, 82, 86, 89, 123, 163, 165, 174, 184, 221, 232		Benedek Elek	76
Amade László	36	Berger Máté István	99
Ambrus Zoltán	162	Berzsenyi ódái	34, 39
Andor József	79	Berta, magyar királyleány	35
Anghi Ernő	175	Bibó István	242
Anonymus	168	Bisztray Gyula	38
— angol forrása	164	Bitay Árpád	35
Anyos Pál	229	Blanár Jenő	44
Antal Géza	43	Bleyer Jakab	35
Áprily Lajos	40	Bogáti Fazekas Miklós	219
Apor Péter	143	„Boldogasszony Anyánk“	90
Apponyi világnézete .. 162, 163, 231		„Boldog halál szekere“	235
Arany János	88, 171	Bonkáló Sándor	75
— a magyar képzőművészetben	34	Boros Rezső	98
— keresztényisége	40	Boros Samu	242
Aranka-kódex	36	Boross István	225, 228
Asztalos Kálmán	175	Bournáz János	100
Asztalos Miklós	235	Brassicanus János	10
B. Margit legendája	222	Brisite Frigyes	223, 236
Babits Mihály	42, 85	Bródy Sándor	87, 134
Bada Gyula	224	Bulcsú Károly	93
Bajza József	66	Claiser Mihály 33, 72, 79, 83, 222, 227	
Bakonyi Miksa	175	Clement Károly	44
Balajthy Ilona	99	Csapó Etelka	173
Balassa-Emlékkönyv	75	Császár Elemér	53, 233
Balázs Győző	225	Csengey Gusztáv	167
Balla Aladár	175	Cserei Mihály	232
Balla Jenő	175	Csiky Gergely	242
Balogh Jenő	84, 231	Csipkay Károly	83
Balogh Károly	160	Csiszár Béla	162
Balázs Ferenc	141	Csokonai V. Mihály	153, 171
Bán Aladár	229	— és Paracelsus	84
		Csontos Béla	242
		Danhauser László	222
		Dávid Ferenc	141

	Oldal		Oldal
Debreceni színházi almanachok	85	Gárdonyi Géza	87, 154
Deér József	39	Gáti István a Zrinyiászról	71
Dietze Sándor	86	Geréb László	34
Dóczi Lajos drámái	36	Gergely Sámuel	177
Donáth Benjámín	242	Goga Octavián	69, 89
Dormuth Árpád	223, 224	Gombocz Zoltán	177
Dömötör Sándor	34	Gubányi Károly	101
Dsida Jenő	35	Gyarmati Dezső	102
Dudith András	189	Győrffy József	243
Dudits Pál	176	György Lajos	26, 84, 171
Dugonics A. és a barokk regény	28	Gyulai Agost	38
Éber László	176	Gyulai Pál	1, 35, 90, 144
Eckhardt Sándor	209	„Hadnagyoknak tanuság“	9
Egler Dózsa	176	Haitsch Ilona	82
„Egy régi udvarház utolsó gazdája“	1	Halasi Viktor	243
Elek Oszkár	75	Halász László	167
Első polgári drámánk	231	Halmi Bódog	226
„Elsüllyedt világ“	88	Hamvas József	40
Ember Ernő	32	Hankiss János	35, 166
Endrődi Sándor	40, 117	Hantz Jenő	243
Engel Gusztáv	173	Haraszti Emil	33
Erasmus	15, 192	Haraszthy Gyula	36, 85
Erdély és irodalmunk	78	Harsányi Kálmán	229
„Erdélyi csillagok“	138	Harsányi Lajos	233
Erdélyi irodalom	38, 39	Háry János Amerikában	41
Erdélyi Pál	91	Hegedús Loránt	91
Erdélyi magyar tudományos élet	35	Hegedús Zoltán	227
„Erdemes Kalmár“	231	Hein Tádé	229, 237
Euripidesi hatás	218	Hellebronth Kálmán	36
Fábián István	34, 39	Helmecci István	219
Faragó Bálint	100	Heltai Gáspár fordításai	36
Fehér Dezső	100	Herczeg Ferenc	37, 117
Féja Géza	85	Hevesi Mihály	40
Fejér Adorján	232	Horatius	227, 228, 232
Fekete Nagy Antal	80	Horatius-idézet (legrégibb)	35
Felméri Sándor	243	Horváth István Magyar Irodalomtörténete	32
Felvidéki magyar irodalom	88	Horváth János 5, 53, 56, 58, 84,	95, 146, 214, 231, 234,
Fényes Lajos	176		236
Fenyő László	81	Hummel Vilmos	236
Ferenczi Frigyes	243	Husztai József	231
Fest Sándor	164	Illés József	102
Fináczy Ernő	101	Imre Sándor	247
Fónagy Béla	243	Inger Solimán	243
Földessy Gyula	30, 74	Incze Gábor	83
Frey Melánia	176	Irodalom és biedermeier	161
Futó Jenő	176	Irodalmi névadás	38, 87
Füleky Lajos	101	Irodalmi tanács	42
Gabányi János	44	Irodalomtudományi repertorium	135
Gábor Géza	230	Irodalmunk újabb irányai	37
Gagyí Jenő	88	Irodalmi szalonok	89
Gál János	243	Írói önérzet a reneszánsz-korban	88
Galamb Sándor	90, 168	„Isa“	75
Galeotti Marzio	148	Iskola és tanár az irodalomban	38
Galgóczy János	228	Jakubovich Emil	87
Gálos Rezső	36, 86, 233	Jancsó Elemér	158
Garami Ernő	177	Jánkovich-kódex	38
Garay János	91		

	O. d.	Oldal
Jánosi Béla	34	
Janus Pannonius 10, 34, 147,	169, 231	
Járosi Andor	144, 165	
Jászi Alice	244	
„Jóka ördögének egy német vál-	21	
tozata“		
Jókai Mór .. 88, 91, 164, 166,	232	
Juhász Gergely	2.4	
Justh Zsigmond könyvtára	235	
Kádár Lehel	90, 177	
Kaffka Margit	28, 77	
Kajári Ferenc	102	
Káldy Gyula	121	
Kállay Miklós	32, 39, 233	
Kallós Zsigmond	171	
Karácsony Sándor	170	
Kardeván Károly	29	
Kardos Albert 35, 82, 84, 89,	240	
Kardos Tibor	34, 82, 169	
Karlfeldt Erik Axel	84	
Károli Péter	193	
Károlyi István	93	
Kározy Pál	86	
Kárpáti Aurél	156	
Kastner Jenő	37, 87, 170	
Kassai Lajos	245	
Katolikus irodalom	233	
Katona József	233	
Kazinczy Ferenc	80	
Kéky Lajos	34, 231	
Kelényi László	89	
Kemény Zsigmond, br. 36, 144,	104	
Keményfy Dániel	244	
Keményfy János	138, 153	
Kerecsényi Dezső	31, 189	
Keresztény Herkules	86	
Két költői nemzedék	226	
Kéziratos énekeskönyveink	220	
Kisfaludy S. Dragniquanban ..	34	
— könyvtára	234	
„Kiskúnság“	211	
Kiss József	39	
Kiss Szerafin	244	
Klimes Péter	30	
Klocka Helmut	35	
Klopstock magyar utókorá	224	
Kner Izidor	244	
Kóbor Tamás	226	
Kodály Zoltán	6, 8	
Kohlmann Dezső	166	
Kolozsvári Márton és György ..	140	
Komáromy János	40, 70	
Komlós Aladár	85	
Kornis Gyula	162, 163, 231	
Kós Károly	140	
Kosztolányi Dezső	75, 233	
Koudela Géza	90	
Kovács Dezső	178, 232	
Kovács Dezsőné	88	
Kovács László	144	
Kovalovszky Miklós	38, 87	
Kozma Andor	240	
Kozocsa Sándor 33, 88, 161, 225,	234	
Kőrösi Csoma Sándor	143	
Köveskuthy Jenő	244	
Kristóf György 35, 36, 71, 81,	165	
Kriza János	237	
Krudy Gyula	90	
Kunszeri Gyula	25	
Küküllei János	80	
Lakatos Imre	143	
Lampérth Géza	44, 90	
Langbein A. F. E.	21	
Latinbetűs helyesírásunk	169	
Leffler Béla	84	
Lehel István	102	
Lenézett könyvek	234	
Lengyel László	245	
Lévay József	225	
„Lidércke“	157	
Ligeti Ernő	88	
Lipcei Jenő	45	
Liptai Lajos	245	
Losonczy Zoltán	168	
Lőrinczi Erzsébet	102	
Machovich Victor	231	
Madách Imre	76, 100	
— és Eminescu	237	
Magánhangzók hosszúsága a ma-	76	
gyar versben		
Magyar elemek a rutén irodalom-	75	
ban		
Magyar-francia kapcsolatok	231	
Magyar-holland irodalmi kapcsol-	83	
atok		
Magyar humanizmus .. 84, 146,	170	
Magyar írók levelei Széchenyi	36	
F.-hez		
Magyar-román kulturális közele-	236	
dés		
Magyar István	79	
Magyar Posta (folyóirat)	2	
Magyar reneszánsz-írók	82	
Magyar társadalmi regény	233	
Magyarország angol lovagregé-	75	
nyekben		
Major József	102	
Makkai László	35	
Makkai Sándor	164, 170	
Makra Imre	95	
Maksay Albert	143, 232	
Mály Ferenc	228, 231	
Manutius Paulus	192	
Marek Antal	88	
Marikovszky György	215	
Mattyasovszky Kasszián	179	

	Oldal		Oldal
Mályusz Elemér	80	Putnoky Miklós	103
Mátyás király és a krakkói platonisták	34	Pyrker-család	237
Mátrai Rudolf	102	Quem dii odere	38
Mayer Erzsébet	87	Radnai Farkas	245
Mécs László	171, 234	Radnóczy Miklós	28
Mélius Péter	228	Rajka László	89, 164, 232
Mészöly Gedeon	153	Rákóczi Ferenc 109—122, 168, 169	169
Miért nincs irredenta irodalmunk?	90	„Rákóczinó“	205
Mikes Kelemen .. 40, 109, 164, 167	167	Rédey Tivadar	42, 169
Moczar József	45	Reformnemzedék irodalompolitikája	235
Mohácsi Jenő	157	Regényirodalmunk nőírói	225
Molnár Ferenc	89, 90	Regényirodalmunk társadalomszemlélete	88
Molter Károly	143	Régi, énekelte, verses irodalmunk	5, 49
Moór Elemér	169	Régi és új egyházi énekek 171, 221	221
Móra Ferenc	37, 87, 172, 229	Reginaldus Polus	196
Móricz Zsigmond	168	Reischel Arthur	142
Müller Lipót	34	Reményi Ferenc	34
Nagy Dániel	39	Reményik Sándor	144
Nagy Sándor	153	Révész Imre	40
Németh László	166	Riedl Frigyes	120
„Névtelen vár“	89	Romhányi Gyula	36
Nyelvtudás és helvét reformáció	76	Róna Lajos	46
Nyelvünk korszakai	168	Rónai Mária	89
Orbán Gáspár	75	Rosty Kálmán	215
Orbók Attila	90	Rubinyi Mózes	75, 77, 91, 156
Orszországi magyar írók	168	Rust József	245
Ortutay Gyula	28, 233	S. Szabó József	85
Osváth Albert	46	Sadolatus	198
Pál Gábor	245	Sajó Sándor	33
Palágyi Lajos	81	Sámbuky	190, 194
Pályfi Ilona	168	Sándor István	68
Pallay Sándor	245	Sánta Béla	103
Pálmay Lajos	46	Schaefer Jakab	46
Pap Károly	32	Schneider Miklós	223
Papp Ferenc	1, 35	Schöpflin Aladár	42
Paul Ernő	79	Schwartz Elemér	237
Pázmány Péter .. 37, 87, 138, 142	142	Sebestyén Károly	76, 81
— iconográfiája	237	„September végén“	66, 174
Péczezy László	5, 49	Sik Sándor	37, 171
„Péntek esték“	227	Siposs Andor, Gyula	103
Perényi József	36	Soltészné Szilárd Kató	34
Pesti Gábor	10, 58	Soproni Kat. Almanach	230
— Aesopusának forrása	14	Stilus- és fejlődésprob'émák	235
Petelei István	88, 144, 165	Strausz Antal	179
Péterfi Jenő	169	Supka Géza	87
Péterfi Károly	36	Sz. Erzsébet legenda	164
Petőfi Sándor	95, 167	Szabó Béla	179
— és Ady	24	Szabó Dezső	35, 40
— hatása egy svéd lírikusra ..	84	Szabó Jenő	46
Pietizmus Magyarországon	170	Szabó T. Attila	220
Pintér Jenő 42, 166, 167, 169, 174, 240, 247	247	Szabo'csi Bence	5, 8, 50
— Magyar irodalomtörténete 40, 89	89	Szabolcska Mihály Erdélyben ..	35, 81, 233
Pitroff Pál	42, 167	Számozd Ignác	46
Pompéry Aurél	103	Szampo	76
Prohászka Lajos	37		
Pukánszky Béla	35		

	Oldal		Oldal
Szana Tamás	79	Új népiesség	85
Szántó György	144	Ujji Péter	85
Szarvas Gábor	75	Újabb történeti regények	39
Szász Károly	88	Úti levelek a magyar irodalom-	
Szávay Gyula	179	ban	224
Széchenyi István 34, 84, 160,		Vaday József	180
163, 232		Vajdasági irodalmi élet	38
Szegedi premontrei apácák	88	Vajthó László	174, 226
Székely Jenő	103	Vajlok Sándor	89
Székely László	232	Valagussa Giorgio	231
Székely Oklevéltár	31	Vályi András	159
Szekfü Gyula	35, 109, 118	Vándor-anekdóták	84
Szemere Miklós	36	Ványi Ferenc	158
Szemlér Ferenc	85, 144, 164	Váradai Krónika	40
Szenásy Béa	103	Vargha Gyula	123
Szenes Andor	179	Vargha Károly	35
Szenteleky Kornél	39	Varga Mihály	246
Szentirmai Jenő	76	Varga Zoltán	34, 89
Szent-Iványi Béla	170, 171	Varjas R. Béla	78
Szentpétery Imre	40	Varjassy Lajos	104
Szerb Antal Magyar Irodalom-		Várkonyi Nándor	240
története .. 35, 39, 89, 169,	209	„Vasárnapi Újság“	234
Szerb-magyar irodalmi kapcsola-		Vass Bertalan	46
tok	166	Vayer Lajos, ifj.	237
„Szigeti veszedelem“	234	„Vén cigány“	91
Sziklay László	80	Vetéssy Géza	222
Szinnyei Ferenc	29, 224	Vietorisz József	221
Szirák Ferenc	215	Vikár Béla	76
Szlovenszkói magyar irodalom ..	87, 89	Világirodalmi lexikon	78
Szombati Szabó István	35	Vincze Elek	246
Szontagh Kálmán	217	Viski Károly	88
Szücsi József	174	Viszota Gyula	160, 165, 232
Tamás Ernő	87	Vita Zsigmond	40
Tamás Lajos	87	Vitéz János	147
Tamási Aron	143, 164	Víz Zoltán	46
Tarnóci Sára	218	Vörösmarty Mihály	223
Tavaszy Sándor	35, 143, 164	— kisebb eposzai	222
Thaly Kálmán	116	Wagner Lilla	38
Tiborc Lajos	79	Waldapfel József 10, 36, 55, 58, 233	233
Timár Kálmán	38, 88, 218, 222	Weszely Ödön	104
„Toldi“	157, 173	Wittenbergi Magyar Társaság ..	235
„Toldi estéje“	1	Wolkenberg Alajos	246
Toldi-monda	80	„Zágon felé“	76
Tolnai Gábor	85, 234	Zarek Ottó	231
Tolnai Vilmos 28, 38, 85, 120,	205	Zágrábi krónika	40
Torda Zsigmond	197	Zelenka Lajos	181
Torkos László	36	Zlinszky Aladár	122
Tordai Anyos	87	Zolnai Béla	87, 109, 161, 240
Tömörkény István	28	Zoványi Jenő	40, 76
Tóth Béla könyvtára	234	Zöld Péter	35
Tóth József	33	Zrinyiász	71
Tranovszky György	221	Zsigmond Ferenc .. 24, 89, 154,	225
Travnik Jenő	35	Zsoldos Jenő	227
Tranoscus	169		
Trocsányi Zoltán	234		
Turóci-Trostler József .. 76, 86,	158		

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Baros Gyula, Budapest X, Család-u. 17.

23.017. – Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)